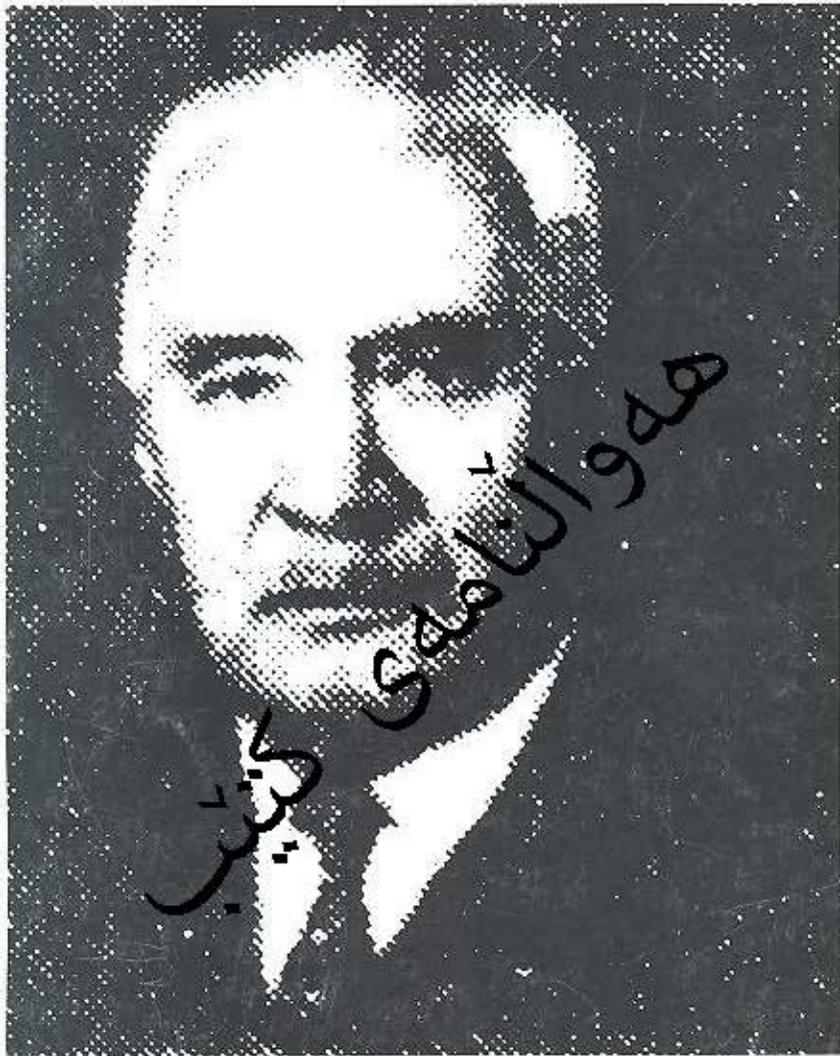


19 26 99

ز. ا. ب. ب. ن.

گۆفارتكى كۆلتورۇبى گىشتىبە



هەھەوئاممەھى كىتەپ

سەھەسالىھى ئەدايىكبونى رەفيق حىلمى ۱۸۹۸-۱۹۶۰



رئیسوار سەئید پینج ھەزار پۇرتىت . . . پینج ھەزار شەھىد
چاڭى لايىنۇ 15+14 سانسىمىتىر . گەلىرى PITSHANGIR لەندەن 1997



پیتشوار سەھىيە پىنج ھەزار يۇرتىت ... پىنج ھەزار شەھىيە
جايى 14+15 سانسىمىتىر . گەلىرى PITSHANGIR لەندەن 1997



ۋىيىۋار سەھىپىدە پىنجىن شەھىرى يۇرتىنىڭ ... پىنجىن شەھىرى شەھىرىدە
جايى كايىنۇ 14+15 سانسىمىتىر . گەلىتىرى PITSHANGIR لەندەن 1997



رئیسوار سعید . . . پینج ہزار یورٹریٹ . . . پینج ہزار تھہید
چاپی ٹائیٹل 15+14 سائٹیمپتر . گھنیری PITSHANGIR لہندہن 1997

بابه ته گان

رابوون

کۆناریکی کولتووری گهڻاییه

ژماره 26 1999

سهرنووسهر

رهفیق سابیر

دهستهی نووسهران

کهمال میراوردالی
هاشم کۆچانی

RaBuN

Cultural Kurdish
Journal
No. 26

Editor
Rafik Sabir

Editorial Board
Kamal Mirawdali
Hashim Kochani

* ناشتی له نێوان ویستی کوردو چهزی ژهنه راله کانی وه همدا .. (7) هاشم کۆچانی
* نه رکێۆلۆژیای میژوو: ویناندنی نهوی دیکه له

ناخاوتنی کۆلۆنیالی رۆژه لاتینمدا (11) کهمال میراوردالی
* کورته میژوو په کی مافی چاره ی خۆنووسینی نه ته وایه تی (19) والتهر لاندیری
وهرگێرانی له ئینگلیزییه وه ریبوار رهشید

دۆسیه ی سه د سه له ی له دایکبوونی رهفیق حیلمی

- 1 - ناوابوونیک شیعر (24) عهبدوڵلا گۆزان
- 2 - تراژیدیای رووناکبیریک (25) رهفیق سابیر
- 3 - یاداشته کانی رهفیق حیلمی چه ندین دهرسی به نرخیان تێدایه (28)
لۆرد ئیریک ئیفری
- 4 - یادی سه د سه له ی له دایکبوونی مامۆستای کوردایه تی رهفیق حیلمی ... (30)
د. پاکیزه رهفیق حیلمی
- 5 - رهفیق حیلمی رووناکبیر، بیرکار و سه رۆکی سیاسی .. (37) عهبدوڵلا مه ردوخ
- 6 - حزبی هیوا ... دوو رهوت ، یه ک کۆتایی (57) نه جاتی عهبدوڵلا
- 7 - (یاداشت) سه ره تایه کی له بیرکراو (66) رزگار حوسین

* خۆسی سه ره ماگۆ :

ده مه وێ به نووسین وا له خۆته نه ر بکه م بیر بکاته وه (67) ریتواس نه حمه د
* توله کورته چیرۆک (73) خۆسی سه ره ماگۆ
حه سه ن نوور له سویدییه وه کوردیه به کوردی

* پۆرتیرتی هونه ره مه ندیک شیعر (75) رهفیق سابیر
* Dogma 95 شه پۆلتیکی نوێ له سینه مادا (77) قاسم عه زیز
* سه بییه شیت کورته چیرۆک (81) کاکه وه یس
* ناندۆ کورته چیرۆک (84) بازۆلینی ، وهرگێرانی تافگه عومه ر
* نازم حیکمه ت و دوا یین شیعه ر هکانی (86) وهرگێرانی ناسری سینا
* سێژده مین دهرگا شیعر (91) موحه سین نه حمه د عومه ر
* چه ند تیشکیک به ناو به ره مه کانی (پریشک) دا (94) گۆزان قه ره داغی
* (نیمپراتۆریای لم) ی رهفیق سابیر (98) کاوه جه لال
* ته بایی نووسه رانی کورد له دهره وه ی ولات (101) کاوه نه مین
* بۆچی کۆمه له ی مندالۆستانی کوردستان پتویسته ؟ (104)

Box 25161, 750 25 Uppsala- Sweden.

ژماره ی پۆستکیرۆ: 7 - 9211995

ISSN - 1102 - 4372

شیخ مەحموود دواى ئەوەی کە بوو بە (حوکمدارى کوردستان) کەوتە وەستاوتىكى گرنگەو، لە کاروبارى حکومهتدا کەم تەجەربە و لە مەيدانى سياستدا بى کەس بوو.

ئازاى و بى تىسى و کەمتەرخەمى خوڤشى لەو ھۆياتە بوون کە بە ھەلەى بەرن، لەبەر ئەمە ئەستىرەى بەختى زوو رووى کردە کزى. چونکە رى و شووتىک کە لە ھەلسورانى کاروبارى عەشایەرىدا لەسەرى رۆشنتىبوو بۆ تەگبىر و راي نىشى حکومەت بەکەلک نەتەھات. ئەوانەى کە ئەيان تووانى لە حوکمدار نزىک بنەوہ لەم بابەتە بوون:

دەس و پتوھەندى نەفام و نەخوئىندەوار، دەورو پششى چاوبرسى و دوواى ئالان کەوتوو، نوکەرى خەنجەر لەپشت و عەشایەرى تەنگ لەشان. ھەرچەن لە بەغداوہ ھەتا لە (تورکيا) وە ھەندى لە زابتە کوردەکان ھاتبوونەوہ سلیمانى و لەو سەردەمدا ھەندى خوئىنەوارى باش و نىشتمانىەرور لەوئى بوون و ئەيانووست کە دەس لەناو دەست تىتکۆشن و يارمەتى حوکمدار بەن، بەلام رىکەوتنى تاقمى دەرووشتى حوکمدار و ئەمانەى تر نە نەگونجا و تاقمى بەکەم لە بەينى حوکمدار و تاقمى دووھەمدا لە خەنجەر و دەمانچە دیوارىكى دروست کردبوو. ئەگەر حوکمدار بى وىستايە، ئەم دیوارەى ئەروخاند و لە زابتەکان و مەوەرەکان نزىک ئەکەوتەوہ...

لەناو مەوەرەکان و زابتە کوردەکاندا بەراستى ھى باش و نىشتمانىەرور ھەبوو و ھەمويان لەوانە نەبوون کە «شىخ مەحموود» لىيان بىلەمىتەوہ، بەلام (گرىبەكى نەفسى) لەودىو دیوارى خەنجەر و دەمانچەکەوہ «شىخ مەحموود» ھى راگرتىوو و وەستاندبووى و، بەرھەلستىكى ھەرە گرنكى نزىک بوونەوہى بوو لە زابتەکان. ئەمەش گرىبەكى تازە نەبوو، بەلکو لەو رۆژەدا پەيدا بوو کە لقى کۆمەلى (اتحاد و ترقى) لە سلیمانى دامەزرايوو. ئەو کۆمەلە کە بەشى زورىەى لەم چەشنە زابتانە بوو کە بوو بوون بەھۆى دەرپەراندنى ئەوہى «کاک ئەحمەد» لە سلیمانى. ئەو دەرپەرىنە کە بە کۆزرائى «شىخ سەعید» ھى باوکى «شىخ مەحموود» و «شىخ ئەحمەد» ھى براى دواى ھاتبوو و، بوو بەھۆى نوشوستى و دەربەدەرى و کەساسى و مالورىانىيان...

دەس و پتوھەندە نەفامەکان ئەمەيان چاک ئەزاتى و بۆ مەرامى کار و قازانجى خويان باش کەلکيان لى وەرئەگرت. سائىک لە ھاندانى (حوکمدار) دووا نەتەکەوتن و بە وەستايى (مەوەر) و زابتەکانىيان لەبەر چاو ئەخست و سووک ئەکرد.

رەفلىق حىلمى

(ياداشت) بەشى بەکەم ل. ٦٧-٦٨

هاشم کۆجالی

ناشتی له نیوان ویستی کوردو ههزی ژهنه رانه گانی وههمدا !!

شهری ناوخۆیی لهو نهرجیهته کوردیهی رزگارکرهین، که بیمان وابوو له باتووری کوردستاندا پرۆسهیهکی به جیاهه لکموتوو سه رهه له داوه. ههروا نهو ته پوتۆزه رۆمانسیهیهکی له تهکاندین که وامان ددرانی، دواي کاره ساتی نه نفال و هه له بجه، هاریکی تر هه ههزیکي سیاسی کورد بویریی نهوه ناکات، ساتی شهری ناوخۆیی لیبدا. نهوه بمان بۆ دهرکهوت که نهه دهزگا سیاسیه نهک ههه ناتوان کۆمه لگه به رتۆبههرن و داکوکی لیبکه، به لکو هه هه هه وه به کیشیان بۆ نهو کۆرانکاریه جیهانیانه نییه، که لهه ددساتهی دوایدا رۆبیا داوه و ههتری ههتی سی و شهتی بۆ نهوان هه له داوه.

مهترسییه وه، نهوان به ناسانی دهینه پاشکۆی ههتره ده ره که یهکان، یان ده که رینه وه قاوگی تهسکی ورده «ئینتما» کانی خۆیان، لهه باره شدا هاتنی ههتره ده ره که یهکان و پشیلکردنی سه ره وه یی نه شتمان، هه هه به رتهک و کاردانه وه یهکی لای نهوان نابیت. نهو کۆمه لگه و ولاته کۆلۆنیانهی که شهری درێژخایه نی ناوخۆییان تیا بووه یان تیا به، کهه یان زۆر بهو جۆره رهفتاریان کردوو وه ده کهن. خۆ له کوردستانی باشووردا نهه دیمه نانه زهق و ئاشکران. ده بیهن چۆن له هه چوار لاره به نه اندازه یهکی سه ره سه ره ههتره کوردستان به چهک و تهقه مه نی سیخناخ کراوه، ژماره ی چه کداری ههتره میلیشیایهکان له لهشکری زۆر له ولاتانی ناوچه که زیاترن، که چی له ماوه ی نهه چوار ساله دا نهه فره لهشکری جره دارستانه پر له چهک و تهقه مه نییه بۆ یهک جاریش پشیان له هاتنه کانی لهشکری عێراق و تورکیا و ئیران نه گرت. باشه نهه هه موو چهک و تهقه مه نییه چۆن و به چی ئامانجیک ده ههتره ترین و که له که ده کترین؟ نهی نهه میلیشیایانه نه گهه بۆ داکوکی کردن له کوردستان نه بن، به که لکی چی دین؟ لهو کۆمه لگه یانه دا که بهه چاره نووسه نادپاره ده کهن، نهو پرۆتست و بێزاریهی که له ناو ههتره سیاسییه

1

نهو وته یی که گه وه سالان به مندالانی ده لێن : «عاقلبن شهر مه کهن»، ده کريت ناراسته ی «ژهنه رانه گانی وههم» ی شهر ی ناوخۆیش به کريت. هه لگه ريساندن ی شهر به گشتی، به تابهتی شهر ی ناوخۆیی، به بنه سه ته گه یشتنی عه قلی لایه نیک یان لایه نه کانی شهر که ده گه ی نهیت. درێژه کیشانی نهه جۆره شهرانه ش به لای زۆره وه ده بیهته شهر ی ههتره ده ره که یهکان و ململانی به ره وه نه دیه کانی نهوان. به لام به دروشم و خیتاب و ههتره ی به شهر یی کۆمه لگه قهیرانوی و به شهر هاتوو هه که وه، نهتر به بنه سه ته گه یشتنی عه قل به سه ره ته وای کۆمه لگه دا زال ده بی و، کۆمه لگه که ده بیهته کۆمه لگه ی شهر ی ناوخۆیی و چه نه دوور گه یه کی میلیشیای یی و پرۆژه یه که بۆ به عه سه که رتاریا کوردن. نهه پرۆسه ی به عه سه که رتاریا کوردنه ش خه سه له ته کانی خۆی له ستروکتور و پشکهاته ی خیل و ورده «ئینتما» کانی به ره له دروست بوونی نه ته وه وه ورده گه ریت. نهو ههتره ی میلیشیایانه ش که بهه جۆره دروست ده بن، ههتره یک نه بن بۆ داکوکی کردن له ولات و بۆ سه ره وه ریبوونی یاسا و مافی مرۆف، هه ره کاتیکیش سه ره وه ریبی ولات به که ویهته

رەخنەگرانە بڼې له شەرو زەمینه‌یه‌ک بڼې بۆ ساغلام راکرتنی ستروکتور و دەزگا شارستانییه‌کانی کۆمه‌لگه‌ به مانایه‌کی تر ناشتی ده‌بڼې وازه‌ینان بڼت له مورال و بیرکردنه‌وه‌ی ده‌ورانیک که تیایدا عه‌قل قوفل درابوو. له هه‌مان کاتدا ده‌بڼې خۆسازدان بڼت بۆ ده‌ورانیک نۆڤی لښرسینه‌وه‌ی عه‌قلی و ره‌چاوکردنی دیقه‌تبیینی له سیاسه‌تدا.

2

شهری ناوڅویی که هه‌راوترین پانتایی له جوگرافیای کوردایه‌تیدا گرتۆته‌وه، هیشتا لای ئیمه وه‌ک بابه‌تیکي فکری - سیاسی - کۆمه‌لایه‌تی ده‌می نه‌داوه و هه‌زم نه‌کراوه. هه‌ر بۆیه له‌م روه‌وه زۆریه‌ی خۆپندنه‌وه‌کانمان به باریکی سه‌فه‌تدا شکاونه‌ته‌وه. لښکدانه‌وه‌کانمان فولکلۆرین، هه‌راسازکردن و سۆزو دروشم هه‌لداتن، یان دوویشکی ده‌روونی و خۆپندنه‌وه‌ی سایکۆلۆژیانه‌ی که‌سه‌کان بوون.

تۆژینه‌وه‌ی کیشه‌ی سیاسی کورد و شیکردنه‌وه‌ی باری نه‌ته‌وايه‌تی و کۆمه‌لایه‌تی کوردستان، له میژوه پتووستیان به‌و لښکدانه‌وه فولکلۆریانه نه‌ماوه، که بوونه‌ته هۆی ساکارکردنه‌وه‌ی عه‌قل و ناعه‌قلیینی له سیاسه‌تدا.

پدده‌چي تا واز له‌و جۆره لښکدانه‌وه‌و بیانوه‌ینانه‌وه نه‌هه‌نن، که تا ئیستا نه‌نجاممان داوون و به‌ پرۆژه‌یه‌کی عه‌قلیینه‌وه رەخنەگرانە خۆمان نه‌خۆتیننه‌وه‌و ناوهر له کوردایه‌تی و میژووی کوردایه‌تی نه‌ده‌ینه‌وه، نه‌توانین که‌لک له‌ لایه‌نه چاکه‌کانی نه‌و میژووه‌وه‌رگرین و خۆمان له‌ لایه‌نه زه‌به‌نده نه‌گه‌تیه‌کانی رزگار بکه‌ین. بۆ نه‌مه‌ش پتووستمان به‌ بزارکردن و ته‌ته‌له‌کردنیکي رەخنەگرانە‌ی فکرو پراکتیکي کوردایه‌تی هه‌یه تا بتوانین نه‌و لایه‌نانه‌ی که‌لاله‌ بکه‌ین که مانای سیاسی به‌ خۆوه ده‌گرن و شایانی کار له‌ سه‌ر کردن و ده‌توانین وه‌ک بابه‌ت و نه‌زموون له‌ گه‌ل خۆماندا بیانیه‌ینه سه‌ده‌ی ناینده‌وه. پتووسته‌ ده‌ست به‌رداری نه‌و جۆره کوردایه‌تییه‌ بین که قامه‌تی به‌سه‌ر بڼگانه‌په‌رستی و پتکه‌وه هه‌لته‌کردنی سیاسی و زه‌ینکویری و شهری ناوڅویی‌وه‌ بینا کردووه‌و، خۆی له‌ سه‌رووی رەخنه‌وه‌ دانه‌یت و نازادی و مافی مرۆف پتیشیل ده‌کات. نه‌مجۆره کوردایه‌تییه‌، کوردایه‌تییه‌کی هه‌ره‌سه‌هینه‌رو به‌ بنه‌سه‌ت گه‌ه‌شته‌وه.

کوردایه‌تی که نایدیۆلۆژیای رزگاربخوازی نه‌ته‌وه‌ی کورده، هه‌رکاتیک له‌ نازادی و مافی مرۆف پروتکرته‌وه

په‌راوتزییه‌کان و رووناکیه‌یراندا هه‌ن، به‌ راده‌یه‌ک بپه‌سه‌سه‌لات و لاواز ده‌کرتن، که هه‌چ مانایه‌کی کاریگه‌ری سیاسی کۆمه‌لایه‌تی پتک نه‌هه‌ین.

له‌ کۆمه‌لگه‌کانی شهری ناوڅویدا «وه‌هم» ده‌بڼته‌ حه‌قیقه‌ت، دیکتاتۆریه‌تی «وه‌هم» سه‌ره‌رای نه‌و که‌ره‌فاله‌ خۆتئاوویانه‌ی درووستیان ده‌کات، مانای شته به‌هاداره‌کان لښخ ده‌کات و بیرکردنه‌وه‌ی جیاواز پتکه‌لک ده‌کات. هه‌روا کۆمه‌لگه‌ به‌ره‌و سامناکییه‌کانی لښکترازان و لښکه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ ده‌یات.

ساناش نییه‌ له‌ کۆمه‌لگه‌کانی شهری ناوڅویدا، ژه‌نه‌ره‌اله‌کانی وه‌هم، ناره‌زوومه‌ندانه رەفتار و نه‌توارو مورال و جۆری بیرکردنه‌وه‌یان، له‌ شه‌ره‌وه بۆ ناشتی بگۆرن.

نه‌مه‌ش به‌کێکه له‌ ناکامه‌ تاریکه‌کانی شهری ناوڅویی، چجای له‌ کۆمه‌لگه‌یه‌کی وه‌کو کوردستاندا، که به‌ر له‌م شهری ناوڅویی‌ه‌ش به‌ ده‌م شهریکي ترسناکتری ده‌ره‌کییه‌وه شه‌کته‌ و شتویندرابوو.

ئیمه پتووستمان به‌ بزاریکي جه‌ماوه‌ریی و قورساییه‌کی رووناکیه‌یری و فکری رەخنەگرانە هه‌یه، که له‌ کاردا بن بۆ نه‌وه‌ی (ناشتی) له‌ دروشمه‌وه بکری به‌ (خیتاب)، خیتابه‌که‌ش به‌ پتیشه‌کی بۆ پرۆسه‌یه‌کی ناشتیانه‌ی سیاسی - کۆمه‌لایه‌تی - یاسایی.

هه‌گینا نه‌و ناشتییه‌ی که به‌رزه‌وه‌ندی هتیزکی ده‌ره‌کی ده‌یسه‌پتینی، یان رووداویکی کتویری سیاسی قیتی ده‌کاته‌وه، نه‌گه‌ر نه‌کرتیه‌ پرۆسه‌یه‌کی کۆله‌که‌دار به‌و مانایه‌ی سه‌ره‌وه، نه‌وا هه‌لگه‌راندنه‌وه‌و یادانه‌وه له‌و (ناشتی) یه‌وه بۆ قوناغیکي تری شه‌ر، کاریکي چاوه‌روانکراو ده‌بڼت.

چونکه نه‌و ناشتییه‌ی که به‌رزه‌وه‌ندییه‌کانی ده‌ره‌وه ده‌یسه‌پتینی، ناشت کردنه‌وه‌ی [یان پینه‌کردنی] توێزالی سه‌ره‌وه‌ی برینه‌کانی شهری ناوڅویی‌ه‌وه، ماناو رتکه‌چاره‌یه‌کی نه‌وتۆی بۆ نه‌و برینه‌ پت نییه‌ که شهری ناوڅویی له‌ قولایی جه‌سته‌ی کۆمه‌لگه‌دا هه‌لیکۆلیون.

نه‌و ناشتییه‌ی به‌ره‌می عه‌قل و قه‌ناعه‌تی هۆکاره ناوڅویی‌ه‌کان نه‌بڼت، نه‌وا هه‌موو لایه‌نه په‌یوه‌نداره‌کان وه‌ک تاکتیک سه‌یری ده‌کن، نه‌ک ستراتیژ، به‌ لای نه‌وانه‌وه ناشتی پردیک ده‌بڼت که به‌ شوتنیکي نیازداری تاییه‌ت به‌ خۆیان بگه‌یه‌نیت، نه‌ک پتووستیه‌کی یاسایی و کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی بۆ کۆمه‌لگه‌یه‌ک که چاوی له‌وه‌یه‌ شارستانیانه‌ بژی.

له‌ کاتیکدا به‌رزه‌وه‌ندییه‌کانی کۆمه‌لگه‌ی کوردستان ناشتییه‌ک ده‌خوازیت، که دابراونیکي هوشیارانه‌و

نه‌گه‌ر دابه‌شکردن و داگیرکردنی کوردستان دابرائیکی نیشتمانی نه‌ته‌وايه‌تی بیت بۆ ئیمه، نه‌وا شه‌ری ناوخۆیی جه‌ختکردنه‌وه‌ی نه‌و دابرائیه‌ که له دهره‌وه‌را به‌سه‌رماندا سه‌پئندرا. له هه‌مان کاتدا هه‌ولدانیکه بۆ وه‌به‌ره‌مه‌پئنانه‌وه‌ی دابرائیکی ناوخۆیی، که ته‌واوگه‌ری دابرائه دهره‌کیه‌که‌یه.

نه‌و دیارده‌ نوێه‌ش کارتیکی له خۆرا په‌یدا‌بوو نییه، که بۆ به‌که‌مین جاره له میژووی ئیمه‌دا هه‌یزه‌ ده‌ست‌رۆیش‌توه‌وه‌کانی کوردستان، به‌ناشکرا هاویه‌پمانیتی سه‌ربازیی له‌ گه‌ل ده‌وله‌ته‌ داگیرکه‌ره‌کاندا بۆ تیکشکسانی په‌کتر، پیکدین.

ئه‌م شه‌ره‌ سه‌ووکایه‌تی بوو به‌ گشت شته‌ به‌ها‌داره‌کانی تاکی کوردو کۆمه‌لگه‌که‌ی، به‌تایبه‌تی رووناکبیران، به‌ رووناکبیرانی تیکه‌ل به‌شه‌ره‌که‌و به‌وانه‌ی په‌راویزی شه‌رو به‌ سه‌ره‌خۆکانیشه‌وه.

په‌نگه‌ زه‌ه‌ترین خالی جیاکه‌ره‌وه‌و به‌ جیاه‌لکه‌وتووی رووناکبیر نه‌وه‌ بیت، که له هه‌یج ئان و ساتیکدا و له هه‌یج گۆشه‌یه‌کی زه‌ویدا به‌ ژنه‌راله‌کانی شه‌ر نه‌چوینت. ته‌تانه‌ت له‌ ناشتیشدا راست‌روایه‌ رووناکبیر نه‌و که‌سه‌ بیت که ناشتی بکاته‌ دادگه‌یه‌ک بۆ لی‌پرسینه‌وه‌ له‌ ژنه‌راله‌کانی شه‌ر. نه‌وه‌ کاری رووناکبیره‌ که‌ زاگیره‌ی تاکی کوردو کۆمه‌لگه‌ی کوردستان له‌ کرکه‌وتن نارحه‌ت بکات و، له‌وه‌ قه‌یرانه‌ قووله‌ ناگاداریان بکاته‌وه‌ که‌ تیا چه‌قیوون. نارحه‌تیان بکات تا هه‌نده‌ بی‌زاگیره‌ نه‌بن، که‌ ریککه‌وتنی ئه‌م دواییه‌ی دوو سه‌ره‌کرده‌که‌ی باشوور، به‌ کارتیکی عاجباتی بزائن و به‌ سه‌ره‌که‌وتنی بخویننه‌وه.

چونکه‌ ئه‌م سه‌ره‌کرده‌وه‌ هه‌یزه‌کانیان، له‌ به‌ره‌متدا بۆ نه‌وه‌ سه‌ریان هه‌لداوه‌ له‌ ناو که‌له‌که‌ماندا پنگه‌یان په‌یدا کردوه‌، که‌ کورد به‌ نازادی و کوردستان به‌ پرزگاری بگه‌یه‌ن. جا ده‌بی ئیسته‌ چ سیه‌ریک له‌وه‌دا بنوین، که‌ پیمان بلین چیه‌ر کورد ناکوژن!! سه‌ره‌کرده‌یه‌تی نه‌و دوو هه‌یزه‌ له‌ کاتیکدا نه‌گه‌ر به‌وه‌ په‌ری ده‌ست‌پاکی و راستگۆییشه‌وه‌ سیاسه‌تی چوار سالی رابردووی خۆیان ره‌تبه‌که‌نه‌وه، نه‌وا نه‌و کاته‌ ده‌گه‌رتنه‌وه‌ سه‌ر پرزگرایه‌ راکه‌یه‌ندراوی حزبه‌کانیان، به‌ مانایه‌کی تر ده‌گه‌رتنه‌وه‌ سه‌ر عه‌قلبیتی. نه‌و ده‌مه‌ش ئیمه‌ نه‌گه‌ر که‌مه‌ترین بایه‌خ بۆ به‌ها نیشتمانی و نه‌ته‌وايه‌تی و ئینسانیه‌که‌ی خۆمان دابنن، ده‌بی له‌ ده‌زگای سه‌ره‌کرده‌یه‌تی نه‌و دوو هه‌یزه‌ بی‌رسینه‌وه‌ که‌ بۆچی به‌رێژایی چوار سال کوردستانیان کرد به‌و سیه‌ریکه‌ خۆیناوییه‌و گه‌ره‌نتی چیه‌، جاریکی تر دووباره‌ی نه‌که‌نه‌وه‌؟

هه‌یج مانایه‌کی بۆ پئناسه‌کردن پتوه‌ نامینت.

داخوا دان به‌وه‌ قه‌یران و پاشخانه‌ سه‌قه‌ته‌ فکری و سیاسیه‌مانه‌دا ده‌ننن که‌ تیایدا نه‌قوم بووین و، به‌ عه‌قلبیه‌تیکی نوێه‌ ده‌چینه‌ سه‌ده‌ی داها‌توه‌وه‌و نامرازو میکانیزمه‌کانی کوردایه‌تی ده‌گۆرین یان نه‌؟
تایا به‌وه‌ قه‌تعه‌ته‌ گه‌په‌شتووین که‌ کۆمه‌لگه‌ی کورد به‌رگه‌ی سه‌ده‌یه‌کی تری پیکه‌وه‌ هه‌لنه‌کردنی سیاسی و زه‌ینکویری و بی‌گانه‌په‌رستی و شه‌ری ناوخۆیی ناگرت؟

3

ژنه‌راله‌کانی شه‌ری ناوخۆیی له‌ هه‌ر کۆمه‌لگه‌و ولاتیکدا، ته‌قه‌لای نه‌وه‌ ده‌دن، رووناکبیران بکه‌نه‌ ده‌سکه‌لا ده‌ی په‌کتر. له‌ ماوه‌ی چوار سالی شه‌ری ناوخۆیی باشووریشدا هه‌مان کار کراوه، داوا کراوه رووناکبیران بی‌ تیفکرین په‌دووی ده‌بده‌به‌ لیدانی لایه‌ته‌کانی شه‌ر بکه‌ون و نه‌و دروشم و خیتابانه‌ بلینه‌وه‌ که‌ ژنه‌راله‌کانی شه‌ری ناوخۆیی له‌ سه‌نگه‌ره‌کانی «وه‌هم» هه‌و بلاویان ده‌کرده‌وه.

له‌به‌ر هه‌رچ هه‌یه‌کیش بیت نه‌و ژنه‌راله‌نه‌ تا راده‌یه‌کی زۆر له‌م کاره‌ماندا سه‌ره‌که‌وتوو بوون و نه‌یانه‌په‌للاهه‌ رووناکبیران وه‌ک فراکسیۆنیکی کارتیکه‌ره‌ کۆمه‌لگه‌دا بایه‌خیان بۆ درووست بیت. هه‌روا زه‌مه‌ینه‌یان بۆ لی‌خنکردنی هه‌وله‌ تاکیه‌کانیش خولقاند. به‌لام له‌مانه‌ سامناکتر نه‌وه‌یه‌ که‌ شه‌ری ناوخۆیی ژماره‌یه‌ک دیارده‌ی دواکه‌وتووانه‌ی تازه‌ په‌یدا‌بووی گواسته‌وه‌ ناو رووناکبیران و بواری کولتوورییه‌وه، که‌ ده‌کرت بلین له‌ هه‌یج کام له‌ قه‌ناخه‌کانی رابردووی شه‌ری ناوخۆییدا، نه‌توانراوه‌ به‌ قورسایه‌ی ئه‌م چوار ساله‌، مملاتیکانی شه‌ر به‌ ته‌واوی که‌وله‌ بۆنگرتووه‌کانیان هه‌و بگۆیژینه‌وه‌ پانتاییه‌کانی رووناکبیرییه‌وه.

شه‌ری ناوخۆیی باشوور تیکشکانتیکی گه‌وره‌ی نه‌ته‌وايه‌تی بوو. له‌ هه‌مان کاتدا به‌ قوولی وه‌به‌ره‌مه‌پئنانه‌وه‌ی چاله‌ تاریکه‌کانی میژووی ئیمه‌ بوو، میژوویه‌ک که‌ تا ئیستا نه‌یتوانیوه‌ سه‌ره‌که‌وتنیکی جدی تو‌مار بکات و بی‌پارێزیت. په‌نگه‌ نه‌مه‌ش به‌کێک بیت له‌وه‌ خه‌سه‌له‌ته‌ تاییه‌ته‌دیانه‌ی که‌ نه‌ته‌وه‌ی کوردی له‌ نه‌ته‌وه‌کانی تر پی جیا ده‌کرتنه‌وه‌.

نه‌گه‌ر راپه‌رین هه‌ولدانیک بووبیت بۆ خولقاندنی زه‌مه‌ینه‌یه‌کی نوێ بۆ کورد، که‌ ده‌ورانیک سیاسی به‌ جیاه‌لکه‌وتوو ده‌ست پتیکات، نه‌وا شه‌ری ناوخۆیی، هه‌رس و هه‌لگه‌رانه‌وه‌ بوو له‌ راپه‌رین.

نهم کوشتاره چوار سالیه کین؟
 کئی وهلامی هزاران خیزان دداته وه، که کس و
 کاریان کوژاوهو زیانی گیانی و مالییان بهرکه ونووه؟
 له رووی یاساییه وه، کئی له دیلکوژو تالانچی و
 مافیاکانی راگوژانی شهری ناوخواهی دهرسته وه؟
 چ ریگه چاره یهک بۆ نهو دوزمنایه تی و درزو برینه
 قولانه بزبار دهریت، که شهری ناوخواهی له گشت کون
 و قوژینه کانی کومه لگه ی کوردستاندا بلاوی
 کردوونه ته وه؟ له رووی یاساییه وه نهو ناشتییه
 کومه لایه تییه چییه، که بتوانیت بۆ بنه برکردنی
 پاشماوه کانی شهری ناوخواهی کار بکات و، له باری
 یاساییه وه، کومه لگه کونترۆل بکات؟

نایا هیزتیک یان که سیک یان کومه لگه یهک له یاقه تی
 نهوه ی نه بیت، نهم پرسیارانه و. هیتیش له خوی بکات
 و له خوی بیرسیته وه، له یاقه تی ناشتی و نارامی و
 پیکه وه هه لکردنی سیاسیانه ی ده بیت؟ نه ی له یاقه تی
 نهوه ی ده بیت سؤراخی دؤسییه ی ۱۸۲ هه زار مرؤقی
 نه فالکراوو هه شت هه زار بارزانی و کاره ساتی
 هه له بجه و بۆمبارانی کیمیاوی و تعریب و ته هجیر
 بکات و، له ده ولته تی عیراق بیرسیته وه و داوای
 قهره بوونه وه ی یاسایی و حقوقی گه لیک چی نه ملینویی
 بکات و پیناسه و پرؤژه ی سیاسی بۆ کیشه ی ولاتیکی
 داگیرکراو بخاته روو؟

تاقه گهره نته یهک بۆ گواستنه وه ی کومه لگه که مان له
 شهری ناوخواهی و پاشماوه کانییه وه، بۆ کومه لگه یهکی
 عه قلابین که ناشتی تیا بجه سپی و پیکه وه هه لکردنی
 سیاسی تیا زالبیت، نه وه یه هه لوئسته یهکی نه ته وه یی و
 سیاسی و یاسایی له سه ر نهم شه ره بکرت. پیموایه
 وروژاندنی نهم بابته و پرسیارانه و پی له سه ر
 داگرتنیان بهر له هه ر کهس و دام و ده زگایه کی تر،
 کاری روونا کبیرانه.

ناشتی کاتیک مانای ده بیت و ده بیته پرؤژه وه له زه ویدا
 پانتاییه کان ده گرتته وه، که نه وه مان له بیر نه بیت که
 نهم شه ره شه ریک بوو دژ به بهرزه وه ندییه کانی گه لی
 کورد، ده بی هه لگیرسینه رانی نهم شه ره ناچار بکرتن به
 ره سمی دان به م راستییه دا بنین و داوای لیبوردن له
 گه له که مان بکن. نهو رایانه که پیمان وایه شته کان دیزه
 به ده رخونه بکرتن و کهس یاسی شه ر نه کاو «برینه کان
 نه کولنیتته وه»، نه وانه براندنه وه ی شه ریان ناویت، به لکو
 پاراستنی که ره سته و تفاق و شه پیووو خیتابه
 ناسازه کانی نهو شه ره یان ده وی، تا بۆ قوناغیکی تر، له
 عه مباردا تاقه تیان بکن.

ناشتی کاتیک مانای کونکرتی ده بیت که شه ره که
 هه زم بکرت. ره نگه تاقه ده روازه یهک بۆ سه ره له دانی نهو
 ناشتییه سیاسی و کومه لایه تی و نه ته وایه تییه ی که
 کومه لگه ی کورد پتویستی، نه وه بیت، که شهری چوار
 ساله فه راموش نه کرت. خو ده بی له باری زه ینییه وه
 بزاتین، به بهراورد له گه ل چیدا یاسی ناشتی ده کرت؟
 ناشتی به وه نه نجام ندریت، رابردووی خۆت
 بشاریته وه، به لکو مه رجی هه ره له پیشه وه ی ناشتی
 نه وه یه، که هیچ نه بیت چاره که جوړنه تیکی نهو رۆژانه ت
 تیا بیت که به بی بیرکردنه وه حساب خه لکت بۆ به ره
 وه همییه کانی شهری ناوخواهی ده نارد. ده بیت دان به وه دا
 بنیتیت که پیشتر هه له بوویت و له باری عه قلییه وه
 ره مخنه له رابردووت بگرت.

بۆ نهم هه زم کردنه ش ده بی له خو مان بهرسین نهو
 که ره نه فاله خویناوییه چی بوو که کوردی تیا دا قه له پاچه
 ده کرا؟

نهو هویه فکریانه چی بوون که وایان خواست نهم
 کومه لگه یه بکرتن به سه ر بازگه و سه دان ژنه رالی «وه هم»
 ی تازه پهیدا بووی تیا سه ره لیدات؟
 نهو هۆکاره کومه لایه تی و نابووری و سیاسیانه چی
 بوون که هه لگیرساندن و بهرده و امبوونی نهم شه ره یان
 کرد به پتویست؟

نایا نهم ژنه رالانه نه بوونه ته سه ر جاوه یه کی نابووری
 و ده ستریشتنوو که نه گه ری شه ره لگیرساندن وه یه کی
 تریان لیبکرت؟

نه ی نهو درزه نه سته ورانه ی له رۆژانی شه ردا باس
 ده کران و خرانه جه سته ی کومه لگه وه دربوون یان
 راستن و له ستروکتوری نه ته وه ییماندا هه ن؟ نه گه ر هه ن
 چۆنیان لیک ده ده ینه وه و چۆن هه زمیان ده که یین تا
 بتوانین به سه ر یاندا زالبین؟

له رووی مورالی و نه ده بییه وه بهر پرسیار یه که می

نه رکیولۆژیای میژوو:

ویناندنی (شوی دیکه) له ناخاوتنی کۆلۆنیالی / رۆژهه لاتیژمدا

ئهم بابته بریتییه له ناوهرۆکی تیزنی دوکتۆزای کاک که مال میراودهلی، که له سالی ۱۹۸۷ دا پلهی دوکتۆزای فەلسەفەیی له ئەدەبدا، له زانستگای ئیستیکس له بریتانیا، پتی وەرگرتوو. دوکتۆز که مال میراودهلی خۆی باسکه تەرجومه دهکات و ئیمەش به زنجیره، وهک کتیبی رابوون، بلاوی دهکهینهوه.

وینانه (ئیمارانه) دهکات که به ئۆریهنتالیزمهوه گریئ دراوون. به وردی چاودیری له دایکبوونی میژووی ئهو ئایدیا و ئیمارانه له میراتی یۆنانی (گریک) دا دهکات و، دایلهکتیکی میژوویی/ کۆمه لایهتی ده رکهوتن و به ره مهینان و تیئۆراندنیان ناشکرا دهکات. به ره می ئهو شیکردنه وه تیکستییه وردانهی له م به شه دا ئه نجام دراوون بریتی ده بیت له ناساندنی (نارکیولۆژی) ویناندن و پشکه شکردنی کولتوریک له لایه ن کولتوریک دیکه وه، وانا: ده ستینشانکردنی ئهو سه ره تا میژوویانه یان ئهو پرنسیپه حوکمه کرانه یان ئهو ئارکانه ی arch (یه که م بنه مایانه ی) که بریاری ئه وه ده دن چۆن کۆمه له کانی مرۆفایه تی پتوه ندی به یه کدییه وه ده به سن، بیر له یه کتر ده که نه وه و ده وری ناخاوتن discourse چیه له پتکهینان و پاراستنی ئهو ئارکیولۆژییه دا.

به شی سێیه م پشکنینی چوارچێوه ی جیۆگرافیی پتوه ندی نۆوان ده سه لات و زانینه. ئهم به شه به و ئه نجامه ده کات که ناخاوتنی جوگرافی ئهو چوارچێوه هه لومه رج به خشه یه که له ناویدا پتوه ندی میژوویی (نارکه یی/ سه ره تایه ی) له نۆوان ئۆریه نتالیژم و

به شی یه که م: ئه بسترکت

ئهم کاره لیکۆلینه وه یه که له په یوه ندی نۆوان ده سه لات Power و زانین Knowledge له چوارچێوه ی ناخاوتنی ئۆریه نتالی (رۆژهه لاتناسی) کۆلۆنیالیدا، کاره که له سی به ش پتک دیت: دوا ی پتسه کییه کی کورتنی چه مکی ئۆریه نتالیژم (رۆژهه لاتیزمی) و بۆچوونی فۆکۆ بۆ پتوه ندی نۆوان زانین و ده سه لات، به شی یه که م به شیکردنه وه یه کی ره خنه یی وردی ئۆریه نتالیژمی ئیدوارد سه عید ده ست پتده کات. ئه مه کراوته ده روزه یه ک بۆ وردکردنه وه و پشکنینی سه روشتی تیئۆزی ئه ناخاوتنه دیسپیلینه رییه ی (مه ته جیه یه ی) به رۆژهه لاتیزم ناسراوه. ئهم به شه ستراکتورره تیگه ییه کان و توخمه ئایدیولۆژییه کانی ئه م دیسپیلینه لیک ده دانه وه و ره وشی ئیستیمۆلۆژی بوونیان و هه لو مه رجی میژوویی ئیمکان بوونیان ناشکرا ده کات. قورسایه ئهم به شه بریتییه له ده ستینشانکردنی رۆژهه لاتیزم وه ک رواله تکی ئیتنۆ- ئیوه ندی ethnocentricity، چه مکی یان تیگه یه شتی بۆرژوازی ئه وروپایی له میژوو و له جیهان.

به شی دوهم چاره سه ری چوارچێوه ی میژوویی ئه و بیر

یان بۆ راستکردنه و هیان پیتشکەش بکات، وهک بۆ نمونە کۆمه له زانیاری (داتای) تهجریبی بهرهم بهتیت، یان نهو پۆله فاکتانه بدۆزیته وه که له دۆکۆمێنته میژووویهکاندا «شاردراونه ته وه»، یان بهدوای «هریمه پینه زانراوهکان» دا بگه ریت له رووی زانیاری تازه و کێلگه ی نوێ زانیندا. نيمه نه مانه ههچیان ناکهین. داتای تیروته سه ل و زانیاری میژوووی زه بهند سه باره ت به شتیه ی هه لسه وکه وتی رۆژناوا له گه ل رۆژه لات و کۆمه لگا نارۆژناواییه کانی دیکه له زۆر سه رچاوه ی میژوویدا به رچاوه ده که وێ، به تایبه تی له کاره زۆر چاکه کانی نۆرمان دانیال Norman Daniel، ر. و سه ئیرن R.W. Southern، دینیس هه ی Denis Hay، دۆنالد لاخ Donald Lach، جه ی، ئیچ، پارێ J.H. Parry، و کلوس. ئی. نۆردا Klaus E. Knor دا.

من به ته وای له گه ل نهو رایه ی (ئه سیریکۆ کاسترۆ) دام که له وتاریکیدا سه باره ت به سه لاهه ددین نووسیه یه تی:

«نیمه گه یشتووینه ته نهو و مزعه بیهوو ده یه ی که گرفت نهو هه یبه که (نه زانراوه)، چۆن هه یچ که سه یگ ده وتانیت هه موو نهو شتانه بزانی ت که ده رباره ی هه ر پچکێک له میژوو دۆزراونه وه؟ هه ریمه ی نه زانراو له سه یبه ری رابردوودا نییه، به لگه له و کتیبخانه زل و زه به لاهانه دان که له ده ور به رماندا به رز بوونه ته وه، له بهر نه وه من بایه خ به شتیه ی تێگه یشتن ده دم نه فاکته ی بلۆ نه کراوه. ئیستا کاتی نهو هاتوو هه که نهو زانیاری به نه سیستیماتیک بکه ین که له لایه ن پیتشینه کانه وه بۆمان ماونه ته وه» (۱)

راسته خالی گرنگ جهۆری تێگه یشتنی رهوشی بهرهمه ینان و دارشتنی زانیه. لیره وه نیمه له پیتش هه موو شتیکدا گرنگی به مه سه له ی بۆچوون یان میتۆد (مه نه هج) ده ده ین. چونکه فاکته کان به یی تینۆری بوونیان نییه و، هه یچ ناخاوتنیکیش discourse به یی هه لو مه رجی ئیمکانبوونی، به یی نهو بۆته و چوارچیه یه ی که تیییدا به هه م هاتوو هه و به رده وامه له بوون و کارکردنیدا، له ناستی میژوووی و ئایدیۆلۆژیدا، بوونی نییه.

که واته بۆچوونی نیمه بۆ ناخاوتنی کۆلۆنیالی/ رۆژه لاتیه ستی له چوارچیه ی پتوهندی نیاوان زانین و ده سه لاتدا (چوارچیه یه ک که وهک ئارکیۆلۆژی ناخاوتنی میژوووی دیاری ده کریت) نهو میتۆده یه که نه خشه ی نه م کاره دیاری ده کات، نه مه ش سی به ش پێک

ئیمپریالیزمدا، واتا زانین و ده سه لاتدا، ده رده که وێ، دووباره ده بیته وه و هه مان هه لومه رج بۆ ئیمکانبوون و به رده وامبوون و ئالوگۆر و دووباره ده ستپیتکردنه وه ی ئایدیا و ستراکتوره کانی رۆژه لاتیزم فه راهه م ده کات. نه م لیکۆلینه وه یه بۆچوونیکه تینۆری/ فه لسه فی و روانگه یه کی میژوووی هه یه که پشت به شیکردنه وه یه کی نزیک و ورد و هه مه لایه نی زۆر تیکست ده به سنیت، که نهو تیکستانه وه ک سه کۆی میژوووی وان له پرۆسه ی ده رکه وتن و به ره سه ندنی ناخاوتنی ئیمپریالیستی/ رۆژه لاتناسیدا.

پیشه کی:

نه م تیزه له پرۆیله ماتیک (گرێبه ندی) ی رهوشی بینین و تێگه یشتن و نواندنی کولتوریک له لایه ن کولتوریکه دیکه وه ورد ده بیته وه. بابه ته که ی، به شتیه یه کی درشت و فراوان، ناخاوتنی رۆژه لاتناسی/ کۆلۆنیالیستییه: واتا نهو رهوشه ی که بیهری «رۆژناوایی» له کۆمه ل و شارستانی نارۆژناوایی تێگه یشتوو هه دایریشتوون. خالی سه ره تای جه وه ره یی: پیناسه کردنی گرفته که (پرۆیله یه که) یه، نه مه نهو نه رکه هه وه لیه یه که نهو چه شنه میتۆده (بۆچوونه) دیاری ده کات که له م لیکۆلینه وه یه دا ره جاو کراوه.

دیاره ناشیت رۆژه لاتیزم به شتیه یه کی زانستی سه رنج به دین نه که ر وه ک به شتیکه ته واکه ر و جیا نه بۆوه له بهرهمه ینانیکه فراوانتری بیهری رۆژناوایی و وه ک توخمیکه پتکه ینه ری میژوووی جه وه ره یی کولتوری رۆژناوا سه یهری ته که ین. لیره وه نهو نامانه ی نه م لیکۆلینه وه یه بۆ خۆی دیاری کردوو هه وه یه که نهو په ریزه ی پرۆسه ی میژووویه بدۆزیته وه و لیک بداته وه که له ناویدا ناخاوتنی کۆلۆنیالی/ رۆژه لاتناسی هه لو مه رجی دروستبوون، به رده وامی، دا بران و ئالوگۆری بۆ دروست بووه. نه م کاره له ریگای به کاره ینانی چه مکی (پتوهندی نیاوان ده سه لات و زانین) وه، وه ک چوارچیه یه کی میژوووی تینۆری، نه نجام ده ریت، له ناو نه م چوارچیه یه دا لیدوان و شیکردنه وه ی ناخاوتنی کۆلۆنیالی/ رۆژه لاتیتی به رتوه ده بر دیت.

نه م لیکۆلینه وه یه خۆی به وه وه خه ریک ناکات که هه یچ «راسته یه ک» ده ربخات سه باره ت بهو زانیاری به نه ی له لایه ن ناخاوتنی کۆلۆنیالی/ رۆژه لاتیه ستیه وه نه نجام دراون، ناشیه وێ زانیاریه کی «راسته تر» له جیاتنی نه وان

ستراکتورې و توخمه تاپدېؤلؤژيانه که میکانیزمی ناوهوی رۆژه لاتیزم پیک دین و جوړه په کتیبه کی بیرې (فیکری) و توانستی به کارکوونتی پدده دن. وک رهوشکی تایبه تی بهرهمهینانی زانین دهرباره ی کومه لگا نارؤژئاوایی / نا بؤژوازیه کان.

مه به سستیشم له رۆژه لاتیزم نه و کومه له ناخاوتنه په که له رۆژئاوا سهاره ت به کومه لگا رۆژه لاتیه کان به گشتی و ولاتانی که لانی رۆژه لاتی نریک به تایبه تی بهرهمهیندراوه. مادام رۆژه لاتیزم بهرهمه مکی نه وروپایه، نه و پیناسه کړن و روخسار نیشان کړنی ده بیت به پیداوېستی له ناو خوئناسینی نه وروپا بؤ خویدا، نه انجام بدریت. له بهر نه و کارکی له بار و گونجاوه که پشکنینه که مان سهاره ت به رهوشی رۆژه لاتیزم، وک دیسپلینتیکی نه وروپایه، به پیناسه په کی نه وروپا خوئی دست پی بکهین.

نه وروپا:

نه وروپا به مانای توندتولی وشه کیشور (کونتیمنت- قاره) نیسه، به لکو درېژبوونه و په کی به ره و رۆژئاوایی ناسیایه، به شکی که می نه و خاک و ولاته فراوانه په که جوگرافیناسه کان پتی ده لین: پوره یسیا Eurasia به لام نه وروپا مانایه کی زور گرننگتری له زارواوه کی جوگرافی رهمه کی هیه. نه وروپا مانا به خشه به جوړتیکی تایبه تی له شارستانی میژووی، نه و نه وروپا جیاواز و دیاره شارستانی که ره په که له میژووی تازه دا زور زیاتر و به درتر له نه وروپای جوگرافی په تی، کیشوریه نه وریکا و ئوسترالیا ی گرتوته خوئی و کارتیکردنیکی بهرچاوی له سه ره مو جیهان هیه (۲). هروه ها نه و پیناسه کولتووری و خو جیا کړنه وه میژووی په شه که له ناو دلی رۆژه لاتیزم دا خوئی نواندوه. پیویست به وه ناکات بلین که پیکه اتنی شارستانی نه وروپا له نه انجامی پرؤسه په کی میژووی دریزدا دروست بووه که په یوه ندی هه مه جوړه ی جوگرافی و نه فسانه یی و نایینی و نابووری و نیم پریالی و کولتووری له که ل ناسیادا دهورتیکی سه ره کی له و پیکه اتنه دا هه بووه. کاره گرنه که ی پرؤفیسور جو زیف نیدهام Joseph Needham. (زانست و شارستانی له چیندا) و کاره که ی د. لاخ (دهوری ناسیایا له دروستکردنی نه وروپادا) چهند پشینه و لایه نتیکی

دینت. هر به شیهان راگه یان دن statement یکی تیئوری گشتی وک پشسه کی له که لدايه، نه و سا نه خشه په کی out-line ی میژووی گشتی، دواي نه ویش چاره سه رکردنیکی زور تایبه تی تری [شیکردنه وه ی دهق] ی دوو دهق یان زیاتر دیت بق سه لاندنی نه و تیزانه ی پیشتر پیشکه ش کراون، به تایبه تی له رووی دامالینی پیوه ندی ئالؤزی نیوان دسه لات و زانین له چوارچیوه ی دایله کتیکي کومه لایه تی کومه لگای باسکراودا.

به شی په که می نه م باسه سه رنجی گوتویژه تیئوریه کان رۆژه لاتیزم ددهات. نه م به شه له پیشه وه دیت له بهر رهوشی تیئوری نه م کاره و له بهر نه وه ی نه و روونکرده وه تیئوریه ی له م به شه پیشکه ش کراوه زور روانگه ی گرنه که ده دسته وه ددهات که ده بیته چاوکه په کی زانیا ریدان و ریبه ریکردنی گوتویژ و شیکردنه وه دهقیه کان به شه کان دواي نه و.

نه م به شه به باسکردنیکی گشتی پرؤبله ماتیکي (گریبه ندی) ی رۆژه لاتیزم و بؤچوونی فوکو Foucault سه باره ت به په کتر بهرهمهینانه وه ی نیوان دسه لات و زانین دست پی دهکات (۲). دواي نه وه، له ریگای شیکردنه وه ی ناوه رؤکی باسه پیشه روانه که ی نه وور عه بدول مه لیک (رۆژه لاتیزم له قهیران) دا و کتیبه که ی ئیدوارد سه عید (رۆژه لاتیزم- نؤریه نتالیزم - Orientalism)، نه نه تومیه کی (ته شریح) ی رۆژه لاتیزم ده که ی. له بهر نه وه ی کتیبه که ی ئیدوارد سه عید (رۆژه لاتیزم) تا ئیستا به ربلاوترین و جیدی ترین کاریکه که هه ولی دامه زاندنی چوارچیوه ی کی تیئوری بؤ تیگه یشتنی ناخاوتنی رۆژئاوا سه باره ت به رۆژه لات ددهات، نه و کتیبه ده خریته بهر شیکردنه وه ی کی ورد و تیروته سه له وه. نه انجامه کان نه و شیکردنه وه ره خنه ییه ی بؤچوونه کان ئیدوارد سه عید رهوش و ریپازی نه م لیکولینه وه یی نیمه دیاری دهکات.

به شی په که م

رۆژه لاتیزم و دسه لات: گوتویژی لیئوری

هه سلی په که م: شیکردنه وه ی رۆژه لاتیزم:

۱- پرؤبله ماتیکي رۆژه لاتیزم: ناخاوتنیکی سه ره تایی نه م فه سه له پیشه کیه هه ول ددهات پرؤبله ماتیکي رۆژه لاتیزم روون بکاته وه. مه به ستم له پرؤبله ماتیک «گریبه ندی - اشاکالیه: نه و کومه له چه مک و تیگه یشتنه

بەم چەشنە رۆژەلاتیزم، بە مانا گشتییەکی، دەربارە وێناندن و نواندن رۆژەلاتە لە ناخاوتنەکانی رۆژئاوادا. ئەم ناخاوتنەکانی ئەم هەتا کۆتایی جەنگی جیهانی دوویم خۆیان وەک زانستییکی بەرھەڵستەراو دامەزراندبوو، مەیدانیکی بەرفراوانی باس و لیکۆلینەوه و دیراسەیان داگیر کردبوو کە بە نۆریەنتۆلۆژی Orientalology یان (دیراساتی رۆژەلاتناسی) Oriental Studies ناسرابوو.

دیراساتی رۆژەلاتناسی / نۆریەنتۆلۆژی:

ئەم زاراوەیە بە پتی پێناسەیی (ئینسکلۆپیدیای مەزنی سوڤیەت Great Soviet Encyklopedia ئەمە دەگەڕێت: «ئەو زانستەیی کە بەشیوەیەکی مێژوویی لە رۆژئاوادا دامەزراوە، دیراسەکردنی مێژوو، ئابووری، زمانەکان، ئەدەب، نیتنۆلۆژی، ھونەر، ئایینەکان، فەلسەفەکان، پەیکەر و پاشماوەی کولتووری ماددی و رۆحیی رۆژەلات (خۆرەلاتی نزیك و خۆرەلاتی دوور) دەگرتە خۆی بە پێوەندی لەگەڵ ولاتانی ئاسیا و چەند بەشێکی ئەفریقا و بە تاییەتی سەرۆی ئەفریقا...» (٦).

بەم چەشنە تا چەند سالتیک لەمەوبەر، وەک گابریلی دەری دەریپت «دیراسەکردنی گەلان، شارستانیەکانی رۆژەلات بە یەکێک لە لقە زانستە ھەرە بێ گوناھ و بێ قەرمان دەژمێردرا» (٧).

بەلام ئەو پلە زانستییە گومان لێ نەکراوەی دیراساتی رۆژەلاتناسی، وەک رووداوێکی مێژوو دەریان خست، تەنیا بەھۆی سەرۆشتی زانستیی ناوھەوی نۆریەنتۆلۆژییەو نەبوو، بەلکو زیاتر بەھۆی (ھەلومەرجی ئیمکانبوونی) یەوہ بوو وەک فەزایەکی زانین کە بەھۆی دەسەلاتەوہ دروست کراوہ و بەرھەم دەھێندریتەوہ... دەسەلاتیش لێرەدا بریتیە لە بالادەستی (سوپر-ریتی) سەربازی و تەکنۆلۆژی و ئابووری رۆژئاوا کە لە سەدە نۆزدەھەمدا لە دیاردەیی ئیمپریالیزمدا خۆی نواند. بە واتایەکی دیکە: رۆژەلاتیزم (زانستاونیتی)ی خۆی لەسەر بناغەیی بێدەنگی سیاسی بابەتەکانی (نۆیژیکتەکانی) دیراسەکە، واتا رۆژەلاتییەکان، بنیات نایوو. لەبەر ئەوەی کە ھەلوەشاننەوہی رۆژەلاتیزم تەنیا دەشیا لە دەروەرایی: واتا لە تەنجامی کردەوہی سیاسیدا، بۆیە دەبینین تەنیا کاتی بزوتنەوہکانی رزگاربخواری

مێژوویی گرنگی ئەم دەورە روون دەکەنەوہ (٤). رۆژەلاتی نزیك، بە تاییەتی، بێشکەیی ئایدیاکان و ئایین و زمان و شارستانی ئەوروپایە. ھەرھەما شانووی رووداوی مێژوویی مەزنە کە کارتیکردنێکی گەورەیان لە دارشتنی مێژوو و پێناسەیی ئەوروپادا ھەبوو. بە کورتی رۆژەلاتی نزیك بەشێکی جیاھەبووی شارستانی ماددی و کولتووری رۆحیی ئەوروپایە. لەبەر ئەمەیی کە رۆژەلاتیزم وەک فەزایەکی بەرھەمھێناتی بە وشە، کە لە شوینی رۆژەلات لە ئەزموونی رۆژئاوادا ورد دەبیتەوہ و لێکی دەداتەوہ، گرنگترین پێکھێنەری کولتووری رۆژئاواییە، کە نەک تەنیا لە ناخاوتنەدا دەتوانین ئیماژ (وێناندن و نواندن) و دارشتنی چەمکەکانی ئەوی دیکە the other دەستنیشان بکەین، بەلکو ھەست و ناگایی ئەوروپا و ھەخۆبوونی خۆشی sameness و خۆپێناسەکردنی خۆی و خۆدەرختنی بۆ ئەوانی دیکەش، دەتواند پەردەیی لەسەر لابدرێ.

ھەر وەک ئیف. گابریلی F. Gabrieli دەلێت:

«رۆژەلاتیزم روالەتیک بوو لە رۆمانسیزم، لە پۆزیتیڤیزم، لە مێژووی ئەوروپایی و ئەگەر بمانەوێت مێژووی ئەوای رۆژەلاتیزم بنەخشین، وەک ئەوہ وایە بە ئەوای پەرسەندنی کولتووری رۆژئاواییدا بچینەوہ... بە شێوەیەکی ورد و روون، لەم مەیداندا (واتا رۆژەلاتیزم) کە ئەوروپا خۆی بۆ دەروہی خۆی بۆ بەرھەمھێناتی شتێکی جیاواز لە خۆی، دەرخت و بەم کارەشی (کە ئەمە دەبیت شتێکی ناشکرا بێت و شایانی برۆ بەرزکردنەوہ نەبیت) بێر و روانگەیی خۆی دەربارەیی شارستانی و مێژوو و شیعر و ئایین و سیاسەت و کۆمەڵ دامەزراند» (٥).

کەواتا رۆژەلاتیزم بریتیە لە داھەکتیکی خۆ و ئەوی دیکە کە ھەلومەرجی ئیمکانبوونی کولتووری رۆژئاوا پێکدینیت. ئەو گریمانە جەختی لەسەر کراوہ کە رۆژئاوا ھەمیشە خۆی لە دەروہەرا بە پێوەندی لەگەڵ ئەوی دیکە پێناسە کردوہ. ئەو ئەوی دیکە کە بەرھەم رووی بۆتەوہ یان خۆی ئافەریدەیی کردوہ. ئەم لایەنەشە کە ستراکتووری بنەمای پڕۆبلەماتیک ناخاوتنی رۆژئاوایی بە گشتی و ناخاوتنی رۆژەلاتیستی/ کۆلونیالی بە تاییەتی پێک دینیت.



فۆكۆ

به‌لای فۆكۆ وه «مهرزه كۆمه‌لییه‌كانی ئه‌ویدیكه‌بوون و ریکه‌ندی (نیزام order) یه پیکه‌وه به‌ستراو و تاسهره‌کانی «وهک خۆبوون» داده‌م‌زرتنی» ۱۰ «
 زمان، فۆكۆ دهنووسی، «وا دیاره جینیشته بووی له لایه‌ن ئه‌وی دیکه‌وه، شوینیکی دیکه‌وه، دوورده‌سته‌وه: به «بزره‌بووه‌کان» بنکۆل کراوه». زمان ئه‌و «شوینیه‌که شتیکی جیا له خۆی دهرده‌که‌وی» ۱۱ «. بۆیه به چرکردنه‌وه‌ی سه‌رنج‌مان له‌سه‌ر (ئهویدیکه)، ئه‌وی جیاواز، که زمان وه‌ده‌ری ده‌نی و هه‌ر له‌و کاتیشدا وهک هه‌لومه‌رجی ژیرزه‌مینی بوون ناماژهی بۆ ده‌کات، ئیمه ده‌توانین مێژووی کولتور تی بگه‌ین. ناوه‌رۆکه‌بیری (تیمی Theme) کتیبی (ریکه‌ندی شته‌کان) به‌و فه‌زایه بۆشه‌ی نیوان شته‌کان و وشه‌کان و بیره‌کان داگیر کراوه که له‌ ناویاندا ئاخاوتنه‌کان ریکخراون» ۱۲ «.
 ئه‌و فه‌زایه بۆشه له‌گه‌ل ئه‌و ده‌ستورانه‌ی حوکمی به‌ره‌مه‌پنانی زانین له‌ ناویاندا ده‌که‌ن، فۆكۆ ناوی ده‌نی «زانگه episteme». ئه‌و باوه‌ری وایه که له‌ هه‌ر کولتوریتیدا، له‌ له‌حه‌زه‌یه‌کی دیاریکراودا، قه‌ت له‌ یه‌ک «زانگه» زیاتر نییه که هه‌لومه‌رجی ئیمکانیوونی هه‌موو زانین دیاری ده‌کات. فۆكۆ (زانگه - ئیپستیم) وهک (بۆزیتیقیه‌تیکي بی ئاگا) که زانیاری به‌کاره‌پنانی زمان له‌ هه‌ر کاتیکي دیاریکراودا ده‌دات به‌ ده‌سته‌وه، پێناسه ده‌کات. له‌ ئه‌نجامدا پراکتیزه ئاخاوتنکارییه‌کان discursive practices ئه‌م خاسیتانه‌یان هه‌یه:

نه‌وه‌یه‌ی گه‌لانی ئاسیا و ئه‌فریقا گه‌یشتنه ئه‌و ئاسته‌ی که دوا‌ی جه‌نگی جیهانی دووم کارتیکردنیکي داوه‌شینه‌رانه له‌سه‌ر ساختمانی جیۆپۆلیتیکی کۆلۆنیالیزم بنوتن، ئه‌و کاته ئۆریه‌نتۆلۆژی له‌گه‌ل ئه‌نتروپۆلۆژی درزیان تیکه‌وت و ده‌ستیان به‌ه‌لوه‌شان و دارمان کرد. ئه‌وسا رۆژه‌لاتیزم ناچار کرا بزره‌بووه‌کان و بیده‌نگیه‌کان و فکراوه‌کانی بدرکێتی. واته: روویۆشی زانستی له‌سه‌رخۆی دامالێ و ناسنامه (هه‌ویه‌ی خۆی، وهک دوانه‌یه‌کی مێژووی و ئایدیۆلۆژی کۆلۆنیالیزم و ئیمپریالیزم، ئاشکرا بکات. له‌به‌ر ئه‌وه شتیکی زۆر جه‌وه‌رییه که بۆچوونی خۆمان بۆ رۆژه‌لاتیزم له‌سه‌ر بنچینه‌ی پێوه‌ندی نیوان (ده‌سه‌لات و زانین) بنیات بنێین.

له‌به‌ر ئه‌وه‌ی بێر و بۆچوون و میتۆدی فۆكۆ گرنگترین به‌شداري بۆ لیکۆلینه‌وه‌ی کولتوروی رۆژئاوا، له‌م روانگه‌یه‌وه، بێک دینێ، ئه‌وا له‌ خواره‌وه پوخته‌یه‌کی تیئۆری فۆكۆ دهرباره‌ی پێوه‌ندی نیوان ده‌سه‌لات و زانین ده‌خه‌ینه به‌رچاو. دوا‌ی ئه‌وه ده‌چینه‌ سه‌ر شیکردنه‌وه‌ی باسه‌که‌ی عه‌بدوله‌لیک و کتیبه‌که‌ی ئیدوارد سه‌عید (رۆژه‌لاتیزم).

فۆكۆ: په‌یوه‌ندی نیوان زانین و ده‌سه‌لات

شۆشانا فیلمان Shoshana Felman دهنووسی: «وهک فۆكۆ ده‌یپینێ ته‌واوی مێژووی کولتوروی خۆرئاوا و دهرکه‌وتوووه‌ چیرۆکی به‌ره‌پێشچوونی به‌رده‌وامی عه‌قل Reason بێ له‌ به‌سه‌ردا زالبوون و داپلۆسینی ئه‌و شته‌ی ناوی ده‌نی «شیتی» madness (...) به‌م چه‌شنه نامانج و ته‌حه‌دا و گره‌وی ته‌ماداری فۆكۆ ئه‌وه‌یه که شیتی خۆی بلێ، که گوتمان بۆ هه‌موو ئه‌و وشانه بکاته‌وه که له‌ زمان بێبه‌ش کراون، ئه‌و وشه له‌بیرکراوانه‌ی که دنیای خۆراوا له‌سه‌ر لاه‌ردن و وه‌لانانیان دامه‌زراوه» (۸).

بۆ ئه‌وه‌ی «شیتی» یه‌ش بدۆزینه‌وه، فۆكۆ پێشینه‌ی ئه‌وه ده‌کات که به‌ سه‌ختی سه‌یری عه‌قل بکه‌ین» ۹ «به‌و جۆزه‌ی خۆی له‌ زماندا دهرده‌بێ. لێره‌دا ده‌بینین شیتی له‌ لایه‌ن کۆمه‌له‌وه بۆ دهره‌وه‌ی زمانی هۆشمه‌ندی لادراوه بۆ ئه‌وه‌ی قورسایي «ئهویدیکه‌ بوون» یکی غه‌ریبانه هه‌لبگرێ. چونکه زمان (عه‌قل)

نېسټيم مؤلژييهی تايپه ته به هر قوئاخپکي تايپه تی «۱۹».

نرشيف (نرکايډ) دکړی وډک پتشيپه کی میژوویي historical apriori وهسف بکړی، نهک به مانای هلولومهرچیک بق به راست ناسینی راگه یاندنه کان به لکو «وډک هلولومهرجی واقیعیبوون (ریالیتی) ی راگه یاندنه کان «۲۰».

چونکه نارکایډ سیستمیکه به شیوهیه کی میژوویي بهرهم هاتووه، کارکردنی شو دهستوورانهیه که حوکمی دهرکهوتنی راگه یاندنه کان وډک رووداوی بی وینه دهکن و ناستیکي تايپه تی پراکتیس دهستیشان دهکن که «دهبیته هوی سهره لدانی راگه یاندنی زور و زه بند به قه دهر شو شته و بایه ته زورانهی که ده بی هه لکسوکه وتیان له که لدا بکړی و بق سوودلیوهرگرتن به کار بهتندرین (...) نرکایډ سیستمیکي گشتییه بق پیکه اتن و تالوگورکردنی راگه یاندنه کان «۲۱».

که وایه شیکردنه وهی راگه یاندنه کان شیکردنه وهیه کی میژووییه، به لام له و جوړه ی که له هر جوړه «لیکدانه وه» یک خوی دهبازی.

به لادانی توخمی «بیئاگای» له وهسفرکردنی پوزیتیفیتی ناخاووتندا و له جیاتی نهمه چهختکردن له سهر فانکشن و ماددیبوونی راگه یاندنه کان، فوکو هول ددات که بق یه کجاری خوی له ناماژه کردن بق هیژداریتی (authority) هر جوړه خود (سه بژیکت) و (هسل) یک دور بخاته وه. که له خوتیه له قورتاندنی «سه بژیکتکی بی ناو و گشتی» ریگه بگریت، که نهمه (فوکو دانی پيدا دهنی) به شیلگیرییه وه له کارهکانی پیشوویدا، به شیوهیه ک یان شیوهیه کی دیکه، خوی دهرخستوه «۲۲».

لیروهه نهرکی هره سهره کی نارکیؤلژی، له روی ته وای و ورده کاری میتودؤلژییه وه، نه ویه که دزی هر جوړه بوجوونیکي نهنترؤلژی و هیومانیستی سهاره ته به زانین و میژوو، بوهستی «۲۳». به مانایه کی دیکه به تووره لدانی هیژداریتی بابهت (نویژیکت) فوکو مترسی نه وه و هلا دهنی که پیوهندی هژداریتی causal راسته وخو له نیوان واقیعیکی تايپه تی و بهرهمهیتانی زانین دهرباره ی شو واقیعه، دابه زینتی.. بق نمونه تینوری رهنگدانه وه..

له یهک تاکه راگه یاندنه فوکو نهرکی ستراتیژی

«سنووردانان بق کایه ی بایه ته کان، پیناسه کردنی روانگه یه کی شهرعی بق بکهری agent ی زانین، چه سپاندنی نورمه کان (پتوانه کان) بق که لاله کردنی چه مکه کان و تینوژییه کان «۱۴». نه نجامه که شیان ته ویه که «وا بکن مه حال بی له دهره وهی نه وان بی بکریته وه، که له دهره وهی نه وان بی بکینه وه به پیناسه کردن مانای شیتبوونه، مانای به دهربوونه له تیگه یشتن، و اتا له عقل «۱۵».

له کتیبه که پیدا (نارکیؤلژیای زانین) فوکو میتودؤلژییه که ی بق نه وهی ناوی دهنی [نارکیؤلژیای ناخاووتن Archaeology of discourse پره پیده دات. لیره دا خولیای سهره کی فوکو نه ویه خوی له بنیاتگری (ستراکتورالیزم) دور بخاته وه، که چه مکی زانگه (نېسټیم) نریکبوونه وهی نه وی لئی پیشنیاز ده کرد. لیره دا فوکو چهختکردنی خوی بق چه مکی (راگه یاندن statement) ده گوزیته وه.. «راگه یاندن وډک توخمیکي نیوه ند هه لوه شین که هر جوړه ستراکتور و (یه کیتی) یه ک بنکول دهکات. راگه یاندن ستراکتور نییه.. له بر نه وه که س نابی به وه سهرسام بی که نه توانی پیوانه ی ستراکتوری یه کیتی له راگه یاندن دپوزیتیه وه. نهمه ش له بر نه ویه که (راگه یاندن) خوی له خویدا (یه که) نییه به لکو چالاکیه که، به کاربوونیکه (function) که کایه ی ستراکتوره کان و یه کیتییه شیواوه کان دهرده بری و وډک ناوهرؤکی کونکرتی له کات و شویندا ناشکرایان دهکات «۱۶».

به م چه شنه راگه یاندنه کان له شیوهی ناقمه توخمیکي یان دهستووریکي لژیکی و ریژمانیدا بوونیان نییه. به لکو نه وان «رنجیریه ک له رووداوی به و چه شنن که خاستی گوران و نابه رده و امیتی و ماددی بوونیان هیه و، به پیوهندی له که ل یه کتیریدا و له که ل بیردا، کار دهکن و زانی تايپه تی خویان هیه «۱۷». بویه ده بی راگه یاندنه کان وډک چالاکی (فانکشن) تی بگین.

شو ستراتیژه میتودؤلژییه ی له م ناساندنه وه په پيدا دهنی، فوکو به م چه شنه پیناسه ی دهکات: «نیمه پیویسته فانکشنه که له پراکتیسی راسته قینه داو، شو دهستوورانه ی حوکمی دهکن و شو کایه یه ی له ناویدا کار دهکات: وهسف بکهرین «۱۸». نهم ناستانه ی وهسفرکردنی راگه یاندن ناماژه بق «نرشیف archive یان پوزیتیفیتی ناخاووتن دهکن.. و اتا نه و فها

تهونی دسه لاتوه) که وای له فوکو کرد چه مکی دسه لات Power پتیشک ش بکات و چیگه ی چه مکه کانی (شیتی، زمان، عهقل) یان پی بگریته وه. دسه لات وهک بریار دهرتکی گهردوونی ژبانی مرؤف و زانین و ناساندنی فهزای ماددی ناخاوتن وهک فهزای پتوه ندیه کانی دسه لات (۲۱).

«کاتی من بیر له میکانیکی دسه لات دهکه مه وه، من بیر له شیوهیه کی هه موو شوینگره وه دی بوون دهکه مه وه، بیر له وه مه وایه دهکه مه وه که دسه لات دهرتته ناو وجودی هه تاکه که سیکه وه، دهگانه سه له شیان، دهرتته ناو هیمما و شتوهی وه ستانیه وه، نه وهی که دهلیتن، چون قیر دهن له گهل خه لکی دیکه دا بزین و کار بکن» (۲۲).
خه سته خانه ی عهقلی، نه خوشخانه، قوتابخانه، کارخانه، کارگه، زیندان، خیزان، نه نانهت جه سته ی مرؤف خوشی نه وه فهزایانه ن که پتوه ندیه کانی دسه لات و بنده ستردینان تیدا به گه ر خراوه (۲۳). که وایه نه وهی دسه لات ده ناسینتی (پتوه ندیوونی) نیسه به لکو به رفراوانبوونی گهردوونیبوونیتی وهک (پراکتیس).

لهم خاله دایه که جینؤلژی دسه لات ناریکولژی زانین داده بری. چه مکی نالژی (بوونی تهرشیف یانه ی ناخاوتن) ده گوردی نه نه تومی پتوه ندیه کانی دسه لات «۲۴»، نه مهش شیکردنه وهیه کی ماددی تایبه تیتی میکانیزمه کانی دسه لات و ناوکی پتوه ندیه کانی دسه لات و به ره مه پنانی زانین و بیره کان، فهراهه م دهکات. چونکه وهک فوکو له کتیبی (زهبتی بکه و سزا بده Disciple and Punish) دا جه ختی له سه نه وه دهکات که دسه لات ته نیا ده ستور بؤ دانان و قه ده گه ردن و داپلوسین نیسه. «به لکو ده بی نیمه دان به ودا بنیین که دسه لات زانین به به ره مه ده هیتی نهک به سانایی به وهی هانی نه مه دهاد چونکه خزمه تی دسه لات دهکات، یان به کاری ده هیتی چونکه سوودی ههیه. زانین و دسه لات به شیوهیه کی راسته وخو یه کتر پتیشیاز دهکن، هیچ په یوه ندیه کی دسه لات نیسه که له گهل خویدا مهیدانکی زانین پتک نه هینن، هیچ زانینکیش نیسه که پتیشمه زنده یی و پتک هینانی پتوه ندی دسه لاتی له گهل نه بی» (۲۵).

نه وه ده ستورانه ی که حوکمی به ره مه پنانی ناخاوتن و بلاو بوونه وه و نالوگوری راگه یاننده کان دهکن، نه وانه ن که له سیستمی پتوه ندیه کانی دسه لات وه هه لقولاون.

نهرکیؤلژییه که ی بهم چه سته دستنیشان دهکات: «هه ولدان بؤ به کارخستنی نپوهن داوه شاندنیک decen-tring که هیچ نیم تیارنیک بؤ هیچ نپوه ندیک ناهیلته وه» (۲۴).

به مانایه کی تر فوکو هه ول دهاد هه موو چه مکه زال و باوه کانی میژوو، که بؤرژوا شانازیان پتوه دهکات، هه لپوه شیتته وه» (۲۵).

به گترانه وهی زانین بؤ فهزا مادیه که ی، به جه ختکردن له سه ره وهی زانین وهک پراکتیس، فوکو له ماددی میژووی نریک ده بیتته وه، هه رچه نه ناریکولژییه که ی ناچیتته سه نه وهی که نیشانه ی کونکرتی بؤ چاره سه رکردنی مه ته لی زانین، وهک به ره مه مکی کومه لی، به ده سته وه دات» (۲۶).

شیتک له دهره وهی ناخاوتنه که یدا ماوه ته وه. شیتک هه یه نه و تراوه. به لام فوکو خوی نه و او ناگای له مه هه یه. ده شی نه م ناماده نه بوونه، بزریه بیت که وای کردوه ناخاوتنه که ی مومکین بیت، هه نه بی له رووی قبوولکردنی له زانستگاکاندا له لایه ن بیر و دهرگا حوکمداره کانه وه.

«چییه نه و ترسه ی وات لیده کات به زمانی (بیتناگایی) وه لام بده یته وه له کاتیکدا که سیک دهر باره ی (پراکتیس): هه لومه رجه کانی، ده ستوره کانی، نالوگوره میژووییه کانی پرسپارت لیده کات؟

پتیم وایه تاقه وه لامیک بؤ نه م پرسپاره وه لامیکی سیاسیه» (۲۷).

بهم جووره فوکو بؤ نه وه دهنوسنی تا «ده موچاوی نه بی» (۲۸). نه وه دهرانی که له گهل نه وه شدا ناریکولژییه که ی هه لومه رج و توخمی تینوری وا به ده سته وه دهاد که وا دهکات بتواندری «تینوری گشتی به ره مه پنان» (۲۹) پتک بیتت، له حاله تی نینتیتیکچوالی نیستایدا «له وه زیاتر نیسه که دهری نه داتیک ببینی که وا دهکات بتواندری به شیوهیه کی نامه زبووت تر له رابردو شیکردنه وهی پتک هاته کومه لیه کان و وه سفه نیپستیمؤلژییه کان بگریته. له وه زیاتر نیسه که ناویک بی به سه ره چه ره تی تینوری سه رده مه که ماندا برایت» (۳۰).

شورشی قوتابینانی سالی ۱۹۶۸ و رووداوه کانی دوا به دوا ی بوون (خه باتی روزهانه له ناستی خه لکی ناسایدا له نیوان نه وانده که که وتبوونه ناو لوجه کانی

«میژووی ئیستا دنووسی» ۲۸.

بەم چەشنە ئیمە بازدانئیکی چەشنی لە فۆکۆدا بەدی دەکەین لە ئارکیۆلۆژییەوه: شیکردنەوه و نواندنی کاتداری میژووی بێر، بۆ کارتۆگرافی: نەخشەکێشانئیکی راستەوخۆتری شیوهکانی دەسەلات بەو جۆرە لە پراکتیسەکانی ناخاوتن و هی تردا، بەکار دەخزیت» ۲۹.

بە واتایەکی دی:

ئیمە فەزای جوگرافیمان هەیه وەک ئەو کایە مادییەیی زانین و دەسەلات تێیدا یەکانگیر و کارگیر دەبن بۆ ئەوەی بەهەمەتێنان و دووبارە بەرەمەتێنانەوهی بێر و زانین بکەنە چالاکییەکی هەمیشە نامادەیی بوونی سیاسی مەرۆف.

ئێرەدا ئیمە، لەم باسەدا، زاراوهی ئەرشیف/ئەركایف بۆ وەسفکردنی هاوپیوهندیی ئیوان دەسەلات و زانین و فەزای جوگرافی بەکار دەهێنین.

هەر و فەزای ئەرشیف: بۆ وەسفکردنی ئەو فەزایە بەکار دەهێنین کە تێیدا بێر هەلومەرجی ماددی/سیاسیی بوون و بەکارکەوتنی دەدۆزێتەوه.

تێزی فۆکۆ سەبارەت بە هاوپیوهندیی حەتمیی ئیوان دەسەلات و زانین و رهوشی شوێنگەیی پراکتیسیی دەسەلات بۆ لێکدانەوهی رۆژھەلاتیزم و ستراتیزی ویتانندی ئەوی دیکە، وەک توخمێکی جەوھەری کولتووری خۆرئاوایی، پێوستییەکە ناكرێت فەرامۆش بکریت. بە تاییەتی چونکە رۆژھەلاتیزم، وەک مەیدانئیکی زانین، پێکھاتوویەکی میژوویی هاوپیوهندیی پێوهندییەکانی دەسەلاتە لە ئیوان ئەوروپا و ئاسیادا.

[بەشی داھاتوو: ئەنەتۆمی رۆژھەلاتیزم]

لە کایەیی بەگەرکەوتن و بەکارکەوتنی دەسەلات دایە کە ناخاوتن دەکرێت وەک (روداو) وەسف بکری و میژوو وەک پراکتیس، دوور لە نایدیالیزمی عەقل کە سروشتەکەیی دادەپۆشی و خەرمانەیی رهوشت کە واقیعیەکەیی دەشتیوینی، شایەنی تێگەشتن بێت.

ئێرەوه ئەو کەرەسە و دەزگای سزادان و جەزەبەدان بۆ نموونە زۆر زیاتر دەربارەیی راستی کۆمەلێک دەردەخەن لە هەموو ئەو کتێبخانانەیی کە پێن لە خوتبە و وتار و هەلبەست دەربارەیی نازادی و داد و مەرۆقایەتی.

لە (دیسپل و پەنیش) دا ئەنەتۆمییە سیاسیەکەیی فۆکۆ دەخواری ئەو نامانجە بەدەست بێتی کە پێنجامین رەش Benjamin Rush لە ساڵی ۱۷۸۷ دا، لە پەرەگرافیکدا کە فۆکۆ وەری گرتووه، ئاواتی بۆ دەخواری:

«من تەنیا ئەووم لەدەست دێ ناواتەخواری بێ ئەو زەمانە دوور نەبێ کە سێدارەکان، جەزەبەخانەکان، سەکۆکانی هەلواسین، قامچی و دارکاری پێچکە، لە میژووی سزاداندا وەک نیشانەیی درندەگەرتیی چەندین سەدە و چەندین ولات بژمێردرین و وەک بەلگەیی کاریگەری کز و لاوازی عەقل و ئاین لەسەر هۆشی مەرۆف حیساب بکری» ۳۶.

لە هەموو کارەکان و نووسینەکانیدا فۆکۆ تاکە یەک پەیام و هەمان پەیام رادەگەییەتی: ئەوئەندە بەسە سەرنجی خۆمان لەسەر فانکشن و پێکھاتە کۆمەلەیی/شوێنگەییەکان و دامودەزگاکانی کۆمەلێک چر بکەینەوه، تا لەوە حالی بێن چۆن دەستوورە ناخاوتنکارییەکان بە پراوەکردنی دەسەلاتەوه بەستراونەتەوه، چۆن شیوهکانی ناخاوتن لە لایەکەوه بە کارکردنی سیستمی حوکمداڕەوه دروست دەبن و، لە لایەکی دیکەشەوه زامنی هێنانەوهی بەرھەمی ئەو سیستەمە دەسەلاتدارە دەکەن، ئەمەش لە رێگای تەکنیکەکانی هەلبزاردن و سوودلێوەرگرتن و بندەستکردنەوه:

چۆن جەستەیی مەرۆف وەک هێزێکی بەرھەمەتێنان پێوهندییەکانی دەسەلات و بندەستکردنیانی، بە هۆی مێتۆدەکانی سزادان، چاوەدێریکردن و بەستەنەوه، تێدا بەگەر خراون:

چۆن «مەرۆف سەرەنجامی بندەستکردنێکە کە زۆر قوولتر و کاریگەرترە لە خۆی» ۳۷.

بە سەرنجدان و بۆچوونی کولتوور لەم زاراوانەوه، فۆکۆ «میژووی رابردوو بە زاراوهی ئیستا نانووسی» بەلکو

د. والتهام لاندري

کورته میژوویه کی مافی چاره ی خوڼووسینی نه ته وایه تی و په یوهندی توندوتوولی به رامیاری دهره کی نه مه ریکاهه

وهرگیړانی له نینگلیزیه وه: رینوار رهشید

پیشه کی

پروسیسی خه لکک له بوون به نه ته وهدا و سهره لدانی ته نانهت گه لیک دهوله تی - نه ته وهی نوی new nation-states جیتی خویتی بییت به پرسى سهره کی دهوله ته - نه ته وهییه کانی نیستا بؤ وده سته پنیانی جیهانیکى پر ناشتی تر - له جیاتی نه وهی له سهر بناخه ی سنوره دهوله تیه کانی نیستا به دوی سه قامگیریتی رامیاری کاتییدا، بگه رین، دهوله ته - نه ته وهییه مؤدیترنه کان Modern nation-states، که له سهدی پانزدهیه مده فورمیان وهرگرت، تا به لانی که مه وه سهدی هه ژدهیم، له پیکهاته سهره کیه کومه لایه تی - رامیارییه کانی کاروباری مرؤف پیکهاتوون - سهرنجی گه وره ده بییت دهریاری ته واکردنی پروسیه ی دروستبوونی دهوله تی - نه ته وهی بدریت بؤ نه وهی جیهانیکى پر ناشتی تر بخرملیت.

نه وه گرنگه که "نه ته وه" وهک خه لکک که هاویناسه ی کولتور، زمان و نهریتیان له مەررژیکى ناسراوهدا پنگه یاندوه، له "دهوله ت" جودا بکریته وه که رژیمیکی ریخراوه له یهک یان چند ناوچه یه کدا و به خه لکک یان خه لکانیکه وه. دهوله تان پینچ هزار سالتیکه هه، هه میشه وهک شار - دهوله ت City-sates دروستبوون و پاشان گه شه یان کردوه بؤ نیمیراتوریا که جودا له خه لکی دانیشتوانی ره سته ی شار - دهوله تی خو یان، خه لکانی دیکه ی تریشیان به ریژوه بردوه، له وده مه دا میژوونوسان رووناکیان خستو ته سهر شیوه یه کی جودای شارستانی له جیهاندا.

بیری نه ته وهی مؤدیترن دیارده یه کی ههر زور نه م دواپیه، تیرمی "نه ته وه" له وهدا که به شلی له نیو سهدی نیوهراسندا به مه سیحیه تی Christendom خوړناوایی نیوده برا، گه شه ی کرد. له گه ل گه شه ی زانکواندا، کاره که خویندکارانی له سهر بناخه ی بنه چه ی خویندکاره کان بؤ چوار به ش پولینکرد. دهستکرا به وهی خویندکاره کان وهک "نه ته وه کان" بناسرین و ههر چوار پارچه "نه ته وهی خویندکار" بریتیبوون له نه ته وهی فره نسى، ئلمانی، نیتالی و نیسپانی، له سالی ۱۴۱۴ دا، کانسلئ کونستانس Con-stance اواوی لیکرا کؤتایی به په رتیتی Schism له کلیسادا به پینت که به هؤی زیاتر له یهک بانگه شه وه بؤ پاپایی کردن، دروست بوو بوو. تا سالی ۱۴۱۷، بانگه شکاره دژیه یه که کان. بی له نیسپانیه که یان، به یهک گه یشتن. نینگلاند تازه به تازه له شه ری ئه جینکورت Agincourt له ۱۴۱۵ دا فره نسای به زانده بوو. نیوودهنگ و هه سته تایبه تمه ندیتی و یه کیتی نینگلاند بلنده بوو. کانسل بریاری دا وهک "نه ته وه یهک" - سی جودا ددان به نینگلاند بنیت، که به نهریت به به شیک له نه ته وهی جیرمان دادهنریت، و جیتی نیسپانیا بگریته وه که په ناگا harbor و نه نتي - پاپا بوو. پاشان له ۱۴۱۷ دا، پاش نه وهی که نیسپانیا له بانگه شه نیسپانیا یه که خوی بؤ پاپایی وازی هینا، کانسل نیسپانیا ی وهک پینجه م نه ته وهی خاوهن دهنگ ناسی. له دهنگاندا بؤ پاپایه کی نوی، "نه ته وه" که جودای دهوله ت ده بییت بؤ یه که م جار پیویستی به

بهردهوامی on-line دهستپېکړدنې نهتهوهی مؤډیرنی بهژماردی زیاتره که بوون به دولته و هرههاس لیستیک له دولهتانی نا - نهتهوهی non national-states به دانیشتونیکي لیکنهچووهده comparable population. هروهها چند دولهتیکي ژماره کهم که به ریژه شمېر وک دانیشتون بجووکن، بهلام کولونیان دامهزرا ند in-stituted که بوون به دولهتی دانیشتونچر Populous، هاوکات رهنکه چندین دولته ههبن که میژوویان، لهگل هندیک تایپهتهندییدا، بۆ سهرهتای نهتهوهی مؤډیرن بگرېتهوه، خالی گرنګ نهوهیه که روانګه کشتیهکه له بهرچاو بگیریته.

دولهتی - نهتهوهی دانیشتونچر، نریکهکاتی هریهکتیک که هوشیاری نهتهوهی بهرین Broad Na-tional Consciousness پیشخستووه، و نهو رووداوهی که بههزیوهه ددانیان پیدانراوه.

پیناسنامهیهکی یاسایی جیاواز ههبوو، پیناسنامهیهکه که لهگل نیدیای دولهتدا تا نیستاش ناپهتهوه، رهنګه هه بهم شپوهیهش بهردهوام بیت تا نهندامانی نهتهوهیهکه به هواوی هاویهکسانی هاوولاتی نیو دولته - (یک) نهبن.

له واتای مؤډیرندا، ټینگلاند، له تیرمی ههستهکانی خویدا سهبارته به یهکایهتی و پیناسیهکی هاویهش، رهنګه یهکهمین نهتهوهی دروست بیت. فرهنسا، که ههمیشه وهک نهژادیکي Prototype نهتهوهی مؤډیرن بیراوه، زیاتر - هندیک جار تا نیستاش - خوی به نیوهندی شارستانیهک داناوه وهک له نهتهوهیهک. له سالی ۱۴۲۹، ههرجونیک بیت، کاری نهبردانهی خوانی نارک Joan Of Arc وای له فرهنسا کرد بیینیت که خوی له راستیدا نهتهوهیهکه، نهوهی له دوی نهمه دیت هیلیکی کروډولژی

دولته	کات	رووداو
۱- ټینگلستان	۱۴۱۷	کانسلی کونستانس پاش سهرکهوتنی هینری پنجههه له شپری نهچنکورت.
۲- فرهنسا	۱۴۲۹	سهروکایهتی خهپالیی Visionary خوان نؤف نارک Joan of Arc.
۳- نیسپانیا	۱۴۷۴	تاج دهنرته سهر نیسایلا Isabella 4 - پورتوکال ۱۴۸۴ دولته له نیوخودا به سازادهی بی خهوش یهکخرا.
۵- دوتچ (هولهندی)	۱۵۶۷	یاخیبوون دژ به نیسپانیا.
۶- ژاپون	۱۶۰۳	دولته له لایهن توکوگاوا شوگون - هوه یهکخرا.
۷- رووسیا	۱۶۱۳	دولته له لایهن رومانوڅهوه یهکخرا.
۸- ماراتیی	۱۶۶۵	اساندنی دولتهی ماراتیی Marathi پاش نهوهی سیقای Sivaji سهروکیان سهرکهوتوانه خهبات دژي نیمپراتوری موغال Mughal دهکات: دولتهی ماراتیی له سالی ۱۸۱۸ له لایهن بهریتانهکانهوه زهوندهکریته.
۹- خالیستانیی	۱۶۹۱	سیخهکان Sikhs دهسهلاتی سهربازیی بۆ پاراستنی دولته و نهتهوهکهیان پهیدادهکن: دولتهی خالیستانیی له سالی ۱۸۴۹ له لایهن بهریتانهکانهوه زهوندهکریته.
۱۰- جهرمان	۱۷۰۱	فریدریک ویلیام وهک یهکهمین پادشای پرووسیای جهرمانیی تاج دهنرته سهری.
۱۱- نهمریکا	۱۷۷۶	راکهپاندنی سهرهخوی.
۱۲- پولهند	۱۸۰۶	کونستیتیوتی ناپلیونی و دولتهی ناولههیی Embryonic State 13. نهرجهنتینا ۱۸۱۰ راستایهتی defacto سهرهخوی.
۱۴- کولومبیا	۱۸۱۱	راکهپاندنی سهرهخوی.
۱۵- برازیل	۱۸۲۱	راکهپاندنی سهرهخوی.
۱۶- بهلجیکا	۱۸۲۸	بزویتنهوه بۆ سهرهخوی، له سالی ۱۸۳۱ دا ودهستهکوت
۱۷- نیٹالیا	۱۸۴۸	دولتهی کونستیتیوتالی پیدمونت - ساردینیا دهپته هژی یهکگرتنی نیٹالیی.
۱۸- مهکسیک	۱۸۵۱	ریفورمه کومه لایهتییهکانی بینیتو خواریز نهتهوهی میتسیز مکهسیکی هوشیار دهکانهوه.
۱۹- نوکرانیا	۱۸۱	رووسیا فشار دهباته سهر زمان، سهرکه توکرانیهکان دهجن بۆ لغوڅ: هوشی نهتهوهی توکرانیایي بلاودهپتهوه.

- ۲۰- فیلیپین ۱۸۹۶ راگه یاندنی سهره خوئی (له نیسپانیا)، زهوتردنه نه مریکایی و ژاپونیه کان سهره خوئی بیوونه که تا سالی ۱۹۴۶ دوامه خن.
- ۲۱- کوردی ۱۹۱۸ داوای مافی چاره ی خوونوسین له لایهن لئین و زیاتریش به تاییه تی له لایهن ویدر و ویلسن - سه وه نه ته وه گانی بنده سه لاتی تورکه عوسمانیه کان بزووتنه وه دی نه ته وه یی کورد - یش جو شده دات.
- ۲۲- تورکی ۱۹۱۹ نه تاتورک تورکه ناسیونالیسته کان ریکده خات.
- ۲۳- نیندو نویسی ۱۹۲۷ سوکرانو پارتی ناسیونالی نیندو نویسی ریکده خات.
- ۲۴- تای ۱۹۳۲ بزووتن رووه دهوله تی کونستیتیوسیونالی مؤدیرن.
- ۲۵- بورمی ۱۹۳۶ بزووتن بۆ پیناسنامه ی بورمیسی و بۆ جودابوونه وه له هیندوستان.
- ۲۶- پاکستانی ۱۹۴۰ بزووتنه وه بۆ پیناسنامه ی پاکستانی و جودابوونه وه له هیندوستان.
- ۲۷- فیه تنامی ۱۹۴۱ فیه ت مین Viet Minh له لایهن هۆ چی منه - سه وه ریکده خریت.
- ۲۸- چینیی ۱۹۴۲ ماو دهست به پرؤگرامی روونکردنه وه ctification - سی هوشیاریی نه ته وه یی جووتیاریی دهکات.
- ۲۹- کوریایی ۱۹۴۵ ژیرکه وتنی ژاپون، بزووتن بۆ سهره خوئی.
- ۳۰- میسریی ۱۹۵۲ کوده تای نه فسه ره نازاده گانی ناسر بۆ دامه زانندی راستایه تی de facto سهره خوئی.
- ۳۱- بهنگلادیشیی ۱۹۵۴ پارتی کانئۆتۆنۆمی / سهره خوئی، کومه له ی موسلمانه کان پاکستانی خو ره له لات ده به زین، هه لئار دن ده بیته مایه ی سهره خوئی بهنگلادیش له ۱۹۷۱ دا.
- ۳۲- نیبۆیی ۱۹۶۷ نیبۆکان داوای سهره خوئی دهوله تی بیافرا - سی خو یان له نیجیریا ده کن. رژی می سهریازیی هاوسا له نیجیریا، به پشتیوانی رانه گه یه ندراوه وه له نه مریکا و به ریتانیا، بزووتنه وه ی نیبۆ له ۱۹۷۰ دا تیکده شکینیت.
- لیستیک له گه لیک دهوله تی نانه ته وه یی، واته، دهوله تی بی هوشیاریی به رینی نه ته وه یی (گروپی که مایه تی نه تنیکی زۆریایه تی نه تنیکی به رتوه ده بات)
- ۳۳- هیندوستان
- ۳۴- نیجیریا
- ۳۵- ئیران
- ۳۶- نه تیوییا
- ۳۷- زایر
- ۳۸- باشووری نه فریکا
- (هیندوستان، نیجیریا و زایر به ئاشکرا پرسی Case/s روونن تا نزیکه ی ۱۹۹۷)

شیکردنه وه ی سهره له دانی نه ته وه ی مؤدیرن

خه سه له تی نه ته وه ی مؤدیرن نه وه ی که به گشتی له شار- دهوله ت گه وره تره بی نه وه ی مه رج بی ت ئیمپراتۆریاش بی ت. به م شیوه یه ئینگلاند له ده میکی له میژدا توانی بی ت به نه ته وه له بهر روویه ری تا راده یه ک چر و به یه کدا چوو compact، له ده میکدا که ریگه ی ها تووچۆی زه مینی خا و بوو، هه روه ها له بهر داموده زگا نه ته وه ییه کانی، به تاییه تی بهر له مانه که ی، به پتجه وانوه، نه ته وه ی زلی وه ک چینیی نه مۆرۆ، له گه ل نه و راستیه شدا که تا راده یه ک ها وره گه زه (ها تووخم homogeneous)، نه یه توانی بی بی ت به نه ته وه یه کی مؤدیرن، تا وه کو زۆریایه تی که تا راده یه ک ها وره گه زه (homogeneous)، نه یه توانی بی بی ت به نه ته وه یه کی مؤدیرن، تا وه کو زۆریایه تی دانیش توهانه که ی، واته جووتکاره کانی، توانیان هوشیاریه کی نه ته وه یی وه ده ست به یین، زۆریه ی نه ته وه مؤدیرنه نه وروویه کان له نیوچه ی به رتۆه بچوو کدا گه شه یان کردووه. له نیوان سه ده کانی پانزده یه م و هه ژده یه مدا، نه ته وه وه ک یه که یه کی کۆمه لایه تی - رامیاریی سه ره کی له کاروباری مرۆفایه تیدا، جی ی شارستانی گرتوه.

نه ته وه له واتای مؤدیرندا که خاوه ن نیوچه ی مه زنن، وه ک برازیل و نه مریکا، نه ده شیا بی پتسکه وتنی په یوه ندی ها تووچۆ و کۆمینی کاسیۆن که له م ۲۰۰ سه له ی دواییدا روویانداوه، بیوونایه به نه ته وه. مه یلی سه له کانی نه م

سؤښه تدا په دابوو (نیمپراتوریای روسی). هاوډهم که ناپراکتیک دهیوو بؤ به لجیکي، بهریتانی، دؤتجی، فهرنسیایی و پورتوگالیه کان که کؤلؤنیه کانی خویان له دستدا بهیلنه وه، هه ولکه له نیو هه لوه شانوهی کؤلؤنیه کاند له سهر خؤ - حوکمرانیکردن - Self-government بوو، نهک مافی چاره ی خؤنوسین - Self-determination. بهریتانیا، که گه پترین نیمپراتوریای هه بوو، له کؤتایی ۱۹۴۵ دا رژیمیکی سؤشیالیست - کارگه ری Socialist-labour بؤ مایه وه، که بروای به دیدی "تا گه وره تر باشتر" ی سؤشیالیزم هه بوو، و له بهر نه وه هه ولید هیندوستانیکی زه به لاج و نیجیریا یه کی تا راده یک زه به لاج به یه کپارچه ی بهیلننه وه. بورما نه وډهم تازه له ۱۹۴۷ - نه وه له هیندوستان دابرابوو، پاکستان له سالی ۱۹۴۷ ریگه ی پندرا له نیو دؤخی تایبه تیدا له هیندوستان جیابیتنه وه، و بیگومان بهنگلادیش - یش پاشان هه ر له ۱۹۷۱ له پاکستان جیابوو وه. نه وه هیندوستانه ی مایه وه هیشتا هه ر گه وره بوو و بی مه جازیش هه ر نیپپراتوریا بوو. له نیجیریا، بهریتانیا گروپی نه تنیکی دسته وه ستانی - بورویا، نییو و هاوسا. له نیو یه ک تا که ده ولنه تدا پتکه وه گریدا، که دواپیه که ی بووه مایه ی بالزالی نیمپراتوریای بؤ هاوساکان. بهریتانیا خؤی کیشی نیوخؤیی له گه ل گروپه به ریژه بچکؤله ناسیونالیسته کانی نیوخؤیدا هه بوو، له وانه وتلسه کان، سکؤته کان و نایرله نديکان. کؤنسه رقاتیفه کان، که به زؤری ناروزوی کؤنترؤلیکی شلی ناراسته وخؤی کؤلؤنیه کانی بهریتانیا یان ده کرد. له گه ل هه لوه شانوهی نیمپراتوریا که ده نه بوون کاتیک له ۱۹۴۵ دا رژیمیان له دست دا، سهره نجام، هه ر له سهره تاوه نه یان توانی نه لته رناتیفی دروستکار بؤ "تا گه وره تر باشتر" - هه کی سؤشیالیست - له یبه ره کان Socialist-labour له هه لوه شانوهی کؤلؤنیه کاند، پيشنیاز بکن.

نه نجامه که نه وه بوو که هه ر دوو هیندوستان و نیجیریا، که ده کرا له ژماره یه کی به روپه ری ده ولنه تاندا له سهر بناخه ی مافی چاره ی خؤنوسینی نه ته وه کان، رتیکبرین، کران به فیده رالی که له دواپیدا بوون به ده ولنه تی ناوه نديتسی، له لایه ن سه ره کانی که وه به ریئوده بران که بیری کؤنترؤلی ناوه نديتسیان هه بوو. بهریتانیا بریاریکی ژیرتری وهرگرت کاتیک دؤی سیناگافور نه بوو که له مالایسیا جودا ده بووه، و

دواپیه ی ده ولنه تی - نه ته وه یی نه وه بووه که نیمپراتوریا کانی نه وه به ری ده ریاکان بدؤرین یان واز لیبه یتن و له هه ره نه م دواپیه شدا ده ولنه تی - نه ته وه یی نیمپراتوریای پتوه لکنراو، ی "۱" خویان بدؤرین. بهم شپوهیه، له نیوان سالانی ۱۹۴۲ و ۱۹۶۷، هه لوه شانوهی کؤلؤنی decolonization له نیو نیمپراتوریا کانی نه و به ر ده ریاکانه وه روویدا، و له سالی ۱۹۶۷ - یشه وه، له نیو دؤخی نیمپراتوریای خاک - پتوه به ستراوه وه adjacent، وهک رووسیا، سیریا، چیک، و نه تیوییا. له و خاکانه دا که گروپی که مایه تی نه تنیکی، وهک هیندی - زمانه کان له هیندوستان، هاوساکان له نیجیریا، و ده سته سه ریا زه که ی لینگالا له زایر، هیشتا حوکمی زؤرایه تی پتوه لکنراوه که ده کن، ریباری نه م سهرده مه له وه ده جیت پيشنیاری لیکدا پچرانیک له نیو نه م جؤره ده ولنه تاندا بکات.

نه و راستیه ی که مافی چاره ی خؤنوسینی نه ته وایه تی، هه رچه نديکیش له پراکتیکدا خؤی لی لایدريت، نا نیستا وهک مافیکي مرؤقیایه تی و به شیک و پارچه یه ک له پرنسیپه کانی نه ته وه یه کگرتوه کان په سه ندراره، هیزیکي رهوشتی moral به هیزه بؤ پتر پیدا کردنی پرنسیپه که تاوه کو هه موو نه وه نه ته وه فرده انیش توانانه ی جیهان ده به خاوه نی ده ولنه تی نه ته وه یی خویان.

نه وه ی زؤر ده گورتیت نه وه یه که گه لیک نه ته وه هه ن له وه بچوو کترن که ددانیا ن پیدا بنريت. نه م پیدا گرتنه هه نديک له کريتديتی خؤی له ژیر رووناکي نه و راستیه دا ونده کات که گه لیک ده ولنه تی بچووک، له سینگافوره وه تا سلؤقینیا، گه شاونه ته وه. له ده میکدا که ده ولنه تی گه پتر، وهک هیندوستان و زایر، له نه دارتیدا به یاشکه وتووی ماونه ته وه. نه گه ر به نه ژماردی دانیشتوان بپتته مه رچیک بؤ ده ولنه تبوون، رهنگه بتوانريت سوود له پتوه رتیکي نه مه ریکي وهریکريت. کاتیک که ده ولنه ته یه کگرتوه کانی نه مه ریکا بانگه وازی سه ره خؤی خؤی کرد، ته نیا دوو ملیون و نیو مرؤف له سهر خاکه که ی دهمیان، له وانه ۵۰٪ له نه وه ی ئینگلیز بوو. ۲۰٪ کویله ی نه فریکایی و باقی ۲۰٪ - هه کی له نه ته وه ی تر بوون، هه نديکیان له و پیناسنامه نه مه ریکه خؤرسکیه دا توانه وه.

تېروانی رامیاری ده ره کی نه مه ریکا

به دواي جهنگي جیهانی دووه مده، جهنگیکی سارډ له نیوان ده ولنه ته یه کگرتوه کانی نه مه ریکا و یه کیتي

نایبندیه‌یه‌کی نێزیکدا ده‌وله‌تیکه‌ی سه‌ربه‌خۆیان ده‌ست بکه‌وت. کوردستان، نێزیکه‌ی ٨٠ ساڵ له‌مه‌وبه‌ر له‌ لایه‌ن ویدرۆ ویلسن - هه‌وه‌ په‌یمانێ ئازادبوونی دراوه‌تی و به‌ گه‌شتی ده‌وله‌تانیکی به‌رته‌وه‌یان بردوه‌ که‌ گه‌لی نه‌مه‌ریکا به‌رز نه‌ببینیون، تا‌قیکردنه‌وه‌یه‌کی بنچینه‌یی نایدیالی و ده‌بیت که‌ نه‌ک هه‌ر له‌ رووی سیاسیه‌وه‌ له‌ جیتی خۆیدا ده‌بیت، به‌لکو هه‌روه‌ها له‌ رووی ره‌ه‌وشتیسه‌وه‌ دروست ده‌بیت و مایه‌ی سوپاسگوزاریی باشکردیه‌کی میژووویی نه‌مه‌ریکا ده‌بیت.

کوردستان ناوچه‌یه‌کی شاخاوییه‌ که‌ له‌ خۆره‌ه‌لاتی ده‌ریای سه‌پی نێوه‌راسته‌وه‌ درێژده‌بیته‌وه‌ تا ده‌گاته‌ که‌نداوی فارس، قه‌له‌یه‌کی سه‌روه‌شتیه‌، که‌ نه‌گه‌ر وه‌ک ده‌وله‌تیکه‌ی کوردیی یه‌کبخریت، به‌ هاسانی ده‌پارێزرت. خاوه‌ن که‌ره‌سه‌ی خامی به‌ترخی وه‌ک نه‌له‌منیۆم، مس، قورقوشم، مه‌گنسیۆم و یۆرانیۆم هه‌روه‌ها په‌ترۆلیشه‌. گه‌ر له‌ لایه‌ن نه‌مه‌ریکاوه‌ هاوکاریی بکریت له‌ دامه‌زراندنی خۆیدا وه‌ک ده‌وله‌تیکه‌ی سه‌ربه‌خۆ، نه‌وا ده‌بیته‌ هاوپه‌یمانیکه‌ی به‌که‌لکی ده‌وله‌ت یه‌کگرتوه‌کانی نه‌مه‌ریکا، و چاره‌نووسی له‌ ناوچه‌که‌دا به‌ نفووزی نه‌مه‌ریکاوه‌ ده‌به‌سه‌رتیت.

Executive Director, Think-Tank for National Self-Determination, INC

کۆتاری Vol.2 No 1, Nov 1997, Kurdistan times

١- نێمه‌یرانۆریای پێوه‌لکێنراو: مه‌به‌ستی له‌ کۆلۆنی هاوسنووه‌، بۆ نمونه‌ نێمه‌یرانۆریای روسی که‌ نه‌ته‌وه‌ دراوستیکانی خۆی داگیر کردبوو، یا‌ن نێمه‌یرانۆریای فارسی که‌ نه‌ته‌وه‌ دراوستیکانی خۆی داگیرکردوه‌ (د.ر.)

نێمه‌اعیل بێشکچی

چه‌ند وته‌یه‌ک سه‌باره‌ت به‌

رووناکییانی کورد

وهرگێز له‌ ئێرکێمو، ن. ته‌سه‌ر و نامد هه‌نگوین

ممه‌هد کورد

به‌رپۆزی بۆ نامد کردوه‌ و کۆتاییه‌ش بۆ کرمانج هه‌بوو

هه‌رواش که‌ به‌ سه‌رنه‌که‌وتنی نه‌خسه‌ فیدرالیه‌کانی تری نه‌فریکا و کاریبیان قایل acouiesced بوو.

ده‌وله‌ته‌ یه‌کگرتوه‌کانی نه‌مه‌ریکا، به‌ هه‌ردوو میژووویی مافی چاره‌ی خۆنووسینی نه‌ته‌وه‌یی له‌ ساڵی ١٧٧٦ و جودابوونه‌وه‌ی secession ده‌وله‌ته‌ باشووریه‌کانی له‌ یه‌ک‌تیه‌که‌ له‌ ساڵی ١٨٦١ دا، که‌ ره‌نگی هه‌ردوو شیوه‌که‌ی میژووویی خۆی ده‌دایه‌وه‌، له‌ جه‌نگی جیهانیی دووه‌مه‌دا گۆرا alter. له‌ ده‌می سه‌ره‌ۆکایه‌تی ترومان دا (١٩٥٢-١٩٤٥) پالپه‌شتیی له‌ هه‌له‌وه‌شانه‌وه‌ی کۆلۆنییه‌کان، به‌تایه‌تی له‌ ئاسیا، و به‌رگرکردن له‌ سه‌ربه‌خۆیی ده‌وله‌ته‌ - نه‌ته‌وه‌یه‌کان له‌ ئه‌وروپا، ده‌کرد. کاتیک هاته‌ سه‌ر په‌شتگیریی چالاک له‌ مافی چاره‌ی خۆنووسینی نه‌ته‌وه‌یی له‌ کات و له‌ پاش هه‌له‌وه‌شانه‌وه‌ی کۆلۆنییه‌کان، هه‌رچۆنیک بیت، نه‌مه‌ریکا ترسی لێنیشیت که‌ ده‌وله‌ته‌ بچووکه‌ نۆتیه‌کان له‌ ده‌می جه‌نگی ساردا له‌ لایه‌ن یه‌کیتی سوڤیه‌ته‌وه‌ "بکریتن"، هه‌ر وه‌ک له‌ هه‌ندیک دۆخدا روویدا وه‌ک گینیای گه‌رمه‌سه‌یری Equatorial Guinea و سو‌مالیا، به‌م چه‌شنه‌، ده‌وله‌ته‌ یه‌کگرتوه‌کانی نه‌مه‌ریکا دژی جیابوونه‌وه‌ی بیافرا بوو له‌ نیجیریا و، په‌شتگیریی له‌ کامیرونی خوارو (نه‌مه‌یرانۆیا) کرد که‌ وه‌ک نێوچه‌یه‌کی ده‌ست متمانه‌ی نه‌ته‌وه‌ یه‌کگرتوه‌کان تیکه‌ل به‌ نیجیریا یا‌ن کامیرون بیت له‌ جیاتی نه‌وه‌ی ده‌رفه‌تی پێ بدریت که‌ ببیت به‌ ده‌وله‌تیکه‌ی سه‌ربه‌خۆ، هه‌مان شت له‌ خۆره‌ه‌لاتی نه‌فریکا روویدا له‌گه‌ل نه‌ریتریا، به‌ مه‌به‌ستی پراکتیکی، نه‌ریتریا راسپێررا دژ به‌ خواستی خۆی له‌گه‌ل نه‌تیوپیدا تیکه‌ل ببیت و پاشانیش ناچارکرا بیست سالیکی زیاتر بجه‌نگیت تا مافی چاره‌ی خۆنووسین وه‌ده‌ست به‌ئیتیت.

نه‌مه‌رۆ که‌ جه‌نگی ساردا ته‌واو بووه‌ جیهان گۆراوه‌ ناشتییه‌کی درێژخایه‌نی جیهانیی بۆ ده‌وله‌ته‌ یه‌کگرتوه‌کانی نه‌مه‌ریکا گه‌لێک له‌ سه‌روه‌ریی خاکی ده‌وله‌ته‌ - نانه‌ته‌وه‌یه‌یه‌کان the territorial integrity of non-national States گه‌رنه‌گه‌ره‌، مملانیی نه‌تیکه‌ی، تا نه‌ته‌وه‌کان ناماده‌بن خه‌بات بۆ ده‌وله‌تیکه‌ی سه‌ربه‌خۆ بکه‌ن، له‌ ئاینده‌شدا رووده‌ده‌ن configure هه‌روه‌ک له‌ رابردوودا هه‌بوون.

ئێستا کاتی خۆیه‌تی بۆ نه‌مه‌ریکا، وه‌ک ته‌نها زله‌پزی جیهانیی، که‌ له‌ سیاسه‌تی ده‌ره‌گیی خۆیدا له‌ ده‌وه‌ په‌شتگیریی له‌ پرنسیپی مافی چاره‌ی خۆنووسینی نه‌ته‌وه‌یی بکات بۆ نه‌وه‌ی گه‌لێک له‌ نه‌ته‌وه‌کانی جیهان، که‌ به‌ بێ ده‌وله‌تیکه‌ی سه‌ربه‌خۆیی خۆیان ماونه‌ته‌وه‌، له‌

ره‌فبق ساببر

یادی سه‌دساله‌ی له‌دایکبوونی ره‌فبق حیلمی

تراژیدیای رووناکبیریگ

1

بیدابوونه‌وهیه‌کی گه‌وره له ناو نه‌ته‌وه ژیرده‌سته‌کانی نیمپراتۆریای عوسمانیدا ده‌ستی پیکرد. به سهدان رووناکبیری ناوچه جۆربه‌جۆزه‌کانی ولاتی عه‌ره‌بی و کوردستان، به خه‌ونیک‌ی نه‌ته‌وه‌یه‌وه به‌ره و شار و ناوچه‌کانی خو‌یان گه‌رانه‌وه به‌و هی‌وایه‌ی له‌وئ هۆشیاریی نه‌ته‌وه‌یی به‌ره پئی بدن و به‌شدار‌ی دامه‌زراندنی قه‌واره‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی بکن.

ره‌فبق حیلمی یه‌ک‌یک بوو له‌و رووناکبیرانه.

نه‌گه‌ر پرۆژه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ناسیۆنالیستانی عه‌ره‌بی سوریا و لوپنان، ئوردن، عیراق و هه‌ندئ ناوچه‌ی دیکه‌ی رۆژه‌لاتی عه‌ره‌بی به‌ کۆمه‌کی راسته‌وخۆی کۆلۆنیالیزمی بریتانی و فه‌ره‌نسابی چی به‌جی کرا نه‌وا هه‌مان پرۆژه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ناسیۆنالیستانی کورد به‌ ده‌ستی خودی کۆلۆنیالیزمی بریتانی و فه‌ره‌نسابی تیک شکیندرا. بریتانیا و فه‌ره‌نسا له‌ کاتیکدا کۆمه‌له‌ ده‌وله‌تیک‌ی نه‌ته‌وه‌ییان بۆ ناسیۆنالیستانی عه‌ره‌ب داتاشی، که‌چی هه‌ر خو‌یان دژی دامه‌زراندنی هه‌ر جۆره‌ ده‌وله‌تیک‌ی کوردی وه‌ستان. له‌وه‌ش زیاتر نه‌وان نه‌و مافه‌یان دا به‌ خو‌یان که‌ ولاتی خه‌لکی تر، کوردستان، به‌سه‌ر عه‌ره‌ب و تورک و فارسدا ببه‌شنه‌وه. نه‌مه‌ش یه‌ک‌یکه‌ له‌ تایبه‌تمه‌ندییه‌کانی کۆلۆنیالیزم له‌ رۆژه‌لاتی ناوه‌راستدا.

سه‌ره‌نجام پرۆژه و خه‌ونی رووناکبیرانی کورد تیکش‌یکندرا، له‌ باکووری کوردستاندا زۆربه‌ی رووناکبیران یان شه‌هید کران یان گیران یاخود ناوه‌ره کران. که‌چی زۆربه‌ی رووناکبیرانی باشووری کوردستان، جگه‌ له‌ پیره‌مێرد و ره‌فبق حیلمی و چه‌ند

له‌ نیو ده‌سته‌ی یه‌که‌می رووناکبیران و رۆشنگه‌رانی کورددا، که‌ دوا‌ی شه‌ری یه‌که‌می جیهان له‌ باشووری کوردستاندا ده‌رکه‌وتن، ده‌کریت ره‌فبق حیلمی به‌ رووناکبیریکی نه‌فانگارد دابندریت، نه‌فانگارد وه‌ک سه‌رۆک و تیۆریستی یه‌که‌م پارته‌ی ناسیۆنالیستی له‌ باشووری کوردستان، پارته‌ی هی‌وا، که‌ نامانجی سه‌ربه‌خۆیی و رزگاریی کوردستان بوو. نه‌فانگارد له‌ نووسینی یه‌که‌مین کتیب ده‌رباره‌ی میژووی نه‌ده‌بی کورد له‌ دوو به‌رگدا. دوا‌جار نه‌فانگارد له‌ نووسینی یاداشته‌کانی خۆی، که‌ وه‌ک که‌ستیک‌ی چالاک له‌ بزافی رازگاریخواری کورددا، شایه‌تیک‌ی زیندووی ناسکترین قۆناخی میژووی نوئی نه‌ته‌وه‌که‌ی بوو.

به‌لام ژبانی ره‌فبق حیلمی نه‌یا ژبانیک‌ی پر له‌ خه‌بات و کار و چالاک‌ی نه‌فانگاردانه‌ی سیاسی، فیکری و کولتووری نه‌بوو، به‌لکه‌ له‌ هه‌مان کاتدا ژبانیک‌ی پر له‌ تراژیدیاش بووه. لێره‌دا هه‌ر مه‌به‌ستم له‌ وه‌مه‌وو سه‌ختی و دژوارییه‌ نییه‌ که‌ نه‌و له‌ ژبانی تایبه‌تی خۆیدا و به‌هۆی هه‌لوێستی نه‌ته‌وه‌یی و جوامپیری خۆیه‌وه‌ تووشی هاتووه، به‌لکه‌ مه‌به‌ستم تراژیدیایه‌کی نه‌ته‌وه‌یه‌شه‌ که‌ له‌ تیشکانی خه‌ون و پرۆژه‌ی نه‌ته‌وه‌یی ره‌فبق حیلمییدا خۆی ده‌نوێتی.

نه‌گه‌ر بمانه‌وئ له‌ تراژیدیای ره‌فبق حیلمی بگه‌ین ده‌بی که‌مێک بۆ دواوه، به‌ تایبه‌تی بۆ سه‌رده‌می روخانی حکومه‌تی شیخ مه‌حموود و تیشکانی یه‌که‌مین پرۆژه و خه‌ونی نه‌ته‌وه‌یی، بگه‌رێینه‌وه.

دوا‌ی هه‌ره‌سه‌هتینانی نیمپراتۆریای عوسمانی،

نەیتوانیوه جهستهی واقعی کورد بپریت و له ناویدا جیگای خۆی بکاتهوه؟ یان هۆکارهکی ئهوهیه که کورد وهک نهتهوهیهک هیشتا بهو ئهنازهیه پینهگهیشتوهه که خۆی بناسیت، یان به زمانی کانت له شتیک له خۆیدا بپیته شتیک بۆ خۆی؟

ئایا تیشکانی بییری سهربهخۆخوازانه و کوردستانیانه و تراژیدیای لکاندنێ باشووری کوردستان به عیراقهوه هیچ پهیوهندییهکی به ههلوستی ههلهپرستانهی رووناکبیر و سیاسهتهدارانێ سهردهمی رهفیق حیلیمییهوه نییه، که نهک تهنیا پرۆژهی بهعیراقیکردنی کوردستانیان قبول کرد، بهلکه خۆیان بوونه بهشیک یاریدهدر بۆ بهجیگهیاندنێ ئهم پرۆژهیه؟

ئایا کهسانی وهک توفیق وههیی، محهمهد ئهمین زهکی، مهعرووف چیاووک، سهعید قهزاز، ماجید مستهفا، جهمال بابان و دهیانی دی، که ههوهلین دهستهی رووناکبیری کورد بوون، لهم تراژیدیایه بێ گوناھن؟

ئهوان پهکهمین دهستهی رووناکبیری چاوکراوهی نهتهوهیهک بوون که رنگه، لهو سهردهمهدا، لهسهدا نهوهدوینجی نهخویندهوار و چاوبهستراو بوویت! چۆن ئهمان، بهبێ لهبهرچاوگرتنی هیچ مهسنولیهتیکێ نهتهوهیی، ئاوا به ئاسانی پشتیان کرده خهون و پرۆژهی نهتهوهیی خۆیان و پشتیان کرده مهسهلهی نازادیی نهتهوه ژێردهستهکهیان و بوونه بهشیک له پرۆژهی کۆلۆنیالیزمی بریتانی؟

مرۆف که له بارودۆخی ئهو سهردهمهی باشووری کوردستان و عیراق ورد دهپیتهوه بهو نهنجامه دهگات که بریتانیا، بهبێ کۆمهکی ئهم رووناکبیرانه و هی تر، له کوردستاندا جگه له کۆمهله سهروکخانیکی بێگانهپرست، که هیچ تانسیریکێ فیکری و سیاسییان نهبوو، کهسانیکێ ئهوتۆی نهدهدۆزییهوه پرۆژه کۆلۆنیالییهکهی بۆ به نهجام یگههینن، به واتایهکی دی نه بریتانیا و نه دهولهتی داتاشراوی عیراق دهیانتهوانی به ئاسانی باشووری کوردستان له ناو عیراقدا له قالب

کهسیکی دی، دواي روخانی حکومداریی شیخ مهحموود، به جۆریکی سهیر تیکهلی پرۆژهی کۆلۆنیالیزمی بریتانی بوون.

2

بهلام نامانج و خهونی نهتهوهیی ماموستا رهفیق حیلیمی لهگهڵ روخانی حکومهتی شیخ مهحمووددا دوايي نههات. پارتی هیوا درێژهپیدانی ههمان نهو نامانج و خهونه نهتهوهیییه بوو که ماموستا له نهستهمبوولهوه لهگهڵ خۆی هینابوووه کوردستان، کهچی هاوڕێ رووناکبیرهکانی، ئهوانهیی به ههمان خهونهوه گهرابوونهوه کوردستان، زوو پشتیان کرده مهسهلهی رزگاری و لاتهکهیان و بهبێ هیچ مهرجیکێ سیاسی و داخوازییهکی نهتهوهیی تهسلیمی نهخشهیی بریتانیا بوون و، کهوتنه ههلهپه تا له سایهیی دهولهتی داتاشراوی عیراقدا، ژیانیکێ خۆشگوزهران بۆ خۆیان دابین بکهن و جیگا و پلهیهکی «گهوره» له حکومهتدا بگرن، به دواي ئهمانیهدا دهستهی دووهمی رووناکبیریانی کورد، به مارکسی و ناسیونالیستهکانیانهوه، تهناوت به وانهشهوه که رهفیق حیلیمیان به سهروکی بالا دادنا، پشتیان کرده مهسهلهی سهربهخۆیی کوردستان و مهسهلهی کوردیان، وهک مهسهلهیهکی ناوخۆی عیراق تیوریزهکرد. له ههمان کاتدا له ماموستا کهوتنه تهقه، ههندێ کهسی نهفسههجووکیش درۆ و بوختانی جۆریهجووریان بۆ ههلهپهست.

ئیدی بییری کوردستانی له بهرامبهر بییری عیراقچیتێ و بییری سهربهخۆیی نهتهوهیی له بهرامبهر بییری به عیراقیبوون و سهرهنجام ئیدینتیتتهی کوردستانی له بهرامبهر ئیدینتیتتهی عیراقیدا پاشهکشهیان کرد.

ئایا بۆچی بییری سهربهخۆیی، له باشووری کوردستاندا، هینده خیرا له بهرامبهر بییری وابهستهیی و پاشکۆیی سهرههتیک شکا؟ بۆ ههنگرانی بییری سهربهخۆیی ههمیشه کهمایهتی بوون؟ ئایا ئهوه نهنجامی پینهگهیشتنی بییری سهربهخۆیییه، که هیشتا

بدنه!

نایا ده‌کری ئا پاكانه بۆ ره‌فتار و هه‌لو‌تستی نه‌م
رووناكییرانه بکه‌ین؟

چۆن نه‌مان ناوا به ناسانی بوونه یاریده‌ری جی به‌جی
کردنی پرۆژه‌ی کۆلۆنیالیزمی بریتانی و ده‌وله‌تی عێراق؟
نایا رووناكییری و ره‌وشت و ولاتپاریزی هیج
په‌یومندییه‌کیان به‌یه‌که‌وه نییه؟

3

ئه‌و ده‌سته رووناكییره‌ی که ناوا مه‌سه‌له‌ی
سه‌ربه‌خۆیی ولاته‌که‌یان به به‌رژه‌ومندی شه‌خسی
خۆیان گۆرییه‌وه، به‌م کاره‌یان تۆوی هه‌له‌په‌رستی و
خۆپه‌رستییان له‌ناو رووناكییرانی کورددا چاند. بۆیه
هه‌ر که‌ستیک بیه‌وی له هه‌لو‌تست و ره‌فتاری
رووناكییرانی نه‌مرۆی کورد بگات پتویسته‌ جاو به
هه‌لو‌تست و ره‌فتاری یه‌که‌مین ده‌سته‌ی رووناكییرانی
کورددا بگێرتیه‌وه؛ چونکه هه‌ر شتیک سه‌ره‌تا و
رابردووی خۆی هه‌یه.

ده‌سته‌ی یه‌که‌می رووناكییرانی کورد، هه‌رچه‌نده
هه‌ندیکیان، بۆ نموونه تۆفیق وه‌ه‌بی و محمه‌د نه‌مین
زه‌کی، خزمه‌تیکێ زۆریان به زمان و میژووی کورد کرد،
دیاره ئه‌مه مه‌به‌ستی باسه‌که‌ی ئیمه‌ نییه، به‌لام ناخۆ
ئه‌وان له رووی سیاسی و هه‌لو‌تسته‌وه، که ته‌مه‌یان
مه‌به‌ستی باسه‌که‌ی ئیمه‌یه، می‌راتیکێ دزیویان بۆ
نه‌وه‌کانی دوا‌ی خۆیان به‌جی نه‌هێشت؟ نایا ئه‌وان و
هاوێتکانیان ناوی هه‌له‌په‌رستییان بۆ رووناكییرانی کورد
نه‌رشت که دوا‌ی خۆیان ده‌یان نووسه‌ر و رووناكییری
کورد، به تایبه‌تی له سه‌رده‌می به‌عسدا، پێیان لێ
خشانده؟ بۆ نموونه زۆر له‌وانه له کاتی کیمیا‌بارانی
کوردستان و به نه‌نفالکردنی کورددا راوێژکاری به‌عس
و راوێژکاری سه‌رۆکی ده‌زگای جاسووسی عێراق و
دارده‌ستی پیاوکوژانی دیکه‌ی به‌عس بوون، زۆریشیان
نه‌مرۆ به‌شداریی کوشتنی کوردستان ده‌که‌ن.

به‌لام نایا نابیت رووناكییر و یژدانی خۆی به پاكی
پاریژت؟

نه‌گه‌ر په‌یومندییه‌ک له نێوان رووناكییری و مۆرالی و
ولاتپاریزی و هه‌ق‌خوازیدا نه‌یت، ئه‌وا نا‌کری گله‌یی له
رووناكییره هه‌له‌په‌رستانه بکه‌ین، به‌لکه له جیاتیان ده‌بی
لۆمه‌ی هێژا ره‌فیق حیلمی بکه‌ین که بۆ له پێناوی
نازادی و هه‌ق و سه‌ربه‌خۆیی نه‌ته‌وه‌که‌یدا به‌م جۆره
ژیانی له خۆی و مال و منداله‌کانی تال کرد و نه‌ویش،
وه‌ک هاوێی هه‌له‌په‌رسته‌کانی له‌سه‌ر حیسابی
نه‌ته‌وه‌که‌ی، ژیا‌نیکێ ئارامی بۆ خۆی دا‌بین نه‌کرد، ده‌بی
لۆمه‌ی کورانی به‌درخان و، لۆمه‌ی شه‌هیدان ماری
به‌رزنجی، عه‌بدوخالق مه‌عرووف، سلێمانی مو‌عینی،
جه‌میل ره‌نجبه‌ر و ده‌یانی دی بکه‌ین که بۆ له پێناوی
راستی و دادپه‌روه‌ری و نازادیدا ژیا‌نی خۆیان له‌ده‌ست
دا.

به‌لام نه‌گه‌ر مه‌سه‌له‌که به‌م جۆره بیت ئه‌وا پێش
هه‌مووان ده‌بیت لۆمه‌ی مه‌سیح و سپارتاکۆس و گاندی
و نازم حیکمه‌ت و گیقارا و ماندیلا و ئیسماعیل
بێشکچی و ده‌یانی دی بکه‌ین!

4

ده‌کرا یادی سه‌د ساله‌ی له‌دایکبوونی ره‌فیق حیلمی
بکریته مونا‌سه‌به‌تیک بۆ لێدوانی فیکری و سیاسی و،
ژیاندنه‌وه‌ی خه‌ون و پرۆژه‌ی رزگارپه‌رخ‌وازان و
رۆشن‌گه‌رانه‌ی ره‌فیق حیلمی و هاو‌پیرانی، هه‌روا بکریته
سه‌ره‌تایه‌ک بۆ دا‌یران له بی‌ری زبل و کولتووری زبل و
سیاسه‌تی زبل، به‌لام پێده‌چی هێشتا کۆمه‌لی به‌خۆنامۆ
و به‌میژوونامۆی کوردستان، زۆری مابیت تا بتوانیت
جیگای بی‌ری و مۆرالی و خه‌ونی رووناكییرتکی نه‌فانگارد
و گه‌وره‌ی وه‌ک ره‌فیق حیلمی تیدا بپێته‌وه!
له‌م کۆمه‌له‌دا ره‌فیق حیلمی هێشتا (وه‌کو عه‌کسی
قه‌مه‌ر وایه له‌ناو جه‌وزیکێ لێخندا).

ره‌نگه‌ تراژیدیای هه‌ره گه‌وره‌ی (ره‌فیق حیلمی) یش
ئه‌وه بوو بیت که به ریکه‌وت له‌ناو کۆمه‌لێکی له‌م جۆره‌دا
له‌دایک بوو.

ياداشته‌ګانې ره‌فيق حيلمي چەندين دەرسی بەنرخيان تېدايه

پيشه‌ګي لورد ئېريك ئېڤېري، سەرګي کۆمبته‌ي مافي مرؤف له بهرله‌مانې بهریتانیاډا، بۆ چاپي ئېنگلیزي بهرګي يه‌که‌می ياداشته‌ی.



ره‌فيق حيلمي

شېخ مەحموود بۆ حوکمداری کوردستان، له لایەن کولۆنیل ویلسنی کۆمیساری مەدەنی کەنداوی فارس، کە خۆیسی لایەنگری ئۆتۆنۆمی کورد بوو، رویان داوه. شېخ مەحموود کەسانی ئەفام و ئەخویندەوار و چاوبرسی له دەوری خۆی کۆکردبووه. تەنیا کاریکی چاکی ئەو (شېخ مەحموود) وەک ره‌فيق حيلمي دەلێ، ئەوەبوو کە مەزبەتەیکي بۆ دانانی شەریف پاشا، وەک نۆتەری کورد له کۆنگرەي ناستی، ریکخستبوو، نووسەر خۆی مەزبەتەیکي نووسیوه و له‌گەل نامەیکدا بۆ شەریف پاشا نێردراوه. بەلام بە هۆی یه‌کێک لهو پێشانسیانەي کە له میژوی کورددا ژۆرن، مەزبەتەیک

ره‌فيق حيلمي کە له گۆزانەوی سەدەي پێشوو و ئەم سەدەيەدا لەدايک بووه، بەشدارێکی بزۆین بووه له گۆرانکاریه هەرە بە گۆزمەکانی ماوهي تێپەرپوونی چەنگي ۱۹۱۴-۱۹۱۸ له کوردستاندا. دواي ئەوهي بابي عالی-کۆمەله دەسه‌لاتدارەکانی عوسمانی- له ۲۰ ئۆکتۆبەري ۱۹۱۸ دا ئالای سپی بۆ ولاته سویندخۆره‌کان هەلکرد، هێزەکانی بریتانیا له میسۆپۆتامیا درێژەیان دا بە فشارهێنان بۆ باکوور و داگیرکردنی کەرکووک و هەولێر، بۆ ئەوهي بتوانن ویلايه‌تی موسل و ئەو شوپنانه‌ي کە نەوتیان تېدايه، له پاشەلی تورکیا جیا بکەن‌وه. شېخ مەحموودی کورەزای (کاک ئەحمەدی شېخ)ی بە ناوبانگ، له لایەن ئیدوارد نۆئیلی ئەفسەري ئیستخباراتی بریتانیه‌وه، کە پالپشتی دەوله‌تیکي سەرەخۆی کوردی دەکرد. بە مەسەریفی سلیمانی دامەزریندرا.

ره‌فيق حيلمي خۆی، له رۆژی یه‌کی نۆفەمبەردا، کاتی سەرۆکە کوردەکانی ناوچه‌کە بەلێنی پشتگیري شېخ مەحموودیان دا، له‌وئێ ئاماده بووه. په‌یوهندی ره‌فيق حيلمي بە مألێ شېخانەوه له‌وش کۆنتره و ده‌گەریتەوه بۆ ئەو کاتەي کە له تەمەنی ده‌ سالیدا شیعەرێکی لاواندنه‌وهي، بە بۆنەي کۆژرانی برا و باوکی شېخ مەحموود له سالی ۱۹۰۸ دا له موسل، خۆیندۆتەوه.

ره‌فيق حيلمي (له ياداشته‌ي)دا ئەو رووداوه پر بەدبەختیانە ده‌گيریتەوه کە دوا بەدواي به‌رزکردنه‌وهي

که سێکی دی له جیاتی سێر پێرس کۆکس کۆمیساری بهرزی میسۆپۆتامیا بویه، له وانه بوو نهنجامی ئهو رووداوانه به شێوهیهکی دی بوونایه. دیسان وهک هیلمی پێشانی ههتا کۆسپی سه رهکی له رتی نازادیی کورددا ئهوه بوو که کورد به ئاسانی له دژی په کرتی دهکونه شهروه، ههروا به ئاسانی سیفەت و دۆستایهتیان، له سه ره حیسابی په کبوونی ئامانجی نه ته وه بیان، بۆ به ره مه یکی بێ که لک و خه یالی ده گۆرن. هه ره ئه مه ش دهردی شیخ مه محمود بوو. هه ره وهک چۆن رێگری هه موو ئه وه ولانه بووه که پێشتر و له و کاته وه بۆ دامه زانندی قه واره یه کی کوردی دراوین. نه نانه ت ئیستاش له باشووری کوردستاندا، رق و کینه ی تاکه که سی له نیوان بارزانی و تاله بانیدا کورد لاواز دهکات و دهیانکات به پارویهکی ئاسان له به رده م پلانی هه یزه ئیمپریالیسته کانی دراوسێیان. ئیمه ده بی هه میشه له میژووه وه فیر بێن. یاداشته کانی (ره فیق هیلمی) چه ندین دهرسی به نرخیان تێدایه.

۱۹۹۶/۹/۶

* بهرکی په که سی یاداشت، که کتێبیکی میژوویی به نرخی مامۆستا ره فیق هیلمی له لایه ن به یژ (دوکتۆر فه ره بیدوون ره فیق هیلمی) په وه کراوه به نینگلیزی و له سالی ۱۹۹۸دا، له لایه ن هیوای نوی و به هاوکازی رابوون بلاوکراوه ته وه.

Kurdistan at the Dawn of the Century



Volume I
1998

by
Rafiq Hilmi

نهگه یشته دهستی شهریف پاشا.

رهنگه بۆ زۆریه ی خه لکی کوردستان وا دیار بووی که کۆتایی ئیمپراتۆریای عوسمانی، شانسیکی راسته قینه ی ره خساندبی تا نازادیی خۆیان وه ده ست بخه نه وه.

سه رۆک کۆماری ئەمریکا، ویلسۆن، له ۸ی چه نیوه ری ۱۹۱۸دا له کاتی قسه کردندا له کۆنگرێسی ئەمریکایی، په یمانی داوو که نه ته وه ژێرده سه ته کان به وه په ری نازادیه وه رێگای پێشکه وتنی سه ره بخۆیان پێ بدریت، له کاتی کاتیکدا بریتانیا و فه ره نسا، له بلاوکراوه په کیاندا له رۆژی ۷ی نوڤه مبه ری ۱۹۱۸دا وتبوویان که به ته مای نازادکردنی ته واو و بی گومانی نه و میله تانه ن که ماوه یه کی زۆره له ژێر دهستی تورکدا نه شکه نجه دراوین و، به نیازی دامه زانندی ده سه ته وایره ی نه ته وه یین که له هه لیژاردن و ده سه تپێشخه ری (ئینسیاتیف)ی نازادیی میله تانی نه و ناوچانه وه هه یزبان وه رگرتی.

که چی له راستیدا زۆری پێ نه چوو بریتانییه کان، که زۆریه یان به شێوه یه کی لوتبه رزانه و کۆلۆنیالیانه هه لسه وکه وتیان ده کرد، له که ل هاویه یمانی تازه یان، شیخ مه محمود، تیگ چوون و دوا ی راستبوونه وه په کی کورت، له به غدا به مردن حوکم درا، هه ره چهنده به حیساب نه و حوکمدار بوو نه ک بریتانییه کان (دواتر لییان بوورد و له سالی ۱۹۵۶ له به غدا کۆچی دوا یی کرد). ره فیق هیلمی خۆیشی له کاتی راستبوونه وه که دا خرایه به ندیخانه وه، به لام نه م نه زموونه ی به شتیکی ئاسایی سه پر دهکات و هه یچ بوغزێکی نه خستۆته دلیه وه.

ئه گه ره ئەمریکا، بریتانیا و فه ره نسا په یمانی خۆیان به یئنایه ته دی، ئه گه ره کورد ده کان باوه ریان به وشه شیرینه ناراسته کانی نه تا تورک ده رباره ی برایه تی و په کسانیی تورک و کورد نه کردبایه؛ ئه گه ره چه رچل، که نه و کاته وه زیری کۆلۆنیالی بریتانیا بوو، قه ناعه تی به سێر پێرس کۆکس، که دژی سه ره به خۆیی کوردستان بوو، نه هه ینا بویه؛ یان ئه گه ره له و ماوه سه سه سه دا

پروفیسور د. پاکیزہ رفیق حیلمی

یادی سہد سالہی

له دایکبوونی مامۆستای کوردایهتی رفیق حیلمی

رفیق حیلمی له پیش هه لگیرسانی جهنگی یه که می جیهاندا بۆ خۆیندنی بهرز چوو بۆ ئهسته مبول. له و کاتدا هه موو قوتایییه کوردهکان دهچوونه کۆلیژی هه ربیه. له گه له شهیدا ناره زوی زانیاری و بیرکاری و نه نازاری ده کرد بۆیه پاش شهو چوو کۆلیژی نه نازاری له دو سالی خۆیندنی شه ری ئیو ده وله تان و ئیمپراتۆریای عوسمانی کۆتایی هات. ئیمپراتۆریای عوسمانی شکا و هه موو ویلایه ته کانی ژێردهستی لێ هه یه و نه وه و قه واره ی سیاسی تازه دروست کران. کوردهسانی عوسمانی به سه ره ره ب و هه چه م و تورکدا داو شکران.

کوردهستانی خوارو له پێشدا سه ره به خۆیه کی رواله تی لێ دروست کران. له سالی ۱۹۱۸ دا شیخ مه محمودی هه قید کران به سه ردارتی بێده سه لات له شه ره کوردهکانی که ویلایه تی موسلیان بێک دێنا. شه کوردهانی، که زۆر به یان وه ک رفیق حیلمی بۆ خۆیندن چوو بوونه ئهسته مبول، گه رانه وه شه ره کانی خۆیان. رفیق حیلمی گه رایه وه سلیمانی.

له کاتی شه ری یه که می جیهاندا، که نزیکه ی چوار سال به رده وام بوو، شه و نه ته وانه ی ده وله تی عوسمانی به زۆر ولاته کانیان داگیر کردبوو، له وانه هه ره ب، کورد، به هاندانی ئورمانی عوسمانی و بلاویونه وه ی ههستی نه نه وه یی و سه ره به خۆیی، که می شکی رۆشن بێر و لاوه کانی هه زانده بوو، که و تنه خه بات دژی تورکه کان و بۆ رزگاری ولاته کانیان. کورده یی یه کتیک بوو له و نه ته وانه که رۆشن بێرانی وه ک شه ریف پاشا و به درخانییه کان له تورکیا به توندی داوای سه ره به خۆیی کوردهستانیان ده کرد. له کوردهستانی خوارو شهیدا، که دوا یی کران به به شیک له ده وله تی عێراق، هه رچه نه ده بزوتنه وه ی

سه د سال له مه وه به رۆله یه کی کوردی بێ هاوتا و نه به ز له ناو جه رگه ی کوردهستانی خوارویدا له شه ری که رکوکی ئیستا (گاسوری زه مانی نه که ده کان) له دایک بوو.

باوکی، که له له شکر عوسمانیدا (بین باشی) بوو، ناوی نا رفیق، دوا یی له کاتی خۆیندنی بهرز له ئهسته مبول مامۆستا کانی تاواناس - له قه ی (حیلمی) یان لێ نا. له و رۆژه وه، و اتا له شه ره ی هه رزه کارییه وه، بوو به رفیق حیلمی. ئیتر هه ر به و ناوه وه ناسرا و ناوی باوک و باپیر و خیزان و تایه قه ی نه برد، خۆی هه ر به ناوی خۆیه وه ئه و منده ناسرا و بوو که پێویستی به ناوی تر نه بوو ناویشانی خۆی پێ هه لدا.

ئیمهش رۆله کانی شه و هه ر به و ناوه وه ناسراین و ناوی ترمان بۆ خۆناسین به کار نه هینا، هه رچه نه ده له دایک و باوکه وه هه مزاغای مه سه ره فه.

رفیق حیلمی رۆژی ئی ئاب (ئۆگۆستی) ۱۹۶۰ ماله ناوایی له مال و مندال و خیزانی و له کورد کرد، به لام له ماوه ی شه و شه ستو دوو ساله ی که تیا ژیا خه باتیکه ی بێ و چان و بێ هاوتای گنرا له خزمه تی ولاته خۆشه و یسته که پیدای ناوی. هه تا زه مان له گه ردا بێ، وه ک نه ستیره یه کی گهش له ئاسمانی کوردهستاندا هه ر ده دره و شیته وه.

رفیق حیلمی زۆر چالاکانه قوتابخانه کانی سه ره تایی شه و کاتای ته و او کرد و زۆر به ژیری و زیره کی له قوتابخانه ی ناوه ندی و ناماده یی له سلیمانی و دوا یی له به غدا ناوی ده رکرد. بروه نامه کانی، که ئیستا له لام ماون، به تورکی له سه ریان نووسراوه: علی الاعلی، و اتا ئیمتیاژ.

له رزگارکردنی ولات و نه‌ته‌وه‌کەیی.

له‌وه‌مه‌نه‌ته‌ی ره‌فییق حیلمی تیایدا ده‌ژیا ده‌ستی گرت به‌پشت‌ئینه‌کە‌ی شیخ‌مەحمود‌وه‌وه‌ و‌یستی به‌هۆ‌ی ده‌سه‌لاتی‌ئە‌و و‌حکومه‌ته‌کە‌ی سلیمانی کورد له‌قور‌او ده‌ره‌ینی. ئە‌و مامۆستای‌ی کرد به‌پیشه‌ و‌چه‌کی خه‌بات، په‌نای برده‌ به‌ر براده‌ره‌ رۆشن‌بیره‌کانی، که له‌گه‌ل ئە‌و گه‌رابوونه‌وه‌ و‌ به‌قسه‌ و‌ته‌مه‌ن و‌پایه‌ له‌و به‌توانا‌تر و‌ده‌سه‌لات‌دار‌تر بوون و‌نوم‌ئیدی زۆری لێ ده‌کردن، وه‌ک مسته‌فا، یامولکی، توفیق‌وه‌ه‌بی و‌محەمەد ئە‌مین زه‌کی و‌گه‌لێکی‌تر.

به‌لام به‌داخه‌وه‌ نه‌ شیخ‌مەحمود‌ ده‌سه‌لاتی‌ئە‌وه‌ی هه‌بوو که‌ حکومه‌ت‌ئیک‌ی عه‌سری هه‌لسور‌ئێتی به‌دلی ئینگلیز بێت، نه‌ رۆشن‌بیرانی کورد ئە‌وه‌نده‌ دلسۆز بوون په‌لی بگرن و‌یارمه‌تی بدن. له‌به‌ر ئە‌وه‌ هه‌ر زوو، کاتیک ئینگلیز له‌گه‌ل کوره‌کانی شه‌ریف حوسینی مه‌ککه‌ له‌سه‌ر قۆسته‌وه‌ی نه‌وتی کوردستان ریککه‌وتن، پالمان به‌ شیخ‌مەحمود‌وه‌وه‌ ناو‌خستیانه‌ ئە‌وه‌دیوی سنووری کوردستان و‌حکومه‌ته‌که‌یان دا به‌فه‌یسه‌لی کوره‌گه‌وره‌ی شه‌ریفی مه‌ککه‌، که‌ له‌سالی ۱۹۲۱دا ده‌وله‌تی عێراق‌یان بۆ دامه‌زراند. ئە‌م کاره‌ساته‌ ئه‌ستیره‌ی شانسی کوردی خزان‌د و‌رۆشن‌بیرانی کوردیش، بۆ ئە‌وه‌ی له‌پاداشتی ئینگلیز بپه‌ش نه‌بن، هه‌موو ملیان نا بۆ به‌غدا و‌له‌وێ هه‌موویان له‌حکومه‌تی عێراق‌دا پایه‌ی به‌رزیان درایه‌. ره‌فییق حیلمی به‌ته‌نیا له‌ کوردستان مایه‌وه‌ ماوه‌یه‌ک له‌که‌رکووک و‌ماوه‌یه‌ک له‌ سلیمانی و‌، ناچار له‌به‌ر بێ‌ده‌رامه‌تی خۆ‌ی و‌ژنه‌کە‌ی و‌تا‌که‌ که‌چه‌کە‌ی، که‌ من بووم و‌رۆژی بۆردمانی سلیمانی و‌روخاندنی حکومه‌تی شیخ‌مەحمود‌ له‌دایک بووم، خۆ‌ی به‌مامۆستای بێرکاری (ماتماتیک) و‌زمانی فه‌ره‌نسی دامه‌زراند.

ره‌فییق حیلمی هه‌ر له‌سه‌ره‌تاوه‌ به‌کوردپه‌روه‌ر ناوی ده‌رکردبوو. له‌سه‌رده‌می خۆ‌ئێندی به‌رز له‌ئه‌سته‌م‌بوول به‌په‌رۆشه‌وه‌ ده‌ستی کرد به‌خه‌باتی کوردایه‌تی، به‌وردی و‌چالاک‌ی کاره‌ساتی سیاسه‌تی رۆژانه‌ی جه‌نگی نه‌ته‌وايه‌تی و‌خه‌باتی نه‌ته‌وه‌ ژێرده‌سته‌کانی عوسمانی وه‌ک یۆنان، عه‌ره‌ب و‌ئه‌رمه‌ن و‌چالاک‌ی رۆشن‌بیرانی کوردی تورکیای لێک‌دا‌بووه‌. هه‌روا شاره‌زای سیاسه‌تی ده‌وله‌ته‌ به‌هێزه‌کانی ئه‌وروپا بوو که‌ سیاسه‌تی جیهانیان هه‌له‌ده‌سو‌راند، وه‌ک بریتانیا، ئە‌لمانیا، فه‌ره‌نسا و‌روسیا. ئە‌و چه‌ند ساه‌ی ره‌فییق حیلمی له‌ئه‌سته‌م‌بوول ژیا ئە‌واو به‌رچاوی روون ببۆوه‌، به‌وردی له‌مه‌به‌ستی قۆلی چه‌پ، که‌ به‌ده‌ست رووسه‌وه‌ بوو، قۆلی راست، که‌

عه‌ش‌سایه‌ر، ئە‌ویش هه‌ر به‌هاندانی ئینگلیز و‌هاو‌په‌یمان‌ه‌کان، په‌یدا بوو بوو، به‌لام نه‌گه‌یشت‌بووه‌ ئە‌و شو‌ریشه‌ فیکریه‌ی که‌ رۆشن‌بیرانی کوردی کوردستانی سه‌روو هه‌لیان گیرساند. له‌ئه‌جام‌دا به‌لێن درا حکومه‌ت‌ئیک‌ی کوردی له‌ناوچه‌ی ویلايه‌تی موسل، کوردستانی خواروو، له‌ژێر چاودێری بریتانیا دایه‌ه‌زی، که‌ چاوی له‌نه‌وته‌کە‌ی کوردستان بوو له‌و ناوچه‌یه‌دا نه‌ک له‌سه‌ریه‌خۆ‌ی کورد. له‌و رۆژانه‌دا ره‌فییق حیلمی و‌هه‌ندێ له‌هاو‌ڕێ رۆشن‌بیره‌کانی، وه‌ک توفیق‌وه‌ه‌بی، ماجید مسته‌فا، مسته‌فا یامولکی و‌محەمەد ئە‌مین زه‌کی گه‌لێکی‌تر گه‌ران‌وه‌ه‌ سلیمانی به‌و نومیده‌ی یارمه‌تی شیخ‌مەحمود‌ بدن له‌به‌رئۆه‌بردنی حکومه‌ته‌که‌یدا.

شیخ‌مەحمود‌ خۆ‌ی مرۆف‌ئیک‌ی دلسۆز بوو به‌لام سیاسی نه‌بوو، له‌فرت و‌فێلی ئینگلیز نه‌ده‌گه‌یشت له‌به‌ر ئە‌وه‌ باریکی ناشکرای نه‌بوو. رۆژیک‌ رووی ده‌کرده ئینگلیز و‌رۆژیک‌ تورک، رۆژیک‌یش خۆ‌ی به‌سه‌ید دانه‌نا و‌ده‌ستی بۆ دۆستایه‌تی و‌خزمایه‌تی عه‌ره‌ب راده‌کێشا، هه‌ر به‌گوێزه‌ی ئە‌و بارووه‌وايه‌ی له‌گه‌ل رۆشن‌بیره‌ کورده‌کان ده‌جولایه‌وه‌. ره‌فییق حیلمی له‌و رۆژه‌دا لاوتکی تازه‌په‌نگه‌یشتوو بوو، که‌ حکومه‌تی شیخ‌مەحمود‌ دامه‌زرا ته‌مه‌نی بیست سال بوو، له‌به‌ر ئە‌وه‌ هه‌رچه‌نده زۆر ورپا و‌ژیر بوو و‌به‌ته‌واوی له‌سیاسه‌تی دو‌ژمه‌نه‌کانی کورد گه‌یشت‌بوو به‌لام هێشتا، له‌هه‌لسورانی کاروباری سیاسه‌ت‌دا، ئە‌و پایه‌یه‌ی نه‌بوو. له‌به‌ر ئە‌وه‌ شیخ‌مەحمود‌ی کرد به‌دروشم و‌پیشه‌وه‌ی بزوتنه‌وه‌ی نه‌ته‌وايه‌تی کورد و‌ئالای بۆ هه‌لگرت. که‌وته خه‌بات‌گێڕانی کوردایه‌تی که‌ هه‌ر له‌کاتی قوتابییه‌وه‌ له‌ئه‌سته‌م‌بوول ده‌ستی پێکرد بوو، ئە‌و کاته‌ی له‌وێ ئە‌ندامی کۆمه‌له‌ی هیوا بوو. که‌ گه‌رایه‌وه‌ کوردستان خه‌یالی سه‌ریه‌خۆ‌ی کوردستان تا‌که‌ خه‌ونی شه‌و و‌رۆژی بوو، نازاد‌ی نه‌ته‌وه‌ی کورد خۆراکی ژپانی بوو. به‌لام به‌داخه‌وه‌ کوردستانی زۆر به‌که‌ساسی و‌ناو‌می‌دی دیت، کوردی به‌زه‌لیلی و‌ماف‌خۆ‌راوی بی‌نی. سلیمانی شاریکی خامۆشی تالان‌کراو بوو که‌ هالای نه‌خۆشی و‌مردن له‌هه‌ر جوار لایه‌وه‌ هه‌له‌ده‌ستا، خۆ‌له‌میشی جه‌نگ ناوچه‌رگی دایک و‌رۆله‌ی پێکه‌وه‌ هه‌له‌ده‌ق‌رچاند، بۆنی کۆرستان‌ئیک‌ی به‌کۆمه‌لی لێ ده‌هات. ره‌فییق حیلمی وێنه‌ی نه‌سته‌م‌بوولی رازاوه‌ و‌په‌شکه‌وتوو وه‌ک فیلم‌ئیک‌ی سه‌یر به‌خێ‌راییی له‌به‌ر چاوی هه‌له‌درايه‌وه‌. وێنه‌ی سلیمانی کاول و‌سه‌رگه‌ردانی نه‌خۆشی و‌برستی و‌بێ‌ده‌سه‌لاتی هاته‌ شوێن و‌، ده‌ستی کرد به‌بیرکردنه‌وه‌

۱۹۸۸ د هزگای روښنښیری و لاوان له هولوکیر هر شهس بهرگی یاداشتی له دوو بهشدا چاپکړدوه. بهلام بهداخهوه یاداشت تا نیستا تهواو نییه و له سالی ۱۹۲۴ دوهوستی، وانا کیشهی کوردی تا کاتی روخانندی حکومتی کوردستان باس کړدوه و، دواي نهوه وهستاوه و تا نیستا هیچ لاپه‌رهبهکی ترم دست نه‌که‌وتوه، وانا نه‌گه‌یشتهوه باسی خهباتی سیاسی خوی، که لهو ساله بهدواوه دست پیده‌کا، بنووسی.

بهلام کاره سیاسی‌هکانی لهو روژدوه چ به نووسین چ به کړدوه زور باش، له میژووی کورددا، ناشکران، به تایبته‌ی هولوکانی بۆ بیدارکړدنه‌وهی قوتایی و لاوانی کورد له کاتی ماموستاییدا که به هموو تواناپه‌کیه‌وه دهیوست هستی کوردایه‌تیبیان له لا دروست بکات و پهری پتی بدا، یه‌کټک لهو کارانه‌ی که خوم ناگادار بووم و له بیرمه نه‌ویه: من منداال بووم و هیستا نه‌چوویموه قوتابخانه له سالی ۱۹۲۰ دا له راپه‌رینی شهسی نه‌یلولدا، که له شاری سلیمانی به‌ریا بوو، به‌شداري کړد. نه‌م راپه‌رینه په‌که‌مین شوږشی فیکری نه‌ته‌وايه‌تی بوو له کوردستانی خواروودا و روښنښیرانی شاری سلیمانی دهستیان پتی کړد، بهلام به داخه‌وه سه‌رنه‌کوت. هموو روښنښیران، که له قلباسان کوښبونوه گیران و به «خیانت» تاوانبار کران، نه‌وانه‌ی که چالاکانه به‌شدار بوون و ناوه‌کانیانم له‌بیره: شیخ قادری برای شیخ محمود، توفیق قه‌زاز، حمه‌ی ناوړه‌حمان ناغا، رفیق حیلمی و گه‌لیکی تر، که همویان شهس مانگ خرانه به‌ندیخانه‌وه. که نازاد کران رفیق حیلمی هر به ماموستایی مایه‌وه و رهوانه‌ی ناسریه کرا. له‌وی به شیخ محمود گه‌یشته‌وه که ده‌ستبه‌سهر بوو و له سالی ۱۹۲۴ هوه نه‌ی دیوو. وینه به‌ناوبانگه‌که‌ی رفیق حیلمی له‌گه‌ل شیخ محموددا لهو ساله‌دا گیراوه.

کاتی له سالی ۱۹۲۴ گوټزرایه‌وه بۆ موسل له‌وی کتیبی (الاکراد منذ فجر التاريخ) چاپ کړد و له‌گه‌ل روښنښیره عه‌ربه‌کان ټیکه‌ل بوو. هه‌روا چالاکیه‌کی زوری له‌ناو قوتایی و ماموستا کورده‌کانی موسل نواند، که زوربه‌ی شار و شاروچکه‌کانی دوری موسل وهک ناکری، نامیدی، شه‌نگار، دهوک، زاخو، زیتار و شیخان کوردن و، هموو قوتابییانی کورد لهو ناوچانه‌وه بۆ خویندنی ناوه‌ندی و ناماده‌یی ده‌چوونه شاری موسل، له‌وی ماموستای کوردایه‌تی، رفیق حیلمی، دهستی ده‌کړد به بزواندنی هستی کوردایه‌تی لهو قوتابییانه، نه‌مه بووه هوی په‌ستی و نارهبایی روښنښیره شوټینییه

به‌دهست ټینگلیزه‌وه بوو، ټیگه‌یشتبوو. ده‌یزانی نه‌و ده‌وله‌تانه بۆ نیاز و ته‌ماعیان له روژه‌لاتی ناوړه‌استدا ولاته‌کان و نه‌ته‌وه‌کانی نه‌و ناوچه‌یان کړدوټه‌ه توپی یاریکړدنی خویان، رفیق حیلمی که گه‌راپه‌وه کوردستان نه‌م دوربینیه سیاییه‌ی دهریاره‌ی کیشهی سه‌ربه‌خوی کورد لټک دابووه، بهلام له لایه‌که‌وه هاورئ رووناکبیره‌کانی پشتیان نه‌کرت و له لایه‌کی دیکه‌وه له ناچاری و بیده‌رامه‌تی ژیان بوو به ماموستا، بی گومان حکومتی عیراق له رفیق حیلمی بی ناگا نه‌بوو، هرچه‌نده کورده‌وه‌کانی هر له سنووری نه‌و نووسینانه‌دا بوو که روژنامه‌کانی سه‌رده‌می حکومتی کوردستاندا نووسیبوونی، بهلام بلتسه‌ی دهریونی ناگرینی بۆ سه‌ربه‌خوی تیدا ده‌بندرا، نه‌و نووسینانه دیار بوو ناوونیشان و نامانجی رفیق حیلمی ناشکرا ده‌کهن و بوون به هوی مه‌ترسی حکومت. له‌به‌ر نه‌وه رفیق حیلمی، لهو سالانه‌دا که له سالی ۱۹۲۷ را ده‌ست پیده‌کات، له‌ژیر چاودیری دابوو، که لټک راپوړتی به نه‌پتی له‌سهر نووسراوه، وهک دوکتور که‌مال مه‌زهر نه‌حمه‌د بوی باسکرم، له‌به‌ر نه‌وه حکومت له کوردستان دوری ده‌خسته‌وه و رهوانه‌ی دته‌هات و شاره عه‌ره‌بنشینه‌کانی خوارووی عیراق، وهک عه‌ماره، کوت، مه‌جهر نه‌لکه‌بیر، ناسریه و به‌سرای ده‌کړد، وانا نه‌فی ده‌کرا بهلام وهک ماموستایه‌کی به‌ریز و به‌توانا له کاره‌که‌ی دور نه‌ده‌خرایه‌وه، چونکه رفیق حیلمی مرؤفتیکی پاک و دهریون خاویز بوو، ماموستایه‌کی چالاک و بی‌هاوتا بوو. هیچ کورده‌وه‌یه‌کی دژ به نه‌ته‌وه‌کانی بیگانه به‌کورد، وهک عه‌ره‌ب و تورکمان، لی نه‌ده‌وه‌شایه‌وه. هموو ژیانی خوی ته‌رخان کړدبوو بۆ کیشهی سیاسی کورد و میژووی کوئی نه‌ته‌وه‌که‌ی و شیعر و نه‌ده‌بیاتی کورد. که لټک به‌ره‌مه‌می چاکی به زمانانی عه‌ره‌بی، کوردی و تورکی نووسی و به چاپی گه‌یاندن وهک (الاکراد منذ فجر التاريخ، مقالات) به زمانی عه‌ره‌بی، (کورد مه‌ساله‌سی صفحاتندن) و (شیعرلهرم) به تورکی، شیعر و نه‌ده‌بیاتی کوردی و خلاصه‌ی مه‌ساله‌ی کورد به زمانی خوی، نه‌وه‌ی له همووی گرنگتره یاداشته‌کانییه‌تی که له ژیانی خویدا شهس بهرگی له سالی ۱۹۲۴-۱۹۵۹ دا چاپکړدوه. له دواي خوی به ماوه‌یه‌ک، که به ته‌مای هیچ نووسراویکی تری یاداشت نه‌بووم، ده‌فته‌ریکی نووسراوم دوزیبه‌وه که به‌شټکی بلاونه‌کراوه‌ی یاداشته‌کانییه‌تی. له سالی ۱۹۹۲ هه‌لم بۆ هه‌لکه‌وت و له دزگای روښنښیری کوردی له به‌غدا به چاپم گه‌یاند. پتشریش له سالی

پارتی هیوا دامه‌زاندنرا . د. موکه‌رهم تاله‌بانی له وتاره‌کانیدا له گۆڤاری روښنبیری نوڤ و رنگین و رۆژنامه‌ی هاوکاریدا، هه‌روا مسته‌فا نهریمان له کتیبی (بیره‌وهری ژبانم) دا به درێژی یاسی ئەم مه‌سه‌له‌یان کردووه. پارتی هیوا له سه‌ره‌تادا کۆمه‌له‌یه‌کی بچووک بوو له قوتابی و مامۆستا کورده‌کان بپکهاتبوو، له ژێر تالای کوردایه‌تی و مافی نه‌هه‌وی کورد بیلایه‌ن و سه‌ربه‌خۆ. ته‌نیا نه‌هه‌وی ره‌فیق حیلمی کردی به ئایین و فله‌سه‌فه بۆ داواکردنی مافی ره‌وای کورد و سه‌ربه‌خۆیی کوردستان به خاک و نه‌ژاد و میژوو و زمانه‌وه، که مافی هه‌موو نه‌هه‌ویه‌که له‌م سه‌ره‌زمینه‌دا.

له‌ سالی ۱۹۲۸ دا ره‌فیق حیلمی گۆیزرایه‌وه بۆ به‌غدا و له‌وێ کرا به موفه‌تیشی مه‌عاریف. زۆربه‌ی لاوان و قوتابانی کورد که بۆ خوێندن ده‌چوو به‌غدا له ته‌مه‌نێکی بپکه‌یشتوویدا بوون و تا راده‌یه‌ک تاگیان له سیاسه‌ت بوو، له کۆلیژه‌کانی یاسا و مامۆستایی زانیاری و نه‌ندازیاری ده‌یانخوێند. نه‌وان له‌وێ (ره‌فیق حیلمی) یان دی و ناسی و له چاویاندا بوو به دروشمێکی شه‌وقداری کوردایه‌تی و، بوونه مریدی. هه‌روا ئەفسه‌ره کورده‌کان له ماوه‌یه‌کی که‌مدا چوونه ژێر تالایه‌وه و ده‌ستیان کرد به ریکخستنی به‌رنامه‌ی خه‌باتی نه‌ینی بۆ تازادی کورد و کوردستان. له‌و ئەندامه‌ کۆنانه‌ی هیوا که ناوه‌کانیان دێته بیرم و له که‌رکووک، له سه‌ره‌تای دامه‌زاندنی حیزبی هیوا ده‌هاتنه مالمان موکه‌رهم تاله‌بانی و یونس ره‌ئوفی شاعیر که له که‌رکووک ده‌یخوێند. له به‌غدا که‌لێک خوێنگه‌رم داسۆزی وه‌ک ره‌شید باجه‌لان، مسته‌فا نهریمان، سالح یوسفی، حه‌مید عوسمان، هه‌مزه‌ عه‌بدووللا، له ئەفسه‌ره‌کان عه‌زیز شه‌مزینی، میرحاج، محموود خه‌فاف، مسته‌فا خۆشناو، محمه‌د قودسی و ره‌شید عارف.

پارتی هیوا به‌هۆی چالاکی ئەو ئەندامانه‌وه، که بوون به رابه‌ری بیروباوه‌ری راستو‌دروست و بیلایه‌نی هیوای کوردایه‌تی، به شپۆه‌یه‌کی روښنبیرانه له ناوچه‌کانی کوردستان و له شاره‌کان بلبوویه‌وه، هه‌ندێ

سه‌رۆکه‌شیره‌تیش چوونه ناو ریزه‌کانییه‌وه. پارتی هیوا په‌ره‌ی سه‌ند و هێژ و توانایه‌کی زۆری له کوردستانی عێراقدا په‌یدا کرد، هه‌روا په‌لی هاو‌یشت بۆ ناوچه‌کانی کوردستانی ئێران و تورکیا و، له‌گه‌ڵ روښنبیرانی ئەو به‌شانه‌ی کوردستاندا په‌یوه‌ندی په‌یدا کرد و له سالی ۱۹۴۰ و ۱۹۴۱ دا له هه‌موو کوردستاندا خه‌باتی ده‌کرد.

سه‌ره‌به‌کان و ده‌ستیان کرد به پیلان گێران بۆ له‌ناو‌بردنی.

من له‌و سه‌له‌دا له پۆلی سێیه‌می سه‌ره‌تایی بووم. زۆر باش له بیره‌مه شه‌ویک باووکم ده‌مانچه‌که‌ی به‌ست و چوو ده‌روه. دایکم بانگی کرد: باوکی شه‌وقی تاگات له خۆت بێت هه‌ر چوارلات دوژمنه‌! باووکم به بپکه‌نینه‌وه وه‌لامی دایه‌وه: -مه‌ترسه خوا گه‌وره‌یه.

ئهو شه‌وه تا دره‌نگ چاوه‌زیمان کرد باووکم هه‌ر دیار نه‌بوو. له به‌ره‌به‌یاندا پوورم، که خوشکی باووکم بوو و له‌گه‌ڵمان ده‌ژیا و ئەو شه‌وه نه‌نووستبوو، له‌و دیو ده‌رگاوه گوێی له خه‌بیه‌یه‌ک بوو. راپه‌ری و هاواری کرد: براژن! به‌خوا ئەوه کاکمه له‌دیو ده‌رگاوه نوزه‌ی دێ. کاتێ هه‌موومان رازمان کرد و ده‌رگامان کرده‌وه سه‌یرمان کرد باووکم له‌به‌ر ده‌رگاوه بپه‌هۆش که‌وتوو و به‌حال نوزه‌ی دێ، به‌حه‌می پیاومان و پوورم و دایکم رایان کیشایه ژووره‌وه. نیدی تا دنیا ته‌واو رووناک بووه دایکم هه‌ر ماستاو و لیمۆناته و شه‌کراوی ده‌کرد به ده‌می و ئه‌ویش ده‌رشایه‌وه و ته‌واو بپه‌هۆش بوو، که رۆژ بووه توژێک هاته‌وه سه‌رخۆی و به ده‌نگێکی بێ هێژ وتی: ده‌رمانخواردیان کردم.

ئهو‌هی رووی دابوو ئەوه بوو که ئەندامانی نادێ قه‌ومیه‌ سه‌ره‌به‌کان، که ناوه‌که‌یم له بیر نه‌ماوه، هانیان دابوو که وتاریک ده‌رباره‌ی کیشه‌ی کورد پێشکه‌ش بکا. ته‌ویش به‌بێ دووربینی و بێ ترس هه‌رچی به راست زانیبوو وتی و هه‌ندیکانی ته‌واو په‌ست و تووره کردبوو ده‌رمانیان بۆ کردبووه کاسه‌ی شه‌را به‌که‌یه‌وه و ده‌رخواردیان دابوو، دوا‌ی بپه‌هۆش هێنا‌بوویانه‌وه به‌ر ماله‌که‌مان و له‌وێ فریایان دابوو. ئیتر باووکم له‌و شه‌وه‌وه نه‌ده‌چوو نادێ و له ماله‌وه ده‌مایه‌وه. مانگیکی پێ نه‌چوو دیسان ره‌وانه‌ی ناسریه‌ کرایه. له سالی ۱۹۲۶ دا نازانم چۆن به موفه‌تیشی مه‌عاریف هێنا‌یان‌ه‌وه سلێمانی، له سالی ۱۹۲۷ دا کرا به به‌رتوه‌به‌ری ئاماده‌یی ناوه‌ندی که‌رکووک و تا ئەو کاته‌ی به‌رگی په‌که‌می شیعر و نه‌ده‌بیاتی کوردی و به‌رگی په‌که‌می یاداشتی به چاپ گه‌یاند.

به‌لام ره‌فیق حیلمی ئاواتی دامه‌زاندنی پارتیکی کوردی هه‌ر له میشکیدا ده‌بشکووت، ئەو ناواته‌ی که له سه‌رده‌می حکومه‌تی شیخ محمووددا خه‌وی پتوه ده‌بینی و بۆی نه‌هاته دێ.

له سالی ۱۹۲۷ دا له که‌رکووک له‌سه‌ر داوای کۆمه‌لێک مامۆستا و قوتابی کورد، که له شار وشارۆچکه‌کانی کوردستانه‌وه هاتبوو به‌که‌رکووک و له‌وێ ده‌یانخوێند،

هوی تیکچوونی پارتي هیوا، که هیوای نهتهوهی کورد بوو بۆ رزگاری کورد و نازادکردنی له چنگ داگیرکردنی کوردستان. کاتی رهفیق حیلمی ئەم دووبه‌ره‌کییه‌ی هه‌ست پیکرد و زانی نایدیۆلۆژیای پارته‌که تیک چوو و پارته‌که یه‌ک ناگریته‌وه خۆی کیشایه‌وه و پارته‌که‌ی به‌جیه‌تشت ونه‌ی هه‌تشت له‌وه زیاتر ناکۆکی په‌ره‌بستنی و بیته‌ خوینرشتن. چونکه ئەو له هه‌موو شتیک زیاتر له ژیانیدا نه‌ی ده‌ویست تۆکێک خۆینی مرۆف بۆ هۆج مه‌به‌ستیک برژی. ئەم کاره‌ساته له سالی ۱۹۴۲-۱۹۴۳ دا رووی دا، له‌و کاته‌وه رهفیق حیلمی وازی له خه‌باتی سیاسی نه‌ینی هه‌تا.

له ماوه‌ی ئەو چهند ساله‌ی ژیانیدا له سالی ۱۹۲۴ تا ۱۹۴۲ رهفیق حیلمی له‌لایه‌ن حکومه‌تی ئەو سه‌رده‌مه‌وه نه‌وپه‌ری سزای فیکری و رۆحی درا، به‌رده‌وام به‌دواپه‌ بوون و له‌ژێر چاودێری بوو، به‌لام له نه‌فیکردن له‌م شار بۆ ئەو شاری خوارووی عێراق زیاتر نه‌یان توانی هه‌چی لێ بکه‌ن. له هه‌ر شارێکدا وه‌ک مامۆستایه‌کی زۆر به‌ نرخ و به‌ریز به‌ری ده‌کرا و، له شاریکی دیکه به‌په‌ریه‌وه ده‌چوون. چونکه رهفیق حیلمی مرۆفیک جوامیر و پاک بوو، دزایه‌تی به‌رامبه‌ر به هه‌چ نه‌ته‌وه‌یه‌ک له دایا نه‌بوو، مامۆستایه‌کی دلسۆز و بێ هاوتا بوو. قوتابی کوردی له قوتابییه‌کانی تر جیا نه‌ده‌کرده‌وه و هه‌موویانی وه‌ک یه‌ک به‌ رۆله‌ی خۆشه‌ویستی خۆی داده‌نان. له‌به‌ر ئەوه تا ئیستاش قوتابییه‌ عه‌ره‌به‌کانی هه‌ر به‌ ریز و خۆشه‌ویستیه‌وه ناوی ده‌به‌ن. هه‌ندێ له قوتابیانه‌ی که تا ئیستا ماون و ده‌یان ناسم د. محهمه‌د فه‌یزی، به‌رته‌وه‌ری نه‌خۆشخانه‌ی فه‌یزی له به‌غدا، که ئیستا له ئەمریکایه‌ رۆژیک پتی وتم: من باوکی تۆ کردمی به‌ پیاو. زۆر قوتابییه‌کی به‌له‌سه‌ بووم ئەو منی ناقل کرد. هه‌روا د. نه‌جیب یه‌عقوبی که تورکمان بوو، د. عه‌بدولعه‌زیز نه‌به‌سام که خه‌لکی به‌سرایه و سه‌رۆکی زانکۆ و ئەندامی کۆری زانیاری عێراقه، د. ئەحمه‌د مه‌تلۆب که وه‌زیری خۆپنڊشی بالا بوو و ئیستا ئەمپنداری گشتی کۆری زانیاری عێراقه، محهمود نه‌لسامه‌رائی که ئەندامی دادگای ته‌میزی عێراق بوو و که‌لێکی تر که هه‌موویان به‌وپه‌ری ریز و خۆشه‌ویستیه‌وه باسی ده‌که‌ن. له‌به‌ر ئەوه حکومه‌تی عێراق نه‌یتوانی به هه‌چ تاوانیک گوناهباری بکات ئەوه نه‌بیت که کوردیک دلسۆز بوو، کوردایه‌تی دین و نایینی بوو. به‌لام ئەو له رینی کوردایه‌تییدا که‌سی نازار نه‌دا و هه‌چ گوناه‌تیکشی دژی میله‌ت نه‌کرد.

رهفیق حیلمی له سالی ۱۹۲۴ هوه هه‌تا رۆژی

له‌وکاته‌دا به پێش‌ه‌وی پارتي هیوا دوو رودای گرنگ روویان دا. یه‌که‌میان بزوتنه‌وه‌ی بارزانییه‌کان له سالی ۱۹۴۲ دژی حکومه‌تی عێراق، دوومیان هه‌ولدانی هیوا بۆ نزیکبوونه‌وه له مه‌لا مسته‌فا بۆ یه‌کخستنی خه‌باتی هه‌ردوولا بۆ هه‌لگیرساندنی شۆرشیک گشتی کوردایه‌تی به‌شێوه‌یه‌کی نایدیۆلۆژی نه‌ک عه‌شایه‌ری. ئەمه حکومه‌تی عێراق و بریتانیای به‌ ته‌واوی بێزار کرد بریاریان دا له هه‌ردوو لاره‌و ئەو شۆرشه‌ دامرکێتن و رهفیق حیلمی له‌ناو به‌رن، بۆ ئەم مه‌به‌سته‌ ماجید مسته‌فای دۆستی مندالی و هاوڕیتی خه‌باتی رهفیق حیلمی یان هه‌تایه‌ پێشه‌وه و کردیان به وه‌زیر، ماجید مسته‌فا ویستی بکه‌وتنه‌ نێوان پارتي هیوا و مه‌لا مسته‌فا و ئەو په‌یوه‌ندییه‌ بپه‌چرێتی که له نێوانیاندا هه‌بوو. له سه‌ره‌تاوا ویستی خۆی به‌هاوێته‌ ناو پارتي هیوا و کاروباره‌کانی تیک بدا. که‌وته‌ نامه نووسین بۆ رهفیق حیلمی و داوای لێ کرد که بیکا به ئەندام له پارتي هیوادا، به‌رامبه‌ر به‌وه ماجید مسته‌فا، رهفیق حیلمی له حکومه‌تی عێراق نزیک بخته‌وه و بیکه‌ن به وه‌زیر.

رهفیق حیلمی باش ماجید مسته‌فای ده‌ناسی و زانی که ئەمه‌ پیلانه بۆ هه‌لخه‌له‌تاندنی، رهفیق حیلمی وه‌لامی دایه‌وه (ماجید من زۆر در و ده‌له‌سه‌م له تۆ دیوه ئەزانم ئەمه‌ش یه‌کێکه له‌و درۆیانته‌). ئینجا ماجید مسته‌فا پیلانیکی دیکه‌ی ریک خست بۆ ئەوه‌ی نه‌فسه‌ره‌کان له پارتي هیوا دوور بخته‌وه، به‌و ناوه‌وه که پارتي هیوا سه‌رناگرێ و، بۆ پاشه‌پۆژی خۆیان و کورد باشتره که یه‌کسه‌ر به‌ خۆیه‌وه په‌یوه‌ند بن، بۆ ئەوه‌ی رینگه له پارتي هیوا و مه‌لا مسته‌فا بگرن و پاشه‌پۆژی کورد بگرنه ده‌ست خۆیان له‌گه‌ڵ حکومه‌تی عێراق و ئینگلیز ریک بکه‌ون و سه‌ره‌خۆیی کورد وه‌ریگرن. بۆ جێ به‌جێ کردنی ئەمه به دزی رهفیق حیلمی ته‌شکیلی (ظباط الارتباط)ی دامه‌زراند، که یه‌کێک له‌و نه‌فسه‌رانه فوناد عارفی خوشکه‌زای ماجید مسته‌فا بوو، که ئیستش لای گه‌لێک که‌س ده‌لێت که ئیمه رهفیق حیلمی فیری کوردایه‌تی کردین.

ئهم کاره‌ی ماجید زانی زۆری به بزوتنه‌وه‌ی کورد گه‌یاند. پارتي هیوا گه‌یروگرفتی نایدیۆلۆجی تیکه‌وت، هه‌ر له‌و کاته‌شدا چه‌په‌وه‌ی، له هه‌موو عێراقدا، په‌ره‌ی سه‌ند و لاوانی کوردیشی گرتوه. که‌لێکیان له پارتي هیوای کوردایه‌تی لایان دا و چوونه ژێر نا‌لای شیوعیه‌کانه‌وه که مه‌به‌ستی گرینگیان نازادی پرۆلیتاریایه‌ نه‌ک خاک و نه‌ژاد. ئەم دووبه‌ره‌کییه بوو به

باوهره‌ی که ښتر کورد به‌جوریک له سیاسه‌تی ده‌ولته دسه‌لانداره‌کاندا توندکراوه که به‌شکه‌ی هر نه‌وه به ولاته‌که‌ی به پارچه‌پارچه‌کراوی بمټنټه‌وه و ورده ورده ناوښتانی له میژووی تازه‌دا بسرتنه‌وه. به‌مه زور نیکه‌ران بوو. له مال‌ه‌وه خوئی به نووسین و خویندنه‌وه خه‌ریک ده‌کرد و تا رادمیه‌ک له دوس‌ت و برادر و که‌سوکار دوور که‌وتب‌وه. هه‌تا شوړشی چوارده‌ی ته‌مووز و هاتنه‌وه‌ی مه‌لا مسته‌فا له یه‌کیتی سؤقیه‌ت که رفیق حیلمی به‌مه زور دلخوش بوو. نوم‌یدی بیرکرده‌وه له تازادیی کورد له چوارچټوه‌ی حکومه‌تی دیموکراتیی تازه‌ی عیراقدا لای زیندوو ب‌وه. به‌لام ئیبرایم نه‌حمد، که هر له روژانی پارتی هیواوه دزی رفیق حیلمی و پارتی هیوا بوو، ده‌ورپشتی مه‌لا مسته‌فای دا و نه‌په‌شت له رفیق حیلمی نریک بیت‌وه. رفیق حیلمی زور به دل‌سوزیه‌وه ده‌یوس‌ت یارمه‌تی مه‌لا مسته‌فا بدا، چونکه مه‌لا مسته‌فا چه‌کبان بوو سیایی نه‌بوو وک شېخ مه‌حمود، له‌بهر نه‌وه رفیق حیلمی خوئی کټ‌شایه‌وه له مه‌لا مسته‌فا و به نیکه‌رانییه‌وه لئی دوور که‌وته‌وه. ناچاریش بوو هر له عیراق دوور بکه‌وته‌وه و به یارمه‌تی دوس‌تیکی دیرینی، د فسه‌ل نه‌لسامری، به‌رتوبه‌ری مه‌عاریف بوو، به مولحه‌قی روژنیری عیراق له تورکیا، نه‌و کاته من له قاهره‌ بووم. له سالی ۱۹۵۹دا من له قاهره هاتمه‌وه، وام پټی باش بوو که نابی له‌و کاته‌دا رفیق حیلمی تیکوشه‌ر و دل‌سوزی کورد دوور بی. بوم نووسی ده‌بی بگه‌رتنه‌وه. به‌داخه‌وه به قسه‌ی کردم و هاته‌وه. به‌لام ئیبرایم نه‌حمد به ته‌واوی ده‌ستی گرتیوو به‌سهر پارتی دیموکراتی کوردستان و مه‌لا مسته‌فادا و ریشی نه‌دا به هیچ جوریک مه‌لا مسته‌فا و رفیق حیلمی بگن به‌یه‌ک. هه‌روا له روژنامه‌ی خه‌باتدا که‌وته ره‌خنه و تانوت دان له رفیق حیلمی، نه‌مه به ته‌واوی دلی رفیق حیلمی شکاند. روژیک له مال‌ه‌وه به غه‌مناکي پیاسه‌ی ده‌کرد، دیار بوو زور دل‌تسنگ و مات بوو. وتم باببه بؤ ناوا دل‌تسنگی؟ وتی روژه تۆ ناگات لئی نیبه نه‌م قومارچیبه چی ده‌کات؟ وتم باببه خو هه‌موو کورد نه‌و نیبه. وتی نه‌مروژ روژی نه‌وانه‌یه. نه‌م قسه‌یه دوا قسه‌ی رفیق حیلمی بوو دهرباره‌ی کټشه‌ی کورد.

له ۲۵ی جونیی (حوزه‌یران) ی ۱۹۶۰دا من چووم بؤ نه‌مریکا. له فروکه‌خانه‌ی به‌غدا باوکم که هات به‌رټم کات وتی: پاکیز، کچم ښتر جارټکی تر من نابینټه‌وه! زور به ماتیه‌وه وتم باببه بؤ وا نه‌لئی خوا نه‌کا. وتی وایه کچم نه‌موئی نه‌ممت له‌بیر بیت.

مال‌ئاوایی له سالی ۱۹۶۰ هر له وه‌زیه‌ه مایه‌وه و له شاره‌کانی دیاله و غه‌ماره و که‌رکووک کرا به به‌رتوبه‌ری مه‌عاریف. دواپی به موفه‌تیشی مه‌عاریف گه‌رایه‌وه به‌غدا هه‌تا سالی وه‌فاتی.

له‌و چند سالانه‌ی دواپیدا پټنج به‌رگی یاداشتی نووسی‌یه‌وه و له سالی ۱۹۵۹دا به‌رگی پټنجه‌می چاپ‌کرد. و ایزانم هر کوردیکی دل‌سوز یاداشته‌کانی رفیق حیلمی وک نامه‌یه‌کی پیروز خویندنه‌وه چونکه خویناوی جه‌رگی کورده که باسی نه‌گه‌تیی کورد ده‌کات له پټش جه‌نگی یه‌که‌می جیهانه‌وه تا کاتی حکومه‌تی شېخ مه‌حمود.

به‌لام نه‌وه‌ی جټگای داخټکی زوره نه‌وه‌یه که له‌گه‌ل نه‌وه‌ی زوربه‌ی قوتابیان قوتابخانه‌ی فیکری کورداپه‌تیی رفیق حیلمی به ریزه‌وه باسی

ده‌کن و ناوی ده‌بن، به‌لام با بل‌تم به‌راستی له ناستی رفیق حیلمی دا زور سپه‌ن چونکه هه‌موویان، چ چه‌پروه‌کانیان و چ راستره‌وکانیان، کاتیک له پارتی هیوا لایان دا، که یه‌که‌مین پارت بوو له کوردستاندا، به رتبه‌ویکی نایدیولوژی روژنیرانه نالای تازادیی کوردی هه‌لگرت، به هه‌موو توانایانه‌وه ویستیان ناوی رفیق حیلمی یان بزرتین یان بیکه‌ن به ژیر په‌رده‌وه. هوی نه‌مه‌ش له پټش هه‌موو شټیکدا نه‌وه‌یه که میله‌تی کورد میله‌تیکی له‌دواپه، به‌لئ نه‌ته‌وه‌یه‌کی پټشنه‌که‌وتوو، هټشتا زانست و راستی نه‌بوون به پیشه و پتشره‌وی بیروباوه‌ری، له‌بهر نه‌وه تا نټستا ده‌بی به هټزی بازو و چه‌ک لئ بخورئ. به‌داخه‌وه هټشتا نه‌یتوانیوه به هټزی میشکی سه‌ره‌خوئی خوئی ببا به‌رتوبه، بویه هر دیله، دلی له‌خوئی به‌هټزتر و اتا نؤکه‌ری بټگانه‌یه و خاوه‌نی بیروباوه‌ری سه‌ره‌خوئی خوئی نیبه. نه‌مه‌ش له جه‌نگی تازادیدا هوی بټده‌سه‌لاتی و شکستیه، نه‌گینا تا نټستا کوردیش وک هه‌موو نه‌ته‌وه‌کانی دیکه نازاد ده‌بوو، له دواپی جه‌نگی یه‌که‌می جیهانه‌وه هه‌نگاوټیک هر ده‌هاته پټشه‌وه، که‌چی تا نټستا روژ به روژ ده‌گه‌رتنه‌وه دواوه و مه‌ترسی توانه‌وه نه‌مانی لئ ده‌کرت.

رفیق حیلمی له‌بهر نه‌وه له میژوو و به‌سهره‌اتی نه‌ته‌وه‌ی کوردا شوینی خوئی نه‌گرت چونکه نه جبه‌ی مه‌لا و شټخی له‌بهر کرد نه تفه‌نگی ناغای کرده‌شان، چه‌کی رفیق حیلمی چه‌کی میشک و زانست بوو، نه‌ته‌وه‌ی کوردیش هټشتا زور له‌و روژه دووره که زانست و میشک پتشره‌وی بن.

رفیق حیلمی له سالانی دواپی ۱۹۵۰ نوم‌یدی تازادکردنی کوردی به ته‌واوی برابوو. هاتبووه سهر نه‌و

هه‌لکه‌ووت و بگه‌ینه ئه‌و ئاسته‌ی ره‌فییق حیلمی پتی گه‌یشنبوو. له‌به‌ر ئه‌وه کیشنه‌ی کورد هه‌روا له‌ دوا ده‌بی هه‌تا به‌ ته‌واوی گه‌لی کورد وریا ده‌بیته‌وه و رۆشنبیران و سیاسیی و دلسۆزی وه‌ک ره‌فییق حیلمی به‌ سه‌دان و هه‌زاران په‌یدا ده‌بن و رتگای خه‌باتی نازادی روون و ئاشکرا ده‌که‌نه‌وه.

سه‌رچاو مه‌کانی ئه‌م پاسه‌:

- ۱- ره‌فییق حیلمی، یاداشت، سه‌ به‌ش که له‌ سالی ۱۹۸۸ - ۱۹۹۲ چاپکراوه‌ته‌وه
- ۲- به‌ره‌مه‌کانی تری ره‌فییق حیلمی
 - الاکرد مند فجر التاريخ.
 - مقالات.
 - دراسة فی الشعر الكردي
 - شیعەر و نه‌ده‌بیاتی کوردی.
 - کورد مه‌سه‌له‌سی صفحانه‌ندن.
- ۳- د. مکریم طالباانی، حزب هیوا فی قیاده‌ الحریکه‌ الکرديه.
- ۴- د. عبدالستار طاهر شریف، المنظمات والاحزاب الکرديه.
- ۵- فیصل الدباغ، البارزانی و حزب هیوا.
- ۶- د. پاکیزه ره‌فییق حیلمی، یادوه‌ریه‌کانم له‌گه‌ل باوکم.
- ۷- مه‌سه‌فا نه‌رییان، بیره‌وه‌ریه‌کانی زبانه‌م.
- ۸- جاوینکه‌ووتی تایبه‌تی خۆم له‌گه‌ل که‌لێ له‌و که‌سانه‌ی نه‌ندامی پارێ هیوا بوون وه‌ک ره‌شید باجه‌لان، مکره‌م تاله‌بانی، عزیز شه‌مزینی، میرحاج، فوناد عارف، مه‌سه‌فا نه‌رییان و که‌لیکی تر.

ئه‌وه‌نده نه‌بوو له‌ ئه‌مریکا بووم رۆژیک ژماره‌یه‌کی خه‌باتم ده‌ستکه‌وت که سه‌یرم کرد ئیبراهیم نه‌حمه‌د باسی باوکمی کردوه و وتویه‌تی ره‌فییق حیلمی کورد نییه‌ تورکه‌مانه‌. هه‌فته‌یه‌کی پتی نه‌چوو بیستم باوکم نه‌خۆشه‌، به‌ په‌له ته‌له‌فۆنم بۆ به‌غدا کرد وتیان باوکت له‌ نه‌خۆشخانه‌یه‌ و ناتوانی قسه‌ت له‌گه‌ل بکات. ئه‌مه له‌ یه‌کی ئۆگۆستی (ئاب) ی ۱۹۶۰ بوو، له‌ چواری ئابدا باوکم ماله‌ئاوایی کرد. هه‌تا من هاتمه‌وه به‌ په‌له تهرمه‌که‌یان برده‌بووه بۆ سلێمانی و به‌ گه‌ردی سه‌یوان سپێردرا بوو.

له‌و رۆژه‌وه تا ئیستا کیشه‌ی کورد هه‌تا دیت، به‌ ده‌ست نیم‌چه رۆشنبیر و سه‌رداری نه‌شاره‌زا و خۆیه‌رسته‌وه، گه‌له‌ی له‌ لێژیه‌. ئه‌مان نه‌ بیر له‌ دوا‌رۆزی کورد ده‌که‌نه‌وه نه‌ به‌تنگ خاک و نه‌ژادی کورده‌وه‌ن. هه‌ر یه‌که‌یان بۆ سامانی خۆیان و ده‌ستکه‌وتی گه‌رفانیان و بۆ خه‌زمه‌تی بیگانه‌ کوردیان له‌ هه‌موو سامانیگ رووت کردۆته‌وه. کوردیان وه‌ک مه‌ر و بزێن دابه‌ش کردوه، ئه‌م سوور و ئه‌و زه‌رد و ئه‌و سه‌وز قه‌لاچۆی یه‌که‌تریان پتی ده‌که‌ن. من نامه‌وێ لێرده‌ له‌مه زیاتر بلێم ئه‌وه نه‌بی که زۆری ماوه کورد رۆله‌یه‌کی تری وه‌ک ره‌فییق حیلمی دلسۆز و پاک و خۆیه‌ختکه‌ری تیا

له‌ سالی ۱۹۳۹دا له‌ نه‌جمی هه‌ول و ته‌فه‌لای دلسۆزانه‌ی چه‌ند ئه‌فسه‌ر و رۆشنبیری نیشتمانپه‌روه‌ریا پارتیه‌یه‌کی نه‌ینی له‌ کوردستانی خواروویدا دامه‌زرێندرا به‌ سه‌رۆکایه‌تی مامۆستای ناودار ره‌فییق حیلمی بۆ ده‌ستخسته‌وه‌ی مافه‌ ره‌واکانی کورد له‌و به‌شه کوردستانه‌ی که له‌وکاته‌دا به‌ناو له‌ژێر ده‌ستی عێراق و به‌ راستیش له‌ژێر حوکمی بریتانیادا بوو.

من نه‌ندام نه‌بووم له‌ حیزبه‌که‌دا. بیرمه جارێک له‌ مایسی ۱۹۴۱دا که به‌ هۆی ئینقیلاب «کوڤیتا» ره‌شید عالی گه‌یلانی و زابته نه‌ته‌وه‌یی عه‌ره‌به‌کانی سه‌ر به‌ نه‌لمانه‌کانه‌وه، بانگ کرا بوومه‌وه بۆ سه‌ربازی وه‌ک (زابتیکی ئیحتیات) و له‌و کاته‌دا له‌ که‌رکووک بووم. ئیواره‌یه‌ک له‌گه‌ل کۆمه‌له‌ی له‌ ئه‌فسه‌ره کورده‌کانی دۆستم، که زۆریه‌یان نه‌ندامی (هیوا) بوون له‌ «یانه‌ی ئه‌فسه‌ران» دانیشتبووین. له‌په‌ر مامۆستا ره‌فییق حیلمی ده‌رکه‌وت و گشت زابته‌کانیش به‌رز بوونه‌وه هه‌ر وه‌کو ئه‌و (هیتلر) و ئه‌وانیش سه‌ربازی نازی بن. ده‌ستیان هه‌لبه‌ری و هه‌موو به‌ یه‌که‌ده‌نگ کویتان: «هه‌ر بۆی سه‌رۆکی بالا» به‌بی ئه‌وه‌ی هه‌یچ گۆی بده‌نه زابته عه‌ره‌به‌کانی ده‌وریه‌ریان و، هه‌تا «سه‌رۆکی بالا» داوای دانیشتنی لێنه‌کردن دانه‌نیسته‌وه.

به‌لام ئه‌م ریز له‌ سه‌رۆک گرتن و ناویانگ و ژماره‌ی نه‌ندام زۆریوونه ماوه‌یه‌کی ئه‌وتۆی نه‌خایاند که هه‌لگه‌راهه‌وه و بوو به‌ ناکۆکی و چه‌ند به‌ره‌کی و قسه‌ به‌یه‌ک گوتن و تومه‌تی خراب دانه‌پال یه‌که‌تری.

[ئیبراهیم نه‌حمه‌د، له‌ بیره‌وه‌ریه‌یه‌کانم، گزینگ، ژماره ۱۳ ی پاییزی ۱۹۹۶ لا ۴۵]

عبدالوئلا مهردوخ

ره‌فیع حیلمی

رووناکبیر ، بیرکار و سه‌رۆکی سیاسی

نووری عیلم و مه‌عریفه‌ت و اشرف و غه‌ربى گه‌توه
قه‌وسى ئی‌مه تازه ته‌علیمی خه‌ت و ئی‌ملا نه‌کا
ره‌فیع حیلمی

نا‌توانین باسی مرو‌فینکی بلیمه‌ت وه‌ک ره‌فیع حیلمی شاعیر، ماموستا، روژنامه نووس، میژوو نووس، وه‌رگه‌ر، نه‌ده‌بیاتناس، زمان زان و پیاوی سیاسی لیها‌توو بکه‌ین که خویندنی به‌ری له‌ تورکیا ته‌واو کردبوو و کور و کۆمه‌لانی نه‌واهی ناسیوو و له‌م و لاتهدا له‌گه‌ل تینکوشان و خه‌باتی سیاسی و کوردایه‌تی به‌ چه‌شنی نوێ و کولتوو و شارسه‌نه‌تی روژنا‌وا ناشنا بیوو، نه‌گه‌ر باسی بار و دۆخی ئابوویری - کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی - کولتوویری تورکیای ئه‌م وه‌خته و هه‌ل و مه‌رجی سه‌رده‌می ئه‌م رووناکبیره له‌ کوردستانی خواروودا نه‌که‌ین.

کوردستان هه‌تا شه‌ری به‌که‌می جیهانی له‌ نینوان دوو ده‌وله‌تی عوسمانی و ئیراندا دایه‌ش کرابوو. هه‌ر دوو ده‌وله‌ت بو‌ پاراستنی سنووری و لاته‌که‌یان له‌ ده‌ستدریژی به‌که‌تر، عه‌شیره‌ته کورده‌کانیان به‌کار ده‌هینا و له‌ باتی ئه‌وه له‌ باج و پسته‌ک قوتاریان ده‌کردن و هه‌روه‌ها کردبوونیان به‌ خاوه‌ن ملک و زه‌وی و زاریش. له‌ سه‌ده‌ی حه‌فده‌هه‌م و هه‌ژده‌هه‌م به‌م لاوه هه‌ر دو ده‌وله‌تی ئیران و عوسمانی له‌به‌ر شه‌ر و گه‌ره و کیشه‌ی ناخوینی ده‌ره‌به‌گه‌کان و زولم و زوژی له‌ راده‌ به‌ده‌ری کاربه‌ده‌ستانی سه‌ر به‌ حکومه‌ت، تووشی لاوازی و داوه‌شانی سیاسی و ئابوویری بیوون. ئه‌مه‌نه هه‌مه‌وو بوونه هوی ئه‌وه که هه‌یز و ده‌سه‌لانی حکومه‌تی ناوه‌ندی له‌ هه‌مه‌وو جینگایه‌کدا روو له‌ کزی بکا و هه‌ستی هه‌لاتن و خو‌ دوورخه‌ستنه‌وه له‌ ده‌سه‌لانی شا‌کان و سولتانه‌کان له‌ لای سه‌رکرده کورده‌کان بیووژیته‌وه. ئه‌م هه‌سته له‌ کن کورده‌کانی تورکیای عوسمانی له‌ شینوه‌ی جیا‌بوونه‌وه و خو‌ زرگار کردن له‌ حکومه‌تی عوسمانی خو‌ی ده‌واند. به‌ره‌به‌رکه‌تی گه‌لی کورد له‌په‌نناوی زرگار بوون له‌ چنگ ده‌سه‌لانی حکومه‌تی ناوه‌ندی له‌ پشه‌دا له‌ ریی مه‌زنانی عه‌یل و عه‌شیره‌ته کۆچه‌ره‌کان و ده‌ره‌به‌گه‌ نیشه‌مانی‌ه‌روه‌ره‌کانی کورده‌وه به‌ری سه‌ند. ئه‌م بزوتنه‌وانه بوونه هوی کزی و بی‌ هه‌یزی و ته‌ناهه‌ت داوه‌شان و روخانی حکومه‌ته ناوه‌ندی‌ه‌کان، نه‌گه‌ر بینه‌و له‌م روانگه‌وه

به‌شداری رووناکبیرانی کورد، له‌ بزاف و بزوتنه‌وه‌کانی سه‌د سالی رابردوو کوردستاندا، گه‌لینک دیار و گه‌رنه‌گه. ئه‌م توێژه بوو، نووی نیشه‌مانی‌ه‌روه‌ری و کورده‌ایه‌تی (ناسیونالیسم) به‌ مانا و لینگه‌نه‌وه‌ی ته‌مه‌ریان له‌ کوردستاندا چاند و رواندا، به‌ نووسین و وه‌رگه‌ران و خه‌بات له‌ گۆزه‌هانی خه‌یز و رینخواوه سیاسی‌ه‌کان و ته‌ناهه‌ت شه‌ری چه‌که‌دارانه‌ش، بو‌ سه‌رخه‌ستنی زرگاری و لات تینکوشان و گه‌لینکیان له‌م رینگایه‌دا یا له‌ مه‌یدانی شه‌ر و یا له‌ زیندانه‌کانی دۆژمن، له‌ ژیر نازارو نه‌شه‌که‌نه‌دا گیانی شه‌رییان به‌خت کرد، یا به‌ ده‌ستی خو‌فروش و به‌که‌ریگه‌را و پاشکه‌مونه‌و تیروو کران. به‌لام به‌داخه‌وه هه‌تا‌کو ئی‌ستا لینگه‌لینه‌وه‌یه‌کی زانستی و تیر و ته‌سه‌ل له‌ سه‌ر ئه‌م باسه نه‌کراوه و چۆنه‌تی به‌ره‌ستاندنی توێژی رووناکبیر و جینگای راسته‌قیه‌تی له‌ کۆمه‌لگای کورده‌واریدا به‌ رینک و پینکی دیاری نه‌کراوه.

یه‌ک له‌م رووناکبیره به‌ناویانگ و به‌په‌ژانه که له‌ هه‌مه‌وو بواری خه‌بات دا، بو‌ زرگاری کورد و کوردستان له‌ ده‌س چه‌وسانه‌وه و هه‌ژاری و نه‌خوینده‌واری و بو‌ بلا‌کوردنه‌وه‌ی بی‌ری نوێ، بی‌ وچان تینکوشا و هه‌یج کات وه‌ری به‌نه‌دا و بی‌ هیوا و دل‌سارد نه‌بوو و قه‌ت چا‌و‌یشی نه‌به‌ری‌وه‌ پله و پایه و پاش خۆی گه‌لینک یادگار و نووسراوه‌ی به‌ بایه‌خی به‌جی هه‌یشه‌ت و له‌ کوری نیشه‌مانی‌ه‌روه‌ری و کورده‌ایه‌تیدا گه‌لینک مه‌یرانی ده‌وله‌مه‌ندی له‌ پاش خۆی هه‌یشه‌مه‌وه، ره‌فیع حیلمی بوو، که ئه‌م سال سه‌د سالی ته‌واو به‌ سه‌ر سالی له‌ دایکه‌بوونیدا تینه‌به‌ری. جینگای خۆیه‌تی ئا‌ساره بۆ ته‌مه‌ش بکه‌ین که له‌ سه‌ر ره‌فیع حیلمی زۆر که‌م نووسراوه و نه‌و چه‌ند نووسینه‌نه‌ش که له‌ به‌رده‌ستاندا، به‌ هه‌یج کلۆجینک نا‌توانن وه‌لا‌مه‌در و نیشه‌اندهری چۆنه‌تی کار و تینکوشان و که‌سه‌ایه‌تی ئه‌م خه‌باتکاره سیاسی و زانایه‌ بن. به‌ ئۆمه‌ندی ئه‌م روژه زانایانی پسیوو و دل‌سوژ به‌توانن به‌ که‌رده‌ و سه‌رخاوه‌یه‌ی زۆتره‌وه باسی‌کی به‌رین و بی‌ لاینی له‌ سه‌ر بنووسن.



سیاسیوه هاته پېنښهوه. هم داخوازانهش راستموخو زبانیان به بهرژوهندی کونهپرستانه دهولتی عوسمانی و نیران و نیمپریالیسته روژناوایهکان دهگهپاند. سرجمی هم هویانه وایان کرد که بهره بهره کیشی کوردستان نالوژ بیت و له سهرهتای سدهی بیسته مدها بیی به گری کویزهیک بو نیمپریالیستهکان و تورکیا و نیران. کوردستان لهو روژانهدا جینگایهکی دیاری له سهر شانو کیشی جیهانی داگیر کرد. له معمولاً مسهلهی کورد بویه مسهلهیهکی جیهانی و لهوهدا نهما کیشی ناوهوی دهولتی عوسمانی یا نیران بی. له همل و مفرجهدا کوردستان، خاون شوتبکی ستراتیژی پهکچار گرتگ بو و هک بنکهپهکی لهبار بو تمشونه کردن و پهلهاویشتن بهرهوگشت ولاتانی دور و پشت، بسوه هوینی مشت و مری توند و تیژی نیمپریالیستهکان له سهر روژهولتی نریک و ناوهراست و خویان ناماده دهکرد بو چشنه دابهشکردنیک نوی نیمپرانوربای عوسمانی و نیران، نهم به گشتی پهپوهندیکی تمواوی به کیشه و دوخی گهلی کورد و تینکوشانی له پیتاوی دس خستی مافه نهتمهوبیهکاتیسوه ههبوو. بهر له شعی جیهانی باری نالهباری ژبانی نابوری و کومهلایهتی کوردستان وهک زوریعی ناوچهکانی تری دهولتی عوسمانی گهیشتموه رادهیک زیاتر له جاران کومهلانی خهک بچولینی و هستی نهتهوپیان بیزونی. نیشتمانپهرواتی کوردستانی تورکیا لهو سهردهمدها له ههمو لا زیاتر له جم و جولدا بوون.

تورکیای عوسمانی و روسیای تزاری هاوسنور بوون، بهرژوهندیهکانی روسیا له نیمپرانوری عوسمانیدا گهلیک زور بوون و هم دهولته ههمو جار به چشنيک و بیانویهک دهستی دهخسته ناو کار و باری سیاسی عوسمانیهوه. له لایهکوه به ناری پشتیوانی له مافی فلهکان، کاریستانی عوسمانی دهخسته ژیر فشاروه و له لایهکی دیکهشوه، نهمهتهکانی له دژی دهولت هان دهدا. تاکامی هم بگره و برده بو به شعی سالانی ۱۸۷۸ - ۱۸۷۷ (شعی کریمه) که به تیکشکانی عوسمانیهکان کوتابی پنهات و روسیا چمن صلهبنديکی سهر سنوری له عوسمانی داگیر کرد. هم کارهساته هستی فلهکانی پتر بزواند که بکونه سهر نهمه له ژیر دهستی دهولتی نیسلامی عوسمانی

سهپریان بکهین کاریکی به جی و باش بوون، بهلام سهرکردایهتیه عمشیرهتیهکان ناماچی کونهپرستانهیان ههبوو. چونکه مغزان و سهرکوکخپلهکان له خهتی بهژوهندی گشتیدا نهبوون همر که دهگهیشنه تاکامی تایبست به خویان تیر وازیان له راپهینهکه دههینا و ناش بهتالیان لیندهکرد.

له دوا سالانی سدهی نوژدههم و سهرتای سدهی بیسته مدها که سهرمایه داری گهیشته دوا قوناغی پهروستانندی خوی، دوو ولاتی نیران و عوسمانی راستموخو کومته ژیر چهپوکی زل هیزهکانهوه و همر دوو ولات بوون به ولاتیکي نیوه موستعمیره. مملاتی و رقهبری زل هیزهکانی سهردهم بهتایبست روس و نینگلیس له سهر بهشی زورتر، بوو به هوی پهرهگرتنی بیر و باوهری سیاسی و سهرهلدان و بیزاری و ناپهزایهتی گشتی گهلانی داگیر کراو و ژیردهست. له لایهکی تریشموه بوونی هم ولاتانه به ولاتیکي نیوه موستعمیره، بوو به هوی تموه پاشماوی دهرهپهکی همر وهکوو جارن پینیتیموه، لهم حلهدا له نیران هیزه نیستعماریهکان و دهرهپهگه ناوهکیهکاندا، پهکیتیهکی پتمو له سهر روواتاندهوی جهماوهری خهک پینک هاتبوو. هم دوو ولاته له سهرتای سدهی بیسته مدها تا رادهپهکی زور سهرهخویی میلیلی خویان له کیس چوربوو و ههمو همول و کوششیان، بو تموه بتوانن له سهر پنی خویان راهست و سهرهپستیهکهبان پپارینن بی سوود بوو. هم ولاتانه به روالهت سهرهخو بوون بهلام له باری سیاسی و نابوریوه بهتمواوی ژیردهستی ولاتانی سهرمایه داری بوون و نهگهر رقهبری و دوو بهرهکی زلهیزهکان له ناو خویاندا نهپواوه، دابهش کرابوون. کاریهدهستانی همر دوو ولات پنیان واپوو نهگهر دهس بو نهمخته نال و گوریکي سهرزازی تمویش له سهرهوه، بهرن ولاتهکهبان له دواکومتویی و خوشیان له روخان زرگار دهکهن، بهلام هم هیواپهش بی پنچینه بوو.

دهولتی عوسمانی که زورتر هستی به مهترسیی و ههرس هینان کردبوو، به ههمو هیز و توانایوه بو پاراستنی خوی همولی دهدا. سیاسهتی سانترالیسمی گرتی بهر و به پارمهتی زلهیزهکان له دژی سپهاریسم و جبابوننوهی گهلانی نانورک قولی لی هلمانی. کوردهکان پهک له قوریاتیه همره گهورهکانی هم سیاسهتهی دهولتی عوسمانی بوون. دهسلاتارانی عوسمانی پاش همولداتیکي زور به روالهت بزوتنوهکانی کوردیان له پیتاوی هم سیاسهتهدا سهرکوت کرد. بهلام کوردهکان هیچ کاتیک وازیان له داخوازه رهواکانی خویان نههینا و سهریان بو کردهوی دژ به گهلیی دهولتی ناوهندی داننهواند و همر جار هملیکیان بو هملکوتبا له دژی زولم و زور رادهپهین.

له سهرتای هم سده واته له سهردهی وریا بوتموهی ناسیادا، دیاردهپهکی سیاسی له روژهولتی ناوهراست و نریکندا دهرکوت، تموش سهرهلدانی بزوتنوهی زرگارخوازیی نهتموه ژیردهستهکانی نیمپرانوربای عوسمانی و نیران بوو. سهرهاری تموه کوردهکان له همل و مفرجهدا له باری ژبانی کومهلایهتی و نابوری و کولتوریوه دواکومتوو بوون، بهلام به داخوازی

هریبه‌ی نه‌بو و له خسوس تمسلیحات و ته‌جه‌یزاتوه بو حکومت باعیمی خه‌جالت بوو. «ته‌ندامانی سواره‌ی حمیدی بریتی بوون له نوینتری هه‌موو گهلانی ژیرده‌ستی عوسمانی. سواره‌گورده‌کان لهو ناوچانه‌ی کوردستان هه‌لبژرابوون که نزدیک هه‌رمی قه‌قاز بوون.

به کۆمهل خویندنی مندالانی کورد له بهره‌ستی له مه‌لا تورکانه‌دا که کتیه‌کانیان پریو له فاناتیسمی نابینی نا‌اشنا به داب و نه‌ریتی کورد، هه‌روه‌ها فیره‌ تورکی کوردنیان بو شینویه، له چوارچینه‌ی سیاسه‌تی به‌ تورک‌کردنی گورده‌کان تینده‌په‌ری و هه‌ر ئه‌مه‌ش بوو به هوی ئه‌وه قوتابخانه‌که سیمایه‌کی سیاسی بگریته خو، چیگرگی کونسولی روسیا له وان ف. ف. گریزانوف ده‌نووسی «کوششی سولتان بو ئه‌ویه‌گوايه ئه‌م گورده‌کیویانه‌ بکاته شارستانی» دامه‌زاندنی ته‌م قوتابخانه‌ له جیاتی ئه‌وه له ناو خاکی کوردستاندا بی، به زوزی له سه‌ر سنووری روسیا و ئه‌و چیگانه‌دا بوو وا ده‌یاننووست گورده‌کان بو شه‌ر به کار بینن.

له سالی ۱۸۹۲ «عه‌ شیره‌ت مه‌کته‌بی»یان له نه‌سته‌مبول کرده‌وه. له‌م قوتابخانه‌دا مندالی بنه‌ماله‌ ناسراوه‌ کانی کورد و گهلانی تر ده‌یانخویند. ئه‌وانه‌ی ئه‌م جوژه قوتابخانه‌یان ته‌واو ده‌کرد، ده‌یان‌توانی بچنه زانستگا سوپایه‌کان و له ویش خویندنی سوپایی به‌رز ته‌واو بکه‌ن. یه‌کی له میسیونیره‌کانی ئه‌و سه‌ر ده‌سه‌ ده‌نووسی «له راستیدا سولتان به‌م هۆیه‌وه توانی مندالی سه‌روکھۆزه کورده‌کان وه‌ک بارمه‌ه له لای خزی گل بداته‌وه.»

به‌لام به‌ پینچه‌وانه‌ی ویست و ئاره‌زوی سولتان، له چواردیواری «عه‌شیره‌ت مه‌کته‌بی»شدا هه‌لوئستی ئاره‌زایی و بهره‌ره‌ کانی و بهره‌لستی په‌یدا بوو. ئه‌و منداله کوردانه له‌گه‌ل ئه‌وه شدا له قوتابخانه‌ ناوه‌ندییه‌ تورکییه‌کاندا ده‌یانخویند، په‌یه‌ه‌ندیان له‌گه‌ل خه‌لک و بهره‌ی ئازادیخوازانی ئه‌سته‌مبولدا په‌یدا کردبوو، له وی ئه‌و بیره له دایک بوو که سولتان به‌توند و تیزی ده‌چوو به‌گۆیدا، بیری ئازادی و سه‌ره‌خویی نه‌ته‌وه‌یی. ئه‌و لاوانه به‌ چاکی له سیاسه‌تی چه‌وت و چه‌ولی سولتان تیگه‌بشتن و په‌یه‌ه‌ندییه‌کی پشه‌و و بهره‌وامیان له‌گه‌ل ریک‌خراوه‌ شوژشگرییه‌کانی ئه‌سته‌مبولدا به‌ست. بیری «کوردستانیکی ئازاد و سه‌ره‌خو»، که نا سه‌رده‌مانیکی نزیکیش به‌ خوینیکی به‌دی ته‌هاتوو له قه‌لم ده‌را، بوو به‌ به‌رنه‌سه‌ی کوه‌ه‌لی ئه‌م لاوه کوردانه. هه‌ر له‌به‌ر ئه‌مه‌ش سولتان له سالی ۱۹۰۷دا «عه‌شیره‌ت مه‌کته‌بی» داخست، که میژوونووسه‌ تورکه‌کان وا بوی ده‌چن گوايه سولتان متمانه و باوه‌ری به‌ ده‌رچووانی ئه‌و قوتابخانه‌یه نه‌بوو. ئه‌سته‌مبول ورده‌ ورده له‌وه‌ش ده‌رچوو، ته‌نیا مه‌لیه‌ندی ئازاد بیه‌ر و لیسرال سه‌ره‌به‌کانی تورک بی، بۆیه‌ رووناکییه‌ر و ئازادیخوازه‌کانی کوردیشی له‌ نامیزی خوی گرت.

له ناو ئه‌و کوردانه‌دا که له ئه‌سته‌مبول ده‌یان، کۆمه‌لیک کورده‌ ئاغا و به‌ گزاده و سوپاییش هه‌بوون، که له نیداره‌ی

بینه‌ده‌ر و لایه‌نه‌ لای روسیا، له په‌یمانامه‌ی به‌رلینیشدا ده‌وله‌تی عوسمانی مه‌جبوور به‌ چاک کردنی بار و دوخی ژبانی فه‌له‌کان کرابوو و هه‌روه‌ها ده‌بوو ده‌وله‌ته‌ گه‌وره‌کان له ئاکامی کار و کرده‌وه‌ی خوی سه‌باره‌ت به‌ نه‌رمه‌نه‌کان ئاگادار بکا.

سولتانی عوسمانی به‌لینه‌کانی خوی سه‌باره‌ت به‌ فه‌له‌کان پشتکۆی خست، ئه‌مه‌ بوو به‌ هوی به‌رز بوونه‌وه‌ی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازانه‌ی گه‌لی نه‌رمه‌ن. ده‌وله‌تی عوسمانی له‌وه‌ ده‌ترسا رایه‌په‌رینی نه‌رمه‌نه‌کان کار بکاته سه‌ر گه‌له‌کانی دیکه‌ش و له‌و لاشیوه‌ زله‌یزه‌کان به‌ بیانوی پشتگیری له‌ مافی فه‌له‌کان پتر ده‌ست بخره‌ نه‌ ناو کار و باری ولاته‌کوه. ئه‌م کاره‌ساتانه‌ بوونه‌ هوی ئه‌وه سولتان عه‌بدوڵه‌مه‌ید تاکتیکه‌که‌ی بگۆزی و ئاوژیک له‌ مه‌زنان و گه‌وره‌ پساوانی عه‌شایری کورد بداته‌وه. سولتانی عوسمانی ده‌یه‌ویست له‌ هه‌مان کاتدا به‌ نه‌رمه‌نه‌کان کیشه‌ی کوردیش بن بر بکا. به‌م چه‌شنه‌ که ده‌ره‌به‌گه‌ کورده‌کان به‌ پاره و پله و پایه‌ بکاته گۆرایه‌لی خوی و هه‌ستی نه‌فهره‌ت و بیزاری کورده‌کان له‌ زولم و چه‌وسانه‌وه‌ی له‌ راده‌ به‌ده‌ری حکومت و ده‌ست پینوه‌ندیه‌کانی له‌ رینی راستی خوی چه‌واشه‌ بکا و به‌یخاته کاتالی هه‌رایه‌کی نابینی و نه‌ته‌وه‌یی دژ به‌ گه‌لی نه‌رمه‌نه‌وه و له‌ لایه‌کی تروه‌ هه‌ستی هاو‌نیشتمانی لای کورده‌کان به‌ هیز بکا، وانه‌ بیاننووسینی به‌ تورکیاوه.

ئه‌م سیاسه‌ته‌ به‌ پینک هینانی «سواره‌ی حمیدی» که‌وته‌ گه‌ر. سواره‌ی حمیدی (حمیدییه‌ سواری آلایلی) که لاسایی کردنه‌وه‌ی بریگادی قوزاقی روسیا بوو به‌ فیتی ئینگلیز و به‌ فه‌رمانی سولتان عه‌بدوڵه‌مه‌ید له سالی ۱۸۹۰دا دامه‌زرا. ته‌ندامانی هه‌ر خینل و عه‌شیره‌تیک به‌ چه‌ک و ولاخی خویانه‌وه له ژیر سه‌رکردایه‌تی مه‌زنه‌کانیاندا ده‌بران بو ئه‌م سپایه. ته‌رکی به‌ره‌تی سواره‌ی حمیدی پاراستنی ده‌سه‌لاتی سولتان بوو له ئاسیای بچوو‌کدا و ده‌بوو هینزی بی‌بته‌وانی له‌ روی روسیادا راهه‌ستی و بزوتنه‌وه‌ی گهلانی رزگاریخواز سه‌رکوت بکا. سواره‌ی حمیدی بارمه‌تییه‌کی زۆری سولتانی دا له‌ بی‌هیزکردن و شینواندنی بزوتنه‌وه‌ی کورده‌دا و ته‌نانه‌ت زباندنی ناوی گه‌لی کورد به‌ گشتی، به‌لام له‌ هه‌مان کاتدا بوو به‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی نوی ده‌ردیسه‌ری بو سولتان. هه‌ر له‌گه‌ل دامه‌زاندنیدا هه‌ندی قوتابخانه‌ی کوردیشیان کرده‌وه. مندالی ئاغا و سه‌روک هۆزه کورده‌کان تیایاندا ده‌رسی نابین و جه‌نگیان ده‌خویند. وایان دانابوو که له‌م قوتابخانه‌دا نه‌وه‌یه‌کی نوی له‌ کورده‌ ئاغا و سه‌روک‌هه‌شیره‌ته‌ کورده‌کان پینگه‌یه‌ن، بو ئه‌وه له‌ داها‌توودا بینه‌ پالپه‌شتی ریزی ده‌ره‌به‌گه‌می سولتان و کار و باری سوپایی عه‌شیره‌ته‌کانیان پی‌بسیزن و جم و جولی ئازادیی گهلانی دیکه ته‌نانه‌ت کوردیشی پی سه‌رکوت بکه‌ن. هه‌شت ملیۆن لیره له‌ خه‌زینه‌ی ده‌وله‌ت بو دامه‌زاندنی ئه‌م قوتابخانه‌یه ته‌رخانه‌کرابوو، به‌ واتایه‌ک له‌ په‌نای ئه‌م مزگه‌وته‌دا جوهره‌یه‌کیشیان کردبووه‌وه که له‌ روی سیاسیه‌وه‌ بایه‌خیکی زۆری هه‌بوو. میژوونووس ئه‌م‌پن زه‌کی له‌ سه‌ر سواره‌ی حمیدی ده‌نووسی، «قیمه‌تینیکی

هلوښتی سیاسی و کوزمه‌لایه‌تی به‌رڼه‌به‌رانی روژنامه‌که، هېروها باه‌خښکی ته‌واویان به بلاو‌کردنه‌وی گمانیې نیشتمانه‌په‌روېی ده‌دا. وتاری (ولات - وطن) په‌کښکه لهو وتارانه که گرنګی نم مه‌سه‌له‌یې به باشیې ده‌رخستوه و نوسره‌که‌ی نیشتمانی کوردی وه‌ک لاشه‌په‌کی بریندار هیناوه‌ته به‌رچاو.

بیر و باوه‌ری ټو کوه‌له روونا‌کبیره کورده‌ی که په‌ره‌وازی هغه‌دوران بو‌بوون، له ژیر کارنیک‌کردنی بیړی لیبرالی روژنا‌واپیدا بو. نم روونا‌کبیرانه‌ش دا‌وای دامه‌زاندنی رېژیم‌یکې بورژوازیان له ولات‌دا ده‌کرد، به‌لام لهو روژگاره، له کوه‌له‌گای کورده‌وازیدا هینشتا هر سیستیمی ده‌ره‌په‌گی - خښلایه‌تی له نارادا بو و باری نابووری وا به‌ره و پښ نه‌چو بو، که زمینه‌ بو بیر و باوه‌ری روونا‌کبیری بورژوازی خوش بکا. هر له‌بیر نم هوکارانه، بیر و باوه‌ری ټو روونا‌کبیرانه نه‌یتوانی چی پښی خوی باشر قایم بکات و کارنیکې دیار بکاته سمر کوه‌لی کورده‌وازی. لهو سهرده‌مه‌دا نیسلاسه‌تی چه‌کښکی به هینز بو له دست کاربه‌ده‌ستانی ده‌وله‌ندا بو چه‌سپاندنی ده‌سه‌لاتی سولتان به سمر گه‌له جوز به جوړه‌کانی ټیمپراتوریای عوسمانیدا. هېروها بیر و باوه‌ری نیسلاسه‌تی چه‌کښکی کاربگر بو بو سهرکو‌تکردن و له نیوبردنی همرچه‌شته تیدیلوژی‌په‌کی نه‌توه‌یې و جیایی. بو کورد چ کؤچر چ نیشته‌جی که له ولاتیکې شاخوایدا ده‌ژیا و به هوی نه‌بوونی رینکا و بانوه‌ نه‌ک هر له دنیای ده‌روه، به‌لکو له ده‌ور و به‌ری خودی خویشتی دا‌براو بو هیچ نیروانینیکې ټوتوی ده‌رباره‌ی نه‌توه و ده‌سه‌لات و ده‌زگای ده‌وله‌نی نه‌بو. تنیا خلیفه‌ی موسولمانان واته سولتانی تورک ټو هینا و سمبوله بو که مرؤفی کوردی به جیهانی تورکی‌پوه گری ده‌دا. لاوانی کورد که له فیرگه‌کانی نه‌ستمبول ده‌یانخویند و لهو ده‌ور و به‌ره‌دا له خویندن ده‌بوونه‌وه زمینه‌په‌کی چاک بوون بو چاندنی بیر و باوه‌ری نیسلاسه‌تی که هه‌موو بواره‌کاتی خویندنی گرتبووه. به‌لای نم تاقموه هېچ زانستیک نانوانی به بی‌تایین و له ده‌روه‌ی تایین هه‌بوونی خوی پپارنزی. ټو روونا‌کبیره که‌مانه‌ی که باوه‌ریان به هه‌بوونی نه‌توه و جی‌وازی نه‌توه‌یې هه‌بوو نه‌یان ده‌پرا به‌ره‌لستی و دژایه‌تی داب و نهریت و یاسا باوه‌کاتی سهرده‌م بکه‌ن و لینی لاده‌ن.

شورشی بورژوازی دیموکراتیکې روسیا له سالانی ۱۹۰۷ - ۱۹۰۵ گه‌لانی ناسیای هه‌ژاند و هانده‌ریکی گرنګ بو بو ټوان بو زرگاری له دست پاشماوه‌ی ده‌سه‌لاتی ده‌ره‌په‌گی - سپایی سه‌ده ناوه‌ندپه‌کان، نم گه‌لانه راپه‌یرین و شورشی گه‌لیبان به‌رپاکرد. نم شورشانه ولاتانی تورکیا و نیران و چیني به تاپه‌ت گرتوه.

له سالانی ۱۹۰۸ دا له تورکیا، تورکاتی لاو له دژی سولتان شورشیان کرد و پاش نو مانگ دیسان به سمر یاخی بوونه‌که‌ی سولتان عه‌بدو‌ل‌خه‌میدی دوه‌مه‌یشدا زال بوون و خویان به ټواوی چیکیر کرد. نم شورشه هه‌موو گه‌لانی ټیمپراتوری عوسمانی

ټیمپراتوریای عوسمانیدا کاربان ده‌کرد. سولتان بو ټوه ټمانه له ژیر چاودیزی راسته و خوی خویدا بن و ناگای له هه‌لس و کهوتیان بی، هینابوونیه پایتخت. نم تاقموش نارازی بوون و شان به شانی ټو جه‌ماوه‌ره وه‌زیره‌ی بو نان په‌یدا‌کردن رزابوونه پایتخت، خه‌بایان له‌گه‌ل ټو لاهو شورشگیره کورده‌ندا ده‌کرد.

له بنه‌ماله‌ی میری بۆتان، به درخان به گ و میره کانی بابان له بنه‌مالته بوون و په‌که‌م ده‌سته‌ی روونا‌کبیرانی کورد بوون که دا‌وای زرگاری و سهره‌خوی ته‌واوی کوردستانیان ده‌کرد. بیړی سه‌ریه‌خوی کوردستان له کوتایی سه‌ده‌ی نوژده‌م و سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌دا به شپوه‌په‌کی زور فراوان له ناو سهرکرده و لاوان و قوتاییانی کورد له نه‌ستمبول‌دا بلاو بو‌ویوه‌وه. دا‌موه‌ده‌زا نه‌یتیه‌کانی سولتان کهوتنه راونانی خاون تم بیر و باورانه. چمن که‌س له نه‌تداسانی بنه‌ماله‌ی به‌درخان گیانین کهوتنه مه‌ترسیوه به ناچاری سه‌ری خویان هه‌لگرت و په‌ره‌وازی نم لا و ټو لا بوون. میقداد مه‌دحت به‌درخان له قاهره گیرسایوه و له ۲۲ ی مانگ چواری سالانی ۱۸۹۸، له قاهره په‌که‌م روژنامه‌ی کوردی به ناوی «کوردستان» ده‌رکرد و به‌م چه‌شته ترادیسوونی روژنامه‌نووسی له میژووی کورده‌دا په‌یدا بو. ده‌رجوونی نم روژنامه‌په‌ دیارده‌په‌کی په‌کجار گرنګ و به پایه‌خی ژبانی کوزمه‌لایه‌تی و سیاسی و کولتوریی کورده. روژنامه‌ نووسی کوردی هر له په‌که‌م ساتی له دایکوبونیه‌پوه، نه‌ک تنیا ناوینته رهنه‌گدانوه و دیارده سیاسی‌په‌کاتی کوزمه‌لی کورده‌وازی بووه، به لکوو کارنیکې زور دیارشی کردوته سه‌ریان و بۆته هوی خه‌ملاندنی بیړی نه‌توه‌یې له ناو کورده‌دا.

میقداد مه‌دحت به‌درخان، سهرنووسر و خاوه‌نی روژنامه‌که ده‌نووسی «له پښاوی ټوه‌دا که نه‌توه‌که‌م بو خویندنه‌وازی و فیربوون و به زانسته‌وه خه‌ریک بوون هان بده‌م، له قاهره نم روژنامه‌په‌م ده‌رکرد، بو ټوه گه‌له‌که‌م شه‌زه‌ای شارستانیه‌تی هاوچمخ و نه‌ده‌په‌کی خوی بی:» سهرنووسه‌ری روژنامه‌که لای وا بو کورد قه‌ت ناپته خاوه‌نی سهره‌ستی خوی، نه‌گه‌ر باوه‌ش بو زانست نه‌کاتوه و له مه‌یدانی کولتوری و پېشه‌سازی و زانستدا به گشتی پښ نه‌که‌وی.

«کوردستان» هر له په‌که‌م ژماره‌پوه سهرنجی خویننه‌رانی بو لای خوی راکښا، دا‌وایان له روژنامه‌که ده‌کرد که له سهر ژبانی سیاسی و کوزمه‌لایه‌تی و نابووری و مه‌سه‌له گرنه‌گه‌کاتی ټو سهرده‌مه بنووسی و له ژبانی سه‌خت و ناله‌باراندا، به‌پښه رینشانده‌رو رینخه‌رو مؤچیری که‌ریان. په‌ک لهو نامانه، نامه‌ی تاهیر بۆتی بو که به ناوی چند هزار کورديکوه له نه‌ده‌توه نووسیوه‌تی باه‌خښکی زوزی هه‌په. لهو نامه‌په‌دا کړنیکاره کورده‌کان له بهر سه‌ختی و ناله‌باری ژبانیان ناراه‌ریانان ده‌رپوه، دا‌وایان کورده‌وه که روژنامه‌که زور زور له سه‌ریان بنووسی.

هلوښتی دژ به سولتان و بیر و باوه‌ری بورژوازیی ټوروپا، به شپوه‌په‌کی راسته‌خو کاربان کورده‌پوه سهر بیر و باوه‌ر و

دخاوازه کانی له خویندا بگوزینې.

عبداللأ جهودهت، بیرکار و زانای کورد هستی به مهترسی نم یار و دوخه ی کورد کردبوو و له نووسراوه قبول و چر و پره کانی خویدا وهبیری رووناکبیر و سرکرده کانی کوردی دهیناوه که نیمه له قوتاغی دروستمونی نهتهوده دهژین. نهتهودش نوو گلهبه که کهسایهتی تایبهت و سربرهخوی جیاوازی خوی هبی. نیمه له سهدهی بیستهمددا دهژین، نوو نهتهودی رابورددوی خوی نغانی و تینی نهگهبشتی، ناتوانی دهاوتوی خوی دیاری بکا و نابسته خانهخویی خوشی. نهتهودی پارچه پارچمش قمت نازاد تایی و خه لکی تر همیشه دهچوسینتهوه. دهبی خویندهواری و شارستانیبهت له ناو گهلدا پرهبستینې و سهقامگیر بی. عبداللأ جهودهت رهنه له شوهرشگیزانه دهگری که ولاتی کوردهواری خوینان به جی هینسته و تایناسن و له خه لکی کورد بهدورن و هموو هینز و توانای خوین له پایتهختدا خستهوته گهر، روهی دهی له صانه دهکا و دهنوسی «لهوی که دهشته پر گولالهکان بوونهته گوزستان، لهو زهویه به پیت و ریژنهاندا که برسیتې و هزاری روهی زالی ژبان، قسه و گفتوگو و دهست راوشاندنی بی مانا لیزه له قوستهتهنیه هیچ سودیک ناگهبنیت، بمرهو دیهانهکان، بمرهو دیهانهکان، بو شیر و کولیره خواردن و وهزیزر وریاکردنوه و هاندانی بمرهو شارستانیبهت، نا نهمیه نمرکی سمر شانی لاوی کورد، ناخر له لهشینکی نهخوشدا هوش و گیانی ساخ دهست ناکهویت. نهگهر نم نمرکانه به جی بیئن، دهتوانن بینه تینکوشهریکی راستهقینهی ریگای پیشکومت، نوو کانه پلهی ماموستاپهکی قوتابخانه له هی قایمقامیتک هیژتر و بمرتر دهبی.» بمر و باوهری عبداللأ جهودهت کاری زوری کرده سمر را و بوچوونی رووناکبیرانی کوردی پاش خوی، چ له کوردستانی پاکور و چ له کوردستانی باشور.

بزوتنهوی بورژوازی شوهرشگیزی تورکانی لاو، له مهیداندا دهورنکی گهروهی هبوو هموو حیذب و رینکخواه و دهسته و ناقصی گهله کانی له چوارچینهوی خویدا خر کردبووه. کورده کانی هانته ریزی نم بزوتنهویه. بهلام نم شوهره نهی توانی چارهسری کینشه نهتهویه له تورکیادا بکا. دهسته و ناقصه کای تورکانی لاو که نوینتری چینی بورژوازی تازه پینگیشته و لاوازی تورک بیون، هر بو نهوه دهسه لاتیان له کیس نهچی کهوتنه سمر شوهر کردن و کرنوش بردن بو کونه پهرستانی ژوره و دهروه. زوری پی نهچوو دمواچوای راستهقینهی نم شوهرشگیزانه دهرکومت و له گوره پانی سیاسهتی نهتهویه بیهوده راوهی ریژی پینش خوینان سپی کرد و لهوان توند و تیژتر له سمر سیاسهتی توانندهوه و صهرکزیهت رویشتی و نا نوو رادیهه چونه پینشوه که سیاسهتی توانندهویان خسته چوارچینهوی نیدینتولژیهوه و گهیشته نوو جینگایه که به بهکجاری حاشا له هه بونی گهلی کورد بکن و له پالیسنهوه بمره دوام سیاسهتی ژهنگاوی پان نیسلا میسمی سولتان

بزواند و هیزنکی تازهی بزوتنهوی رزگاری خوازانهی هینا کایهوه. له قوتاغهدا رینکخواوی گهلانی ناتورکی ولات له تورکانی لاو نریک بوونهوه. تورکانی لاو دروشمی شوهری فرانسوا، واته نازادی (Liberte)، بهکسانی (Egalite)، برابهتی (Fraternite) (پان هه لدا. له کونگره ی دووهمی تورکانی لاو دا پیشنیاری نهوه کرا که به زمانی هموو گهلانی نیمپراتوریای عوسمانی، په پاننامه و نامیلکه بلاویکریتهوه. بویه زوزیهی کورده تینکوشهره کان شان به شان تورکانی لاو خه پاتیان ده کرد و دروشمی گشتی و بنرپتیا پینشکومت و به کینتی بوو له ولاتدا. لهو سمرهدهمه دا رینکخواویکی کوردانهی نهتهویه وها نهیو که بتوانی رابهراپهتی خه پاتی جهماوهری کورد بکا. له لایهکی دیکه شوه جیاوازی بمر و رای سمر وک و سرکرده کانی کورد هوی همره گهروه و کوسپی سمرهکی بوو له رینی په کگرتنی بزوتنهوی نهتهویه کوردا.

نوو نال و گوره کومه لایهتی و سیاسیهی که بزوتنهوی تورکانی لاو به سمر ولاتیاندا هینا، کاریکی زوری کرده سمر بلاو بوونهوی رووناکبیری له ناو کوردا. نم قوتاغ، قوتاغی ژبانوه و گمشه نندنی باری کومه لایهتی و سیاسی و کولتوری ولات بوو. له سالاندا بیری نهتهویهی کوردیش خه ملا و له ناو رووناکبیرانی کوردا هیزنکی به تینی پینک هینا و ریبازی دژ به تورکی ناشکرا کرد. به کیک لهو په خشانانه له ژیر نم سمر دپره پر مانایه دا بلاو دهکرایهوه: «نهف خولی خولیه مهیه». به راشکاوی دهیانگوت «تورک به هیچ جوسریک بهریوه بردنی کوردستانیان له باردا نیه». نم بهیانانه له ناو خه لکدا دهنگی دابوهوه و دهگهیشته زوز فوژینی کوردستان.

لهو سمر و بهنده دا دوو بهری جیاواز له خه پاتی کورده کاندایه دی دهکرا. په کهمیان سمر و شوزی نوو کوردانه بوو که له ژیر نالای دهویه گه کورده لایهنگره کانی سولتاندا بیون، نه صانه به روالهت به ناوی پشتیوانی له جینگری په پامبیری نیسلام و دژایهتی کفر و بی دینتی سمریان هه لدا و له راستیدا ریژی نازه پان به ریژی قانون و یاسا و دوزمنی خوینان ده ناسی که خه ریکه جینگایان لهق و دهسلات و گهوریبان پی شیل دهکا، نهوه بوو لینی وهخو کومت و دهستان کرد به بمره کانی ریژی تازه و نهانته تالان و رووتانندهوی فله کان و کورده کانی. بهلام که نامانج و بوچوونه کانی تورکانی لاو له هموو باریکدا دهرکومت و سیاسهتی تهر و تونا کردنی گهلانی ناتورک کوهه گهر، بزوتنهوی کورد نال و گوری بنه رتهی به سمر دا هات و نامانجی پینشکومت خوازانهی گرتبهر، دهولتهی تازهی تورکیا لهو پیری زانیندا خوی لهم گوزانکاریانه گیل ده کرد و هر چه شنه کردوهیه کی کورده کانی به کونه پهرستی و پشتیوانی له ریژی پینشو و دژایهتی بیری نوی له فله م ده دا و بهم جوهره توانی گهلنیک کهس به فریو بیا و روهی رهشی خوی داپوشنی و بزوتنهوی رهوی کورده کان له لایه کهوه له بمر چاوی مروثایهتی هاوچهرخ بشارننهوه و له لایه کی تریشوه جهماوهری کورد و

کوردی و تورکی دهرکرد، که یه کم ژماره ی له ۲۹ مانگی یازدهی سالی ۱۹.۸ دا بلاؤ بووه. خاوهنی نم روزنامه به کسینک بوو به ناوی توفیق که خه لکی سلیمانی بوو. لم روزنامه دا نیسماعیل حهقی بابانزاده وه زیری رووناکیبیری حکومتی تورکانی لاو نووسی «پنویسته مندالانی کورد به زمانی باباپیرانیان بخوین». نم کومه له به ههولیکی زوری ددها، خویندهواری له ناو کورداندا بلاؤ بکاتمه. نه نامه کانی نه مه یان به نهرکیکی سهره کبی سهرشانی خویمان ده زانی. روزنامه ی «کرد» له کیشه کومه لایه تی و نابورییه کاند، دهریری بهرزه ونیدی بازرگان و بورژوا تازه پنگه یشته وه کان بوو. له هاوینی ۱۹.۹ دا تورکانی لاو دهستیان دایه سیاستی توورانیسم و ورده ورده یانه ی کوردانیان داخست، بهو بیانوه که گوايه دژ به رژیمی نیستا و پشتیوانی سولتانه لیکه وتوه کانن. نم کومه له و روزنامه کمشیان یاساخ کرد.

له سالی ۱۹۱۲ کومه له ی «هینی» له نهسته میبول له لایم قوتاییانی کورده وه دامه زرا. گوفارنیکشی به ناوی «روژی کورد» به زمانی کوردی و تورکی دهرکرد. پاشان ناوه که یان کرده «هتاوی کورد». یه کم ژماره ی له ششی مانگی ششی سالی ۱۹۱۳ دهرچوو. سهر نووسه ره که ی عهبدو لکه یرم ناویکی خه لکی سلیمانی بوو. لقینکی نم کومه له له لوزان بوو. له سهره تانی شهر ی به که می جیهانیدا چالاکی نه ما. پاشان تارشیف و سهرمایه که می درایه دهستی عهبدو لعه زیز یابان، ف. مینورسکی دنووسی «روژی کورد» ده که یشته نمو سلیمانیه دورده دهسته و یاسی ده کرا، لهوی که سهرداره رووناکیبیره کورده کان نیازی بهر یاکردنوهی مه سه له ی نه تمه یان هه بوو. «هر لم سهرده مه دا که لیک کومه له و کلویی دیکه ش هاتنه مه یانی خه یاتمه وه، به لام پاشان یه ک له دوا ی یه ک به فهرمانی تورکانی لاو داخران. هر چند نم کومه له و کلووبانه ی کورده کانی باکوور تمه یینکی دریزیان نه بوو به لام کاری خویمان کرد و نهرکی سهر شانیان به چی هینا و که لیک شویندهواری باشیان له پاش خویمان به چی هینت. هر نه مانه بوون به هه یینی دامه زرانندی بزوتنه وه و ریکخراوی سیاسی کوردی دواتر.

به گشتی ده تانین بیر و بوچوونی کور و کومه لانی سیاسی و رووناکیبیرانی نمو سهرده مه که له نهسته میبول کومه له ی «کورد تهعاون و دهاوتو و چاره نووسی کوردستان بکه بن به چمن رینبازیکمه : لاینگرانی رینبازی یه کم نمو رووناکیبیرانه بوون که داوا ی سهر به خوینی و رزگاری تهواوی کوردستانیان ده کرد. وه کو نه مین عالی به درخان. دهسته ی دووم لهو سیاسته مه داره کوردانه پنگه اتبوون که ههولیان بو صافی ئوتونومی کوردستان ددها له چوارچینوی تورکیادا و ده یانه یوست له ژیر تالی تورکیادا مینتیره و به وهش قابل بوون که زمانی تورکی ره سمی کوردستان بی. نوینهری نم تاقمه شیخ عهبدو لقادر شه مزینی بوو. رینبازی سینه میش بریتی بوو لهو سیاسته مه داره کوردانه که

عهبدو لعه میدیان بو فریودانی گهلانی موسولمان و پاش کوهتوو به کار ده هینا. بهر هوی له سیاستی یان نیسلامیسم و پان تورکیسمی ره گه زه پهرستانه له لاین تورکانی لاوه وه، ههولاندانکی بی بنچینه بوو بو نمو نیمپراتوریای دارزاوی عوسمانی که بووه زیندانی گهلان وه ک خوی مینتیره وه. به داخوه به شینکی زور له کورده کان بهم سیاسته نه فهره دران.

دیاره وه ک لاهوتی دنووسی پهره سهندنی بیری سهر به خوینی کوردستان له لای کورده کان، زورتر به هزی نم سیاسته مه بوو که تاسیونالیسته کانی تورکانی لاو له ولاتی عوسمانیدا دایانم زرانند. دوا ی نهره کومه له ی یه کیتی و پینشکهوتن (ئینتیجاد و تهرهقی) ده سه لانی لهو دهوله تمدا گرتنه ده ست. بهر به چدانمه وه و روو به روو بووتنه وه ی نهو سیاسته ته به ههمان جور ههستی نه تمه یی توندی له کن کورد و گهلانی تری دهوله تی عوسمانی هینایه جوش.

ئو. ل. فیلیچیفسکیش سهره لدان و پهیدا بوونی جوولانه وه ی نازاد یخوازی کورد به یه که مین قوتاغی پهیدا بوونی کومیتته ی « ئینتجاد و تهرهقی» ی تورکانی لاوه وه گرتنه دا و دنووسی سالی ۱۹.۸ که تورکانی لاو هاتنه سهر حوکم، سیاستی ره گه زه پهرستانه یان وای له کورده کان کرد، که لینیان دور کومنه وه، لهم جیا بووتنه وه دا بزوتنه وه ی کورد نهرکیکی تری که مونه نه ستو. نهرکی له دژی ده سه لانی تورک له کوردستاندا خه یاتکردن بو و ده سه یینانی سهر به خوینی و له نیمپراتوریای تورکیا جیا بووتنه وه. نه مین زه کی به گ رووناکیبیر و مینژوو نووسی کوردی نمو سهرده مه سه یاره ت بهم هه ست و نهسته دنووسی: « له دوا ی نه مه که له جیه که ی ته عیبیری عموومی عوسمانی له فزی تورک و تورانی له تورکیادا باوی سهند، به ته یعه ت، وه کو نه فرادی مبلله ته کانتیر، مینش له ناو نمو کومه له دا غه بریه نیی خوم چاکتر حیس کرد و غورووری قهومی مه جیووری کردم له هه موو فرسه تیکدا نم حیس ی خوم نیزهار بکه م. چونکه تا نمو وه قته نه له مه کاتیدا فکرنیکی وامان درابویه و نه له دوا ییشدا زه روورته ی ته دقیقی تاریخی کورده مان دیسو و که لیمه ی جامیعه ی عوسمانلی نه عسانی قهومیه ی هه موومان ی تا ده ره جیه ک خاو کرد بووه وه.»

له پاییزی سالی ۱۹.۸ دا، شیخ عهبدو لقادر شه مزینی و نه مین عالی به درخان له نهسته میبول کومه له ی «کورد تهعاون و تهرهقی جمعیته ی» یان دامه زرانند. بو نمو رابه رایه تی خه یاتی سیاسی و رووناکیبیری هه موو چین و به ره و تاقمه کان بکات. نم کومه له یه توانی نوینهرانی سنی به مهاله ی کورد به درخانیه کان و شه مزینییه کان و بابانه کان، که تا نمو کاته له سهر سهر کردایه تی بهر به کانینیان بوو یه ک بخت. زور به ی ههره زوری رووناکیبیر و سیاسیه کورده کان، که نوینهری رینباز و بیرویا جور به جورده کان بوون چورنه نم کومه له وه. نه نامه مان ی کومه له که لاینگری درووشمه گشتیه کانی تورکانی لاو بوون. نم کومه له یه روزنامه یه کی وه کوو ئورگان، به ناوی «کرد» به دوو زمانی

بنچینه‌ی زاین و شارسانه‌تی سردهم بوو. هر وا چون شماره‌کان له سردهمی راپهرینی پیشه‌سازی و دهرکوتنی پنه‌ندی بورژوازی له ولاتانی نوروو پادا په‌یدا بوون، لم شماره‌شدا گهلنک پیشه‌سازی تاییه‌ت به شار که له شماره‌کانی نوروو پادا به مه‌نفاکتور (Manufacture) ده‌ناسران، دامه‌زرا. سلیمانی پاشان بوو به ناوه‌ندیکی سیاسی، بازرگانی و کولتوری. مملاتی و کیشمهی دور تهریقته‌تی قادری و نه‌قشبه‌ندی دیارده‌یه‌کی شاریی نمو کاته‌ی نم شماره‌ بوو. سردهمی هم‌وو نه‌مانه، هر له کونموه، زوزیه‌ی میره‌کانی بابان ناواتمه‌خواری نموه بوون که میرنشینی بابان بکه‌نه بمردی بناغهی داموده‌زگایه‌کی گهورهی کوردی سره‌خو. نم زمانه تمده‌یه‌یه په‌گگرتنوهی که نمرو کورد پنی دنووسی، میرات و یادگاری نم میره نشینیه. به له به‌رچار گرتنی نم بار و دوحه ده‌توانین پی له سر نموه داگیرن که گمراهی هستی نیشتمانپه‌روه‌ری و نه‌ختی پاشتر ته‌مویی له کوردستانی خواریو، لم هریمه‌دا دانراوه.

سلیمانی نه‌خته نه‌خته بوو به مه‌له‌ندی کوپونوهی کینکاران و بازرگانان و رووناکبیران و به گشتی چینی تازه بنگه‌بیشتری بورژوازی کورد، واته نمو چین و توئزه کومه‌لایه‌تیانه وا له پیره سه‌ندی سرمایه‌داری و هه‌لته‌کاندن سیستیمی فیئودالیسمدا روئلیکی گرنگیان هیه. لیزدها ده‌بی ناهاژش بو تاییه‌ت‌ده‌کانی پهرسه‌ندی سرمایه‌داری له کوردستاندا بکه‌ن. دیارده تاییه‌ت‌کانی سرمایه‌داری له کوردستان دا بریتین لوه که به کونترولکردنی بازاری ناخو. و به تاییه‌ت کونترولکردنی بازرگانی و سامانی کانزایی له لایمن داگیرکمره بنگانه‌کانوه، چاره‌نوسی رشته گرنه‌کانی نابوری کوردستان که‌وته دست سرمایه‌ی بنگانه‌وه، له‌بهر نموه تمبیا زه‌وی، مپر و مالات و نازل له دست چینی ناریستوکرانی فیئودالی کورددا مایه‌وه، پاشان هر نم چینه‌ش بوو که بورژوازی لادنی پینک هینا. بورژوازی کوردستان له په‌کمر روژی په‌یدا بوئییموه روبه‌رووی نه‌پاریکی بنگانه لاساروو و سره‌نجم ناچار بوو له گونده‌کان و لادیه‌کاندا سرمایه‌که‌ی خوی یخاته گمراه. له‌بهر نم دیارده تاییه‌تیه، سرمایه‌داری له کوردستان دا نه‌ک له سر بناغهی پیشه‌سازی به‌لکو له سر بنه‌مای نابوری لادی پهری سه‌ند. بوئه گه‌شه کردنی سرمایه‌داری له کوردستاندا به ناوه‌روک گه‌شه‌کردنیکی بورژوازیه به‌لام پنه‌ندی فیئودالی و دهره‌گی تیندا بعدی ده‌کری. عوسمانیه‌کان له پیناوی سیاستی سانتالیسمدا تمه‌اره‌تی بابانین روخاند و به چهنشکی گشتی ده‌ستیان کرد به تینکرماندن هم‌وو بته‌کانی زانیاری و ناوه‌دانی لم ناردها. داگیرکمران شار و گونده‌کانی کوردستانیا وه‌کوو ده‌سکه‌وتی شهر ده‌زانی و جگه له رووتاندنوهی و ویران کردنی له بیری شتنیکی دیکه‌دا نه‌بوون. شاری سلیمانی که رووی کردبووه گه‌شه کردن، چاره نووسی که‌وته ده‌س بنگانه‌ی داگیرکمر که خوی له هم‌وو باری سیاسی، کومه‌لایه‌تی، نابوری و کولتوری دا پاش که‌وتوو بوو. رووناکبیرانی خاوند هستی کورد که‌وته به‌ر

داوای دامه‌زاندنی ده‌له‌تیکي سره‌خوی کوردیبیان ده‌کرد له ژیر چاودیری و پاریزگاری نیراندا. تمه‌انته هندی له هه‌لگرائی نم بیروکشی له‌گهل نمودا بوون که هه‌مان نالای نیران بکری به نالای نمو ده‌له‌ته کوردیه‌یه. هندی تریان تمبیا ده‌پانه‌ویست هندی گورانکاری له نالای نیران دا بکه‌ن وه‌کو نموهی هر خوریکي تیندا به‌پنلنموه. شریف پاشای خه‌ندان نوینهری کورد له کونفرانسی ناشتی پاریس له خه‌تی نم ریبازدها بوو هر بو نممیش له‌گهل موشاویرولولک وه‌زیری دهره‌وی نیران له پاریسدا گه‌فتوگوی کردبوو. تاقمی چواره‌م، لمو سیاسته‌ده‌اره کوردانه پینکه‌هات که داوای کوردستانیکی سره‌خو و خاوه‌ن نالای تاییه‌ت به خویان ده‌کرد که زمانی ره‌شمیشی زمانی کوردی بی، به‌لام له ژیرچاودیری و مه‌نداتی بریتانیا دا، نوینهری دیاری نم تاقمه مسته‌قا پاشای یامولکی بوو. نم ده‌سته له سره‌تادا تمبیا دهرجوانی فینرکه‌کانی نه‌سته‌مبول و ژماره‌یه‌ک له کورده رووناکبیره‌کانی له ریزه‌کانی خویاندا کورده‌بووه‌وه و همولی نموبیان ده‌دا مافی ئوتونومی بژ گه‌لی کورد له چوار چینوهی تورکیادا به‌ده‌ست بیئن. نم بزاقه له‌گهل گرگرتنی ناگری شهری په‌که‌می جینه‌انیدا تمه‌نه‌ی کرد. به‌لام به‌ره‌لستی توندی تورکه لاره‌کان، کورده‌کانی ناچار کرد په‌نا به‌نه به‌ر خه‌باتی نه‌پنی و له داوایدا پالی پینوه‌نان به‌شینکیان خویان بکه‌نه نامینزی ئینگلیسیه‌کانوه که لافی پاریزگاری مافی گه‌لانی چوساوه‌یان لینده‌دا. به کورتی سیاستی ره‌گه‌زیه‌رستانه‌ی تورکه‌لاره‌کان له لایه‌که‌وه و په‌رپه‌گه‌نده و همولی مهنوره‌کانی ئینگلیز له لایه‌کی تروه نمو هو و فاکتورانه بوون که کومیته‌کانی سره‌خوی کوردیان هینا به‌کایه‌وه.

ریبازیکي دیکه‌ی بزاقی کورده‌ایه‌تی، له کوردستانی خواریو دا بوو که که‌وتبووه دست مهنوره ئینگله‌کان و بو به‌دیه‌نانی ناماغجه‌کانی خویان به کاریان ده‌هینا. ناله‌لگری نم تینکوشانه ماژور ئی. ب. سون به‌ک له نه‌فسره لیهاتوو و به‌ناوبانگه‌کانی ئینگلیز بوو. ناویراو له پیناوی به‌رینه‌بردنی سیاستی ولانه‌که‌یدا له دژی تورکیا و داگیر کردنی کوردستانی خواریو و ئیداره کردنی نمو ناوه به هینز و پاره‌ی خودی کورده‌کان و ناماده کردنیان له دژی تورکیا، ده‌ستی کرد به چاپ و بلاوکردنوهی روژنامه‌ی پینشکوبتن (۲۹ مانگی چواری سالی ۱۹۲۰) له سلیمانی و روژنامه‌ی تینگه‌بیشتی راستی (۱۹۱۸) له به‌غدا. ره‌فچ حیلمی دنووسی سون په‌کمر کهسه که فرماتی دا له سلیمانی به کوردی روژنامه دهری. زمانی کوردی به هوی نم روژنامه تاقانوه له سلیمانیدا هاته نووسین و خویندنوه. ناوبانگی هر دوو روژنامه‌که له کوردستاندا ده‌نگی داوبوه‌وه و روئلیکی گهوره‌ی له بزواندن هیستی ته‌مویی کورددا ده‌بیئی. شاری سلیمانی له ناگامی پهرسه‌ندی مینوویی و کومه‌لایه‌تی و نابوری میرنشینی باباندا دوست کرا و وه‌کو شاریک له سالی ۱۷۸۴ دا بوو به پایته‌خت و به‌ره به‌ره ریگای پینشکوبتن و ناوه‌دانی گره‌به‌ر. پینکه‌اتی نم شماره له سر

به بېر و باوره‌ری کوردایه‌تی و ئامانجی سیاسیه‌وه گه‌یشتنه‌وه ولاته‌که‌یان. نوینهراتی نهم چه‌شته بېر و باوره بریتی بوون له نهمین زه‌کی به‌گ، حاجی توفیق پیره میژد، مسته‌فا پاشا یامولکی، توفیق وه‌بی و ره‌فیق حیلمی که ناوه‌روکی نهم وتاره بو باسی ژبان و به‌ره‌هم و کرده‌وی سیاسی و زانستی نهم و روانگی بو حکومت‌ه‌که‌ی شیخ مه‌حمود، تهرخان کراوه.

له جه‌نگه‌ی شمری یه‌که‌می جیهانی و پاشیدا، ده‌وله‌ته زله‌یزه‌کان، که‌وتن به سهر که‌لاکی «پساوه نه‌خوشه‌که‌ی نه‌وروپادا» و نهم ولاته‌تی وا له که‌لانی جوز به جوزی داگیر کردبوو، لیمان وه‌رگرتوه و سهر له نوی له‌نینوان خوینان و نهم که‌لانه‌دا دابه‌شپان ده‌کرد، ناوی که‌لی کوردیش وه‌ک که‌لینکی به‌ش خوروا هاتبووه نیوان. له مانگی شه‌شی سالی ۱۹۱۸ دا سینر پیوسی کوکس به تیپه‌یرین به ماره‌سی دا چاوی به شهریف پاشای خندان ده‌که‌وی و پېشینیاری پنده‌کا به‌شداری کونفرانسی ناشتی بکا به ناوی کورده‌وه و ناگاداری ده‌کا که ده‌وله‌تی به‌ریتانیا فوتوتومی کوردستان به رسمی ده‌ناسی. بو شهریف پاشا که خه‌لکی سلیمانی بوو و له هه‌ره‌تی لاوبدا ده‌چینه نه‌سته‌میوول و زوزیه‌ی ته‌ه‌نی خوی له سیاه‌ه‌تا به سهر بردبوو و یه‌ک له دژ و ناحه‌زه‌کانی کومیتته‌ی «یه‌که‌می و پېشکه‌وتن» بوو، نهم پېشینیاره شتیکی تازه نهم، چونکه له سالی ۱۹۱۴ دا شهریف پاشا بو سهرختنی پرسی کورد، چاوی به نینگلیسیه‌کان که‌وتبوو و داوای رینگا چاره و یارمه‌تی لیکردبوون، به‌لام لهو کاته‌دا نینگلیسیه‌کان به هاتایه‌وه نه‌هاتبوون. پاشان داخوازه‌کانی که‌لی کورد و نوینه‌ره‌که‌ی شهریف پاشا له پهمانی سینر (ا.ی مانگی هه‌شتی سالی ۱۹۲۰) که به سردویی هاته دنیاوه، که‌لاله بوو. رووناکیان و سیاسه‌قه‌دارانی کورد هه‌لینکی باشپان بو هه‌لکه‌وت و بو گه‌یشتن به ئامانجه‌کانیان هاتنه گوږه‌پانی خه‌باته‌وه. به‌لام به‌داخه‌وه نهم هه‌لته‌ی ده‌ست کورد که‌وتبوون نه‌توانا به کار به‌یتر و نتر زوز زه‌حمه‌ت بوو کورد هه‌لی تری وای ده‌ست بکه‌وتته‌وه.

به هوی پهمانی نه‌ینی سایکس پیکوه‌وه که له نیوان نینگلیس و فرانسه‌دا به‌سترا (۱۹۱۶) میژوپوتامی خواروو بهر نینگلیس که‌وتبوو. نهم ده‌وله‌ته پېشتر به هوی مه‌تموور و شوفاره‌کانیه‌وه که‌لیک سهرچاوه‌ی نه‌وتی له کوردستانی خواروودا دوزبووه‌وه، بو داگیر کردنی نهم ناوه زوز به شینه‌یی و له سهره‌خو له سالی ۱۹۱۴ به ناوی به‌رگری له به‌رزه‌ه‌ندیه‌کانی چاله نه‌وته‌کانی نیران و که‌نداو، خوی خزانه باشوری عیراقوه و بی وچان په‌لی بو ژورنیش ده‌هاویش. کار و کرده‌وی نینگلیسیه‌کان له‌م ناوه‌دا له‌گه‌ل به‌رزه‌ه‌ندیه‌کانی ریژی که‌مالی تورکیادا رینگ نه‌ده‌که‌وت ههر دوو لا بو دزایه‌تی یه‌ک‌تر وه‌خو‌که‌وتن. له پېشیرکی و هلملاتی تورکیا و نینگلیسدا هه‌ردوولا هه‌ولیان ده‌دا تایه‌قه‌ندیه‌کانی بزافی نه‌ته‌وه‌یی کورد که که‌وتبووه نیوانیه‌وه، له پیناوی به‌دیه‌ینانی ئامانجه‌کانی خویاندا به کار بئین. له‌م سهر و به‌نده‌دا پرسی ولایه‌تی سووسل واته کوردستانی خواروو

شالاری هیرشی هینزی ره‌شی دواکه‌وتوو. نالی سهری خوی هه‌لگرت و به ناواره‌یی و نارزه‌روی دووباره چاوپیکه‌وتتی ولاته‌که‌ی، له غوره‌ته‌دا سهری نایه‌وه. سالم وه‌کوو بولوبلی بال شکاو و هینلته شیناو کوچی کرد. حاجی قادر کوپی په‌ره‌وازه‌ی هه‌نده‌ران بوو و که‌لینکی تر له رووناکیان و نیشتمانپه‌روه‌ران له جینگای خوینان هه‌لکه‌ندران.

پاشا روخانی بابانه‌کان هه‌تا سهرده‌می شیخ مه‌حمود له زمان و نه‌ده‌می کوردی ههر ترووسکه‌پیک له مزگه‌وته‌کاندا ماووو. حاجی توفیق پیره میژد که له نه‌سته‌میووله‌وه بو سلیمانی ده‌که‌پرته‌وه، شاری سلیمانی وئرانکراو و ده‌بینی «که له نه‌سته‌میوول هاتمه‌وه نهم سلیمانیه په‌پووی تیا نه‌یخوتند شاریکی ویران، که‌ومینکی په‌ریشان، نه خه‌سته‌خانه، نه قوتابه‌خانه، نه ماموستا هه‌چی نه‌بوو. زیور و مه‌لا سه‌عید، بی پاره و پوول ده دواتزه مندالیان گرد کردبووه‌وه و ده‌رسیان پی نه‌وتن.» شار تووشی هزاریی و لینگه‌ومان بوو. هه‌رکس توانی بو لایه‌ک سهری خوی هه‌لگرت و ولاتی به‌جی هینشت. به‌لام نه‌که‌ر تورکه‌کان توانیان شاری سلیمانی ویران بکه‌ن و رووناکیه‌ره‌کانی راو بئین، قه‌ت نه‌یانتوانی هه‌ستی سهریه‌ستی و رزگاری که له دل و ده‌رونی خه‌لکی نهم ناوه‌دا جینگیر بیوو، بن بر بکه‌ن. ره‌فیق حیلمی نمونه‌یه‌کی باشی نهم هه‌سته ده‌دا به ده‌سته‌وه و ده‌نووسی، یه‌کی له لاهه خوین گه‌رمه‌کانی سلیمانی به ناوی جه‌میل کوری عه‌لی نه‌فه‌ندی لهو له‌شکره‌ داوو که حکومتی تورک ناردیه سهر شیخ عه‌بدوسه‌لام بارزانی، جه‌میل لهو له‌شکره‌دا زابتی توپچی بوو، یاخی بوو و توپه‌کانی خوی به‌رامه‌یر به کورد به کار نه‌هینتا. له سهر نهمه‌گیرا و خرایه ژیر لپه‌رسینه‌وه، به‌لام هه‌ج نه‌ترسا و له بهر ده‌م دادگادا وتی «من کوردم و بو نهمه‌وه‌م به زابتی توپچی که نهم توپانه بگرمه میله‌تی خوم».

له ژیر کارتیکردنی بېر و باوری عه‌بدوللا جه‌وده‌ت و نه هه‌ل مه‌رجه ناله‌باره که ناسیونالیسته‌کانی تورکانی لاو هینابوویانه کاپه‌وه و، هه‌روه‌ها بار و دوخی ولاته‌که و که‌لیک هوی تر، ژماره‌یه‌کی زوز له رووناکیان کوردستانی باشوور هاتنه سهر نهم بروایه بچنه‌وه ولاته‌که‌می خوینان و له‌وی هه‌ول و تیکوشانه‌کانیان رینگ و پیک بکه‌ن. له ناو نهم که‌سه‌له رووناکیه‌ره‌دا نوینه‌ری هه‌موو جوهره چین و توژیک و هه‌موو چه‌شته بېر و بوچوونیک هه‌بوو. یه‌کینک له روه هه‌ره گرنکه نوینه‌کانی خه‌باتی رووناکیه‌یری کوه‌ل و رینگخراو و پساوه سیاسیه‌ ناو‌دا‌ره‌کانی نهم سهرده‌می کوردستان، بریتی بوو له بایه‌خدان به بلاوکرده‌وی خویندن و خوینده‌واری له ناو مندال و لاری تازه پیکه‌یشتوو کوردا له‌گه‌ل خه‌مه‌ت کردنی زمان و نه‌ده‌می که‌لی کورد وه‌ک دوو هوی کاریکه‌ری پاراستن و په‌ره‌پیدانی نه‌ریت و هه‌ستی نه‌ته‌وه‌یی له ناو که‌سه‌لانی خه‌لکا. ههر له سالانی جه‌نگی جیهانی یه‌که‌میوه لاهه خوین گه‌رمه‌کان

هیندی له کس و کاری له پیلانینکا به دس تورکاتی لار کورژابوون لم رینگاشوه وه کوو گوردینکی کس و کار کورژاو، سرخچی جهماوهری خه لکی راکنشابوو، نوینهری عهشیره تینکی تابیت نهوو و وه کوو شینخینک نفوز و دهسه لاتیکی تیواری به سر عهشیره ته کانیشدا هه بوو. له لایه کی تریشموه مه زانی عهشایری کوردی نمو ناوه له رقه بهری و پرش و بلاویدا بوون و ناسوی تینگه یشتنی سیاسیان زور تمسک بوو و به کورتی باویان نهما بوو و چینی بورژوازی و کریکاری تازه پینگه یشتوی شاری سلیمانی و هریمه کس لهوه لاوزتر و کز تر بوون که بتوانن بینه پینهنگی خه لک. بویه بار و دوخینکی تابیت بو شینخ مضمود هه لکه مته بوو که بتوانن رینه رایهی بزوتنه وهی گوردستانی خواروو به دهستمه بگری. له باری نینوته مته بیهشمه هه لیکنی تابیت بو کورد ره خسابوو هه تا نمو رادهیه که له پهیمانامه جیهانیه کاندا بیخه نه بهر باس و لینکدانموه.

به لام هر له سهره تاوه بزوتنه وه کی شینخ مضمود دوو چاری نهنگ و چهلمه ی جور به جور بوو و خوی له خویدا به دهردی ناکوکی ناوخویی تلایموه و له چوارچینه وه کی کرج و کالی کورده واریدا مایموه و له مهیدانینکی تهنگه بهر و تهسکی تینکوشاندا ستاری گرتبوو، سهره رای نمانه توانی لمو سرده مه دا دهسه لاتیکی نیشتمانی و دهورینکی میللی بهینینه کایموه و بیینه هیلانه ی خوزگه و ناوانی جهماوهری گهل، هر لمو کانه شدا به گشتی گه لی عمره بی عیراقیش که تبهووه جم و جول، کورد و عمره ب هر یه که له مه لیه ندی خویموه به بی همل و مهرجی تابیت بو نازادی و زرگاری تینه کوشان.

روونا کیمیرانی کوردی نمو سرده مه به دلینکی پر هیواوه بهر وه پیری بزوتنه وه کی کوردستانی خواروو به سهره کایه تی شینخ مضمود، چون. هر کس به بی توانا و بوچوونی خوی له لایه کمهوه خه ریک بوو. به لام به گشتنی باری خوینده واری و کولتووری و راده ی تینگه یشتنی سیاسی و همل و مهرجی کوهسه لایه تی نمو کاته ی کوردستان له چاو گهلانی دور و پشت زور نزمتر بوو و نه مهسه گه لینک کهنه و کوسپی بو نمو روونا کیمیرانه پینک هینابوو. زوزیه یان له یهک خالدا هاویر بوون، که حاجی توفیق پیره میتره ناله لگری بوو و دهینووسی، تهنیا رینگه ی خوینده واری و فیرکردن و بلاوکرده وهی زانستییه که کاروانی گهل ته گه یه نینه لووتکه ی بهرزی و سهرکوتن و زرگاری و سهره یستی ته هینینه دی.» نه گهر پیره میتره هه موو زیمانی خوی ترخانی فیرکردن و بلاوکرده وهی زانست کرد و خوی له قهری کاری سیاسی نهاد، ره فیق حیلمی له لایه کمهوه وه کوو ماموستایه کی دلسوز له قوتابخانه کاندا و له روزنامه و گوفا ره کاندا و له اولاشموه وه ک کسه یه تیه ک که چنگای متمانه و بروای شینخ مضمود بی هاویریه کی دهست و دلپاک بوو بو بزوتنه وه که. بویه ده بینن له چاو هاویرمه من و هه فالانی خویدا زور به گارت و لینه اتووتر بووه.

هه وینی گنجه لی نیوان تورکیا و به تابیت ئینگلیس بوو. لم کاته دا شینخ مضمود بهر زنجی، نامه یه کی به دزیوه نارده لای ویلسن سهرکوره ی هیزه کانی ئینگلیس له کهر کووک. لم نامه دا داوای نموه لی کورد بوون که بریار بدن به دامه زرانندی حکومتینکی کورد له ناوچه ی سلیمانی و هیندی قبول و فراری پیدابوون و شینخ مضمود خویشی بریاری نموه دا که به ناوی ئینگلیسیه کانه وه و له ژیر چاودیری نمواندا سهره کایه تی نمو حکومته بکا. ئینگلیسیه کان نمو هه لیه یان قوستموه و به نارندی وه فیدیک به سهره کایه تی ماژور نوئیل وه لامی دلنایی خویان بو شینخ مضمود نارده وه. وه فدی ئینگلیسی بی هیچ کهنه و کوسپینک هانه سلیمانی و ماژور نوئیل له روزی یه که مهی مانگی یازده ی سالی سالی ۱۹۱۸ له یه ر ده رکی سهره کویو نو نه وه یه کی گهره ی پینک هینا له پساو ماقولان و تاجر و سهره کی عهشایر و نوینهرانی خه لکی دیکه. خوی به زمانی فارسی و تاریکی خوینده وه و به ناوی فرمانده ی گشتی عیراقوه شینخ مضمود ی به ناوی حوکمداری کوردستان به خه لک ناساند. به لام خینه کانی دور و بهری کهر کووک و کفری و خاتهن و هه ره ها ناقمی تاجر و بازرگان حمزبان له حوکمرانی شینخ مضمود نه ده کرد. له چاوی ئینگلیسیه کانه وه کوردستانی سهره خو به سهره کایه تی شینخ مضمود ده بو دهوله تو که یه کی بهر یست و جیا کهره ی بی له بهر ده تورکیای که مالی و تا راده یه کیش نیراندا. پاشان ده رکوت که بزاقی کورد زور لهوه نالوزتر و سهره خوتره که ئینگلیسیه کان بتوانن وه کو دارده ستینکی دلسوز بو بهرزه ونندی خویان به کاری بینن.

شینخ مضمود بهر زنجی (۱۹۵۶-۱۸۸۴) کوری شینخ سعید و نموه ی شینخ صارف نودی بوو، که له ویش پیری گهره ی تهریقته ی قادری بوو و وه ختی خوی وه ها دهسه لاتیکی هه بوو که بتوانن مه ولانا خالید شاره زووری پیری گهره ی تهریقته ی نه قشبه نندی، شاره وده ر بکا و وای لی بکا له غوربعت و ناواره پیدا سهرینتموه. بته ماله ی شینخانی بهر زنجی، له رینگای شینخایه تیممه بوون به خاوه ن ملک و زهوی و زاریکی زور و بو ماوه ی سهد و په شجا سال بو پهری دهسه لات و هیزه وه چنگای متمانه ی سولتانه کانی عوسمانی بوون و توانیان نمو بو شاییه سیاسی که بابانه کان له ناوچه ی سلیمانیدا به جیبان هینشبوو، پر بکه نموه و ته نانه ت بو سهرکوت کردنی هیندی له عهشیره ته کورده شهرکهره کانیش به هانای سولتانه وه بین و بهر بهر بوون به هینزیک که بهرزه ونه یه کانی سهره ک عهشیره ته کان به خه نه مه تر سیموه. هر بویه مضمود پاشا، مازنی عهشیره تی جاف له کار و کرده وه کانی شینخ سعیدی باوکی شینخ مضمود، تووره ده بی و برا که لی راده سپیزی که «برزه شینخ سعیدی برات بیزه دهست نه خاته ناو کار و باری خه لکه وه و وه نوژی کردنی خویمه خه ریک ویت.»

شینخ مضمود خاوه ن ملک و پیاوینکی نیوه خوینده وار بوو و میراتی شینخایه تیشی بو به جی ما بوو، زوزیش نه بوو باوک و

ره‌فقیق حیلمی له تمه‌منی پازده سالیډا که قوتابی بووه دهستی داوخته شینعر نووسپن. خوی دهنووسی «نوسا خویندن له ولاته‌که‌ماندا و له ههموو غیراقدرا به تورکی بوو و منیش به تورکی شینعرم ته‌هوتیوه، چونکه نه‌بی راست بروین که هینشنا بیبری نیشتمان و میللت لغوی بچینی ته‌نانتت باسی هرچی شتینک که به سیاسته‌توه په‌پوهستی هه‌بی و شتی که بینته هوی روونایکی مینشکمان لهم لاینه‌وه ریئی به بیبری نیمه‌دا هاننی ته‌زانی بوو و نه‌بیدوزیوه‌وه. نهو شینعرانه‌ی ده‌وری منالیم بریتی بوون له لاسایی کردنه‌ویه‌کی نهو شاعیره تورکانه که لهو سرده‌مه‌دا ناویکیان هه‌بوو. به‌لام بمش به حالی خووم قسه ده‌کم نهو شینعرانه‌ی که به تورکی دام دهنه ههمووی بو کورد بوو و یا فه‌ریادی کوردستانی تینیدا ده‌بیسترا.»

ره‌فقیق حیلمی پاش نه‌واگردنی پولی سینه‌می نه‌عدادی عه‌سکهری له سلیمانی، به‌ره‌و به‌غدا ده‌روا و له‌وی پولی چوارم و پینجه‌می نهو نه‌عدادیه ته‌واو ده‌کا، نینجا ده‌کری به قوتابی نارده بو ته‌واو گردنی نه‌رکاتی حه‌رب له تورکیا. له کاتی رویشنیدا بو نه‌سته‌مبول، له‌گه‌ل ماموستابه‌کیدا تووشی نینوان ناخوشتی ده‌بی پاشان ماموستای ناوبراو و پزیشکی قوتابخانه‌که ده‌ست ده‌دنه به‌ک و به‌م بوختانه که گوايه نه‌خوشتی دل‌ی هه‌به و بو زابتی نابی له سالی ۱۹۱۲ ده‌ری ده‌کمن. ناچار ده‌که‌ویته بیبری نه‌وه که نه‌ندازیاری (هنده‌سه‌ی عالی) له تورکیا ته‌واو یکا. له‌هر نه‌وه ده‌که‌ویته سلیمانی و نه‌عدادی مولکی ته‌واو ده‌کا. پاشان له سالی ۱۹۱۳ ده‌که‌ویته بو تورکیا و له زانکوی نه‌ستانه دیپلومی ههنده‌سه‌ی عالی وهرده‌گری.

ره‌فقیق حیلمی زمانی کوردی، تورکی، عه‌ره‌بی و فارسی ده‌زانی و له نه‌سته‌مبول فرانسوی و ههن‌دیک نینگلیزیش قینر ده‌بی. ره‌فقیق حیلمی له پینشدا ناوی ره‌فقیق صالح بووه، کاتی له نه‌سته‌مبول خه‌ریکی خویندن بووه. ماموستابه‌کی به ناو عه‌بدوللا حیلمی، که خزمی خوشی بووه، له به‌ر هوشیاری و نازایی و خوشه‌ویستی له‌قه‌به‌که‌ی خوی «حیلمی» وه‌ک خه‌لات ده‌داتی. له‌مه‌و لا ده‌بی به ره‌فقیق حیلمی. له سالانی خویندن و مانه‌وه‌ی له نه‌سته‌مبولدا به‌ره‌ی تینکوشه‌ر و لاری خوین گه‌رمی کورد ده‌ناسی. خوی دهنووسی «له‌گه‌ل نه‌جمه‌دین که‌رکوک‌ی برای عه‌بدولخاله‌ق نه‌سیری ناشنا بووم و به هوی نه‌ویشه‌وه له‌گه‌ل کورده نیشتمانی‌ه‌روه‌که‌نی نه‌سته‌مبولدا ناسیاویم پیدا کرد. دواي ماوه‌یه‌کی زور که‌م چومه‌ ریزی نهو قوتابه‌ی کوردانه‌وه که به خوین پاکي و جینی باوه‌ر ناسرا‌بون. نه‌م قوتابه‌یانه له کومه‌له‌ی هیئی دا کاریان ده‌کرد. له‌ویدا بو‌م ده‌رکه‌وت که نیمه به ته‌واوی له کاروان دوا که‌وتوین. لهو رزه‌وه هه‌تا توانیم و بزم کرا، وه‌کو کوردیکی راست و خو‌ناس و به شه‌ره‌ف جولا‌مه‌وه.» به هوی خلوسی بیلوسی شاعیره‌وه له‌گه‌ل دوکتور فوناد شه‌هیدی به‌ناویانگی گه‌لی کورد ناشنا ده‌بی. هه‌روه‌ها مسته‌فا شه‌وقی شاعیر و روزنامه‌ نووسیش ده‌ناسی. ره‌فقیق حیلمی هه‌ر له نه‌سته‌مبوله‌وه به نووسینی تورکی له‌گه‌ل

ره‌فقیق حیلمی کوری صالح نه‌فه‌ندی نامان کوری عه‌بدوللا نه‌فه‌ندی کوری حاجی غه‌فور و هه‌لاوه خانی کچی صارف ناغا کوری عه‌زیز ناغا کوری باه‌کر ناغا له بنه‌ماله‌ی مه‌سه‌ره‌فن. نه‌م بنه‌ماله له ده‌وری بابانه‌کاندا خاون پله و پایه‌ی به‌رز بوون. ره‌فقیق له سالی ۱۸۹۸ له که‌رکوک له دایک بوه. باوکی پوزباشی، زابتی ره‌دیف بووه. به مندالی له سلیمانی زیاوه. له به‌ر نه‌وه باوکی مووچه خو‌زی ده‌ولت بووه سالانی ژبانی مندالی و میزمندالی له گه‌لینک شاردا تینمه‌راندوه. قوتابخانه‌ی سه‌ره‌تایی له کف‌ری له سالی ۱۹۰۸ دا ته‌واو کرده که باوکی بو کار و باری سپایی ده‌ترین بو سهر سنوور، مال و منداله‌که‌ی له سلیمانی چینگه‌ر ده‌کات. لهم کاته‌دا ره‌فقیق حیلمی پاش تاقیکردنه‌وه ده‌خه‌ریته پولی دوه‌مه‌ی قوتابخانه‌ی روشدییه‌ی عه‌سکهری (نه‌عدادی عه‌سکهری) سلیمانی‌مه‌وه. لهم قوتابخانه و پاشان له نه‌عدادی مولکیدا قوتابی زیوه‌ر زانا و شاعیری به‌ناویانگ بووه. ماموستا زیوه‌ر ده‌ستیکی بالای هه‌بوو له ریونی کردن و بزارگردنی کوردی نووسینی ره‌فقیق حیلمی دا و بو شینعی پاش نووسین هانی ده‌دا و هه‌ر نه‌و بو نه‌م شه‌ره‌ پر مانا و ناوه‌روه‌که‌ی بو نووسی:

نه‌ی ره‌فقیقی موخته‌رم نه‌ی شاعیری شیرین مه‌قال
هاته به‌ر مه‌ده‌ی نه‌زه‌ر قیسه‌ت وه‌گه‌ور تازی زوال
من نه‌مینه‌ی که‌وره که‌ورم بینته بو نه‌م مه‌سلته
حه‌یغه سه‌رفی فکری خو‌ت که‌ی تو له زولف و خه‌ت و خال

عوسمانیه‌کان که سلیمانیان داگیر کرد، بو نیشان دانی ده‌سه‌لات و سه‌ره‌که‌وتنی خویان و به واتای کاربه‌ده‌سانی نهو سه‌رده‌مه بو پلاو کردنه‌وه‌ی شارسانه‌تی تازه و له لایه‌کی تریشه‌وه که‌لک وهرگرتن له هیز و توانای گه‌ه‌به‌کاتی ناوچه‌که و بو پینگه‌یاندنی کادر و پینگه‌یانی هه‌ستی هاو‌نیشتمانی له دل و ده‌روونی نه‌م لاوه ناتورکانه‌دا، له پال زانستگای عه‌سکهری سولتانی له نه‌سته‌مبول، له چوار شاری نیمه‌راتووری دا چوار قوتابخانه‌ی روشدییه‌ی عه‌سکهریان کرده‌وه. په‌کی لهم شارانه شاری سلیمانی بوو. دیاره ده‌ور و نفووزی سه‌عید پاشای خه‌ندان و بنه‌ماله‌که‌ی که کوردی سلیمانی و لهو سه‌رده‌مه‌دا ده‌سرویشتوو بوون نابی له داهینانی نه‌م قوتابخانه‌دا له به‌ر به‌کرین له ههن‌دی سه‌ره‌چاوه‌دا نووسراوه که روشدییه‌ی عه‌سکهری له سالی ۱۳۱۱ ک. (۱۸۹۱) به که‌وتشتی سه‌روه‌کی شو‌ورای ده‌ولت سه‌عید پاشای خه‌ندان له سلیمانی به چوار پول کرایه‌وه. لهو سه‌ر و به‌نده‌دا، نه‌وانه‌ وا حه‌زیان له خویندن ده‌کرد، یا ده‌بوو له لای مه‌لایان و له خو‌جهری مرگه‌وتاندا بخوینن و بن به فه‌قی و مه‌لا یا له روشدییه‌ی عه‌سکهری خه‌ریکی خویندن بن و پاشماوه‌ی خوینده‌که‌شبان له زانستگای سپایی سولتان له نه‌سته‌مبول ته‌واو یکه‌ن و بن به زابت و کادر بو ده‌ولتی عوسمانی. زوزه‌ی رووناکمیرانی مو‌دی‌رنی کوردی به‌ره‌ی رابردوو ده‌رچوانی نه‌م قوتابخانه و زانستگاه بوون.

تورکه‌کاندا ماموستای زمانی فرتسزی و وه‌کیلی مودیری مه‌کتیبه‌ی ئه‌عدادی یوم، له‌سه‌ر داوای خوم کرام به‌ماموستای ریاضیات. له‌کار و باری دائره و تیشی ترجمه‌مه‌دا پارمه‌تی نوئینم ئه‌دا، دوایی ده‌رسی کوردیم بی‌تهوت.

جار و بار له‌هه‌ندی نووسراوه‌دا وا ده‌رده‌که‌وی که ره‌فیق حیلمی گوی راپه‌لی ئینگلیزکان بووه. ئهم بوچوونه نادرسته. ئینگلیسیه‌کان زوز جار هه‌ولیان داوه بو لای خویانی راکیشن به‌لام تهو هه‌ر به‌ته و لایمیانی داوه‌تهوه. ره‌فیق حیلمی ده‌نووسی «بیل ویستی من به‌قایم مه‌قامی بچمه رانیه، به‌ته و لایم داوه» له‌دوای ئهم سه‌ر سه‌ختی و لاساریه، پلپ و بیانووی پینه‌فرۆشن و پاشان ماوه‌یه‌ک به‌ناوی گوناباری سیاسی له‌ره‌واندز ده‌یگرن و ره‌وانه‌ی به‌ندیخانه‌ی کویه‌ی ده‌کن. دیسان خوی ده‌نووسی «کاتی له‌زیندان یوم له‌روژانه‌دا من زوز شتم به‌تورکی ده‌نووسی. منیش به‌تایه‌تی له‌زمانی تورکیدا له‌قوتابه‌ی پینشکوتوه‌کانی پوله‌که‌ی خوم یوم. به‌شینک له‌شیره‌ی تورکیه‌کانم له‌سالی ۱۹۲۴ له‌ژیر ناوی (شعر لرم) له‌چاپخانه‌ی نه‌ج‌له‌به‌به‌غدا له‌چاپ دا.»

ره‌فیق حیلمی وه‌ک که‌سایه‌تیه‌کی دلسوزی زانا و لیهاتوو سه‌ره پای نه‌وه‌ش زوز گه‌نج بوو فره‌ زوو توانی جینگای خوی له‌دلی خه‌لکدا بکاتوه و جه‌ماوه‌ر به‌روای پینکه‌ن بو خوی ده‌نووسی «بو مه‌جلیسی ئینداری هه‌رمی سلیمانی له‌سالی ۱۹۲۲ - ۱۹۲۱، چمن که‌سیکیان هه‌لبوارد و به‌مه‌زیه‌تی جیا جیا ناوه‌کاتیان دان به‌حاکمی سیاسی، ناوی منیش له‌ناو ئه‌وانه‌دا بوو و ده‌نگه‌کانی بو من درابوو له‌هی ئه‌وانیکه‌ زیانر بوو.» به‌لام ناحمه‌کانی چاویان به‌رابری نه‌ده‌دا ئهم که‌ه‌غه دلسوز و رووناکییه‌ره له‌ته‌نیش خویانه‌وه‌ بیین.

له‌۲۱ هه‌وتی سالی ۱۹۲۲ به‌ده‌سپیشه‌خه‌ری مسته‌فا پاشا پامولکی کومه‌له‌یه‌ک بو تازه‌کردنه‌وی گیانی نیشتمانی و هوشی میلی به‌ناوی «جه‌مه‌یه‌تی کوردستان» پینک هات. ره‌فیق حیلمی یه‌کی له‌ته‌ندانی بووکه‌ به‌ ۶۵ ده‌نگ له‌سه‌ر ۱۰۰ ده‌نگ هه‌لبژێردا. ئهم کومه‌له‌ ره‌ژنامه‌یه‌کیشی بلاو ده‌کرده‌وه به‌ناوی «بانگی کوردستان» به‌سێ زمانی کوردی، فارسی و تورکی. ره‌فیق حیلمی نووسه‌ری به‌شینکی کوردی و فارسی و هه‌موو به‌شه‌ی تورکیه‌که‌ی بوو. له‌مه‌ باره‌وه‌ ده‌نووسی «که‌م و زوز نووسراوی باشم ئه‌خسته ره‌ژنامه‌که‌وه. به‌کوردی و به‌تورکی چه‌ندم پینکا بو کوردایه‌تی چیم به‌باش زانی نووسیم و بلاوم کردوه.» هه‌روه‌ها له‌به‌شینکی دیکه‌ی نووسراوه‌کانی سه‌بارت به‌«جه‌مه‌یه‌تی کوردستان» ده‌نووسی «هه‌ر چمن هیوا نه‌نه‌کرا به‌لام جه‌مه‌یه‌تی کوردستان و ره‌ژنامه‌که‌ی که‌م و زوز خزمه‌تی کوردایه‌تی و مه‌سه‌له‌ی کوردیان کرد و به‌هوی بانگی کوردستانه‌وه‌ بوو که‌ پیش گه‌رانه‌وی شیخ مه‌حمود له‌هیندستان، ولاتی سلیمانی چوووه‌وه‌ دخی جازان و بوو بووه به‌ناوچه‌ی جولا‌نه‌وه‌ی کوردایه‌تی و به‌رز بوونه‌وی ناوازی نیشتمانه‌ره‌ره‌کان.»

گوشار و ره‌ژنامه‌ی تورکی زماندا که‌ له‌شاری که‌رکوک بلاو ده‌بوونه‌وه‌ هاوکاری ده‌کرد. هه‌ندی له‌چاپمه‌نیانه‌ بریتی بوون له‌«جه‌وادیس» و «که‌وه‌بی مه‌عاریف». له‌ره‌ژمه‌کانی ئهم گوشارانه‌دا له‌سالی ۱۹۱۲ هه‌تا سالی ۱۹۱۴ به‌مه‌وه‌ام به‌نووسین و شیعر هه‌نینه‌وه‌ هاوکاری کردوه.

ره‌فیق حیلمی له‌مه‌سه‌مه‌ که‌ له‌تورکیا ده‌ژیا و له‌نزیکه‌وه‌ شه‌ره‌زای بار و دخی ئه‌وانه‌ بوو و ناگاداری نه‌وه‌ش بوو که‌ کورده‌ نیشتمانه‌ره‌ره‌کان شان به‌شان تورکانی لاو خه‌باتیان ده‌کرد و پاله‌وانی ئه‌وانیش مسته‌فا که‌مال بوو، هه‌ر بویش زوز به‌چاویکی ریزه‌وه‌ سه‌یری کار و کرده‌وه‌ی زه‌عیمی نازادی تورکیای ده‌کرد و به‌زایتیکی خوینگه‌رمی ده‌ناسی که‌ له‌بیری رزگاری قومه‌که‌ی خوی دایه. که‌ گه‌راوه‌ بو و لانت دووری که‌وته‌ نیوان و پاشان شوژشگێزانی تورک به‌سه‌رکردایه‌تی مسته‌فا که‌مال رووی راسته‌قینه‌ی خویان نیشان دا، ره‌فیق حیلمی له‌ره‌وتی کاره‌ساته‌کانی ئه‌وی دا‌برابوو و نه‌ی ده‌زانی کوردستانی باکوور به‌ده‌ستی تورکانی لاو به‌خوینی لاوه‌کانی ره‌نگین کراوه، هه‌ست و نه‌سته‌که‌ی جازانی وای لی کرد ده‌ست بدانه‌ نووسینی زخمیره‌ و تاریک به‌زمانی تورکی له‌سه‌ر زیان و به‌سه‌ره‌اتی مسته‌فا که‌مال به‌ناوی «شرف ناپلیونی مصطفی که‌مال» بو ره‌ژنامه‌ی تورکی زمانی «نه‌جه» که‌ له‌که‌رکوک بلاو ده‌بووه. ره‌نگه‌ یه‌و ناما‌ه‌یه‌ که‌ کوردستانیش پینوسی به‌که‌سایه‌تیه‌کی دلسوزی رزگاره‌کەر و تایه‌ت به‌خوینه‌ که‌ بیته‌ ناپلیونی کورد. ئه‌حمه‌د خواجه‌ ده‌نووسی «حاجی مسته‌فا پاشا که‌ سه‌روکی دادگای عورفی ده‌ولت له‌ئسته‌مه‌بوول بوو و مسته‌فا که‌مالی پاشمله‌ به‌کوشتن مه‌حکوم کردبوو، له‌م زخمیره‌ و تاره‌ زور دلگیر بوو و زوری پیناخوش بوو. له‌و کاته‌دا کورد و ئینگلیزیش زور ناخه‌زی تورک بوون. بو ئه‌وه‌ ره‌فیق حیلمی له‌نووسینه‌ دوور بخاتوه‌ هه‌تایه‌ سلیمانی و پاشا له‌گه‌ل خوی ئینکه‌ل به‌کار و بار و به‌ریوه‌ بردنی ره‌ژنامه‌که‌ی خوی کرد.»

ره‌فیق حیلمی پاشان ره‌خته‌ی له‌خوی گرت و نووسی، «ئینکاری نا‌کم من له‌وه‌دا که‌ له‌سه‌ر تورکم نه‌کرده‌وه‌ به‌هه‌له‌ چوووبوم. به‌لام له‌ناو کوردا هه‌ر من به‌هه‌له‌ نه‌چوووبوم. ئیمه‌ که‌ له‌عیراقا بووین ناگای ئه‌واومان له‌کورده‌کانی تورکیا و ته‌نانت ناگامان له‌نیشتمانه‌ره‌ره‌ره‌کانیان نه‌بوو.»

ره‌فیق حیلمی هه‌ر که‌ گه‌راپه‌وه‌ ولانت زوتر به‌کاری ماموستایه‌وه‌ خه‌ریک بوو و له‌هه‌مان کاتیشدا له‌هه‌موو بواری سیاسی و کولتوویدا به‌تایه‌ت وه‌رگیراندا، یامه‌رتیه‌ره‌ی شیخ مه‌حمود بوو. بو خوی ده‌نووسی: «نوئیل به‌نامه‌یه‌ک داوای کردمه‌ دیوانه‌که‌ی پینی وتم منیش وه‌کو مه‌نمووره‌کانی تر نیشینک و پا وه‌زیه‌یه‌ک وه‌رگرم له‌به‌ر چاوی عه‌زه‌ت و فایه‌ (له‌تورک خواره‌ جله‌خواره‌کان بوون) به‌ته‌ وه‌لام دایه‌وه. بو یارمه‌تیش تا ماوه‌یه‌کی که‌میش تا شیخ مه‌حمود هه‌میری پی نه‌کردم مله‌ نه‌دا. ئه‌ویش بی‌مه‌عاش. دووایی که‌ ده‌س کراوه‌ به‌ته‌شکیلاتی مه‌کته‌به‌کان به‌هوی ئه‌وه‌ که‌ من له‌دووری

نهمانه نابنه کویخواو رهئیس و میری دیوانی
بیار کیلان و گای لمر، پیر و کچ خواستن، زن و تدبیر
سهگ و جو، نهمب و ئیستقان، بوق و سرهارجرج و ناوکانی
عبلو کمر فینست و ربوی، ورج و شهنقه، میزه و مهبورن
حیا و کویرو شمرم و دوزم و قهجمو وهفا و ناموس و سوزانی
له کویت دوزیموه نم کویز و قوزانهی له خوا عاسی
چلوت کونه خاتر، مشکه کویزه و وورچی کویستانی
دوعات با بو یکم نهما، به تدبیریان نهکی زینهار
مهلاو دوریش و سوفی و شینخهکانی لوقسه باتقانی

شوگری فعلی زانا و شاعیریش بهم شیعره پرمانا و قول و
سیاسیانه، سمرنجی شینخ بو نمو کار و کردهوانهی له دور و
بهری روو نهاد رادهکنش و هونشیاری دهکاتمه تفره نمخوا و
ناگای له گنیره شینونهکان بی و سیاسیتهدارانه بیریکاتمه و
دهلی:

تیش که رووی ئیسته له همرازه سرهو لیژی نهکی
فکری ووردیشی نموی هر به دعا و نویزی نهکی
کیره شوئینی که کای کوی بی یادا له کنت
چاکه هر لبی خوری سهبری دم و کاویزی نهکی
حدیقه چاوی که حهفا کونموژی تی دهشکان
نو به کلجینوکی وهفا عهبنی گهلاویزی نهکی
سهرهتای تیش هممو یهکیونه، نموش نابی هتا
هر برینی که له دلدا بوه ساریزی نهکی
قومی بی سمر نیه ئیمرۆ لم هممو عالمهدها
دهتوی تاجی سمری بی، به هموا کیژی نهکی
شا، وهکو شایهکی شترهغه لم عالمه ئیمرۆ
کهره قانونه، قسهی کورت نموده دیرژی نهکی

حهمدی ساحیبقرانیش که خوی یهک له بهرپرسیانی دهولهتهکی
شینخ بوو، له بشینکی شیعره بهناوبانگهکیدا، بار و دوخی
رووناکیبران و زانایان لم سهردهمهدها نیشان دهدها:

تابعن، تلوات و همزه، قاتل و دز بوون هممو
نعلی ووجدان و شریف و تینگهیشوو مونکرین
حاکمی شرع و عدل، مهحکومی عالم (مارقه شهل)
موخیری سادق بوو کازب، سونی زهن، عیلم تولیهقین

رووناکیبرانی نیشتمانپهروه، تورک خوازهکانیان به «جل خوار»
ناو دهبرد. نهمش وشهبهکی گالته و تانوت بوو. بهری جل
خوار و خزمهکانی شینخ مهحمودیش دژ به رووناکیبرهکان بوون.
یه شینخیان نموت نهمانه کافر و بی دین و عهره دهخونمه و
ناویان نابوون «فراماسون» به مانای بی دین، جا بویه شینخ
هرگیز قسهی نهمانی نهدهچوو به گوی دا و گویی نهدهدایه
ناموزگاریان و همیشه به چاوی نرم و نموانه وا خزمهتی
نینگیسیهکانیان دهکرد، سهبری دهکردن. رهفقی حیلمی

و ختکاندنی لاره کورده ولات پهروههکان پر نهکرایمهوه. بهم
رهنگه تورک خواکان میری نهمالیان زههراوی کردبوو ولات
پهروههکانیان له بهر چاوی گهلی کمس خستبو و سوکیان
کردبوون. « هوی بی دهسهلانی رووناکیبران له یهکنهگرتن و پرش
و بلاوی دا دهزانی و دهووسی: «سهرگهرداتی بهرهی
رووناکیبران و نهفسره کورده نیشتمانپهروههکان، له بی
تمزیددا و له نهوونی پروگرامیکی سیاسی و میلی دا بوو.»

رووناکیبران یا به وتی نمو سهردهمه «منهوه»هکان لهگهل
نموه روز دلسوزانه هاتنه پینشموه و به هممو توانایانموه له
خزمهتی دهولتهکی شینخ دا بوون. بهلام به بینجهوانهی کار و
خزمهتهکانیان بوون به شوانهکی حهفا نادپاری و هیچ ریزیان لی
نمان، رهفقی حیلمی دهووسی شینخ قادری سیاسالار و برای
شینخ، چارهی خویندهواری ته نه ویست و لاره نیشتمانیه کانی به
دوژمن دا نه نا. دهگنیرنموه که «مهلیک عالمه دینیهکانی
کوزکردوتموه و فهتوی بی دهکردون بو» کوشتنی نهوانهی که
لافی منموه لی نهدهن و له کفر و رهف خویان ناپاریزن. لمو
بهینهشدا تازه جهمال عیرقان کوزاوبوو. « جهمال عیرقان زانای
مهغهتیکران و بلیمهت کوزا، عارف سائیب شاعیر و زانا و
روژنامه نووس و سینکریتینری شینخیان کوشت. شاعیری
نیشتمانپهروهی خیللی جاقان نهحمده موختار جافیان له
بهندیخانه توند کرد. شاعیری ناوبراو له پارچه شیعریکی
تایبهتدا که بو شینخی دهووسی و به ئیمزا پر ماناکهکی، «نموسا
قایم مقام ئیسته مهحبوس (نهحمده موختار)»، بوی روانه
دهکا و داوای لیدهکا به چ توانینگ گپراوه.

سهبا عمرزی خولوس و بهندهگیم و هم دعا خوانی
یه بو خدمتی شاهی موحتی گشت سلیمانی
له پاش نهم نیشترامانه یلی یمو شاهی دهورانه
چ جورمیکی هبه نهحمده که کردوته به زندانی
که جورمیکی نیه تا که له حهسا دانیشی
له تنهایی له فکری چومه ندادابی نینسانی
له لوتفی تو زیاتر هیچ بهناهنکی نیه نهحمده
به کار هیچ نهعتن دوستهکان و خرم و خویشانی

پاش نم کارهساته دور له مروفاپهتیانه و پالداوهی شینخ به جل
خوازهکانهوه و خو گیل کردنی لم بار و دوخه ناهمهسوارانه،
ناومیدی و سکالا و تفانفت و گازندهی رووناکیبران بهیهکجاری
ناشکرا بوو و به راشکاوی شینخیان دایه بهر تانه و تمشیر.
شینخ مهحمده خالیسی کوری شینخ رفای نالهانی بهم
شینخهانه دام و دهزگاکه شینخ دهدهانه بهر پلار:

له بهر چاوت وهکو یهک وایه، بی فخرن له خزمهت تو
شهین و حاجی لهقلهف، شیر و ربوی، مورشید و جانی
کمر و گا خهرجی بار و جوته، ئیستر صالی کاروانه

لشکر زیاتر له سیاست نیشی بردووه بهرپوه. حکومتیښکی و
به دهگمن هلته کمویت که ولایتیک به دیموکراتیعت و سیاست
تیداره بکا... هرچی وه کو حکومتی ټینگلیزه نا سیاست
راوه ستاښی به هیز و به چهک ناکمویته کار، تا له هینمندا کوڼ
نهدا ریځای شهر ناگرت، تا بیتوانریت به حکومتی دیموکراتی
(شعب) ولایتیک بیرت بهرپوه، به هیز ی عسکری نریک
بهرپوه بردنی ناکمویته پوه. له گهلنیک سره وه پنجه پوهانی
مسئله جتی بهریتانیا به که هیز به کار بهینیت و گنجینه
بهریتانیا بخاته ژیر مسره فی نو هیزه که نهی ولاته که ی پی
داگیرکا، هیزی بهریتانیا تنیا بو پاراستنی مسئله جتی تابوری
و بازرگانی نیمپراتوریعت نه چینه شهره وه، که نم مسئله حه تانه
هاته دی، حوکمی ولاتی داگیرکراو به دس خه لقی خوی پوه بی
باشتره بو نو کم مسره تر و بی گنجه لته.»

ره فبق حیلمی به چاویځکی زور تیژ و وورده وه سپری نو
که سانه دهکا وا شیخ پشتی پی به ستمون و جلهوی کار و
کرده وهی خوی دابو به ده ستان پوه. شیخ له جیانی نو پست به
جماوهری خه لک و منوره دل سوزه کان بیستی، به گشتی لای
دابوه لای هندی سرونک عسیرهت که ناسوی بیر و
تنگه بشتیان له چوار چینه ی عسیره ته کیان زیاتر تینه ده پیری.
یهک لهو که سانه عباس ناغای بزدهر بوو. ر. حیلمی دهنوسنی
«عباس ناغا به هیوای ده سکوت شوین تورک کموتیو و
نهاته سر سلیمانی، به لام به ناوی زیارتهی حوکمداره وه هات
له وهی که به تالانی شار ده سی نه کموت زیارتی پیرا. چونکه لهو
پارهیه که له خه زینه ی حوکمه تدا بوو له لایمن شیخ قادره وه
به شینکی له ناو درابوو، به شینکی زوریشی بو شیخ محمود
مابوه ټینجا زوری نم به شه چوه گیرفانی عباس ناغاه.»

که شیخ محمود له بزوتنه وه کانیدا سرنه کوت، سوچی
هموو که مته رخمی و نه زاینی خوی خسته نه ستوی
ټینگلیسیه کان. م. ر. هاوار دهنوسنی» که به یانی له خه
هلته ستا بو نوژ کردن له دوی نوژی به یانی سرکلاره که ی
دانه کتد و روه قیبله له خوا نه پارایم وه نهی فرموو خوی به
ټینگلیز کوردی به چ دردیځ برد له دوا روژدا ټینگلیزیش بو
دوره بهی.» به لام ره فبق حیلمی وهک سیاسیسه کی لیزان
دهنوسنی «مسئله ی کورد و سر به خوی کوردستان هر له روی
سستی و فر و فیلی ټینگلیزه وه بم نه خیمه نه گه بشت. له مه دا
کوردکان خو شیمان به شدارن و نه توانم بلیم که تانوتی گموره تر
نه ی له کوردکان خو یان بگیري. چونکه جاری کومه له
سیاسیه کانی کورد که ناوچه یان له ته ستمولی بوو له گهل نه مینشا
که به شینکی نه ندانه ناو داره کانی خه لقی سلیمانی بوون نه دیان به
بیرانه هاتبوو که به ناوی کومه له کانه وه نه مانه بنیزنه سلیمانی بو
بارمه تی شیخ محمود و ریځخستنی کار وباری نو حکومته
کوره که به راست و درو هاتپوه ناو. له کاتیکا که ته چونه
ناسیای بچووک و ولایه ته کانی خوژه لاتی تورکیا و له ناو

دهنوسنی، شیخ محمود به وشه موسولمانه تی، غزا، دین و
تولنه مندنه وه میشکی پرکراوو.

له روزانه دا ترس و هراس خوی له لوه نیشتمان به روه ره کان
حرام کرد بوو. نم هل و مسره پر له مه ترسی و نم
پاشا گمردانیه که له لاین شیخ و مهلا و بهر ی پاش کموتو له
دژی منوره و رووناکبیران پنجه اتبوو، کاری کرده سر هست و
نهستی جه میل سانیب که چیرو که به ناویانگه که ی خوی به ناوی
«له خوما» بنوسنی. نویش نهیده ویزا به ناشکرای بیاسه که له
چوار جینه ی چیرو کینکا بنوسنی، پنه ی برده بهر زمانی
سمبولیکی ره مز و راز و له قالی خوی کدا نه وهی ده زانی و به
چاوی خوی دیبوی بو نه وهی داهانوی گنراوه. جینگای زور
داخه پسپورانی نه ده بی کوردی نم مسره ده ش به چاویځکی
نامیهره یانانپوه و نه نعت دوزمنانه سپری نم چیرو که ده کهن و
هیندی جار وهک مسره می پیشو بوختانی لاینگری ټینگلیس
بو نو سره که ی هلته به ستی. لهو مسره مه دا زوره ی سیاستمداره
کوره کان لهو بروایه دا بوون که نیمه ی کورد له دست زور داری و
خرابی تورک زرگار بوین به هوی هاتی ټینگلیزه وه نه ی هتا
خومان ده گرین و دهوله ته که مان به هیز ده که یان و له خه م
دهیره خستین له گهل ټینگلیزدا شان به شان بروین به رپوه تا به
تواوی سر به ست و نازاد نه یان و سیاستی نه سو چون نیجاب
نهکا نه ی له سر نو سیاسته بروین بهرپوه. هر لهو کاته شدا
شیخ عبدالقادر شهزینی راسپاده ی ده ناره لای شیخ محمود
که پی بلین هتا له توانیدا هیه جاری له گهل ټینگلیزه کاند
تیداره بکات هتا بزانی له نه خومه نی جهانی دا دریاوه ی
کوردستان چ برپاریک نه دری.

ره فبق حیلمی بهر ده وام وه کوو رووناکبیره کانی تر نریک
بووننه وهی شیخ محمودی له تورکه کان به هلته یه کی زل ده زانی.
لهم باره وه دهنوسنی «شیخ محمود واده رنه کموت بیرکی
ژیرانه و تایه تی نه بوو و هر روژه له سر بیر و باوهریک
نرویشت بهرپوه، نه گینا له وه ختیکا که مسه لی کوردستان له
هموو شتیک تووشی به ره لستی تورک و به تایه تی تورکی
کمالیه کان نه بو تنیا نومان بوون له ری نامانچی میلی کوردا
نه وه ستان و همولی نه دیان نه دا قه لاچوی کورد بکهن، شیخ
محمود له ژیره وه ده سی نه خسته ده سیان له گهل یان ریک
نه کموت و له ولای تره وه به عنوانی ره نیسی مه جلس میلی و
دوی نه وه به حوکمداری کوردستان دانه نه مرکایم وه ناوی
مه لکی کوردستانی له خوی ده نا.»

ره فبق حیلمی سروشتی حکومتی تورکی زانایانه لیکده داوه
و سیاستمداران له کار و کرده وهی ټینگلیسیه کانی بی
ده کرده وه و را و بوچونه کانی به دور و درژی بو شیخ
محمود باس ده کرد «نامانچی کورد له گهل مسئله جتی تورک
و سیاستی حکومتی تورکا ریک ناکمویت و یهک ناگرتنه وه.
چونکه حکومتی تورک حکومتیځکی عسکریه، چوینته هر
ولایتیک، له شکرځکی زوری تیدان اووه و لهو ولاته دا به هیزی

لهم شوږشدها به شدار بن.

به شکانی هینزی کورد و به برینداری گرتنی شیخ له ۱۸ مانگی شمشي سالی ۱۹۱۹ دا حوکمداری په کمه می شیخ، کوتایی پینها. شیخ له بغداد له پیرانبر دادگادا داکوکی له خوی و حوکمداریه کمه یی کرد به لام ټینگلیزه کان حوکمی خنکاندیان دا به سمردا و پاشان به دوور خستنوه یو هیندوستان توارو بو. له پاش دوور خستنوه یی شیخ بار و دوخی گوردستان ناخوشر بو. ټینگلیزه کان له بیري توهدا بوون که سینک بدوژنهوه و له جینگی شیخ مضموددی دانین و له ههمان کاتیشدا دوستی خویان بی. همولی توهیان دا سه پد تاهای شهمزینی بیتن به لام سفری نه گرت.

تو بو شاییه که شیخ مضموددی به جینی هینشتوو لهو گانهدا به که سینکی تر پر نه بووه. روونا کبیرانی سمرده م همستیان بهمه کردبوو و ویسیستان کومه له بهک پینک بیتن به شکوو بتوانن به شینوه به کی نوی ریبرایه تی خهلک به دهستهوه بگرن. ره فیق حیلمی هر زوو کهوتبووه سفر تم بیره. لهو سمرده مه دا حمصدی بهگ پایان که له تورکیا گهوره بیوو و پیانویکی خویندهوار و له بنهاله یه کی کون و بهناویانگ بوو، له لایه کهوه بو ټینگلیزه کان و له لایه کی ترهوه یو روونا کبیران بیوووه جینگی تومید.

ره فیق حیلمی دنووسی:

«به هیوای خزمه تی مه سه له ی کورد برپارم دا که بو حمصدی بهگ له گهل لاره نیشتمان په روه کانی کورددا همولی دامه زرانندی کومه لیکسی سیاسی بدهم و له سفر په میانیکی دابووم به گه بشتنوهوم یو سلیمانی دهستم کرد به ټنکوشن.»

ر. حیلمی درژه به نووسینه کمه ددها:

«ویستمان که خوشه ویستی شیخ مضموددی نه که یین به په ره له لستی خزمه تی مه سه له ی کورد و له گهل هاوریه خوشه ویسته کانا کهوتینه کار. له پیش ههموو شتیکا مه به سمان به که خستی کورده کان و بلاو کورده هوی بیري کوردا یه تی و گیانی نیشتمانی بو له ناو نه نداسه په کگرتوه کانی تم کومه له یه دا. هاوریه کان لهو باوه ردها بوون که من سمرودی کومه له م و پیویسته من بیم به سمرودک. به لام ټنکگه یانندن که من بیرم له مه نه کرده توه. و تم نه بی سمرودک هه لیزترین که نه بیتنه چمن و چون له ناو خوساندا. له گنیرانی چاو به کون و قوژینی کوردستان دا و بیر کرده توه له گهوره کانی کورد دا و هه لسه نگاندنی زرووف و شه خسیه تی هر په که له صانه له سفر ناوی حمصدی بهگ دا وه ستام. ناوی کومه له که (کومه له ی سمریه خویی کوردستان) بوو. تم کومه له له عاست نه غیامی حمصدی بهگ و پروپاگنده یی به هینزی نوزده سیر و دهسته و دایره یا کهوته سفر لی شینواری.»

ره فیق حیلمی هر لهو کاتهدا له گهل کور و کومه لانی عه ره بيشدا ټنکه لاری هه بوو و له سالی ۱۹۲۰ دا که عمره به کانی خهلکی عیراف له دژی بنگانه راپریسون و تم راپریونه به

کورده کانی توهانوه دا ته قه لای بی سوودی کوردا یه تی یان نه دا، بو بلاو کورده هوی بیري دامه زرانندی کوردستان تی نه کووشان و خویان نه خسته دهره کهوه روویان نه نه کرده هه ری سلیمانی و همولی توهیان نه نه دا که له شیخ مضموددی که لک و هرگرن و حوکمه ته کمه له دهسکاری ناراست و نه فامه کان پیاریزن، بناغه یی به هینز بکن تا نه روخی و بوی. به کورتی لهم لایانه وه هه لیکنی ټنکگار هه لکه وتوی گهویان له کیس دا و که لکیان و هرنه گرت لهوه که له کوردستانی عیرافا ماهه یی کی هره گهوره به دهستهوه بوو ته قه لای تیا بدری یو مه سه له ی کورد. توهانش له تورکیا بوون به تایه تی سمره ک عمشیره نه کان و ناو داره کان، به چه شتی تورکه نیشتمان په روه رده کان و به لکو له مان زیاتر و به راستر پستی مسته فا که مالیان گرتوو و برپاریان دابوو به شعری (خو؟ ...) واته شعری رزگاری «ولانی شمریکایه تی کورد و تورک!» واته شعری (ټنستقلال) - تم شوهر که نه غیامه کمه ی - داخه کم - صه که مه ی ټنستقلالی لی په یا بوو که لاره کان و گهوره ناو داره کانی کوردی به کومهل نه خنکاند و یا ټینان به نیشانی تفنگ و شمس تیره وه.»

به گشتی ره فیق حیلمی له حوکمداریه کمه ی شیخ مضموددی هیچ کار و کرده وه به کی ژیرانه و سیاسیانه و تایه تی سمرده م به دی ناکا توه نه بی که دنووسی «ته نیا شتیکی باش که یو کوردستان کرا توه بوو که «شیخ مضموددی» (مه زبه ته) په کی به نه عالی و عمشیری تم هریمه مور کرد که به پنی تمه شریف پاشای کوردی دانیشتووی (پاریس) کرا به نوینتری کورده کان له (کونفرانسی ناشتی) دا یو داوا کردنی حقوقی قهومی کورد. من خزم نووسری (مه زبه ته) و (نامه) تایه تیه که بووم که نیزا یو «شه ریف پاشا». تمه کرده یی سیاسی بهر و دوا ی «شیخ مضموددی» بوو له لای (کونفرانسی ناشتی) یو کورد و کوردستان. به لام داخه کم نه میش جینی خوی نه گرت و نه غیامی کی نه به خشی.»

شیخ مضموددی له حوکمداریی جاری په کمه میدا سمرنه کهوت، ولات ناژوهی ټنکه وت و هر روژ په کیسک له مه سه سووره ټینگلیسیه کان ده کوژان، تم بار و دوخه نالوزه ټینگلیسیه کانی به تهاوی بی تاقت کرد و په پتا په پتا بو کم کرده هوی نفوز و دهسه لاتی شیخ به ناو عمشیره نه کورده کانداه سوورانه وه و به شینوه ی خویان ټنکه کوشان. ټینگلیس له سمره تای حوکمداریی شیخ دا ماژور نوینی نارد بو دامه زرانندی شیخ نه مجاره ماژور سونی نارد بو لایردنی شیخ. ناکامی تم بگره و بگره بوو به شعر له نیوان هیزه کانی شیخ و ټینگلیسدا. به و ته ی قه شه یی کی ټینگلیسی که له ناو جمرگه یی شه رده کدا بووه، تم شوهر یو توه کرا که به ره به سستی تم شوږشه بکریت که په ره ته سینی و تم شه نه کا و به ههموو کوردستاندا بلاو نه بیتنوه و خیله کورده کانی تر به شداری تیا نه کمن وه که خیلنی ناژا و به هینزی جاف که له توانایاندا هه بوو شمش هزار چه کدار بخنه ناو جمرگه یی شه روه و

بهلام شو وهری نه گرت. « مستهفا پاشای وهزیری فرهنگ ریگا نه دریا بینه لای شیخ محمود و به رسمی له مالکهای خویدا خرابه ژیر چاودیری پولیسوه و ریگهای هاتو و چوی لی قهدهغه کرا. پولیسه کانی شیخ به سهره کایه تی وسو تاغا (وسوه که چهل)، رفیق حیلیمان نیوه شو له مالکهای خوی دهرهتا بو لپهرسینهوه. سهره رای همسو نه مانه رفیق حیلیمی ریز و حورمه تی شیخی هر له لا ماپو و نه گهر جل خواره کان ماوه پان دایا شینخیش رفیق حیلیمی خوش دویست و جینگای پروا و مستمانه ی بو هتا شو راده وه کوو نونه ری تاییه تی و باور پینکراوی خوی ناردی بو تورکیسا. روژنامه ی «نوسیندی نیستقلال» یشی به ریوه دهره د.

پادشاییه که ی شیخ محمود همجاره ش زوزی نه خایاند و ټینگلیزه کان به تهاوی بو یان دهر کوه تی له شیخ محمود هیچ شتیک بو نهوان شین نابی. به تاییه تی له یغدا حکومه تینکی عهریبیان بو عیراف دامفران دیوو و هم دهره ته لایه نگر ی خویان بو، جا زوز به دلنیا ییوه کوه ته داوه شانندی حکومه ته که ی شیخ به فرو که کان یان ده ستیان کرد به بومباردمانی سلیمانی، هیزه کانی شیخ خویان پی نه گمرا و له روزی ۱۹ مانگی هوتی ۱۹۲۴ سالی شیخ محمود سلیمانی به جی هینش و سپای ټینگلیس و عیراف هاتنه ناو شاری سلیمانی و داگیران کرد.

پاش کوتای هاتن به حکومه ته که ی شیخ محمود، ژماره یک له رووناکبیران و پیاوه تینگه شتوه کان که زانپان بهو چمشنه سیاسته توه خو خهریک کردن، که لکی نیه و بیتو میللت به زانست پهروه ده نه کزی به ژاکاوی، کویره وه ری، که ساسی، کولی و زله لیلی نه منیتوه و له ژنده ست و پیندا نه پلشیتوه. بو تهاوی لاوان له پاش نه منین و بتوان خزمه تی گل بکن بریاران دا که ریگای سیاست به رده ن ری زانست بگرن. توه بو له سالی ۱۹۲۶ دا کومه له ی زانستی له سلیمانی دروست بو، رفیق حیلیمی که توه وه خته مودبری مه کته بی مجرالکبیر بو چ به پاره و چ به دهرس وتنهوی به خوژی یارمه تی کومه له ی ده. له ماری سالی ۱۹۳۰ دا یانه ی سرکوه تی به تینکوشانی مه عرووف جیاووک له یغدا دامفران. له یانه یه دا ناوی رفیق حیلیمی بهرچاواکوه ی و شتیکش به ده ستوه نیه نیشان بدا که توه به شداری له کوپونه کانی هم یانه یه دا کردی. به لام نه من زه کی به گ و ژماره یک له رووناکبیران و مه زاننی عه شیره ته کورده کان به شداریان تیندا کرد. له یانه یه دا به ټینگلیسیان ده کوه «ټینسانیه تی پهروه و مروقی گهوره.» سهره کی یانه م. جیاووک له وتاره کانیدا دیکوت: «دائم تکا و نه سینحه تم دوستایه تی ټینگلیز به هر دوو ده ست توند گرتن بووه.» نه من زه کی به گی میژوونوسیش که پاشان بو به سهره کی هم یانه یه رولینکی دیاری تیندا هه بو. ناوبرا هر له سهره تاوه خوی له کار و باری کوردستانی شیخ محمود دور خستبووه و دهره که ی هیچ پروای پنی نه بووه بویه له سهره تای میژووی

شوژی بیست به ناوبانگه، به رده مام له کوپونه کانی مزگوتی هه پده خانه له به غدا که ناوه ندی هم شو رشه و جینگای وتاره ناوری نه کانی شیخ مهدی البصیر بو، به شداری ده کرد.

شله ژاوی بار و دوخی شاری سلیمانی و به گشنی همرمه که، ټینگلیزه کانی ناچار کرد شیخ محمود له دلیلی و دور خراوه بی بگه ری تتهوه. روزی ۱۴ مانگی نوی سالی ۱۹۲۲ شیخ هاتمه و دیسان کار و باری سلیمانی گره ده ست به لام هم چاره به ناوی «شای کورستان» یا «مه لکی کوردستان». خزم و دهر و به ری شیخ دیسان ناکاری دزیوی خویان ده ست پینکروه « هر یه که له لایه ک بو به گزیریک، کس گویی نه نه دایه کس. زنجیره ی کار و بار له یه ک ترازبوو کس له کسه نه پهرسینهوه. له ناوه دا چینی هزار و کاسی ناو بازار تیاچو بوون به تاییه تی نه مانه ی په پوه ندیان به شتخانه وه نه بو. « رووناکبیره کانیش له هول و تینکوشاندا بوون و ده پان ووت «سیاست و خزمایه تی له یه ک دورن و ده بی ناسوی سیاست فراوان بی.»

شیخ محمود هم چاره به تهاوی خوی له «جلخوار» کان و نوژده میر (کولونیل عملی شه فیق به گ) وه که پیاوی تورکیای که مالی بوون، نریک کرده وه و بو تولستاندنه وه له ټینگلیز، به ناوی نیسلام و غمزا له دزی کافران کوه ته و په ی منوره کان که گوايه خزمه تی ټینگلیس ده کمن. نه گهر جارن رووناکبیره کان نه خته نوسیدیکیان به دوا روژ هه بو، له جاری دوه می حکومه ته که ی شینخدا هم هیواش نه ما. نووسینه کانی رفیق حیلیمی باشترین به لکه ی هم سهره من.

« له دائره ی مه لیکدا به ناوی دهرس وتنه وه به کوره کانی حوکمدار (ره توف و بابه عملی) تینواران نه چوه مه لای شیخ. همجاره هم ری کیشم بو دهرچو که به پنی توه هم ره له هم سو وه خت و سه عاتیک دا به بی ټیزن نه متوانی راسته و راست بچمه دائره ی تاییه تی حوکمدار و له رووه له ناو مه منوره کانی توه وه خته لای ده ست و دائیره ی مه لیک قهر و حورمه تینکی تاییه تی هه بو، نه توانم بلیم ده سه لاتیکم هه بو و زوز که سیش به خیلیمان پی نه ردم.»

رفیق حیلیمی دریزه به نووسینه که ی خوی دده و ده نوسی. «من توه وه زیفه یه پی خوش نه بو که له دائیره ی تاییه تی مه لیکدا خرابوه نه ستوم، له بهر توه ویستم بگه ری تتهوه مه کته ب.» رووناکبیره کانی تریش دلخوشیه که ی جارنپان نه ما. شیخ نوری شیخ صالح روژنامه نووس و داهینتری شیعری نوی کوردی، که به دل و گیان خزمه تی ده کرد و روژنامه ی «روژی کوردستان» ی به ریوه دهره د، خزمی شیخ محمودیش بو، به لام نوبش هیوا ی به دوا روژ نه ما بو. «شیخ محمود زوز حفزی ده کرد شیخ نوری روژنامه ی «نوسیندی نیستقلال» به ریوه بیا

له سهره‌تای چله‌کاندا ره‌فقیق حیلمی بو، ماویه‌ک هاتمه‌ه ناو مه‌یدانی سیاست و تیکوژشانی سیاسی. له سالی ۱۹۳۹ دا کومه‌له‌ی هیوا به همول و چالاکلی ژماره‌یه‌ک رووناکبیری کورد پیکهاتبوو، به‌لام سهروکینکیان بو خویان هله‌نه‌بژاردبوو. نووری شاه‌هیس له بیره‌وره‌یه‌کانی خویدا ده‌نووسی «داوامان کرد پنیوسته سهروکینک بو کومه‌له‌ی هیوا دابنری، بیر کرایه‌وه و نه‌ندامانی کویتومه‌وه‌که ریکوتن له سهر نموه‌ی که چاکترین و لیهاوتترین کس که هه‌بی بو نموه‌ی بیته سهروکی کومه‌له‌که‌مان ره‌فقیق حیلمیسه، ههرچهنده ره‌فقیق حیلمی له کومه‌له‌ی هیوادا نهدام نه‌بوو به‌لام له‌بهر نموه‌ی روشنیر و نوسهر و نه‌دیبینکی ناسراوی کورد بوو نموکاته هه‌روه‌ها هه‌لوپستی نیشتمانی‌ه‌روه‌ری تیاه‌ه‌بوو له تمه‌نیش له نیمه‌گه‌وره‌تر بوو، نموکاته قژی سپی ببوو روخسار و بالایه‌کی به ویفاری هه‌بوو. به ده‌نگی زوزیه‌ی نه‌ندامان به موته‌لق بریاردا که په‌پوهندی پینوه بکه‌یین و قه‌ناعه‌تی پی بکه‌یین که بیته به سهروکی کومه‌له‌که‌مان.» له هاوینی ۱۹۴۰ دا ره‌فقیق حیلمی کار و باری کومه‌له‌ی هیوا‌ی گرته ده‌ست و جم و جوانی سیاسی پیش خست. نووری شاه‌هیس ده‌نووسی «ناوی ره‌فقیق حیلمی‌مان نا سهروکی بالا. به هاتنی ره‌فقیق حیلمی کومه‌له‌ی پهری سهند.» له سهره‌تای چله‌کاندا که عیراک تووشی ناژاوه بوو شیخ محمود هاتمه‌ه بوو کوردستان، کومه‌له‌ی هیوا یارمه‌تیک‌ی باشی شیخی دا بو نموه له‌شکری پینشمه‌رگه کوپکاته‌وه. کومه‌له‌ی هیوا خواردن و پاره و جل و به‌رگی بوو پینشمه‌رگه‌کانی شیخ خر ده‌کرده‌وه. به ووتی نووری شاه‌هیس «شیخ محمود به چکه خه‌باتی ده‌کرد و کومه‌له‌ی هیواش به سیاست».

ههر لهم سهر و به‌نده‌دا مه‌لا مسته‌فای بارزانی له سلیمانیدا به ده‌سه‌سه‌ری ده‌ژیا، کومه‌له‌ی هیوا رینگای بوو خویش کرد یگه‌ریتمه‌ه هه‌ریکی بارزان، پاشان مه‌لا مسته‌فا شه‌ری له دژی حکومت ده‌سپیکرد. ره‌فقیق حیلمی نم سهره‌لدانه‌ی بارزانیانی به شوپشیک‌ی راسته‌قینه نه‌ده‌زانی و به بر‌وای نمو هم بزوتنه‌وه له به‌رزه‌ه‌ندی گه‌لی کوردا نیه به‌لکوو هه‌رایه‌کی عه‌شیره‌تیه و ناژاوه‌یه‌که که به قازانچی کورد نیه. یارمه‌تی دان یا نه‌دانی نم بزوتنه‌وه‌یه بوو به هوی دوو به‌رکه‌ی له ناو نه‌ندامانی کومه‌له‌ی هیوادا و له دواییدا بوو به هوی له نار چوونی کومه‌له‌ی هیوا. نووری شاه‌هیس ده‌نووسی «ره‌فقیق حیلمی ده‌په‌وست نمو شه‌ره بوه‌ستیت به‌لام مه‌لا مسته‌فا نموه‌ی نه‌کرد، له به‌ر نموه ره‌فقیق حیلمی داوای نیستقاله‌ی کرد، ههر چند نیمه‌ رازی نه‌بووین به‌لام نمو ههر نیستقاله‌ی کرد.» ره‌فقیق حیلمی هه‌تا دوا روژی ژبانی شوپشه‌که‌ی مه‌لا مسته‌فای به شوپش گه‌لی کورد نه‌زانی. مه‌عرووف خه‌زنه‌دار له وتاریکدا به ناوی «ره‌فقیق حیلمی و من له ده‌فتی‌ری بیره‌وه‌ری دا» که به تایه‌ت بوو نووسه‌ری نم باسه‌ی نووسیوه، ده‌نووسی «چهن جاریک ناوی مه‌لا مسته‌قام له لا هینا، دیم به‌مه‌ه گرز بوو. پنی خوش نه‌بوو ناوی بی. هیچ

سلیمانی دا وا ده‌نووسی» سرگذشتیک‌ی کورتی ولاته‌که‌م لی درست کرد و گه‌پاندمه‌ دوری احتلال (۱۹۱۸ م). ممکن بو تا امسالیشی به‌ینم و نموه‌ی پیوست بی هه‌یه بلام به فکریکی احتیاط وازم لی هینا چونکه لام وایه نه سیاست و نه اشخاصی نم حادئانه تحملی بیستنی حقایق‌یان نیه به‌ش به خوم منیش حمز له درو ناکه‌م».

ره‌فقیق حیلمی زوزیه‌ی کاتی خوی به نووسینی کتیب و وه‌رگیران و کاری کولتووری و ده‌رس و تنه‌وه به سهر پرده‌وه و به درینایی ژبانه پر کاره‌سه‌اته‌که‌ی، خه‌باتی رووناکبیرانه‌ی له تیکوژشانه سیاسی‌که‌ی جیا نه‌بوو. نووسینی میژووی گه‌لی کورد و نه‌ده‌به‌که‌ی، نیشانه‌ی هویشیاری سیاسی نمو بوو.

له سالی ۱۹۲۹ دا «جوغرافیا بوو پزلی چواره‌م» ی وه‌رگیراوه و له به‌غدا له چاپخانه‌ی «القرات» له ۱۴۳ لاپه‌رده له چاپی دا. هه‌روه‌ها له سالی ۱۹۳۴ دا «خلاصه‌ی مسئله‌ی کورد» که وه‌رگیراوی به‌شی شمه‌شمی کتیبی، (Chrls A. Hooper, L'Iraq et la societe des nations) ل. ۹۸ - ۱۰۸ بوو، له سووسل له ۳۲ لاپه‌رده بلاز کرده‌وه. ههر لهم ساله‌دا «ناسیلکه‌ی کومه‌له‌ی نه‌تی»، له تورکیه‌وه کرد به کوردی و له سووسل له چاپخانه‌ی دجله له ۲۱ لاپه‌ره دا چاپی کرد.

له سهره‌تای سپیه‌کاندا، دوکتور شوکری مه‌مه‌مه‌ه سه‌کیان که خه‌بات‌کاریکی کوردی یا‌کوور بوو، له ده‌س زولم و زوردا‌ری که‌مالیسته‌کان به په‌نابه‌ری خوی گه‌پانده به‌غدا، له‌وی له‌گه‌ل رووناکبیرانی کوردی باشوور بوو به دوست و هاوری. ناوبراو پاشان به‌ره‌و پاریس رویش و له‌وی دیار نیه بوچی وازی له بیر و باوره‌کانی جارانی هیناوه. له سالی ۱۹۳۳ ناصیلکه‌یه‌کی به ناوی «پرسی کورد» بلاز کرده‌وه. لهم نووسراوه‌دا نووسه‌ری یاسی نموه ده‌کا که کورده‌کان نه‌انئوانیوه له خه‌بته‌که‌پاندا سهرکه‌ون و بو نموه لهم سهره‌مه‌دا بتوانن بزین و له ده‌سکه‌وتی شارستانیته‌ی نوی که‌لک وه‌رگرن، ده‌بی له بوته‌ی گه‌لی ده‌سه‌لئاری تورکدا بشوینه‌وه. نووسه‌ر به‌م چه‌شه‌نه لای داوه‌ته لای کورده تورکیسته‌کان. نووسراوه‌که‌ی سه‌کیان ده‌ست ره‌فقیق حیلمی دوستی که‌وت و به‌ریه‌چدانه‌وه‌یه‌کی به ناوی «کورد مسالسه‌ی صفحاتدن» به زمانی تورکی له سالی ۱۹۳۵ دا بو نووسی. له سالی ۱۹۵۴ دا کردی به عه‌ره‌بی و به زنجیره‌ وتاریک له روژنامه‌ی عه‌ره‌بی زمانی «الایام» دا بلازی کرده و له سالی ۱۹۵۶ دا وه‌ک کتیبینکی سهره‌خو له چاپخانه‌ی «اسعد» له به‌غدا له چاپی دا. ده‌لین ههر لهم ساله‌دا روژانیک‌ی به ناوی «روستم» له تورکیه‌وه کرده به کوردی. له سالی ۱۹۳۶ دا «سهره‌تای عیلمی ژماره» ی له چاپخانه‌ی «الفنیه» له به‌غدا له ۶۵ لاپه‌رده بلاز کرده‌وه. له کوتایی سپیه‌کاندا کتیبیه‌که‌ی کامه‌ران به‌در خان و پول مارگریت لوسی به ناوی «په‌ندی پینشینان و لیکوئینه‌وه‌یه‌ک له سهر شیخ‌ری کوردی» وه‌رگیراوه سهر زمانی عه‌ره‌بی.

و ته‌تیکه‌خانه کانی نه‌دهی پښ برازینرتنه‌وه». ر. حلمی له‌گه‌ل کوشاری گه‌لاوښ دا هاوکاری ده‌کرد، هندی وتاری به ناوی « بهک له دواي پهک ناوابوونی چوار نه‌ستپره له ناسمانی کوردستاندا» نووسی، (گه‌لاوښ، ژ. ۲، مانگی دووی سالی ۱۹۴۹)، به بوته‌ی کوچی دوايي نعمین زه‌کی، زیوه، بیکه‌س، و دلداروه.

ره‌فقیق حیلمی له سالانی په‌جاش دا بهره‌وام خهریکی نووسپن و بلاؤ‌کردنه‌وه بوو، له‌سالی ۱۹۵۳ دا ناصیلکه‌یه‌کی به زمانی عمره‌بی له ۶۵ لاپه‌ردها بلاؤ کرده‌وه به ناوی «الاکراد، مند فجر التاريخ الی سنه ۱۹۲۰» جینگای له چاپدانی دیار نیه رهنکه له مووسل له چاپی دابن. یاشان بهره‌وام که‌وته بلاؤ کردنه‌وه‌ی یادداشته‌کانی. جزمی په‌کهم هه‌تا چواره‌می له سالی ۱۹۵۶ دا له چاپ دا. له سالی ۱۹۵۷ دا مه‌لا جه‌میل به‌ندی روژیه‌یانی، ثم جزمه‌ی به ناوی «مذکرات» له ۱۰۷ لاپه‌ردها «ه‌گینرا سر زمانی عمره‌بی. له سالی ۱۹۹۸ دا فهره‌یدون ره‌فقیق حیلمی کوری نووسر، هر ثم جزمه‌ی وه‌گینرا سر زمانی نینگلیسی و له ۱۰۸ لاپه‌ردها له زنجیره چاپکراوه‌کانی رابوون له سوید(ستوک‌هولم) بلاؤی کرده‌وه. ناهیده ره‌فقیق حیلمی کچی نووسر، به‌شی دووه‌می یادداشته‌ک‌ه‌ی باوکی کردوه به عمره‌بی به‌لام هیشتا له چاپ نه‌دراوه. جزمی پینجه‌م له سالی ۱۹۵۷ دا له به‌غدا بلاؤ بووه‌وه. جزمی شه‌شم له سالی ۱۹۵۸ هر له به‌غدا له چاپ درا. له سالی ۱۹۸۸ دا پاکیزه ره‌فقیق حیلمی، هر شه‌ش به‌شه‌ک‌ه‌ی له دوو به‌شی جباواز دا دیسان چاپ کرده‌وه. پاکیزه ره‌فقیق حیلمی له سالی ۱۹۹۲ دا به‌شینکی تر له یادداشته‌کانی باوکی که تا نمو سرده‌مه له چاپ نه‌دراوو، به چاپ گه‌یاند. ناهیده ره‌فقیق حیلمی ده‌لی «ثم یادداشته‌ پانزه به‌شن به‌لام تا نیستا شه‌شی لی چاپ کراوه.» ناهیده کتیب‌یکی ده‌باره‌ی نمو نووسینانه‌ی تا نیستا له سر باوکی نووسراون، نووسیه. به‌لام وا دیباری ده‌کا تا نیستا له چاپ نه‌دراوی.

دوا بهره‌می ره‌فقیق حیلمی بریتی بوو له کوسمه‌لنیک له شیعه‌کانی به ناوی «پاش ته‌مووز» که له سالی ۱۹۶۱ له به‌غدا له چاپخانه‌ی. رای عام له ۶۲ لاپه‌ردها، پاش کودیتا‌ک‌ه‌ی عه‌بدولکهریم قاسم بلاؤ بووه‌وه. بی گوسان ره‌فقیق حیلمی نووسراوی چاپنه‌کراوی دیک‌ه‌ی ده‌بی هه‌بی. به‌لام وادیاره کتیب‌خانه ده‌ولمه‌نده‌ک‌ه‌ی و هم‌وو نووسراوه‌کانی ده‌ست سروفتیکی ناهیل که‌وتی. پاکیزه ره‌فقیق حیلمی ده‌نووسی «نامه‌خانه‌ک‌ه‌ی باوکم لای من نیه و نه‌وه‌ی ده‌سی پی‌اکرتوه و نایه‌لی که‌س توخنی بکوی له ژیز تینی هه‌ستینکی نه‌ره‌مه‌نیدایه که‌سینکی نزیکی باوکم خویه‌تی.»

پاش کودیتای عه‌بدولکهریم قاسم، ره‌فقیق حیلمی بو ماوه‌یه‌ک هاتمه‌وه ناو جه‌رگ‌ه‌ی خه‌باتی سیاسی. مه‌عرووف خزنده‌دار له نووسراوه نابراوه‌ک‌ه‌ی ده‌نووسی «ره‌فقیق حیلمی خهریک بوو بیته نه‌ندامی حیزینکی تازه دروست کراو به ناوی «الحزب الجمهوري»

سوژیک‌ه‌ی بو بنه‌ماله‌ی بارزانی نه‌بوو. له پاش ۱۴ ای ژوئیه‌ی ۱۹۵۸ دا ره‌فقیق حیلمی به لای پارتیدا نه‌شکایه‌وه.

نه‌و کاته که ره‌فقیق حیلمی سه‌روکی بالائی کوسمه‌له‌ی هیوا بوو، چمن که‌س له نه‌ندامانی لینه‌اتووی نارده کوردستانی روژه‌لات بو ژیک و پینک کردنی کوسمه‌له‌ی ژبانمه‌وه‌ی کورد(ژ. ک.) که له شاری سابلانغ دا به نه‌نیتی خهریکی تینکوشان بوو. سه‌روکی ژ. ک.، ره‌حمانی زه‌بیحی(ع. بیژهن)ریژ و حورمه‌تینکی ته‌واوی بو سه‌روکی بالائی هیوا هه‌بوو و نه‌وی به نوینه‌ی چینیی تازه پینگه‌یشتوو و شوژشگری شاری ده‌زانی. هر یوه له سر په‌کهم ژماره‌کانی «نیشتمان» توژگانی ژ. ک. ده‌نووسرا «بژی کورد، بژی کوردستان، بژی هیوا، بژی سه‌روک». مه‌به‌ست له سه‌روک، سه‌روکی بالائی کوسمه‌له‌ی هیوا واته ره‌فقیق حیلمی بوو.

بهره‌می نه‌ده‌بی ثم سرده‌مه‌ی ره‌فقیق حیلمی، کتیب‌یکی خنچیلاته بوو که جینگای له نه‌ده‌بی کوردیدا زوز خالی بوو. ثم کتیب‌ه‌ی به‌رگی په‌کهمی «شعر و ادبیاتی کوردی» بوو که له سالی ۱۹۴۱ دا له به‌غدا له چاپخانه‌ی (تفیض) له چاپ درا. ثم کتیب‌ه‌ی ره‌فقیق حیلمی له جه‌شنی خویدا بی وینه بوو. پینشتر زانا و نه‌دییی کورد نه‌مین فه‌یزی به‌گ، به شینوه‌یه‌کی ساکار کتیب‌ی «نه‌جوسه‌نی نه‌دیبان»ی له سالی ۱۹۲۰ له نه‌سته‌مه‌بول بلاؤ کردبووه‌وه. هه‌روه‌ها پاش نه‌و عملی که‌مال «گولده‌سته‌ی شو‌عمرای هاوعه‌سرم» ی له سپیه‌کاندا له چاپ دابوو. به‌لام ره‌فقیق حیلمی به نووسینی ثم کتیب‌ه‌ی وه‌ک په‌کهم ره‌خنه‌گری نه‌ده‌بی کوردی هاته مه‌یدانه‌وه. نووسر به سه‌ره‌تایه‌کی کورت و پر مانا ناما‌ج‌ه‌ی خوی بو نووسینی کتیب‌ه‌که به جوانی ده‌برپوه «ثم چمن لاپه‌ریه که آینه‌یکه صورت و سیرتی هندی له شاعره ناوداره‌کانی کوردستانی عراق بوینه‌ی ده‌سکه گولیکی ره‌نگاوردنک و بون خوش ده‌ره‌ها که هر گولیکی له باخیک همل بژیرابی، پیشکه‌شی لاوانی کورد و به‌نایه‌بی‌ته‌ی پیشکه‌شی او قوتایه‌ی خوشویستانه نه‌کهم که له قوتایه‌ی به‌رزه‌کاندا نه‌خوین و له‌ویدا له شعر و ادبیاتی کورد شتیکیان به‌رچاو ناکه‌ویت. نه‌گهر به‌م سپیاره بچوکه توانی بیتم گیانی (روحی) ادبی اوان بجولینمه‌وه نه‌قه‌لایه‌ک که بو پیکه‌یتان و ده‌هینانی به‌رگی دوهم نه‌یده‌م له لام سنوک نه‌بی و گپانی نیشتمانپه‌روه‌ریم تازه ابیتمه‌وه.» له کتیب‌ه‌دا ژبان و به‌سه‌ره‌ات و نمونه‌ی شیعریی چمن شاعیری کورد نووسراوه‌تمه‌وه. نمو ره‌خنه و بریارانه که نووسر به‌سر ثم شاعیرانه‌ی دا داوه، بو نمو سرده‌م و روژگار هه‌ره‌تایه‌کی تازه و په‌کهم هه‌نگاو بوو. به‌رگی دووه‌می ثم کتیب‌ه‌ی له سالی ۱۹۵۶ دا له چاپخانه‌ی الشباب له به‌غدا له چاپ درا. نووسینی ثم دوو کتیب‌ه‌ی نه‌وه ده‌زده‌خات که نووسره‌ک‌ه‌ی به باشی شاره‌زای زانستی نه‌ده‌بیاتناسی بووه. ره‌فقیق حیلمی لهو سه‌ره‌مه‌دا له سه‌ر شیعریی کلاسیکی کوردی ده‌نیووسی «من به‌ش به حالی خو‌م لهو باوه‌رده‌ام که شیعریی کون به چاک و خراپی یه‌وه نه‌بی وورده وورده یکنشینه دوواوه

(پارتی کوماری) که کومونېسته کانی عیناډ دستینکی بالایان هه یوو له پینکهنانی نهم حیزبه دا. به لام خو کووه تی قاسم نیجازه ی پینکهنانی حیزبه که ی نه دا.

سەرچاوه کان

- نازاد عهبدو لواحمید، دیوانی شیخ نووری شیخ صالح، بهرگی به کهم، بهشی به کهم، بهغداد ۱۹۸۵
- نه بولقاسم لاهوونی، کورد و کوردستان، وهرگینر جه بار قادر، هولفند ۱۹۹۸
- نه محمد خواجه، چیم دی، بهرگی ۲-۱، بهغداد ۱۹۶.۶۹
- نه محمد بهگی ساحیققران، سهرجهمی بهرهمی حممدی، دیوانی حممدی، لیکولینوهی جهمال مه محمد مه محمد نمین، سلیمانی ۱۹۸۴
- نه محمد تعقی، خهباتی گهلی کورد له یادداشته کانی نه محمد تعقی دا، رینکخستن و ناماده کردن، جهلال تعقی، بهغدا ۱۹۷.
- نه کرهمی مه محمودی سألحی ره شه، شاری سلیمانی، بهرگی ۲ - ۱ بهغداد ۱۹۸۷
- نه مین زه کی بهگ، خلاصه به کی تاریخی کورد و کوردستان، جلد اول، بهغداد ۱۹۳۱
- نه مین زه کی بهگ، تاریخ سلیمانی و ولاتی، (له دهوری زوز قه دهیموه تا اولی احتلالی ۱۹۱۸)، بهغداد ۱۹۳۹
- نه مین فیزی بهگ، نه مینوهی نه دبیان، له چاپکراوه کانی کوری زانیاری عیناډ، بهغداد ۱۹۸۳
- اسمعیل اردلان، اسرار یارزان، تهران ۱۳۲۵ (۱۹۴۶)
- یانهی سهرکهوتن، باریو، بهغداد ۱۹۴۳
- جهلیلی جهلیل، ژبانی کومه لایه تی و سیاسی و کولتوری کورد له کورتایی سه دهی نوزدهیم و سه دهی سدهی بیستمدا، وهرگینر نه نوهر قادر مه محمد، ستوکهولم، ۱۹۹۳
- جهمال بابان، سلیمانی شاره گمشاوه کهم، بهرگی به کهم بهغداد ۱۹۹۲
- جهمیل صانب، له خهوما، پینشککش کردن و لیکولینوه جهمال بابان، بهغداد ۱۹۷۵
- علاءالدین سجادی، شوژشه کانی کورد و کورد و کوماری عیناډ، بهغداد ۱۹۵۹
- مستهفا پاشا باصولکی روژی کوردستان، کوزکردنوه و پینشه کی جهمال خزنده دار، بهغدا ۱۹۷۳
- رفیق حلمی، الاکراد مند قجر التاريخ الی سنه ۱۹۲۰، مووسل (؟) ۱۹۵۳
- رفیق حلمی، مقالات، بهغداد ۱۹۵۶
- رفیق حلمی، یادداشت، کوردستانی عراق و شوژشه کانی شیخ محمود، بهرگی ۶ - ۱ بهغدا ۱۹۵۸ - ۱۹۵۶
- رفیق حلمی، شعر و ادبیاتی کوردی، بهرگی به کهم، بهغداد، ۱۹۴۱
- رفیق حلمی، شعر و ادبیاتی کوردی، بهرگی دووم، بهغداد، ۱۹۵۶

ره فیق حیلمی ههر له گه خجیتیموه به نیش و کاری میریهوه خهریک بوو. زوزتر ساموستا، بهریویهری قوتابخانه و پهروه ده و زانست، پشکینوه پاش کهوتنی رژمی پاشایه تی و سه دهی سهرکهوتنی عهبدو لکه ریم قاسم «ملحقی ثقافی» له نورکیاو پینش کوچی دوابی پشکینوهی تایه تی بوو. له تمه نی بیست سالیدا ژنی هینابوو ده مندالی بوو، چوار کور و شمش کچ. دوو کچ و کورنکی ههر له مندالیدا ده مرن. ناهیده ی کچی به کهم ئافره تی عیناډی بوو چوو بو: دهروهی ولات بو: خویندنی بالای. ناهیده ده لی «باوکه بووه پالپینوه تهرم و هه میسه هانی ده دام و نهو سه لی که خه لک ده یکتا له چورنه دهروهی کچیان، باوکه له هینشکیدا نه بوو». پاکیزه کچی دیکه یی خویندنی بهرزی له زمانناسی و نه دهی بهر پیدا ته واد کرد. فهره یی خویندنی کورپیشی خویندنی بالایی ته واد کردوه. ره فیق حیلمی پاش شهست و دوو سال ژبانی سهره برزانه و پر له بهرهمی جور به جور و به که لک بو: گه له که ی، له روژی ۴۱ مانگی ههشتی سالی ۱۹۶۰ له بهغدا کوچی دوابی کرد و نهستیزه کی گهش و رووناک له ناسمانی نیشتمان پهروه یی و زانستی کوردستاندا بو: هه میسه ناوا بو.

سه دهی ژبانی ره فیق حیلمی، سه دهی مینکی ئالوو و پرکاره ساتی سهرکهوتن و ژیرکوتن بوو. نهوکه سایه ته سیاسیانه ی له سه ده مانده ده ژین، گه لیک جار تووشی ته نگ و چه له مه و هه له ی سیاسی و ته ناهت خه یانه ت ده بن، زوز که میان توانیوانه له گیناوی نهم گومه پر له مه ترسیه به ساغی خوینان ده ریز بکه ن. ره فیق حیلمی لهو که سانه بوو وا به دلنکی پاک و پینگرده وه هاته گوربه پانی سیاسی ته وه، بروای ته وای به نازادی و سه ره یستی کوردستان هه یوو و کوردستان له روانگی نه وه وه ولاتیکی په کپارچه بوو به وته یه کی تر ره فیق حیلمی کوردستانی بهری ده کرده وه. نهوکه له تورکیا بوو له ریزی کومه له ی هیشی دا خهباتی ده کرد، پاشان له کوردستانی خواروو سه ره یکی کومه له ی هیوا بوو که رزگاری هه موو کوردستان ناماڅی درنژ خاینی بوو و له ناو کومه له ی هیوادا له رینگای کومه له ی ژ. کافموه که نهویش بهری له رزگاری کوردستانی گه وه ده کرده وه، هه ولی سه ره یستی کوردستانی روژه لاتی ده دا. ره فیق حیلمی ههرچی له وزه و توانیدا بوو بو: گه له که ی کردی، رینگا و شوینی ره سه نی بو: نه وه ی پاش خوی دانا، رو له ی به نه مه کی گه له که ی بوو و به گیان و ویژدان و ناوبانگی خاوینه وه مال ناوانی له دنیا و گه له که ی کرد. روحی شاد و رینگای پهروه یی بهر ده وام بی.

نووسالا

۱۹۹۸/۱۲/۲۱

- Chrles A. Hooper, L'Iraq et la societe des nations, Paris 1927
- Louis Le Fur, L' Affaire de Mossoul, Paris 1927
- Dr. Bletch Chirguh (Soraya Bader Khan), Appel des Kurdes du sud a la Societe des Nations , Paris 1931
- Dr. Bletch Chirguh (Soraya Bader Khan), La quetion kurde, ses origines et ses causes. Publication de la le Caire, Imprimerie 6, Ligue National Kurde Hoyboun, N Paul Barbey, 1930
- Dr. Chukru Mehmed Sekban, La question kurde, Les presses universitaires de France, Paris 1933
- Martin Van Bruuinessen, Agha, Shaikh and State. The Social and Political Structures of Kurdistan. Zed Books Ltd. London 1992
- Gerard chaland et..., Les Kurdes et le Kurdistan, Maspero, Paris 1981
- W. Jwaideh, The Kurdish nationalist movement: its origins and development, pt. 2, Syracuse University, 1960
- Chris Kutschera, Le mouvement national kurde, Flammarion, Paris 1979
- Les massacres Kureds en Turquie, Publication de la Le Caire 1928 2, Ligue Nationale Kurde Hoyboun, N
- Emir K. A. Bedir Khan et Paul Marguerite Lucie, Proverbes kurdes, Precedes d'une etude sur la poesie kurde, Berger- Levraut, Paris, 1936
- C. J. Edmonds, Kurds, Turks and Arabs, Politics, travel and research in North - Eastern Iraq (1925 - 1919), London, 1957
- Rafiq Hilmi, Kurdistan at the dawn of the century, vol. 1, trans. by Feridun Rafiq Hilmi, ed. Rabun, Stokholm 1998

- رفیق حلمی، یادداشت، کوردستانی عراق و شورشه‌کانی شیخ محمود، ناصاده کردنی، پاکیزه رفیق حلمی، بهشی سینهم، به‌عداد ۱۹۹۲
- رضی قزاز، بزوتنه‌وهی سیاسی و روئینبیری کورد له کوتایی چمرخی نوزده‌هه‌مه‌وه تا ناوه‌راستی چمرخی بیست، سلیمانی ۱۹۷۷
- س. ه. لانگریگ، تاریخ سیاسی، اجتماعی و اقتصادی عراق ۱۹۵۰ - ۱۹۰۰، ترجمه علی درویش، نشر بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، مشهد ۱۳۷۶
- عزیز الحاج، القضاة الكردية في العشرينات، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت ۱۹۸۴
- عزیز شه‌مزی، جیولانه‌وهی رزگاری نیشتمانی کوردستان، وه‌رگینر ف. ئه‌سه‌سه‌وه، له بلا‌وکراوه‌کانی یه‌کیتی نیشتمانی کوردستان، چاپی دووم ۱۹۸۵
- غه‌فور میرزا کهریم، کومه‌لی زانستی له سلیمانی، بغداد ۱۹۸۵
- کمال مظهر احمد، کوردستان فی السنوات الحرب العالمیه، ترجمه محمد الملا عبدالکریم، الطبعه الثالثیه، بغداد ۱۹۸۴
- م. ر. هاوار، شیخ مه‌ممودی قاره‌مان و ده‌وله‌ته‌که‌ی خواروی کوردستان. به‌رگی ۱، ۲، لاندن ۹۱ - ۱۹۹۰
- م. س. لازاریف، المساله الكردیه، (۱۹۲۳ - ۱۹۱۷) ترجمه عبدی حاجی، دارالرازی، بیروت ۱۹۹۱
- مه‌عرووف خزنده‌دار، ره‌فیق حیلمی و من له ده‌فتنری بیره‌وه‌ری دا، (ده‌سنوس)
- مه‌یجر نوئیل، یادداشته‌کانی مه‌یجر نوئیل، وه‌رگینرانی حسه‌ین ئه‌حمه‌د جاف و حسه‌ین عوسمان نیرگسه‌ جاری، به‌عداد ۱۹۸۴
- مه‌لا عه‌بدوللای زینور، گه‌خینه‌ی مه‌ردان و یادداشته‌ی روژانی ده‌ریه‌ده‌ری، پشه‌کی و په‌راویز مه‌حمه‌دی مه‌لا کهریم، به‌عداد ۱۹۸۵
- ولید حمیدی، الكرد و کوردستان فی الوثائق البریطانیه ، ۱۹۹۲



Det Nya Landet

Det Nya Landet: 44 författare och 12 bildkonstnärer

En och en halv miljon svenskar har en eller två föräldrar födda utomlands. Det är så tydligt att Sverige blivit ett annorlunda land. Många välkomnar detta. Andra tvingas anpassa sig. Många av invandrarna rotar sig. Det finns mer än 130 nationaliteter. Några blir författare och bildkonstnärer.

Antologin *Det Nya Landet* innehåller 44 författarröster och 12 illustratörer. Finländare, iranier, latinamerikaner, asiater, afrikaner, några andra generationens invandrare – alla finns med i denna antologi. Fokus riktas mot vårt eget land, så rikt på mångfald, motsägelser, minnen, på glädje och desperation.

I förordet skriver Sun Axelsson, författare: "Värmen och humorn i dessa berättelser ger antologin *Det Nya Landet* en dimension av djup mänsklighet som ingen av oss kan undvara".

Lw-36 Pris 140:- (inb. 286 s. ca 190:- ISBN 91-88144-36-4)



نه‌نور و نه‌شیه

طوشان‌نامه

(به ره‌وخور)

(گۆمی مه‌نگ)



سۆنه ۱۹۹۹
ده‌یون

Lindelöws bokförlag

Box 17133, 402 61 Göteborg. Tel & fax 031-84 67 10

نه جانی عهبدو لا

حزبی هیوا

۱۹۳۹ - ۱۹۴۵

دوو رهوت ، یهک گوتایی

پیشگوون

حزبی هیوا ۱۹۳۹ - ۱۹۴۵، یهکیکه لهو حزبانهی که له میژووی بزووتنهوهی رزگار یخواری کوردستاندا رولتیکی دیارو بهرچاوی هه بووه، به لام تا ئیسته ههچ لیکۆلینهوه توێژینهوهیهکی زانستی بۆ تهرخان نهکراوه. نهوهی تا ئیستهش نووسراوه له دامینی ئیره و نهویی چهند کتیبیک و له باشترین شیوهشدا له چهند گهیرانهوهیهکی زارهکی تیپهریان نهکردوه. جگه لهوه گهیرانهوهکانیش زۆر رای جیاوازو پیچهوانهیان تیدایه که خۆیان یهکتیری رهندهکه نهوه. خو سهراچاوه بیتگانهکانیش به دهردی سهراچاوه کوردیهکان جیاوازی و گهیرانهوهی زۆریان تیدایه. میژووی ئهم حزبه بۆ تا ئیسته وا به تهماوی ماوتهوه و خاوهنی ئهم میژووه ونهیه؟ بیگومان هوی سهرهکی به پلهی یهکهم دهگهڕینهوه بۆ نهوهی که فاکت و ماتریالی تایبته بهو حزبه نه له بهرهستدان و نه تا ئیستهش وهگیر کهوتوون. ئیمه پیمان وایه لیکۆلینهوه له میژووی ئهم حزبه ههروا به ناتهواوی دهمینتهوه، تا وهکو:

- ههموو رۆژنامه و چاپمهنی و بلاوکراوهکانی ئهو سهردهمهیی عێراق و بهلگهنامه نهتیهکانی بهغدا به سهردهکرینهوه.

- ههموو رۆژنامه و چاپمهنی و دهکۆمینتهکانی ئینگلیز به سهردهکرینهوه.

- ههموو دهکۆمینتی بالۆیزخانهکانی ئەمریکا، ئینگلستان، شوروهوی، چین له بهغدا به سهردهکرینهوه.

- ههموو بهلگهنامهکانی حزبی هیوا خۆی و ههموو رۆژنامه و گۆفاره کوردیهکانی ئهو سهردهمهیی کوردستان به سهردهکرینهوه.

- یادداشت و بیرهوهرییهکانی ئەندامانی حزب و

ئهی خودایا بۆم بنیری فاسدیکي سینه ساف
بجیته خزمته کۆمهلی هیوا و حهرفی ژێ و کاف
گیر نهبی بروا له قهولی من بجی پیمان بلێ
ئهی مودیبری ئیتحادو ئهی مهاری ئیتلاف
مه لا ماری کۆکهی

ئهرشیفی حزب خۆی و به تایبته ئهرشیفی (سهروکی
بالا)، رهفیق حیلمی « ۱ » به سهردهکرینهوه.

ئومید دهکهم ئهم باسهی ئیمه بیته سهرهتایهک بۆ
چهندین کارو لیکۆلینهوهی دیکه زانستی که، دهشی
چهندین نامه دکتۆرای بۆ تهرخانیکری. ئیمه لهم
کورته بهراوخستنه دا ههولمان داوه چهند تیشکیک
بخهینه سهردهم میژووه و نهوهندهی له توانا بووبی چهند
که لێنیک له ههشارکه زۆرو زهوندهکانی ئهم میژووه پر
بکهینهوه، لهگهڵ نهوهشدا چهند پرسیاریک بورووتین
که، هیوادارین وهلامهکان جیاواز بن و خۆتندنهوهکاتیش
سپهری چهند پرسیاریکی دیکه به شوین خۆیانوه
جیبهیلن.

۱- ئهلف: رهوشی میژووی جیهان

له بهرابری جهنگی دووهمی جیهانیدا

سالی ۱۹۳۴، ئیمپراتۆریای ژاپۆن خۆی له کۆمهلهی
گه لان S D N هینایه دهرهوه، دواي گهیشتی نه دلۆف
هیتلریش بۆ سهردهم، نه لمانیاش له سالی ۱۹۳۴
خۆی له ئەندامی کۆمهلهی گه لان هینایه دهرهوه به
پهچهوانهیی پهیماننامهی فیرسای Versailles سوپاییکي
مۆدیرنی Luftwaff دروست کرد. سالی ۱۹۳۵
مۆسۆلینی به هاویشتی هیتلر ئهسیویایی داگیرکرد.
هیتلر و مؤسۆلینی و فرانکۆ سالی ۱۹۳۶ بهرهی
تهوهره AXW یان دروستکرد. دواتر ژاپۆن و ئالمان

نالمان کۆدهتای رهشید عالی گهیلانی یان راگه یاندو حکومتیکی نویتی سر به نالمانیان درووستکرد. ئینگلیز به شوین ریگه یه کدا دهگه ران بیانگه یه نیته وه ناو عیراق لیره دا دهکری پرساریک بکهین تو بلتی باسکی به هیزی حزبی هیوا له و سهره بدهدا واته له دوی نیوهی دووهمی ۱۹۴۱ هوه بۆ رووناکی نهو چرایه نهگه ریته وه که ئینگلیزه کان دهپانه ویست بیانگه یه نیته وه عیراق. وهختایه کیش گه یشتنه وه ناو عیراق ئیدی نه مجاره به پیچه وانه وه خه ریکی چینی تهونی ناکوکی و دووه رهکی بوون؟ یان تو بلتی حزبی هیوا له هاوکیشی ستراتیژی جهنگی ئینگلیز دژ به نالمان به دور بی؟ رهنگه لیکدانه وهی نه وهی بۆچی حزبی هیوا له ساله کانی به رای جهنکی دووهمی جیهانیدا گه شهی سهندو بۆچی دواتر هر له گه ل کۆتایی هاتنی تۆپه کانی جهنگیش زۆر به هیمنی کۆتایی هات، زیتر ریگه مان بۆ خوشبکات بۆ وه لامیکی نه م پرسیاره ی سهره وه مان، به هر حال وه لامی نه م پرسیارانه جیده هیلین بۆ نه دهمانه ی هه موو ده کۆمیتنت و زانیاریه کان ده که ونه به رده ست، به لام تا نه و کاته وروژاندنی نه م پرسیارانه ، رهنگه گه رای جهندین وه لام و خویندنه وه ویدی جیاواز دابنن.

۱- جیم: رهوشی سیاسی کوردستان

له به رای جهنگی دووهمی جیهانیدا

دوای تیکشکاندنی بزوتنه وه ترادیسسی—ۆنه چه کداریه که ی شیخ معموود، قورسای خه باتی سیاسی بزوتنه وهی کوردایه تی گه یشته ناو شاره کانه وه. رهنگه راپه رینی ۶ ئیلوولی ۱۹۳۰ ی به ر ده رگای سه رای شاری سلیمان، سه ره تای هه نگاوکی نوو و ساده بوو له خه باتی شاره کاند. گرووی تازه چه که ره کردووی سیاسی ناو شاره کان به دوی شتیه وه کی دیکه ی خه باتا ده گه ران. ده کری سالانی سییه کان به میژووی سه ره تای وه دیار که وئنی حزبا یه تی دابنن له خوارووی کوردستاندا. لهو ساله به دووه له میژووی خوارووی کوردستاندا نه م حزب و کۆمه له سیاسیانه چ به نه ئینی و چ به ئاشکرا وه دیار که وئوون: کۆمه له ی لاوان له به غدا سالی ۱۹۳۰ له زیتر چاوه دیزی میژوونووسی کورد نه مین زه کی به گ دامه زرا، که زیتر کۆمه له یه کی کولتووری و کۆمه لایه تی بوو. له ۳۰ ی مایسی هه مان سال، یانه ی سه رکه وئنی کوردان به چاوه دیزی مه عروف جیاوک و توفیق وه هبی دامه زرا که، زیتر کۆمه له یه کی کۆمه لایه تی - سیاسی بوو. له سالی ۱۹۳۵ کۆمه له ی (فیدائی نیشتمان) به سه رۆکایه تی

به یماننامه ی نه ئنی کۆمئنترن Anti-Komintern یان مۆرکرد. ناداری سالی ۱۹۳۸ هیتله ره په لاماری ئوتزیشی داو داگیری کرد، له ۱ سیپتامبه ری ۱۹۳۹ نیوه ی پۆلۆنیا شی داگیری کرد. فه ره نسوا ئینگلستان جهنگیان دژ به نالمان راگه یاندو جهنگ هه موو دونیا ی ته نیه وه. ئاخه لته وهی ۱۹۴۰ هیتله ره له چه ند رۆژنکا: دانمارک، نه رویژ، هولاند، بیلژیکی داگیری کرد. پاریس داگیری کراو ئینگلیز به تنیا له به رامبه ر نالمان مایه وه. تا حوزبه رانی ۱۹۴۱ یه کیتی سۆفیه ت له جهنگدا بیلایه ن و ته ماشاکار بوو، له م میژووه به دووه هیتله ره په لاماری سۆفیه تی داو تا ۲۵ کیلومه تری نزیک به شاری مۆسکو هه لکشا، ئیدی به ره کانی جهنگ فراوانتر بوون. له رۆژه لات ته وای کۆلۆنیا له کانی غاره بی، خوارووی کوردستان، به شیکی خاکی ئیران له ژیر قه له مرۆی به ریتانیدا بوون. به شیکی رۆژه لات کوردستان له ژیر کۆنترۆلی رووسه کان و وه لاتی تورکیاش هاو پشته نالمان بوو «۲». له گه رمه ی نه م جهنگه پاراستنی نارامی خوارووی کوردستان بۆ ئینگلیز گرینگیه کی تایه تی خۆی هه بوو، له کاتیکدا نه یه ده ویست له گه ل کورددا سه رقالی جهنگ بی. مه به ستمان له م کورته چاوپیدا خشانده دا تنیا به دیارخستنی نه و ره وشه جیهانیه یه که، حزبی هیوای تیدا له دایکبوو و گه شه ی کردو دوایش ونیوو.

۱- بی: رهوشی سیاسی عیراق

له به رای جهنگی دووهمی جیهانیدا

له ۲۹-۱۰-۱۹۳۶، له عیراق ژهنه رال به کر سدقی «۳» سوپاسالاری عیراق له ریگه ی کوده تاییکی سپی سه ربازیه وه ده ستی به سه ر حوکمرانی عیراقدا گرت. سدقی دوژمنی خوینینی ئینگلیزو دۆست و هه واداری نالمان بوو، ژنه که شی نالمانی بوو. دوی نه م کۆده تابه حکومتیکی نیشتمانی له عیراق به سه رۆکایه تی حکمه ت سوله یمان دامه زرا. ئینگلیز به هر چه شنیک بوو توانیان له ریگه ی چه ند نه فسهریکه وه له شاری مووسل له ۱۱ ی ئابی ۱۹۳۷ تیرۆری بکه ن «۴». ئینگلیز هیشتا له ده سه لاتی بیبه ستی خۆیان له عیراق دلنیا نه بوون. هیشتا مه لیک غازی مابوو که دوژمنی ئینگلیز بوو. شا غازی له ۴ ئیلوولی ۱۹۳۹ ته ویش به ته وئیک له ته وئه زۆره کانی ئینگلیز تیدا چوو. ئاسۆی جهنگی دووهمی جیهانی خه ریک بوو به ره به ره تووندتر هه لده کشا. له نه وروپا ئینگلیز به تنیا له به رامبه ر نالماندا مابۆوه. زۆری نه برد نه مجاره له ۲ ی مایسی ۱۹۴۱ کۆمه لیک نه فسهری سه ر به نالمان به هاو پشته

ئەو «ئەوان» ەى كە دەیانەویست ناسنامەى كوردستانى «ئیمە» بىسرنەوو لە ناو بۆتەى «ئەوان» خۆیاندا لە قالىمان بدن. (هيووا) پرۆژەى هيوایەكى كوردى بوو، بۆ سړینهوئى سنووره دۆزمخیهكانى «ئەوان» و بە «ئیمە» بوونى ئیمە. بەلام هېشتا لە دایك نەبوو بوو، پیتشتر بریارى مەرگى بۆ درابوو.

۲ بئ: هيووا - گەرانەوئیهك بۆ سەرەتا

لە ئیتالیا، لە نیوئى یەكەمى سەدەى نۆژدەهەمدا، بزووتتەوئى Risorgimento واتە (ژیانەوئە)، كۆمەلەیهكى نەپتێیان بە نێوى Carbonari كاربۆنارى واتە (داركەران)هوه هەبوو كە، لە نژی داگیركارانى ئوتريش كە بەشێكى خاكى ئیتالیايان داگیرو پارچە پارچە كردبوو خەباتى دەكرد. ئەم كۆمەلەیه خوارزىارى دامەزراندنى كۆمارىكى ديموكراتى یەكگرتوون بوون و خەونيان بە سەرپهخۆیى ئیتالیاوه دەبیتى. دواتر زیتەر لە سەدەیهك كۆمەلە گەنجىكى كورد كە زۆریەیان قوتابى ناوهندى و ئامادەبى بوون، لە سالى ۱۹۲۷ بە چاولێكەرى ئەم كۆمەلە ئیتالیه ناسیۆنالیستە كە لە یتگەى كتیبه میژووپیەكانهوه خۆتندبوویانهوه، لە شارى ههولێر «۷» كۆمەلەیهكى نەپتێیان بە هەمان ناوى كۆمەلەى (داركەران)هوه دامەزراند، كە ناوى كۆمەلەكە لە سەر پیتشيارى (دلدارى) شاعیر بووه.

دەستەى دامەزرێنەرى ئەم كۆمەلەیه ئەوانەیان كە تا ئێستا زانراوه ئەمانە بوون:

- ۱- موستەفا عەزیزى ۲- موسا عەبدولسەمەر ۳- خەلیل ئەحمەد ۴- جەلال قادر ۵- فەتاح جەبار ۶- تۆرەدین بەهادین ۷- یونس رەئوف (دلدار) ۸- ئیحسان حاجى باخچەچى ۹- نوورەدین ناویك (خەلكى كەركوك بووه).

كۆمەلەى (داركەران) خاوەنى رەوتێكى ناسیۆنالیستى كوردستانى بوو. ئەم كۆمەلەیه هەر لە سەر شێوئى رێكخستنى نەپتێى ماپهوهو تا سەرئای سالى ۱۹۳۹ درێژەى بە ژيانى رێكخراوئى خۆیدا. سەرەتای سالى ۱۹۳۹، كۆمەلەى داركەران بېر لەوه دەكاتەوه كە سەرۆكێك هەلبژێرێ، كە هەم قورسایى رێكخراوئەكە زیاد بكات و هەم رەنگ و دەنگێكىش بێت لە گۆرەپانەكەدا. بۆ ئەم مەبەستە كۆمەلێك ناوى گەوره پیاوى سیاسى كورد دیارى دەكەن بۆ پەيوەندى پێوهكردن وەك (تۆفیق وەهبى، ئەمین زەكى بەگ، رەفیق حیلیمى، مەرووف جیاوك، ماجد مستەفا، جەمال بابان) و دواتر هەموویان بریار دەدەن كە پەيوەندى بە رەفیق حیلیمى یهوه (۱۸۹۸-۱۹۶۰) بکەن، كە هەم

هەمە ئاغای ئاورمحممان لە سلێمانى دامەزرا كە تا سالى ۱۹۳۶ درێژەى هەبوو، كۆمەلەیهكى نەپتێى بوو لە لایەن عیززەت بەگ، توفیق قەزاز، رەمزی حاجى فەتاحهوه بەرئوه دەچوو. «سالى ۱۹۳۶ لەگەل كۆدەتایهكەى بەكر سەدى و بەكاربوونى وەزارەتى حیکمەت سولهیمان كەشێكى كەمێك هێمن بۆ كورد هاته پیتشەوه. لە ۱۰ ئادارى ۱۹۳۷ لە لایەن شێخ لەتیفى كورێ شێخ مەحموودهوه كۆمەلەیهكى نەپتێى سیاسى بە نێوى كۆمەلەى (برایەتى) لە سلێمانى دامەزرا، كە خوارزىارى سەرپهخۆی دەولەتى سەرپهخۆى كوردستان بوو. سالیك دواتر، واتە لە ۱۹۳۸ لاوانى كورد لە سلێمانى لە رێكخراوئى ناسیۆنالیستى نەپتێدا بە نێوى (كۆمەلەى ئازادى كورد) خۆیان رێكخست.

سەرەتای سالى ۱۹۳۷ لە ههولێر، كۆمەلەى (داركەران) كە كۆمەلەیهكى ناسیۆنالیست بوو دامەزرا، ههروا (داركەران) توانى لە كەركوك و سلێمانیش لقی خۆى دامەزرێنیت. بۆیه دەكرێ بلیتێن حزبى هيووا دایكى هەقیانەى هەموو ئەم رێكخستنه بچوو كە ناوچەبیانە بوو كە دواتر هەموویان بۆ ماوهى شەش سال پێژانە ناو رووبارى سیاسى حزبى هيوواوهو دواى ئەو میژوووش بۆ چەند لك و گروپی جیاواز جیاواز جیاووئەوه

۲- ئەلف: هيووا - ناسنامەى كوردستانیبوون

ئەگەر وەك ئیرنست گیلنەر Ernest Gellner كوتەنى ئەتەوه Nation لەسەر دوو كۆلەگەى وىست Volonte و كولتور Culture پێناسە بكەین «۶»، دەكرێ ئەو كاتە باس لە بوونى ئەتەوهیهك بكەین كە هەردوو رەگەزى وىست و كولتور لەناو یەك یەكەى سیاسیدا تێكەل ببن. لەوهى سەرەوهدا دەكرێ بلیتێن كە كورد بۆ پرۆسێسى بە ئەتەوهبوون نە خاوەنى ئەم كولتورە بووهو نە ئەم وىستەشى هەبووه كە لە یەك یەكەى سیاسیدا پرۆسێسى بە ئەتەوهبوونى خۆى رابگەیهنێ: كۆمەلێك فاكتۆرۆ هۆى ناوهكى و دەرەكى لەمەدا دەوریان ببنى. ناسیۆنالیزمى كورد زیتەر پرۆژەیهكى نا بەكام و یان لە باشتەرىن حالەدا بەرتەكى كارىگەرییهكانى دەرەوه بوو بەرهمى پەرەسەندنى ناوهوهى رەوشى كۆمەلەگەى كوردستان نەبوو. ناسیۆنالیزمى كورد چونكە ناسیۆنالیزمىكى ئیتنیكى بووه، وەك هەمیشە لایەنە ديموكراتییهكەى لە دەست داوه. (هيووا) لە ناو كۆمەلێكى تا ناخى ئیسك نامۆ بە خۆو بە كولتورێ خۆى، بە دواى هيوایەكانى خۆیدا دەگەراو دەیهویست «ئیمە» لە «ئەوان»، یان لە «ئەوانى دیکە» جیا بکاتەوه.

چاوه‌کانی (موحه‌مه‌د سه‌دیق شاپوئیس، ئیسماعیل حه‌قی شاپوئیس، مه‌لا ئه‌سه‌عه‌د، بوون «۱۲». سالتیک دواتر، لاوانی کورد له سلیمانی له ریکخراویکی نه‌پنی نه‌ته‌وه‌یی به نیوی کۆمه‌له‌ی (نازادی کورد) خۆیان ریکخست، که ئه‌مه زۆتر له کۆمه‌له‌ی (برایه‌تی) یه‌وه نزیک بوو.

له نیوه‌ی دووه‌می سالی ۱۹۴۱ هه‌ر سێ گروپی کوردستانی (کۆمه‌له‌ی نازادی کورد و کۆمه‌له‌ی برایه‌تی و حزبی هیوا) خۆیان له ناو هیوادا ده‌توێنه‌وه. نه‌م پرۆسێسی یه‌کیبوونه به ده‌ستپێشخه‌ری نه‌فسه‌ره کورده‌کان بووه، که من پێم وایه ته‌نیا ویستی خودی کورد نه‌بووه. ره‌نگه له یه‌ک کاتدا ویستی هه‌م ئینگلیزو هه‌م خودی کوردیش بووبی. به تایه‌ت له کاتیکدا نه‌گه‌ر ئه‌وه‌مان له به‌رچاوبی کۆدیتاکه‌ی ره‌شید عالی گه‌یلانی له نه‌پریل - مه‌ی ۱۹۴۱ دا به‌رپا‌بووه. به‌م شێوه‌یه حزبی هیوا ده‌بیته تاکه حزبی خوارووی کوردستان و به ناشکرا یاره‌گا له به‌غدا ده‌که‌نه‌وه. هه‌روا هیوا لق له هه‌موو شاره‌کانی کوردستان ده‌کاته‌وه (هه‌ولێر، مووسل، که‌رکووک، سلیمانی، ناوچه‌ی بادینان، خانه‌قی، کفری) به گۆره‌ی مه‌کدویل Mcdowell هیوا (۱۵۰۰) نه‌ندامی هه‌بووه «۱۲». به‌لام مه‌کدویل سه‌رچاوه‌که‌ی ده‌ستیشان نه‌کردوه، که پێ ده‌جی له به‌لگه‌نامه‌کانی ئینگلیزی وه‌رگرتی. حزبی هیوا هه‌ر زوو بوو به ره‌شمالتیک بۆ هه‌موو چین و توێژه‌کانی کۆمه‌ل (ئاغا، شێخ، پیاو ماقوول، رووناکبیر، مامۆستایان، قوتابی و هه‌موو چینه‌کانی تری کۆمه‌ل. له پیاوه به‌رچاوه کورده‌کانی ژێر نه‌م ره‌شماله ده‌توانین نیوی ئه‌مانه به‌هین (ره‌فیق حیلمی، توفیق وه‌ه‌بی، مارف جیاوک، نه‌مین ره‌واندووزی، اسماعیل حقی شاپوئیس، عه‌زه‌ت عبدالعزیز، مصطفی خۆشناو، ماجد مصطفی، شێخ عبدالقادری به‌رزه‌نجی «۱۴» و زۆری دیکه بوون.

لێره‌دا ره‌نگه پرسیاریک خۆی بێنیته پێشه‌وه که بۆچی هیوا له دوا‌ی کۆدیتاکه‌ی ره‌شید عالی گه‌یلانی یه‌وه په‌ره‌ی سه‌ندو گه‌شه‌ی کرد؟ نایا یه‌کگرته‌ی حزبه کوردستانیه‌کان له ناو حزبی هیوادا، ویستی کورد خۆی بووه؟ نایا ئه‌و ناکوکی و دووبه‌رکه‌ییانه‌ی که دواتر کهوتنه ناو جه‌سته‌ی هیواوه به‌ره‌می په‌رسه‌ندن سروشتی خودی حزبه‌که بوون یان تۆوه‌که له شوێنیک دیکه‌وه چێنرابوو؟

۲ جیه: نایدیۆلۆژی، به‌رنامه، حزب

حزبی هیوا، ده‌کرێ پاستر بلێن گرده‌بوونه‌وه‌یه‌کی نه‌ته‌وه‌یی بوو تا حزب، ئه‌وه‌ش هه‌موویانی کۆکردبووه

خاوه‌نی رابردوویکی سیاسی دووردریژه‌وه هه‌م رووناکبیریکی گه‌وره‌ی کوردیشه و له سه‌ر ئاستی سیاسی جێگه‌یه‌کی دیاری هه‌یه. وه‌ک مووسا عه‌بدولسه‌مه‌د ده‌یگنرێته‌وه ده‌لیت: «وهختایه‌ک چووینه به‌غدا، ره‌فیق حیلمی بانگی ماله‌وه‌ی خۆیانی کردین و گوتی: ئێوه ریکخراویکی تایه‌ت به هه‌ولێرتان دامه‌زراندوه، هه‌ز ده‌که‌م شتیکی لێوه بزانه» «۸» ره‌فیق حیلمی له سه‌ر خواستی کۆمه‌له‌ی (دارکه‌ران) پازی ده‌بیت بچیته ناو کۆمه‌له‌که‌وه به مه‌رجیک هه‌ر خۆی (سه‌رۆکی بالا) ی حزب بی، کۆمه‌له‌ی دارکه‌رانیش ئه‌م مه‌رجه قه‌بوول ده‌که‌ن «۹» به چووینه ناوه‌وه‌ی ره‌فیق حیلمی بۆ ناو کۆمه‌له‌ی دارکه‌ران، ده‌سته‌ی دامه‌زرێنه‌ری کۆمه‌له‌ی ره‌فیق حیلمی بۆ شارۆچکه‌ی (شه‌قلاره) بانگه‌یشت ده‌که‌ن. له شه‌قلاره له بێستانی جه‌میل میران ده‌سته‌ی دامه‌زرێنه‌ری کۆمه‌له‌ی به نه‌پنی له گه‌ل ره‌فیق حیلمی کۆده‌ینه‌وه دوا‌ی ده‌که‌نه‌وه ئه‌نجامه که حزیک به نیوی (هیوا) وه درووست بکه‌ن «۱۰» هه‌لبێاردنی ناوی هیوا خۆی له خۆیدا روویکی کوردستانیه‌تی حزبه‌که ده‌ستیشان ده‌کات که به نیوی هه‌مان ئه‌و کۆمه‌له‌ی سیاسییه کوردستانیه‌یان کرده‌وه له سالی ۱۹۱۲ له ئه‌سته‌موول له لایه‌ن قه‌دری جه‌میل پاشا، جه‌راحه‌زاده زه‌کی و فوئادی ته‌مقوه دامه‌زرا. ئه‌میش زۆتر ریکخراویکی کوردستانی قوتابیان بوو و خاوه‌نی ره‌وتیکی کوردستانی و سه‌ربه‌خۆخواز بوو.

تاهه‌نگی دامه‌زراندنی حزبی هیوا له بێستانی جه‌میل میران، به ئاماده‌بوونی نه‌ندامانی ده‌سته‌ی دامه‌زرێنه‌رو به ئاماده‌بوونی خه‌لیل خۆشناو به‌رپه‌وه چوو. به پتی ده‌ستووریک نه‌ندامانی ده‌سته‌ی دامه‌زرێنه‌ر خه‌نجه‌ریک که نیشانه‌ی خه‌بات و نازایه‌تی کورده له‌گه‌ل قورناتیک بۆ سوێند خواردن به ره‌فیق حیلمی ده‌دن. حزبی هیوا زۆتر ره‌وتیکی کوردستانی وه‌رگرت و خه‌ریک بوو په‌لی بۆ هه‌موو کوردستان ده‌کێشا. (مه‌رکه‌زی حزب له به‌غدا بوو، په‌لی بۆ هه‌موو ولاته‌کانی کورده‌واری هاویشتیبوو، ته‌نانه‌ت بۆ ئێران و سه‌ووریاش ته‌واترێ بووترێ ئه‌م حزبه تا ئه‌و تاریخه گه‌وره‌تر حزیک کوردی بوو) «۱۱»

ئێسته با بگه‌رێنه‌وه بۆ شاری سلیمانی، له‌وێ سالی ۱۹۲۷ کۆمه‌له‌ی (برایه‌تی) له لایه‌ن شێخ له‌تیی کورپی شێخ مه‌حموده‌وه دامه‌زرا، ئه‌م کۆمه‌له‌یه زیتر کوردستانی بوون و خوازیاری سه‌ربه‌خۆی کوردستان بوون. کۆچیرا گوتنه‌ی ئه‌م حزبه به په‌لی یه‌که‌م پارتی بۆرژوا و پیاو ماقووله‌کان بوو، وێنه به‌ر

ناوی (هیوا) هوه به دهستونوس بلآوده کردهوه، که ههشت ژماره‌ی لی بلآوکه‌راوه‌ته‌وه دوا ژماره‌یشتی له سالی ۱۹۴۱ دهرچوهوه «۱۹». که به‌داخه‌وه تا ئیسته ههچ که‌سێک ژماره‌یه‌ک له ژمارانه‌ی (هیوا) ی نه‌دۆزیوه‌ته‌وه، که بیگومان نه‌گهر وابی زۆر زانیاری له باره‌ی حزبی هیواوه ناشکرا ده‌کن.

هه‌روا نووری شاوێس ده‌گێریته‌وه که گوايه حزبی هیوا زۆر به‌یاننامه‌وه به‌لاڤه‌وه‌کی بلآوکه‌ردۆته‌وه. وه‌کو به‌یاننامه‌ی دژ به‌یه‌مانی سه‌عد ئاباد، راپه‌رینه‌که‌ی شه‌شی نه‌یلوول، شۆرشێ ده‌رسیم، ناگری داغ، که تا ئیستا هه‌چ سۆراغتیکیان دیار نییه. هه‌روا نه‌ریمان نه‌ندامی حزبی ده‌گێریته‌وه که لقی خانه‌قی و کفری، بلآوکه‌تکی ناوه‌خووییان به‌ نیوی (شیلان) هوه به‌ تایپ بلآو ده‌کرده‌وه «۲۰».

۳ نه‌لف: ئینگێزخوایی و سۆڤیه‌ت خوایی

حزبی هیوا هه‌ر له سه‌ره‌تاوه‌ چاوی هاویشتی بریوهوه به‌ریتانای فه‌خیمه‌وه ده‌یه‌یست له‌و رێگه‌یه‌وه سناتوتیک بۆ کورد دابنیت. سه‌ره‌تا ناوه‌کو یه‌کێتیی سۆڤیه‌ت نه‌چوووه‌وه ناو کۆری جه‌نگ و دواي ئیوه‌گلان و ناچارکردنیشتی بۆ ناو توونی جه‌نگ و تا دوا دواپه‌که‌ی سالی ۱۹۴۲ که ئه‌و دهم ئاسۆی سه‌رکه‌وته‌کانی سوپای سوور ناوا هه‌لنه‌کشابوو. په‌وتی سۆڤیه‌ت خوایی له‌ ناو حزبی هیوادا هه‌نده‌ بالا ده‌ست نه‌بوو که بتوانی حزب له‌ ناوه‌وه‌ کلۆر بکات. ده‌کرئ بلتین تاوه‌کو کۆتایی سالی ۱۹۴۲ حزبی هیوا، حزبیکی پێشکه‌وتنه‌خوازو له‌ به‌هێزترین حزبه‌ سیاسییه‌کانی کورد بوو له‌ میژووی بزوتنه‌وه‌ی رزگاریخوازی کورد له‌ هه‌مووان رێکخراوتر بوو «۲۱». ته‌نانه‌ت به‌ هێزی (هیوا) که‌یشتبووه‌ راده‌یه‌ک که به‌هه‌شتی سه‌جادی هه‌قی بووه‌ که نووسیویتی حزبی هیوا ته‌نانه‌ت له‌ حزبه‌ ناشکرایه‌کانی عێراقیش به‌هێزتر بوو «۲۲». به‌لام وه‌ختایه‌ک که جه‌نگی دووه‌می جیهانی خه‌ریک بوو ته‌رازووی جه‌نگی به‌لای سۆڤیه‌تدا ده‌شکانده‌وه، ورده‌ ورده‌ تا سالی ۱۹۴۴ که سوپای سوور ته‌واوی سۆڤیه‌تی نازاد کردو دژ هه‌ترشی بۆ ناو خاکی ئالمان ده‌ستپێکرد، سه‌رکه‌وته‌کانی سوپای سوورله‌ هه‌موو جیهاندا ده‌نگی ده‌دايه‌وه، بالی چه‌په‌روه‌ی ناو حزبی هیوا زۆتر پێیان له‌ سه‌ر نه‌وه‌ داده‌گرت که ته‌نیا ده‌بی پشت به‌ سۆڤیه‌ت بیه‌ستین و نییدی تا کۆتایی ۱۹۴۴ ناوکییه‌کان تووندتر ده‌بوون و حزب به‌ره‌و بێدسپلینی و لێکدابران ده‌چوو. خۆ ته‌گه‌ر نه‌وه‌ له‌به‌ر چاوی بگرین که وه‌ک له‌ پێشدا وتمان ناسیۆنالیزمی کورد له‌به‌ر لایه‌نه

ته‌نیا هه‌ستی نیشتمانپه‌روه‌ری و سوئی زامی لکاندنێ خوارووی کوردستان بوو به‌ عێراقی عاره‌بیه‌وه، حزبیکی ناسیۆنالی لیبرال، ئامانجی یه‌کێتیی خاکی کوردستان و خه‌بات بۆ سه‌ربه‌خۆیی کوردستان بوو. هه‌چ خه‌وشیکیان له‌وه‌دا نه‌ ده‌بینی که بۆ رزگاریبوون له‌ ژێر ده‌سته‌ی عاره‌ب، فارس و تورک، بۆ دامه‌زراندنی سناتوتیک بۆ کورد هاریکاری یه‌کێک له‌ ده‌وله‌ته‌ کۆلۆنیالیسته‌کان بکن، جا نه‌مه‌ له‌سه‌ر ده‌ستی کۆ ده‌بی و شیوه‌ی حوکمرانییه‌که‌و سیستمی نابووارییه‌که‌ چۆن ده‌بی نه‌مه‌یان ناشکرا نه‌بوو «۱۵».

هیوا سه‌ره‌تای له‌ دایکبوونی ناسیۆنالیزمی کورد بوو، له‌ کاتیکدا کورد به‌ زامی پر سوویی کۆلۆنیاله‌که‌وه‌ به‌ دواي دروستکردنی پرۆسێسی به‌ نه‌ته‌وه‌ بوونی خۆیدا ده‌گه‌را، وه‌دیاره‌کتی هیوا ته‌گه‌ره‌کانی به‌رچاوخستنی ناسیۆنالی ئۆبژه‌کتیفی بنه‌ره‌تی کورد بووه. «۱۶».

حزب خه‌باتی ده‌کرد بۆ سه‌ربه‌خۆیی نه‌ته‌وه‌یی و دامه‌زراندنی حکومه‌تێکی کوردی و خه‌بات دژی فاشیزم. له‌و شیوه‌ خه‌باته‌شدا هه‌موو لایه‌نه‌ کوردیه‌کانی ناو کۆمه‌له‌ی کوردستانی له‌خۆیدا گه‌رد کردبووه‌ له‌و په‌ری راسته‌وه‌ تا نه‌وه‌په‌ری چه‌پ و تا راده‌یه‌کی زۆر حزبیکی لیبرال بوو. سه‌ره‌تا هیوا له‌ ناو سه‌رۆکه‌هۆزو ئاغاو ده‌ره‌به‌گ و شیخ وزه‌ویداره‌ گه‌وره‌کاندا بلآوبۆوه، دواتر له‌ سه‌له‌کانی یه‌که‌م و به‌تایبه‌تی دووه‌می جه‌نگدا زۆری نه‌برد حزب هه‌موو چینه‌کانی کۆمه‌له‌ی کوردستانی گه‌رته‌وه‌و شوونی تاییبه‌تی خۆی له‌ناو دلی خه‌له‌که‌دا هه‌بوو «۱۷».

نه‌ندام بوون له‌ ناو حزیدا به‌ومه‌رجه‌ بوو که ده‌بوايه سه‌ره‌تا به‌ قورئان سویندی حزبی بخوات و له‌و سویند خوارنه‌دا ده‌بوو دوو که‌س له‌ نه‌ندامه‌ کۆنه‌کانی حزب ئاماده‌ بن و کاندیدا ده‌بوو سویند بخوات که ملکه‌چی هه‌موو فه‌رمانه‌کانی کۆمه‌له‌ ده‌بی و نه‌هێنیه‌کانی حزب ده‌پاریزی و خیانته‌ت به‌ گه‌لی کورد نه‌کاو خۆی له‌ پیناوی ئامانجه‌کانی کۆمه‌له‌دا به‌خت بکات «۱۸».

له‌رووی پرۆگرام و پێره‌وی حزبییه‌وه، هیوا هه‌چ پێره‌وه‌ پرۆگرامی چاپکراوی نه‌بوو هه‌لگری هه‌مان به‌رنامه‌ی هه‌ردوو کۆمه‌له‌ی (نازادی کورد) و کۆمه‌له‌ی (برایه‌تی) بوو. دروشمی حزب بریتی بوو له‌ شاخێک که به‌ ره‌نگی سه‌روو هه‌تاوتکی هه‌لاتوو له‌ ناو ئاسمانتکی شیندا و له‌ژێر دروشمه‌که‌ نووسرا‌بوو (کۆمه‌له‌ی هیوا، بژی کوردو کوردستان). به‌ گۆیژه‌ی گێرانه‌وه‌کانی نووری شاوێس که نه‌ندامی حزبی هیوا بووه، گوايه هیوا گۆڤاریکی وه‌کو ئۆرگان به‌ زمانی کوردی و به

کۆتایي جهنگي دووهمی جیهانی، سؤقیهت و سوپای سوورو ستالینی وهک تاکه سهرکهوتوی راستهقینه به سهر فاشیزم و نازیزمدا به جیهان ناساند.

سؤقیهت بۆ گهلانی چهوساوه ژیر دهسته وهک رزگارکار چاوی لیدهکراو نهو وینهیهی که پشتر له بهر چاوی جیهاندا بوو که له سالهکانی ۱۹۲۶ تا ۱۹۲۹ سه‌دای تپروره‌کانی حزبی کۆمه‌نیست دهگه‌یسته کهشکه‌لانی فه‌لهک «۲۷»، تا رادهیهک له بهر چاوی خه‌لک سزایه‌وهو لوژیکی میژوو نه‌م چاره به شپوهی دیکه‌ی ته‌واو جیاواز سؤقیهتی وهک پشت و په‌نای دیموکراتی و گهلانی چهوساوه هینایه پشوه «۲۸». هۆکاری دووه‌م نه‌وه بوو نیتز نینگلیز سهرقالی جهنگ نابیی و ده‌توانی هاویشتی له سوپای عیراقه‌وه بکات و هه‌موو بزوتنه‌وهیهکی کورد بیده‌نگ بکات، که من پیم وایه نه‌و ماوهیهی بۆ ژبانی حزبی هیوا دانرابوو، ده‌بوايه له گهل کۆتایی جهنگ به کۆتایی بگات. بویه نه‌م دوو هۆکاره که هه‌ردووکیان به‌رهمه‌ی یهک نه‌نجام بوون پتکه‌وه کۆتایی (هیوا) یان راگه‌یاند «۲۹».

۳ بئ: رۆلی هیوا له

رله‌رینی ۱۹۴۳-۱۹۴۵ ی بارزاند

مه‌لا موسته‌فا بارزانی له ۱۲ی تهموزی ۱۹۴۳ به یارمه‌تی شیخ له‌تیفی شیخ مه‌حمود و به ره‌زامه‌ندی سه‌رۆکی هیوا (ره‌فیق حیلمی) له رۆژه‌لاتی کوردستانه‌وه خۆی گه‌یاند بارزان و له‌سه‌ر راویژی حزبی هیوا، بارزانی بیرخه‌ره‌وه‌یهکی دا به رۆیم که تیدا داوای پشخستن و جاککردنی باری رۆشنییری و ئابووری کوردستانی ده‌کرد «۲۰». وه‌زه‌که رۆژ به رۆژ به‌ره‌و گرژی ده‌چوو و کیشه‌کان رتگه‌یهکی خویناویان ده‌گرت به‌ر. سه‌ره‌تای نۆفه‌مه‌به‌ری ۱۹۴۳ هتیشی سوپای عیراق بۆ سه‌ر بارزان ده‌ستپیکرد، له گه‌رمه‌ی جهنگی خویناوی کورد حزبی هیوا له به‌غدا یادداشتنامه‌یهک ده‌داته بالویزی نامریکا له عیراق Loy Henderson و چوارده خاله‌که‌ی ویلسنیا و وه‌بیر دینیته‌وه بۆ بریاردانی مافی چاره‌ی خۆنووسینی گه‌لی کورد «۲۱». هه‌روا حزبی (هیوا) پتوه‌ندی به بالویژخانه‌کانی به‌ریتانیا، ولاته یه‌گرتووه‌کانی نامریکا، یه‌کیتیی سؤقیهت و چینه‌وه گرت له به‌غدا بۆ فشار خستنه‌ سه‌ر حکومه‌تی عیراق، بۆ نه‌وه‌ی داخواریه‌کانی گه‌لی کورد له بهر چاوی بگری «۲۲». شه‌ر له بارزان تا ده‌هات توندتر ده‌بوو و حزبی هیوا نه‌یده‌زانی چۆن له گهل نه‌م مه‌سه‌له‌یه بجولیته‌وه ره‌فتار بکات. ئایا پشنگیری لئوه بکات له کاتیکدا که نه‌مه واته‌ی جهنگ دژ به نینگلیز

نیتنیکه‌یه‌که‌ی چه‌ند رووه دیموکراتیه‌که‌ی له ده‌ست داوه، جا له‌وه تیده‌گه‌ین ناکۆکیه‌کان له کۆمه‌لێکی بئ توپیرانس Intolerance چۆن ده‌بن به فیشه‌که شیته‌وه ده‌تفه‌وه! سه‌رباری هه‌موو نه‌مانه‌ش نابیی رۆلی نینگلیز له خۆشکردنی ناکۆکیه‌کان له بهر چاوی نه‌گه‌ین که، له کاتیکدا خه‌ریک بوو ناسۆی کۆتایی جهنگه‌که وه‌دیارده‌که‌وت و چاره‌نووسی شه‌ره‌که له کۆتایی نزیک ده‌بۆوه. هه‌روا نابیی رۆلی نیتگاتیفی حزبی شیوعی عیراق، به تایبه‌ت فه‌هد سکریتیری حزب له خۆشکردنی ناگه‌ری ناکۆکیه‌کان له بهر چاوی نه‌گه‌ین «۲۳».

ناکۆکیه‌کانی ناو خودی حزب نه‌نجامی دوو بالی ناو حزب بوون، یان راستتر بلتین حزبه‌که‌ی بوو بووه دوو که‌رت له‌ناو حزبیکدا که نه‌م که‌رتیوه‌نه سه‌ره‌تای مه‌رگی (هیوا) ی له گهل خۆیدا هه‌لگرتبوو. ناکۆکیه‌کان له‌م دوو باله‌ به‌نه‌ره‌تییه‌دا خۆیان ده‌نواند:

یه‌که‌م: سؤقیهت خوایی مارکسیسته‌کانی ناو حزبی هیوا، یان نه‌وانه‌ی خۆیان به مارکسیست ده‌ناسی رۆژ به رۆژ له زیادبووندا بوون و دژ به سه‌رۆکی حزب (ره‌فیق حیلمی) و ماجد مسته‌فا پتیاان له سه‌ر نه‌وه داده‌گرت که ده‌بی حزب له‌م کادرانه پاک بپیته‌وه، ده‌نا ده‌که‌ویتته ژیر کۆنترۆلی حکومه‌ت و نینگلیز «۲۴» و نا‌کام بزوتنه‌وه‌که مۆرکیکی کۆنه‌په‌رستانه به خۆیه‌وه ده‌بینی!! جا نه‌گه‌ر وه‌ک سه‌عد جه‌واد باسی ده‌کات دوا‌ی نه‌وه‌ی که حزب له هاوینی ۱۹۴۵ تووشی که‌رتیووون هات، (۲۵۰) نه‌ندام ته‌نیا بۆ حزبی (شۆرش) جیا‌بو‌په‌نه‌وه، هه‌روا نه‌گه‌ر (۵۵۰۰) یش «۲۵» ته‌نیا حزبی رزگارکار کوردیان دروست کردب «۲۶»، نه‌وا له‌وه تیده‌گه‌ین که ره‌وتی چه‌په‌ره‌وی ناو حزب و ره‌وتی سؤقیهت خوایی چه‌ند بالا ده‌ست بوون.

دووه‌م: نینگلیز خوایی، بالی راسترۆی ناو حزب به پتچه‌وانه‌ی ره‌وتی چه‌په‌رۆی ناو حزب تا ده‌هات به‌ره به‌ره له که‌می ده‌دا. نه‌م ره‌وته تاکۆنگه‌یه‌ی سالی ۱۹۴۵، له ژیر ته‌نسییری (سه‌رۆکی بالایی) حزب ره‌فیق حیلمی پتیاان وا بوو که نه‌گه‌ر شتیک بۆ کورد بگری، ده‌بی به ده‌ستی نینگلیز بئ ده‌نا له‌وه دووره‌وه سؤقیهت چیمان بۆ ده‌کات. تا کۆنفرانسی ۱۹۴۵ یش نه‌مه بیرکردنه‌وه‌ی خودی سه‌رۆکی بالایی کوردیش بوو، ئیدی له‌م میژوو به دواوه سه‌رۆکی بالاش تینگه‌یشت که نینگلیز جگه له فریودان و کات کوشتن و راگرتنی چالاکیه‌کانی حزب به‌ولاوه هیچ نارمانجیکی دیکه‌ی له‌به‌ر چاوی نه‌گرتووه. من پیم وایه دوو هۆکار که به‌رهمه‌ی یهک نه‌نجام بوون، کۆتایی مه‌رگی حزبی هیوايان راگه‌یاند، هۆکاری یه‌که‌م

که بقرگاری خاکي ئیتالیا خهباتی دهکرد. تاوه‌هاش ناوی کۆمه‌له‌ی (ژیکاف) یش هه‌مان ناوی نه‌و بزوتنه‌وه ئیتالیه‌یه بوو Risorgimento که کۆمه‌له‌ی کاربۆناری، واته کۆمه‌له‌ی (دارکه‌ران) ی ناراسته دهکرد. جا تۆ بلیتی نه‌مه ریککه‌وتی میژوو بی یان له ناگایه‌وه بووی؟ ده‌کرئ بلیتین به‌نامه‌و پیره‌وو پرۆگرامی کۆمه‌له‌ی (ژیکاف) هه‌مان به‌نامه‌و تیروانینی حزبی (هیوا) بوو به‌چهند ورده جیاوازییه‌کی زۆر که‌مه‌وه. ده‌کرئ بلیتین کۆمه‌له‌ی (ژیکاف) هه‌ر به‌ راستی لکتیکی حزبی هیوا بوو. نیشتمان تۆرگانی کۆمه‌له‌ی ژیکاف هه‌موو ژماره‌یه‌ک له سه‌ره‌وه‌ی به‌رگی گۆقاره‌که‌وه ده‌ینوسی (بژی سه‌رۆک و کوردو کوردستان و هیوا). هه‌روه‌ها ده‌بی بلیتین که پتوه‌ندی نیوان ژیکاف و هیوا به‌ پته‌وی مایه‌وه. ته‌نانه‌ت کۆمه‌له‌ی ژیکاف دوو رۆژمیتری سالانه‌ی بلاک‌کرده‌وه. هه‌ر دووکی به‌ ناوی خۆی و هیواوه چاپ کردبوو. له سه‌ر دێری رۆژ نه‌ژمیتری تایبه‌تی کۆمه‌له‌ی ژیکاف بۆ سالی ۱۳۱۲ دا نووسراوه (بژی سه‌رۆک و کوردو کوردستان و هیوا) و له هی سالی ۱۳۲۳ دا نووسراوه «رۆژمیتری تایبه‌تی کۆمه‌له‌ی ژیکاف بۆ وهرزی ۱۳۲۳ رۆژی ۶۴ - ۱۳۶۳ ی هیجری و ۴۵ - ۱۹۴۴ ی میلادی. نه‌م سالی تازه‌یه له هه‌موو نه‌نامه‌کانی ژیکاف و هیوا و هه‌موو کوردیکی که له پیناو سه‌ربه‌ستی نه‌ته‌وه‌ی کورد تی ده‌کۆشی پیرۆزبیت» ۲۷.

هه‌روا ده‌بی بۆ میژوو بلیتین که حزبی (هیوا) ده‌یه‌ویست له‌گه‌ل کورده‌کانی باکووری کوردستانیش پتوه‌ندی و هاو‌خه‌باتی بگرئ. بۆ نه‌م مه‌به‌سته‌ش هیوا کاپیتان عزت عبدالعزیزی بۆ مه‌لبه‌ندی (خۆببوون) هه‌نارد. تاوه‌کو مه‌سه‌له نه‌ته‌وايه‌تییه‌کان چاره‌سه‌ر بکه‌ن ۲۸». له نه‌جامدا ریک ده‌که‌ون که له ۴ ی ئاپریلی ۱۹۴۴ وه‌فدی هه‌ردوو لا کۆبینه‌وه، به‌لام مه‌خابن به‌ره به‌ره هاتنه پتیشه‌وه‌ی گرفته‌کان و دواتر لاواز بوون و دهرده کوردو هه‌لوه‌شانده‌وه‌ی هیوا نه‌م هه‌ولانه‌ی بی نه‌جام و هیوا هتشته‌وه.

لێردها بی جی نییه مرۆف بپرسی ئایا چۆن (حزبی هیوا) و کۆمه‌له‌ی (ژیکاف) له‌یه‌ک کاتدا سالی ۱۹۴۵ بیکه‌وه به‌یه‌ک کۆتایی گه‌یشت؟ ته‌گه‌ر سوؤقیه‌ت کۆمه‌له‌ی (ژیکاف) ی خنکاند، نه‌وا ئینگلیزیش حزبی هیوا ی خنکاند. ئیدی له‌م میژوو به‌ داوه بزافی رزگاربخواری کوردستان له سه‌ر ریککه‌ی کوردستانبوون لادراو میژووینیک له (هه‌رمچیتی) له هه‌ردوو لاوه ده‌ستپیکرد، که تا ئیستاش پرییه له خیانته‌ت و خۆین و گوناھ

ده‌گه‌یه‌نی، یان ده‌ستبه‌رداری نه‌م راپه‌رینه‌ بی؟ له ژیر گوشاری بالی چه‌په‌ره‌وی حزب، که زۆریه بوون به‌ گشتی بریاردا که به هه‌موو شیوه‌یه‌ک پشتگیری له‌م راپه‌رینه بگرئ. هیوا له به‌یاننامه‌یه‌کدا به‌ نیوی [من مقر الزعامه الكردیه الی الشعب العراقی الکریم] «۲۳»، به‌یاننامه‌یه‌کی بۆ گه‌لی عێراق نووسیوه‌و تاوانی جه‌نگ هه‌لگیرسان ده‌خاته نه‌ستۆی حکومه‌ت و داوای چاره‌سه‌ری کێشه‌کان ده‌کات «۲۴». ده‌بی بلیتین که حزبی هیوا هه‌موو یارمه‌تییه‌کی لۆژستیکی و ئاگادارینامه‌و لایه‌نی دیپلۆماسی راپه‌رینی بارزانی خسته نه‌ستۆی خۆی، هتدیک له نه‌فسه‌ره کورده‌کانی نه‌ندامی هیواش به‌ گه‌رمی چوونه پال بزوتنه‌وه‌که‌و (هیوا) له به‌یاننامه‌یه‌کدا له سه‌ر بریاری سه‌رۆکی حزب، له یادداشتنامه‌یه‌کدا هاتوه: [نحن الزعيم الاعلی للشعب الكردی امرنا بما یاعنی ان الملا مصطفی البارزانی هو احد رجالاتنا ...] «۲۵». زۆری نه‌برد راپه‌رینی بارزان له ژیر گوشاری (۳۰۰۰۰) سه‌ریازی عێراقدا به‌ هاریکاری نوێی هتزه‌کانی ناسمانی به‌ریتانی «۲۶» به‌ کۆتایی گه‌یشت و بارزانی له به‌رامبه‌ر هتیشه‌یه‌ک له‌داوی یه‌که‌کانی سوپای عێراقدا، له ریکه‌می‌کانی ره‌شه‌وه له ئۆگۆستی ۱۹۴۵ به‌ خۆی و پیاوه‌کانییه‌وه به‌ چه‌که‌وه گه‌یشتنه رۆژه‌لاتی کوردستان.

۳ جیم: هیوا - ژیکاف: یه‌ک کۆتایی

له پتیشدا گوتمان که هیوا حزبیکی ناسیۆنالیستی کورد بوو و ده‌یه‌ویست دیواری سنووره ده‌ستکرده‌کان ببریته و خه‌ونی گه‌وره‌ی به‌ کوردستانیکی نازادو یه‌کگرتوه‌وه ده‌بینی. هیوا له‌ گه‌ل هه‌موو پارچه‌کانی کوردستاندا پتوه‌ندییه‌کی گه‌رمی هه‌بوو و پرۆژه‌یه‌ک بوو بۆ ناسنامه‌ی Identite ی کورد. هیوا له سالی ۱۹۴۲ له گه‌رمی شه‌ری دووه‌می جیهانی، ومختایه‌ک سوؤقیه‌ت به‌شیکی زۆرتیرینی رۆژه‌لاتی کوردستانیان داگیر کردبوو، سی له نوینه‌ره‌کانی خۆی: ۱- میر حاج نه‌حمه‌د ۲- مستفا خۆشناو ۲- عیزه‌ت عه‌بدولعه‌زیز بۆ دامه‌زراندنی لکتیکی هیوا له رۆژه‌لاتی کوردستاندا ده‌نیریته سابلاغ. یاش چاوپیکه‌وتن و کۆبوونه‌وه له‌ گه‌ل کۆمه‌له‌یک تیکۆشه‌ری کورد به‌نامه‌یه‌ک له ۱۶ ی سیتامبه‌ری ۱۹۴۲ بۆ دامه‌زراندنی کۆمه‌له‌یه‌ک به‌ نیوی (ژیکاف) هوه دادنه‌نێن که، کورتکراوه‌ی (ژیانه‌وه‌ی کورد) ده‌گه‌یه‌نی. لێردها حه‌ز ده‌که‌م نه‌وه بلیتیم که وه‌ک چۆن کۆمه‌له‌ی (دارکه‌ران) ی ناوکی سه‌ره‌تایی حزبی هیوا هه‌مان ناوی نه‌م کۆمه‌له‌ نه‌ینیه ئیتالیه Karbonari بوو،

پهراویزه کانا

١- مه خابن تا نیتسه نم نرشیفه که سیک سوودی لئوه نه بیښووه، چا نازام، نمه داسوژی ین بۆ رهفیق حیلمی یان
 ٢- تورکیا له سه ره تادا له جهنگ بیلایین بوو، دواتر له گهل سه ره کورده کانا نالمان له ٢٨ حوزه بیرانی ١٩٤١ هاریشتی خزی له گهل نالمان را کهماند. که نمه په کتیک له و فاکتورانه بوو که نینگلیز نمه دم کورده کانی خوارووی دهلاواندهوه. دپاره بیښووه نییه نکهه نیشاره به وه بدین که دواتر وه ختابهک تورکیا نه شماره له ٢٣ فیوریه ١٩٤٥ به قازانجی هاریه بیانه کانا بۆ به نالمانیا بانگه یشتنی جانگی دا، ناسوژی جهنگ خه ریک بوو به کۆتایی دهگهشت و نم لاواندهو بیشت به کۆتایی که بیشت و هر نم سالش بوو که حزبی هیوای نیدا نیتزا.
 ٣- به بکر سدقی که رچی له ره چه له کدا کوردهو ناسیونالیسته کورده کانا زوریان به رز کوردهوه بیسیان و ایوو سفنی دیه ویت دهوله تیک بۆ کورد دروستیگات! هر نم به کوره بوو که له به ردهم ژنه پالی نینگلیز هابی سه روکی شانزوی سویابی به ریشتایی کویووی (که شو عازمه وه کورد نییه)، بکه ریوه بۆ: نجهده فتنهی صنفوه: العراق فی الوثائق البریطانیه سنه ١٩٣٦، ص. ٤٤٨ (نمه له کتیبه که ی د. کمال مظهر احمد، صفحات من تاریخ العراق المعاصر، بغداد، ١٩٧٨، ص. ١٣٠ و هر گراوه). هر ووه دهی بلتین که به میانه نامهی سه ده نابادی نیوان عتراق و تورکیا نیوان به ره زامندی به بکر سدقی مۆرکرا. بکه ریوه نه جاتی عمودللا: رمزی نایع له پهراویزی نه مومانی بیدا. رۆژنامه ی (ناآلی نازادی) ژماره ٣٣، ١٩٩٢
 ٤- په کتیک له بکوره کانی به بکر سدقی، سه ره هتگی کورد (عبدالعزیز بامولکی) ی خاوهنی کتیبی (کوردستان و کورد اختلالی) بوو. هیتستا نه وه روون نه بیته وه که چی نم کورده نیشتمایه ره وهی هانداهه بۆ به شار بوون له تیز کردنی به بکر سدقی!
 ٥- فیصل الدباغ، اضاوا علی کتاب: الجمعیات والمنظمات والاحزاب الكردیه فی نصف قرن ١٩٠٨ - ١٩٥٨، کوردستان، اپریل ١٩٧٧، ص. ٦٤
 ٦- بۆ پیوهندی نیوان کولتور و ویست له دروست کردنی نه وه دا بکه ریوه بۆ: Ernest Gellner, Nation et nationalisme, Traduit de l'anglais par: Benedict pineau, 1994, pp (83-96)
 ٧- د. موکه ردهم تاله بانی بیی وایه که کۆمهله ی (دار که ران) سالی ١٩٣٧ له شاری که رکووک دامه زراوه. بکه ریوه: عبدالستار طاهر شریف، الجمعیات والمنظمات والاحزاب الكردیه فی نصف قرن ١٩٠٨ - ١٩٥٨، بغداد، ص. ٩٤ من پیم وایه کۆمهله ی دار که ران سه ره تا له شاری هه ولتر دامه زراوه. دواتر رهنکه هر زوو لکی که رکووکیش کرابته وه هه ول درابتی لکی دار که ران له هه موو کورده ستاندا بکه ریته وه. چا نه وهی د. موکه ردهم یاسی ده کات پیم واینی دامه زراوانی لکی که رکووک کۆمهله ی دار که ران بووه.
 هر ووهها Davio McDowell بیی وایه که کۆمهله ی دار که ران له سلیمانی دامه زراوه دهنوسنی (لاوانی زور رادیکالی ناسیونالیسته له سلیمانی کرویئکی دیکه یان بیکه ینا، دار که ران که به هریمان له کاربوتاری زیانه وهی نیالیایی و ره ده کرت) پروانه Davio McDowell, A modern history of the Kurds, London, I.B, Tauris, 1995, P:289
 هر ووهها کریس کۆچیرا بیی وایه که کۆمهله ی دار که ران له دوا ی سلیمانی (برایه تی) و کۆمهله ی (نازادی کورد) ستییم کۆمهله ی که له سلیمانی دامه زراوه. بکه ریوه بۆ: Kutschera, C, Le mouvement national Kurde, Paris, 1979, P 134
 ٨- فهسه له دباغ. هه مان سه رچاوه ی پیشوو. ل. ٧١
 ٩- موسی عبده ولسه سه ره ده بگرتنه وه که (ره فیق حیلمی خزی دوا یان لیده کات به نه نام له ریک خراوه که به ریکرن، تا جهن رۆژیک نه و جار وه لای لیده کتیره وه که به ریده کزن و داوه تی سه قلاوه ی ده کن. پروانه: فهسه له دباغ، سه رچاوه ی پیشوو، ل. ٧٠ من پیم وایه نم کتیرانه وه به راست نیسه وه به بیجه واته وه ره فیق حیلمی به ریزه وه و هکو سه روکی بالا له لاین کۆمهله ی دار که رانه وه فه بوول کراوه ی بیده چی ناوتانی حزبه کاش (هیوا) هر له سه ره پیشنیاری ره فیق حیلمی خزی بوو بۆ.
 ١٠- Michael, M. Gunter له کتیبه که ی خویدا میتزوی له دایکوبوسی حزبی هیوا به سالی ١٩٤١ دامه ن. بکه ریوه بۆ

بهرامیهر به یه کتر. چا تۆ بلتی نه مهش ریکه وه تی میتزوو بی یان لوژیکی کوه کی هیز بووی که له سه ره دارو په ردووی هه ردو ریک خراوه کورده ستانییه که، دوو حزبی هاو مانا و هاو مه به ست و هاو ناو دروستبوون که تا نیتستاش خه ون به خود موختارییه وه ده بین! مائناوا ... هیوا
 نا کۆکیه کانی ناوخوی حزب تا ده هات ته شه نه ی ده سه ند. تا دوا جار له کونفرانس یکی گشتی حزب که له که رکووک به سترا ١٩٤٤، بالی چه پی ناو حزب به ته وای خوی له حزب کیشایه وه به شیکیان له گهل (په کیتی تیکوشین) ی لکی حزبی شیوعی عتراق که ویتن. هتندیکیشیان له گهل گروبی (القاعده) که ویتن. هتندیکیشیان حزبی (شورش) یان دامه زرانده به شی زورتینیشیان له گهل حزبی رزگاری کورد که ویتن. هر چی بالی راسته ره وه ی حزب تا ماوه یه که به ته نیا دریزه ی به زیانی حزیداو به هه مان ناوی حزبی هیوا مانه وه تا دوا ی کونگره ی که لار ١٩٤٥ دوا جار به هیمنی و نیوون و له شوین خویانه وه (پارتی دیموکراتی کورد) «٢٩» یان لئوه شین بوو.

نه نجام

حزبی هیوا له سه ره ویه ندیک هاته سه ره گۆره پانی کوردستان که سه ره تای جهنگی دووه می جیهانی بوو. حزبیکی ناسیونالیست و له پهری چه په وه تا نه پهری راستی به خویه وه گرتبوو. پرۆژه یه کی کوردستانی بوو بۆ پیکه وه نانی ستاتویک بۆ کورد، کۆمه لیک هوی دهره کی و ناوه کی له به ردهم هیوا قووتبوونه وه بۆ سه ربیرینی نم پرۆژه یه وه له ساته ومختیکی زور ناسکی جیهانیدا سه ربیرا. به هه لوه شانده وه ی هیوا له م سه رو به نده ی دوا ی جهنگ، نه خشه ی پرۆژه یه کی نه ته وه یی چاره نووسسازی کورد له ناو چوو. نه گهر هوشیاریی نه ته وه یی به قوریانی سه ره وه ربی سوقیه ت نه که رابوا یه، نه و له وانه بوو نم پرۆژه یه نه بیته دوو که لی سه بیله که ی مام ستالین. خو نه گهر هه روا به هه مان شیوه نینگلستانیش نه که رابوا یه مه زار که ی پیاوچاکان و نووشته ی نه روکی سیاسیمان، نه و نه مرق بی (هیوا) نه ده بووین و مه نزالمان له هه وار یکی دیکه بوو، وه لی نه فسووس هویه کانا و نه نجامه کانی میتزوو ناوه ها شکانه وه. نه مه لوژیکی نم میتزووه مله وره یه که نیمه نه وه له دوا ی نه وه باجی بۆ ده دهین، باجیک تا مرین! پاریس / نۆقه مبه ر - دیسامبه ری ١٩٩٨

رزگار حوسين

(ياداښت): سهرهتايهکي لهبيرگراو

د ژباړون ترين و نهنگر او ترين قوناخه له ميژووي کوردا. ميژووي ويرانگر دني ولات و هراجر دني هممو قيه ميژي نه وه يي. ميژووي جاشايه تي داگر که راني کورداستان. ميژووي پتگه يان دني «سهر کرده» ي بوده له، که هممو که فانه ت و توانا که يان نه وه يووه کويزانه نيتاعه ت و توکري سهر کرده کان يان بکن و ته نانه ت دوورماني له هاورنگان يان بکن.

فسه يه کي نه سته غي کوردي هه يه ده لیت: نه سپيان زين دگردي، کيسه ليش قاچي خو ي هه لده بري.

رهنگه هېچ نووسينک هېنده ي نه م قسمه نه سته هغه بؤ ياداښت نووسينه وه ي هندی له کوته سياسي کورده کان گونجاو نه بېت، چونکه هه نديک له وانه، سهره راي نه وه ي که ژيان نامه کان يان که مثرين ناستي هونري نووسين، جوانناسي، زهوق و سه ليفه و روايني زمان يان تيدان نيه و، به کوردي يه کي په ربووت و شتيواو نووسراون، له هه مان کاتدا راستگويانه و مهوزوع يانه (نؤيزه کنيغانه) نه نووسراون. هه ژيان نامه به کيش نه گهر راستگويي و مهوزوع يه تي تيدا نه بېت و شته نه زانراوه کان ناشکرا نه کات بايه ختيکي ميژوويي نايبت.

رهفېق حېلمي له ياداښته کان يدا باسي زؤر ترين رووداوه کرنه گه کاني سهرده مي خو ي ده کات، که چي باسي خو ي و ژباني تايبه تي خو ي ناکات، به لام زؤر به ي نه مانه ي نه مري، دروست به پتجه وانه ي رهفېق حېلميه وه، زؤر تر باسي خو يان و که مثر باسي رووداوه کرنه گه کان ده کن.

کورده خه لکه ساده و ناسايه که ي له سياسي ته مدارني ژؤر ترين، خو پنه ري له نووسه راني روونا کبير ترين. نه م راستيه که نه سياسي ته مداران و نه نووسه راني کورده دچنه ژري.

سياسه ته مداراني کورده، که قه ت رؤژنک له رؤژان ري زي خه لک و بؤچووني خه لک يان نه گرتووه و، گالته يان به قسه و بؤچوونه کان يان کردووه، نه م رؤش هه نديک يان به م (عه نتر نامه ن) دريژه به پيشه ي گالته پتکردن دده ن، به لام گالته کردن به خو پنه ري کورده. نه م هه له ناوهرؤکدا ته نيا گالته به خؤکردنه!

مرؤف کاتيک ناستي ياداښته کاني رهفېق حېلمي و ناستي که لي له و (ياداښتانه) ي که نزيکه ي په نجا سال دواتر نووسراون، به راورد ده کات زياتر نه م راستيه ي لا ده چه سپيت که:

باشووري کورداستان نه هه له رووي سياسي و کولتوري و کؤمه لايه تيه وه، به لکه ته نانه ت له رووي ياداښت نووسينه وه، په نجا سال به ره و داوه گپرداوه ته وه.

دپاره به عس بهر پرستيکي سهرديکي نه م به ره و دا گپرانه وه يه ي باشووري کورداستان، به لام ثايا هه نديک له م «عه نتر» انه ي کورده و ده ياني ديش، که هپشتا ده سه لاتي سياسي يان هه يه، له م تاوانه دا بهر پرستين!

کاتيک هپزا رهفېق حېلمي ياداښته کاني خو ي نووسيه وه، نه م پياوه فزه دلسؤز و به توانا و داهپنه ره، له م کاره يدا ويستي ميژووي گرينگ ترين قوناخ ي ژباني سياسي کورده بنووسته وه. ويستي کؤمه لیک نه پتي سياسي سهرده مي شتيخ معموود، که خو ي ناگاداريان بوو، به نه مانه ته وه بخانه به رده ستي نه ته وه که ي. له هه مان کاتدا ويستي نه زمووني سياسي خو ي، وهک يه کيک له به شداره چالا که کاني نيو بؤر افي کورده له چاره نووس ساز ترين سهرده مه کان يدا، که سهرده مي شو رشي شتيخ معموود و لکان دني کورداستان بوو به عتراقوه، بؤ نه وه کاني دواتر به جي به پليت.

هپزا رهفېق حېلمي به ره وه ي سياسي ته مداريکي گه وره بيت روونا کبير تيکي گه وره و ره خنه گريکي نه ده بيش بوو. نه م لکؤلينه وه يه ي نه م دهر ياره ي نه ده بي کوردي نووسيه وه تي «شيعر و نه ده بياني کوردي»، که له کؤتايي سالاني چله کان و سهره تاي په نجا کاتدا به دوو بهرگ چاپکراون، شاکار تيکي سهرده مي خو يه تي و، زؤر ديد و بؤچوونه ره خنه يه کاني هپزا، دهر ياره ي نه م شاعرانه ي له کتپه که يدا باسي کردوون، هپشتا نرخی نه ده بي و ره خنه گرانه ي خو يان پاراستووه.

هه روا ماموستا سهر کرده يه کي سياسي لته اتوو، راستيژ و ده ست و دهر وون پاک بوو. بؤيه ياداښته کاني چند له رووي ميژوويه وه، وهک دؤکؤم نتيکي ميژوويي، که که مي تيکي راستيژ نووسيو ني، نرخی خو يان هه يه هپنده ش، له رووي نووسيني ميژووي سهرده ميکي گرينگي کورداستان و له رووي نووسيني په خشاني کورديه وه گرينگن و بايه ختيکي ميژوويي، زمانه واني و زؤشنيري يان هه يه.

دواي هپزا رهفېق حېلمي و نه حمده ته غي، به ده گمه ن له عتراقدا سياسي ته مداراني کورده، جگه له پياواني دؤستي به عس يان سهر به به عس، توان يان ياداښته کاني خو يان بلاو بکه نه وه. نه م ياداښت نامه ي سهرده مي به عسيس به گشتي باه ندي کؤنترؤلي ده ولت بوون، يان به هانداني ده زگاي جاسووسي عتراق و بؤ ماري و به مه يلي نه وان نووسراون.

به لام له م سالانه ي دواي يدا له دهر وه ي ولات کؤمه لیک سياسي کورده، وهک چاوليگه ري، که وخته بلاو کورده وه ي ياداښت و بيره وهر يه کان يان.

نه وانه ي نه م ياداښتانه بلاوده که نه وه زياتر نه وانه ن که له کؤتايي سالاني چله کان و سهره تاي په نجا کان و دواتر ده ست يان به کاري سياسي کردووه و نه م رؤ پيري وون و پيان وايه که تاکه شتيک دواي نه م ته مانه دريژه له ده ست يان بيت نه وريه ياداښته کاني خو يان بنووسته وه. يان زؤر به يان ده يانه ویت له ناو ميژووي تيکشکان و هه رس و ولا تفرؤشيدا پاکانه يه کي شه خسي بؤ خو يان بکن، يان خو يان بکنه رؤستم، يان عه نتر. چونکه ميژووي نه م سيي ساله ي دواي کورده، که نه مان باسي ده کن.

1998

ناماده کردنی ریواس نه حمه د

خه لاتى نوبل سرا به خوسى سهرماگۆ

دهههوى به نووسين وا له خوینهر بگهه بیربگاتهوه

نهوانه ی خه لاتى نوبل وهردهگرن هيجيان له مرؤفیکى ناسایى زیاتر نییه.

خوسى سهره ماگۆ



میشیل سپیکتهر Michael Spicter نووسه ریکى ئەمریکیه لهو باوهره دایه که سهره ماگۆ داھینه ریکى گهه ره یه و شایسته ی خه لاته که یه، گه رچی ته نیا له سههه د پینجی خوینهرانى ئەمریکا دهیناسن. ناخۆ بهر پیککهوت ناوی سهره ماگۆ بۆ خه لاته که پالتوراوه، یان مه زنیی و

ههزاران نووسه رو داھینه رى مه زن له بواری ئەدهب و هونه ردا پله و پایه ی شایسته یان هه بووه و هه یه، به لام له و هه زارانه له جیهاندا سالی یه ک کهس ئەم خه لاته وهرده گری. هه ربویه هه موو سالتیک میدیاو چاپه مه نییه کان سهه رقالی دۆزینه وه ی نه و نه ئینیانه ن، که وای له ئەکادیمیای سویدی کردووه ئەو نووسه ره بۆ خه لاته که هه لبرێری.

خه لاتى نوبل ناسنامه یه کی جیهانییه و به ره هم و داھینه نه کانی ئەو نووسه ره به بێ پاسپۆرت ده که یه نته گه لانی تر. زۆر له و نووسه رانه ش پيش وهرگرتنی ئەم خه لاته له دنیا دا هینده ناسرا و نین، بۆ نمونه گه رچی پینج ساله سه ره ماگۆ بۆ ئەم خه لاته کاندید کراوه، به لام تا ئیستا ته نیا پینج رۆمانی کراون به سویدی. شاون دۆم وایل Shaum De Waal که له یه کیک له رۆژنامه کانی خوارووی ئەفریقا دا وه ک ره خنه گری ئەده بی کار ده کات، ده لیت: سه ره ماگۆ شایسته ی ئەو خه لاته یه هه رچه نده خه لکیکی زۆر به ره مه کانی نه و یان نه خویندۆته وه. له هندستان له ناوه نده ئەده بییه کاندا، سه ره ماگۆ ته و او نه ناسرا و بوو، سه ره نووسه رى به شی کولتووری یه کیک له رۆژنامه گه ره کانی ئەو ولاته کاتیک که گوئی له هه والی به خشی نیی خه لاته که به سه ره ماگۆ ده بیت، که میک بیده نگ ده بیت و پاشان ده پرسیت، ناوه که ی چۆن ده نووسیت.

داهینانی نووسه رکه و بهر دوا مېوونې له پشکین و گهړان به دواي حقیقه تدا؟

من بؤ نهمه له دایک نه بووم

«باوکم نیمچه خویندهوار بوو دهیتوانی ناوی خوئی و هندی شتی تر بنووسیت، دایکم نه خویندهوار بوو، به درژیایی ژیانیشی هر به نه خوینداواری مایه وه. زور له خزمه کاتم نه خویندهوار بوون، کاتیک ناوړ له رابردو ددهمه وه، من بؤ نهمه له دایک نه بوو بووم، به لآم روویدا. ژیانې مندالیم و به شیکې زوری ژیانې گهړه سالییم، پاشخان و خو سازدان بوون بؤ کاره کانی نهم بیست ساله ی دوايم.»

سهره ماگؤ تهمنی دوو سالان دهیت له بهر دهستگورتی و بیدهرامه تی خیزانه که ی له گوندی «نازین هاگه Azin haga» بؤ له شیونه دهگوزنه وه. له ویش هر به هژاری مانه وه، به لآم له وئی بواری چوونه بهر خویندنی بؤ ره خسا. سهره ماگؤ هر له مندالییه وه هژگری کتیب و خویندن بوو، هر چنده مندالیتییه که ی که م کتیب بووه هر وهک خوئی دهلیت «له سهردهمی مندالیما کتیب نه بوو، گهر هه شبوویت پاره نه بوو تا بیکریت. که یکه مین کتیبم کری، تهمنم نژده سالان بوو، پاره ی نه وه شم له برادره ریکې نژیک قهرز کرد.»

دایکیشی ته واو له حه زو مایلی کوره که ی گه یشتبوو بویه زور جار به سهر دراوسی و ناسیاوه کانیاندا دهگهړا، تا کتیبیک یان تیکستیک بؤ کوره که ی پیدا بکات. له م رووه وه سهره ماگؤ دهلیت: «له بهر نه وهی نه وانه خوینتر نه بوون هینده گوئیان به کتیب نه ددها، ئیتر ده توان وینای نه وه بکن که چ جوړه کتیبیکې سهر سهریم خویندبیته وه، کاتیکش که گهړه تر بووم کتیبخانه کان بوونه په ناگام، له ویش تا ئیواره په کی درهنگ دهمامه وه.»

سهره ماگؤ له قوتباخانه دا بهر دوا م بوو، به لآم پاشتر به هوی نه دارییه وه، دایکی ناچار دهی بینیته بهر خویندنی پیشه گهړی قوفلسازی، که هرزانترین به شی خویندنی پیشه یی بووه.

باوکی زوو کوچی دوا یی دهکا، هر بویه نه رکی یارمه تیدانی ماله وه شیان دهکه ویته نه ستوی نهم. له م ماوه یی تهمنه نیدا بؤ دایبندر دنی بژیوی خوئی و خیزانه که ی، کریکاری و فیته رچیتی و کاری میکانیک و هیتری کردوه. هر بویه تا ئیستاش له ژیان و بهر هه مگانیدا، ریزو خو شه ویستیه کی نایه تی بؤ نه که سانه هیه که بؤ بژیوو بهر دوا می ژیان کاری سهخت

و قورس دهکن.

نووسه له سهره تادا دهست به شی عرو به خشان نووسین دهکات، به لآم هیچیان لی بلاونا کاته وه. دیاره دهیزانی که کاتی بلاوکر دنه وه میان نه هاتووه، یان خوئی به ته وای لییان دنیا و رازی نه بووه. له م رووه دهلیت: گهر له و کاته وه دهستم به بلاوکر دنه وه بکر دایه، به م پله یی ئیستام نه دهگه یستم. هروا له و باوهره دایه که رهنگه مروف له تهمنی بیست و پینچ سالیما بیتنه شاعیریکې باش، به لآم نایته رومان نووسیکې باش. دیته یادی که تهمنی هه ژده سالان دهیت، په کیک لیی دهپرستیت:

دته وئی بی بی به چی؟

- به نووسه.

سهره ماگؤ دهلیت: له یارمه کاتیک نهم قسه یه م وت، بهی نه وه ی راسته و خق مبهستم نه وه بی بیه نووسه. له تهمنی بیست و پینچ سالیما (۱۹۴۷) په که مین رومانی Terrado Pecado هر چنده ناویشانی رومانکه به م شتویه نه بوو، ناوی (بیتوهژن) بووه، به لآم بنکه ی چاپ و بلاوکر دنه وه ناوه که ی پی دهگوزن، گوايه ناویشانه که ی سهرنج راکیش نه بووه. سهرماگوش گوئی به م هه سه لپه نه دا، چونکه نه و گوزینه بؤ رهواج و بازار بوو.

به لآم پاش وهرگر تنی خه لاتی نؤیل چاریکی تر نهم رومانه ی چاپ دهکریته وه، له گه ل نه وی خودی سهره ماگؤ مه زنده ی نه وهی نه ده کرد که نهم رومانه ی مابیت، هروا بریاری دا بهی هیچ دهستکاری و گوزانیک هر به و جوړه بلاو بکریته وه که په نجا سال له مو بهر نووسراوه.

سهره ماگؤ دهچووه قاوه خانه ی CafeChia do له شیونه و خه ریکې نووسین ده بوو. هر له و قاوه خانه یه داریککه و تیکې سهر سهره ماگؤ به ره و جیهانیک دهبات که به هوی نووسین و کاری رومانه گه ریه وه بتوانی بژیوی ژیان دابین بکات. رومیک له رومانه کی سهره تاشه سته کان بوو، کاتیک هونه رمندی پورتوگالی هوم بیرتو دی ئاقتلا Humberto De Avila هاته نه و قاوه خانه یه بؤ نه وه ی بلیتی کونسیرتیک به برادره ریکې بدات، به لآم برادره که ی له وئی نایت. جا بؤ نه وه ی بلیته که به زایه نه روات دهیدا به سهره ماگؤ. نهمهش بوو به هوی سهره تاشه یه کتر ناسینی سهره ماگؤ نه و هونه رمنده، پاشان هر له رتگی نهم هونه رمنده وه کاری رومانه گه ریه ی پیدا دهکات.

له سالی ۱۹۶۶ دا کومه له شی عری [Ospomas Possi-

[veis] بلاو دهکاته وه.

له سالی ۱۹۶۸ دا وهک رمخنه گریکی نه دهبی له گوڤاری «سیارا» دا کار دهکات.

له سالی ۱۹۷۰-۱۹۷۱ دا دوو کومه له شیعرې تر بلاو دهکاته وه.

هر له سالی ۱۹۷۱ دا نو وارانې له و ماوه پیدای نووسی بووی کودهکاته وه له کتیبیکدا به چاپیان دهگه یه نئ.

سهره ماگو وهک رۆژنامه نووسیگ کاری له

رۆژنامه یه کی رۆژانه دا دهکرد به ناوی Diarode Lisboa

به لام له سالی ۱۹۷۳ دا به هوی جی اوازی

بوچوونه کانیه وه سه باره ت به ه لېزاردن ، نه یوانی

به ردو ام بی و ، ناچار واز له و کاره دینئ. دواتر دهچته

رۆژنامه یه کی دی، که پاش شوړشی نه پرلی ۱۹۷۴

نه ویش داخرا. دواي نهم شوړشه ده بیت به سهر

نووسه ری رۆژنامه ی Diarode Noticias به لام هینده

نابات له نوقه مبه ری ۱۹۷۵ دا شوړشه که شکست دینئ ،

سهره ماگو ش به هوی په یوه سته بوونی به پارتنی

کومه نیستی پورتوگاله وه له کاره کی وه دهر دهرئ.

پاشان به بیکاری ده منننه وه، له م بیکاریه دا بوو که

نووسه به ره و لوتکه و ناویانگ دهر کردن رۆشت.

سهره ماگو خوی له م باره یوه ده لیت: بیکار مامه وه

بریارم دا که به دواي کاری نویدا نه گه یم، به لکو

بنووسم، بۆ نه وه ی بزانم تا کوئی بر ده کم. فیری نه وه

بووم که ساتیک هیه گرن گترین سات بی له ژبانی

نووسه ردا.

به مجزوه بریار ددا هه موو کاتی خوی بۆ نووسین

تهرخان بکات، نه ژبانه ش که پتا تیپه ری باشترین

که ره سته و سه رچاوه و نه زمون بوون بۆ کاره کانی

دا هاتووی. هر بویه ده لیت: من زانکوم نه خویندووه،

به لام خودی ژبان زانکوی راسته قینه م بوو.

تا سالی ۱۹۷۸ رۆمانیک و چند کومه له شیعره و

چیروک و کوکراوه ی کومه له و تارنیک بلاو دهکاته وه،

تامواوه یه که هیچی نه نووسیوه، پاش نه وهی هاته وه

نووسین گه لیک به ره می بلاو کرده وه. « کاتیک بیست و

پینج سالان بووم به که مین رۆمانم نووسی، دواتر بۆ

ماوه ی بیست و شش سال هیچی دیکه م نه نووسی،

هیچم نه بوو بیلیم. کاتیک مه سه له ی نووسین هاته تاراه

ناچار بووم شتیک ه لېژیم. ده بوو یان به دواي

کارتیکدا بگه یم بۆ دابینکردنی ژبان، یان کاری نووسین

هه لېژیم. نیستاش که خه لاتئ نؤیلم وهر گرتووه،

پنده چی هه لېژار دنه که م راست بوو بیت.

۱۹۸۲ رۆمانی (یاداشتنامه ی دیر - Memorial do Con- vinto) نووسی که خه لاتئ (پینووسی جیهان) ی له سهر وهر گرت.

۱۹۸۴ رۆمانی (سالی مردنه که ی ریکاردو ریس - O Ano da Morte de Ricardo Reis) ی بلاو کرده وه که خه لاتئ (که وره ترین رمخنه ی له سهر وهر گرت).

۱۹۸۹ رۆمانی (میژووی گه مار قوادی له شبونه historia do Cerco de Lisboa) ی بلاو کرده وه.

سالی ۱۹۹۱ رۆمانی (نه نجیل به گوتیره ی مه سیح - Evangelho Segundo Jesus Cristo) بلاو کرده وه که خه لاتئ نه ده بی پورتوگال و یه کیتی نووسه رانی ولاته که ی

له سهر وهر گرت. له سالی ۱۹۹۲ شدا خه لاتئ جیهانی نه وروپای له سهر هه مان رۆمان وهر گرت.

۱۹۹۴-۱۹۹۵ هه ردوو به شی یاداشتنامه که ی بلاو کرده وه.

هه ردوو رۆمانی یاداشتنامه ی دیر و نه نجیل به گوتیره ی مه سیح، خه لاتئ (کامایوس) وهر ده گرن.

۱۹۹۵ رۆمانی (کویرایی - Ensaia sobre a Cegueira) بلاو دهکاته وه.

۱۹۹۸ رۆمانی (هه موو ناوه کان - Todos os Nomes) بلاو دهکاته وه.

سه رجه می نه وکومه له شیعره و رۆمان و چیروک و یاداشتنامه و شانۆنامه و کومه له و تارانیه ی بلاوی کردوونه توه، بیست و چوار به ره من و تا نیستا به

بیست و پینج زمان وهر گتیردراون، سه رجه می ش نؤ خه لاتئ دهر باره ی نه و به ره مانه وهر گرتووه.

« پیموا نیبه نهم خه لاتم له بهر هوی سیاسی

وهر گرتی، به لکو له سهر بناغه یه کی نه ده بی

وهر مگرتووه.»

دواي به شدار بوونی له یه کتیک له پیشانگا گه وره کانی

کتیب له فرانکفورت. به رتوه به ری بنکه و چاپه مه نی

به ره مه کانی دواي لیده کات بمینننه توه، چونکه رۆژی

سه ره ره که ی رتیکه وتی راگه یانندی هه والی به خشینئ

خه لاتئ نؤیل دهکات.

سهره ماگو نیازی مانه وه ی نه بوو، چونکه نه و سالی پار

چاوه روانی خه لاته که بوو، هر بویه بریار ددهات بۆ لای

ژنه که ی بگه رتته وه.

ته و او ماندوو شه که ت بوو. له یه کتیک له سالۆنه کانی

ترانزیتی فرۆکه خانه ی فرانکفورت دانیشته بوو،

چاوه روانی سه ره بوو، به ره و لای ژنه که ی و سی

سه که یه ی.

به لام زۆری پیناچیت رۆژنامه نووسیگ به ته له فون

بکرایه. نه‌مکاره دهنوانی گرنګی نووسر پروونیکاته‌وه. له‌سەر به‌کټک له‌رہی کتیب‌خانہ‌که‌یدا، نه‌سپه په‌رؤینه‌یه‌ک ده‌بینرئ، که‌ ژنیکي په‌نجا ساله‌ به‌ نامه‌یه‌که‌وه به‌ دیاری بؤی نارووه، کاتی خوئی ژنه‌که هه‌شت سالان بووه نه‌م نه‌سپه په‌رؤینه‌ی درووست کردووه. ژنه‌که بؤی دهنووسیت: گهر ته‌م نه‌سپه له‌ ماله‌که‌تا بمینتته‌وه به‌خته‌وهر ده‌بم.

نه‌و نامانه‌ی که‌ پورتوگالییه‌کان بؤی دهنووسن گه‌لټک کاری له‌ سەر دادنه‌ن و سهره‌ماگؤ پټی وایه که‌ نه‌و شایسته‌ی نه‌م هه‌موو پیا‌ه‌لانه‌ نییبه‌ بؤیه‌ ده‌لټت: نه‌مانه‌ هه‌موو بؤ نه‌ویه‌ که‌ چهن‌ کتیب‌یکم نووسیه‌وه، نه‌وانه‌ی که‌ سوپاسم ده‌کن له‌ به‌ر نه‌و شانازییه‌ به‌ که‌ پټم به‌خشیون.

نه‌و په‌یوه‌ندی و نامانه‌ لای سهره‌ماگؤ پردیکي رؤخی له‌ گه‌ل خویننه‌رانیدا درووست کردووه، بؤیه‌ به‌ نیازه‌ نامه‌ی خویننه‌رانی له‌ کتیب‌یکدا کوکاته‌وه به‌ چاپ بگه‌یه‌نئ. سهره‌ماگؤ له‌و شویننه‌دا که‌ جیاوازی نووسه‌رو خویننه‌ر باس ده‌کات ده‌لټت: «من دهنووسم تا روونی بکه‌مه‌وه که‌ من کټم. هه‌موو مرؤفټیک به‌ دواي خودی خویدا ده‌گه‌رئ، به‌لام نه‌م هه‌لانه‌ بؤ نووسه‌ر زیانر دهره‌مخسټت».

سهره‌ماگؤ مارکسیستیکی ره‌شپینه

ژبانی خیزانه‌که‌یان و بؤجون و هه‌لوئستی باوکی وا له‌ سهره‌ماگؤ ده‌کن له‌ چه‌پي پورتوگالییه‌وه نریک بیت. له‌ سالی ۱۹۶۹دا ده‌چټه‌ ریزی حزبی کوومه‌نیستی پورتوگاله‌وه، که‌ له‌ خه‌باتی نه‌پنیدا بوو بؤ گؤرپنی رژیمي ولاته‌که‌ی. سهره‌ماگؤ راسته‌وخو نه‌گیراوه‌وه تووشی زیندان نه‌بؤته‌وه. خوئی له‌م رووه‌وه ده‌لټت «بؤ نه‌وه ده‌بی سوپاسی هاوړټکانم بکه‌م که‌ له‌ کاتی لټپرسینه‌وه‌دا، ناوی منیان نه‌هیناوه، هه‌رچه‌نده‌ دواي شؤرشى ۱۹۷۴ هه‌ندئ له‌و به‌لگه‌نامانه‌ که‌ له‌ تهرشیفی داموده‌زگاکانی -ناسايش - دا دؤزرانه‌وه، نه‌وه دهرده‌خن که‌ بریار بووه له‌ ۲۹ته‌پریدا بمگرن، واته‌ چوار رؤژ دواي شؤرش. زؤرجار هاوړټکانم به‌ گالته‌وه پټم ده‌لټن شؤرش روویدا تا تو له‌ گرتن دهریازکات».

پاش تټکشکانی شؤرشى نه‌پرل له‌ نؤقه‌مبه‌ری ۱۹۷۵دا سهره‌ماگؤ به‌هؤی پابه‌ندبوونی به‌ حزبی کوومه‌نیسته‌وه، له‌سەر نووسه‌ری رؤژنامه‌ی-Diaride No-tasias وه‌لاده‌خرئ و بټکار ده‌مینتته‌وه. سهره‌ماگؤ هټشتا به‌ حزبه‌که‌یه‌وه په‌یوه‌نداره‌و، له‌م رووه‌وه چه‌خت له‌وه ده‌کات که‌ ته‌نانه‌ت نه‌گه‌ر مه‌رجی به‌خشیینی

کچټکی لای نه‌لمانی کارمه‌ند له‌ فرؤکه‌خانه‌ی فرانکفؤرت ناگادارده‌کاته‌وه که‌ مژده‌ی هه‌واله‌که‌ به‌ سهره‌ماگؤ بدات، کچه‌کesh په‌کسه‌ر دهر واو مژده‌ی به‌خشیینی خه‌لاته‌که‌ی ده‌داتی و پټی ده‌لټی ده‌بی یگه‌رټیته‌وه بؤ پيشانگاکه‌.

سهره‌ماگؤ (پتده‌چي شله‌زابي) ده‌لټت:

- چؤن بچمه‌ دهره‌وه؟

کچه‌که‌ به‌ دالانټکی درټژدا ده‌بیاته‌ دهره‌وه. سهره‌ماگؤ پالټوکه‌ی داوه‌ به‌ سهره‌بالتیکداو به‌ ده‌سته‌که‌ی تریشی جانټاکه‌ی هه‌لگرتووه، بی‌ری ده‌کرده‌وه: «ته‌نیا بووم بیرم له‌وه ده‌کرده‌وه که‌ چؤن شته‌ گه‌وره‌کانیش بچووکن».

له‌ وه‌لامی پرسپاریتکدا ده‌لټت:

- هه‌ستم به‌ چی ده‌کرد؟ یه‌که‌مین کاردانه‌وه‌م به‌هټز بوو. به‌خته‌وه‌ریی، به‌لام تټستا نارام.

سهره‌ماگؤ پټی وایه‌ ته‌م خه‌لاته‌ دراوه‌ به‌ هه‌موو نه‌وانه‌ی که‌ به‌ زمانی پورتوگالی ده‌په‌یفن و دهنووسن، به‌ ولاته‌که‌ی دراوه‌ که‌ سهره‌ماگؤ شانازی پټوه‌ ده‌کات.

نه‌وه په‌که‌مین چاره‌ که‌ نه‌م خه‌لاته‌ به‌ نووسه‌ریکی پورتگالزمان ده‌درټت، که‌ یه‌کټکه‌ له‌ زمانه‌ کوته‌کانی نه‌ورویاو یاشماوه‌ی زمانی لاتینه‌.

سهره‌ماگؤ ده‌لټت: من په‌که‌مین نووسه‌رم که‌ به‌ زمانی پورتوگالی دهنووسم و نه‌م خه‌لاته‌م پتده‌درټت. ئټمه‌ کوئنټرین ولاتی نه‌ورویاین و ماوه‌ی (۸۰۰) ساله‌ سنووره‌که‌مان نه‌گؤړاوه، زؤر نووسه‌ری گه‌وره‌مان هه‌بوو، من پټموايه نه‌ک لاینه‌ ره‌سمییه‌کانی پورتوگال دلخؤشن، به‌لکو خویننه‌رانیش به‌خته‌وه‌رن. که‌ تټستا ئټمه‌ خه‌لاتی نؤیلمان وهرگرت.

«من دهمه‌وئ به‌ نووسن وا له‌ خویننه‌ر بکه‌م بی‌ر

یکاته‌وه»

له‌ ولاتی جیا‌جیا‌وه به‌ تله‌فون و فاکس و پؤست سه‌دان پیروژبایی پټگه‌یشټووه. له‌ زووره‌که‌یدا شه‌ش ریز نامه‌و پیروژبایی به‌سهر یه‌که‌وه دانراون. سهره‌ماگؤ نازانی جیبکات، چؤن وه‌لامی نه‌م هه‌موو پیروژباییانه‌ بداته‌وه. بؤیه‌ ده‌لټت من هه‌رده‌م به‌ ته‌نگه‌وه‌ بووم وه‌لامی هه‌ر که‌سټک بده‌مه‌وه که‌ زه‌حمه‌تی کټشاوه‌و نامه‌ی بؤ نارووم. به‌لام تټستا باوه‌رناکه‌م بتوانم

سهره‌ماگؤ بايه‌خټکی فره‌ به‌ خویننه‌رو په‌یوه‌ندی نټوان نووسه‌رو خویننه‌رده‌دات و، پټی وایه‌ نه‌م په‌یوه‌ندیه‌ ده‌بی هه‌میشه‌ به‌رده‌وامبی. بؤیه‌ لای وایه «به‌شټکی گرنګی به‌رهمی نووسه‌ر نامه‌ی خویننه‌رانه، ده‌بوايه له‌ گه‌ل هه‌ر به‌رهمټکدا به‌رهمټکی تر بؤ نامه‌ی خویننه‌ران تهرخان

سهرهماگۆ گهرچی مروؤقیکی رهشبینه، بهلام بروای بهوه ههیه که وشهوه ئهدهب دهنوانن رۆلی مهزن له ژبانی مروؤقایهتیدا بنویسن. له ههمان کاتدا پتی وایه که ئهمروؤ پهیوهندی ئهدهب به واقیعهوه پهیوهندییهکانی جاران نییه، بۆ نمونه وینهیهک دهنوانی له ههزار وشه زیاتر بلتیت «ئیمه له جیهانیتیدا دهژین به ئاسانی مامهله له کهل شته خیراکاندا دهکهین، زیاتر بیر لهو رووداوانه دهکهینهوه که ههئوکهین، نهک نهوانهی رهنگه له داهاتوویدا رووبهدهن. ئهوهی ئیستا ئیمههی تیا دهژین دهنوانن ناوی کولتووری ئیستای لیتینین. ئهوهی که مروؤف لهم جیهانهدا دهیکات، بۆ خۆقایلکردنیکي کاتییه» سهرهماگۆ وهک نووسهریکي جدی به دواي کولتووری داهاتوویدا دهگهریت، ئهتوسفهریک که پرديک بیت بهرهو بنیاتنانی نایندهمان بهریت.

سهرهماگۆ سهبارته به گرنگی ئهدهب جهخت دهکات و دهلتیت: نهوه کاریکی ئاسانه که چاوت له تهلهفزیون وهرگهریت، بهلام ناتوانیت بهو ئاسانییه مامهله لهگهله کتیدا بکهیت. ئهمهش گرنگی ئهدهب دهردهخات.

له بهرهمهکانیشیدا پتی لهسهه نهوه دادهگرێ که مروؤف ئهوانایهی ههیه که ژبان بگهریت. سهبارته به جیهان و پهیوهندییهکانی مروؤف و کۆمهلهگهش، سهرهماگۆ پشنیاری نهوه دهکات که بهدواي ئیدیاڵیکدا بگهرین، عهقلی مروؤقایهتی بۆ خزمهتی مروؤف به کار بهیتریت. ههر بۆیه دهرستیت: بۆ دهبی چوون بۆ مهریخ له پرگارکردنی خهلکانی برسی تاسانتر بی؟ نابی ژبانی مروؤقایهتی لهم باری شیزۆفرینیاییهدا بهیقلینهوه. ناگریت بهرز بروانینه داهینانه زانستییهکان و سووک سهیری خۆمان بکهین، راسته داهینانه زانستییهکانی مروؤف له رادهبهره، بهلام ئهمه چۆن لهگهله پشتگوئی خستن و بیزههاتنهوه له ملیۆنان مروؤف که دهبنه قوربانی، بهراورد بکهین، بۆ نمونه نهگهر (مین) دانهینرایه مروؤف قاچ یان دهستی له کیس نه دها. بۆیه دهبی عهقلی مروؤقایهتی و داهینانه زانستییهکان بۆ خزمهتی مروؤقایهتی بهکار بهیندرین، نهگینا عهقلیکی کویرمان دهیت، که ناتوانی داگۆکی له ژبان بکات.

من خوانه ناسیکی بی خهم

پاش دهرچوونی رۆمانی (ئینجیل بهگۆرهی مهسیح) له سالی ١٩٩١ دا سهرهماگۆ کهوته بهر هیرشی توندی کلێسای کاسۆلیکی، بهپتی بۆچوونی ئهم کلێسیایه سهرهماگۆ سووکایهتی به خودای عیسا کردوه، ئهمهش سووکایهتیکردنه به کهلهپوورو کولتووری ناین. وهزیری

خهلاتهکش وازهینانی لهو بیروباوهره بووایه دهستبهرداری قهناعهتهکانی خۆی نهدهبوو.

سهرهماگۆ لایهنگیرو دۆستی مروؤفی کهمدهرامهت و ههژارهو دیفاع له دادپهروهری کۆمهلهایهتی دهکات. له گفتوگۆیهکهدا دهلتیت: له لیکۆلینهوهیهکی نویدا نهوه خراوته روو که سامانی (٢٢٥) کهس له ههره دهولهلمهندهکانی جیهان، به ئهنزهی سامانی له ٤٧٪ دانیشتهوانی ههژارهو بیدهرامهتی دنیا، له شویتنیکي تریشدا ئامازه بهوه دهکات له کاتیکدا که نهو به هۆی خهلاتی نۆبلهوه دهبیته خاوهنی یهک ملیۆن دۆلار، که چی له زۆر شویتندا داهاتی ناوهندی نیوهی دانیشتهوانی دنیا له رۆژیکدا له دوو دۆلار کهمتره.

سهبارته به گۆرینی جیهان رهشبینی خۆی رادهگهینی و دهلتیت «دهستم لهسهه دلمه و پیم واییه که مروؤقایهتی بهختیار بیت، چونکه نهوه تهنیا تاکهکانن که کهلک له ههلهکان وهردهگرن و شت فیر دهبن، نهک کۆمهلهگاو کولتوورهکان منیش ناتوانم لهمهدا خۆم بدۆزمهوه».

نهوهش روون دهکاتهوه که تهنیا رهشبینهکانن جیهان دهگۆرن و بنیانهنر نهوانن که ههولدهدن کۆمهلهگه بهرز راگرن. بهلام نهواتی تر که له جیهان رازین، بیر له گۆرانی ناکهنهوه.

رۆژنامه نووسیکي نیسپانی که ناوی Juan Arias گفتوگۆیهکی تیرو تهسهلی له گهله سهرهماگۆدا کردوهو له کتبیکی دوو سههه لاپههرییدا چاپکراوه. لهم چاپیکهوتنهدا سهرهماگۆ به وردی باسی بیروروای بۆچوونهکانی خۆی دهکات و، قهناعهتهکانی ئهوه لهگهله بۆچوونی تهقلیدیانهی کۆمهستهکاندا زۆر جیاوازه، ئهم سۆسیالیزم به بزوتنهوهیهکی رۆچی دادهنیت و لهو بریویهدایه که ئهم بزافه به رادهی پتیوست لیک نه دراوتهوهو به تهواوهتیش بهکارنهبراهه، تیکههیشتن و روونکردنهوهکان بۆ سۆسیالیزم جیاوازن زۆر جاریش بهناوی سۆسیالیزمهوه گهلیک ناوان نهجام دراوه. سهرهماگۆ دیفاع لهو تاوانانه ناکات که له سۆقیهتی جاراندا بهریاکراون، بهرای ئهوه ئهمونهکههی سۆقیهت بۆیه تیکشکا، چونکه مروؤف ناتوانی له ژباندا بهردهوام بیت نهگهر گوئی لهخهلهک نهگریت.

سهرهماگۆ تا ئیستاش به ساکاری دهژی و له رابردووی دانهراوه، له بری نهو سمینارو کۆرانهش که له دامودهزگا ئهکادیمی و رۆشنبیرییهکانی لاتینی ئهمهریکادا به رتیوهیان دهبات ههچ پارهو پولیک وهرناگریت.

که له ژيانمدا پروویدايت، سرهماگؤ دهلیت: پيلا وای لیکردووم که که متر ومختی نهوم هبئی پیر له مردن بکه مهوه سهری بوشایی پرووچ بگم. نووسر ئیستا تمهني ۷۶ ساله هیواداره تا سهه سالی بی، هر وهک خوی دهلیت: گهر مرؤف فروولی بی و حز بکات ناگاداری هممو نهو شتانه بیت که رووده دن و به تنگی خه لکی تره وه بیت و خهمیان بخوات، دلنیا به که دهوانیت تا سهه سالی بی بی. من دهزام که سی تا چوار کتیبی ترم ماوه بیاننوسم، نیازیشم نیبه له بهر نهوهی خه لاتی نؤیلم وهرگرتوه واز له نووسین بیت.

شپوهی نووسینی رۆمانه کانی سرهماگؤ تایه تمهندی خوی هیه و خاوم سنیلکی تایه ته، له رۆمانه کانی دیاوگی درنژ به کار دهینیت که زور رهوانه خوینر له گه ل خویدا دهبات. له رۆمانه کانی گپره وه (راوی) جیاوازن و له سر زهمینه و مهوایه کی فراوان وه گریان دمخات، هر واکاله جاری له نووسیندا به کار دهینتی. وشه که رهسته هیه کی گرنکه به لای سرهماگؤ وه. رهنه گره نه ده بییه کانی و هر گپره کانی شاپه تی نه وه دهن که سرهماگؤ زمانکی دهوله مندو رهوانی هیه. هانس بیری گرتن که به کتیکه له وهر گپره سوئدییه کانی دهلیت: گهره ترین فرهنگی زمانی پورتوگالی هیه که (۴۰۰) هزار وشه گرتوته خوی، سرهماگؤ به شیکي زوری له وشانه به کارهیناوه. هر واکاله دهلیت سرهماگؤ نووسه ریکی قول و مرؤفدوسته و پروای به وه هیه که مرؤف توانای نهوهی هیه به ره و نایندهی باشتر پروات. نووسینه کانی پر له زهوق و گالته نامتزه.

سرهماگؤ خه یال و ریالیزم نامیتتهی به کتر دهکات و له ریگه خه یالی قولی خوی وه دهه ویت به ریالیزمه بکات که بؤ مرؤفایه تی دهخوازیت، له ههمان کاتا فاکتی میژووی و نایینی به کار دهینتی و به وری به دواي نهینیه کانی مرؤف و جیهاندا دهگه ریت. فولکلور که له پوری پورتوگالی سرچاوهی قولی گپره وه به ره مه کانی نهون. له ههمان کاتا که لک له نه ده بی نوئی نیسپانی و لاتین نه مریکا وهرده گرت.

سرچاوه کان

- ۱ - رۆژنامهی Dagens Nyheter، ژماره ی رۆژانی ۹ نوکتوبر، ۷ و ۱۰ ديسه مبر ۱۹۹۸
- ۲ - رۆژنامه ی Expressen، ۹ نوکتوبره ی ۱۹۹۸
- ۳ - رۆژنامه ی Svenska Dagbladet، ژماره ی رۆژانی ۹ نوکتوبره ی ديسه مبر ۱۹۹۸
- ۴ - Aftonbladet، ژماره ی رۆژانی ۹ و ۱۷ نوکتوبره ی ۱۹۹۸

کولتوری نهوکاتهی پورتوگال ریگه نهوهی نهه نهو رۆمانه بؤ خه لاتیکي نه ده بیی نه وریایی کاندید بکرت، ئیستاش فاتیکانیه کان رهنه یان له نه کادیمیای سوئدی گرتوه له وهی که خه لاتی نه مجاریان داوه به سرهماگؤ. سرهماگؤ له وه لامی نه م پرؤتیستهی نهواندا دهلیت: من گرنکی به وه نادم که فاتیکانیه کان چی دهلین. با نهوان سرقالی نوئز کردنه کانی خویان بن و واز له خه لکی تر بیتن، نهوان ده بوایه سه رنجی هه له کانی خویان بدهیه، نهوان پتویستیان به ۳۰۰ تا ۴۰۰ سال هه بو تا به وه بگن که رهفتاریان به رامبر به قهیرانه کی گالیق گالیلی هه له بووه.

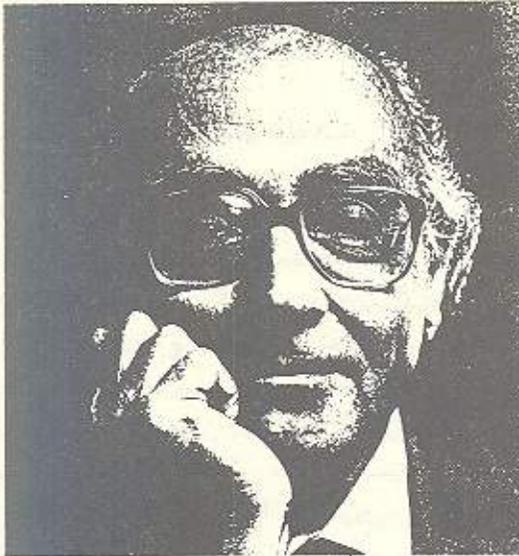
سرهماگؤ هه لوستی رهنه گرانهی تایه تی خوی سه باره ت به ناین هیه و، نه مهش له به ره م و رایه کانیدا ئاشکران «نایینی مه سیحی هه ولده دات فیلمان کات که نهوانی ترمان خؤش بوویت، نه مهش بی مانایه: مرؤف ناتوانی به بریار یه کیکي تری خؤش بوویت. نهوهی گرنکه و نیمه پیرمان چوه ته وه، نهوهی که ریز له وانی دیکه بگرن».

باوک و دایکی سرهماگؤ که سانیکي به نیمان نه بوون و هیندهش گرنکیان به پهره ردهی نایینی مناله کانیان نه داوه، نه مهش کار تیکردنی خوی له سهه ژیانی سرهماگؤ داناوه. سرهماگؤ دهلیت: من «خوانه ناسی Ataist» یکی بی خه م، هر گیز فهیرانی نایینم نه بووه..... کاتیک که دهنوسم خودا، وهک میتافور به کاری دهینم، چونکه من وهک دیارده یه ک پروام به خودا نیبه».

سرهماگؤ نه وهش راده گه په نیت که نهو ریز له هه موو که سیکي نیماندار دهگرت، به لام پتی وایه که مرؤف ده بی له و کاره بیعه قلیبانه دور که ویتته وه که به ناوی ناینه وه نه نجام ده رین.

دواي ده رچوونی نه م رۆمانه ی سه فه ری نیسپانی دهکات و له دورگه ی لانزه روتا Lanzarote نیشته چی ده بیت، تا ئیستاش له وئی ده ژی، نهو خوی به په ناهه ندو راکردو نازانیت، به لکو وهک خوی روتی دهکاته وه مانه وهی له وئی پتیشیاری پیلای Pila ی ژنی بووه. پیلای نه رۆژنامه نووسیکی نیسپانییه، دواي خوئنده وهی کتیبه کانی سرهماگؤ بریارده دات گف توگؤیه کی ته له فریونی له گه ل ساز بکات، دیاره له م دیداردا بریاری نه وه دهن که ببنه هاوسه ری یه کترو له سالی ۱۹۸۸ یشدا زه ماوه ند ده کن. پیلای ئیستا چل ویه کسالانه سته مین ژنی سرهماگؤیه. سرهماگؤ سه باره ت به ناسینی پیلای دهلیت: نهوه باشترین شت بوو

خۆسێ سهره‌ماگۆ



تۆلّه

جەسەن نوور له سوئیدییهوه کردوووه به کوردی

سەر تاپا جەستەیی وشەپەکی کیشا که نه‌بیسترا .
به‌گاوهمخۆ رووباره‌که ده‌کشنا .

به‌هه‌ورازه‌که‌دا سەرکه‌وت بێ ئه‌وه‌ی بڕوانیته‌ ده‌رووبه‌ر .
ئهوێ پاینی فریزه‌که بوو . دوورو له پێشتر ، خۆر خا‌که
به‌یار و باخچه‌ دارزه‌یتوونه خۆله‌میشییه‌که‌ی
ده‌سووتاند . سیسرده‌یه‌کی میتا‌لرنگ و چالاک
بێده‌نگییه‌که‌ی ده‌سمی . له‌ دووررا ته‌تمۆسفیره‌که
ده‌له‌ریه‌وه .

ماله‌که‌ یه‌ک نه‌مۆم بوو ، نزم ، سپیکراوه و خه‌تخه‌تی به
زه‌ردیکی تیرره‌نگ . دیواریکی کوێتر ، بێ په‌نجه‌ره ،
ده‌روازه‌یه‌ک ده‌رگایه‌کی بچووکنتر تیاپدا که کوره‌که
کردیوه . زه‌وی ژووره‌که‌ فینکی به‌ پتیه‌کیان به‌خشی .
سه‌وله‌کانی دانا و به‌ باله‌کانی ئاره‌قه‌ی ته‌ویلی
سرییه‌وه . بێده‌نگ راوه‌ستا و گوێی له‌ تریه‌ی دلێ خۆی
گرت ، گوێی بۆ ئه‌و ئاره‌قه‌یه‌ هه‌لخست که به‌ خاوه‌ خا‌و
له‌ سەر له‌شی ده‌رده‌که‌وته‌وه . ناوا چه‌ند ده‌قیقه‌یه‌ک
مایه‌وه ، بێ تاگا له‌و ده‌نگه‌ی که له‌ باخچه‌ی پشت
ماله‌که‌وه‌ هات و له‌ نا‌کاو بووه‌ هاواریکی سمپنه‌رو بێ
هۆ : ئاله‌ی به‌رازیکی به‌ستراو . نا‌کام که کوره‌که‌ وه‌جوله
که‌وت ، ئه‌مجاره‌یان هاواری نا‌ژه‌له‌که‌ زامدار و له

کوره‌که‌ له‌ رووباره‌که‌وه‌ هات . پێخواس ، پانتۆله‌که‌ی تا
سه‌ر نه‌ژنۆکانی هه‌ل کردبوو و پتیه‌کانی قوراوی .
کراسیکی سووری پۆشیبوو ، دوکمه‌کانی ترازابوون ،
تازه‌ مووه‌کانی هه‌رزه‌کاری سینگی به‌ ده‌رکه‌وتبوون .
قژی تاریک . . و به‌و ئاره‌قه‌یه‌ی به‌ مله‌ باریکه‌که‌یدا
ده‌مچۆرا ته‌پوو بوو . له‌ ژێر قورسای ئه‌و سه‌وله‌
دریژانه‌ی که داوه‌ گیای رووبار پتیانه‌وه‌ هه‌لواسرابوو و
هێشتا ناویان لێوه‌ ده‌نکا ، کوور ده‌رۆی . به‌له‌مه‌که
هێشتا به‌سه‌ر ناوه‌ لێخه‌نه‌که‌دا ده‌له‌نجا و ده‌سیه‌جی وه‌ک
ئه‌وه‌ی به‌ دزه‌ ته‌ماشای بکه‌ن چاوه‌ خه‌ره‌کانی بۆقیک له
ناوه‌که‌وه‌ ده‌رکه‌وتن . کوره‌که‌ ته‌ماشای کرد و ئه‌ویش
سه‌یری ئه‌می کرد . ئینجا بۆقه‌که‌ جووله‌یه‌کی نا‌کاو
کرد و ون بوو . پاش ده‌قیقه‌یه‌ک رووی رووباره‌که‌ روون و
نارام بۆوه ، وه‌ک چاوه‌کانی کوره‌که‌ ده‌تروسکایه‌وه .
هه‌ناسه‌وه‌ به‌رخۆ هێنانه‌وه‌ی لیتاوه‌که‌ بلقی خا‌و و نه‌رمی
گازی به‌ردا که ته‌وژمه‌که‌ له‌گه‌ل خۆیدا رایدا‌بوو . له‌و
چه‌رگه‌رمای ئیواریه‌دا سپیداره‌ به‌رزه‌کان بێده‌نگ
ده‌شنانه‌وه‌و ، له‌گه‌ل سه‌روه‌یه‌کی نا‌کاودا ، گولتیکی خێرا له
(با) دا زا ، مه‌لکی شین سینگی به‌ ناوه‌که‌دا خشانند و
به‌تاو فری . کوره‌که‌ سه‌ری هه‌لپه‌ری ، له‌و به‌ری
رووباره‌که‌دا کچیک نارام وه‌ستابوو و کوره‌که‌ی دا‌بووه
به‌ر چا‌و ، کوره‌که‌ ده‌سته‌ نا‌زاده‌که‌ی به‌رز کرده‌وه‌ و

خوځی له لیدانه تاوانگازمکه‌ی بپارتیزئ. ههمان سیسره زیکاندی، کزتر، ئینجا هه‌رازه‌که، گیایه‌که که بۆنی شله‌ی گهرمی لی ده‌هات، فینکاییه مه‌ستکه‌ره‌که‌ی ژیر لقه‌کان، لیتاوه‌که که ده‌چپته نیو په‌نجه‌کانی بی و به‌سهریاندا فیچقه ده‌کات.

کورده‌که راوه‌ستا و سه‌پیری رووباره‌که‌ی کرد. به‌سهر په‌له‌ گیارووباریکی دم روځه‌که بۆتیک فنچکی دابووه، ته‌لخاوی وه‌ک نه‌وه‌ی پت‌شوو و به‌ جاوه خیره ده‌رپۆقیوه‌کائییه‌وه و وادیار بوو چاوه‌ری بی، پتسته سپیه‌که‌ی قورگی له‌رزی. دهمه داخراوه‌که لوچیکتی گالته‌جاریپانه‌ی پتکه‌پینا. قه‌ده‌ریک رابوورد، نه‌ بۆقه‌که جولا نه‌ کوره‌که. نه‌و‌دم کوره‌که وه‌ک نه‌وه‌ی له‌ شتیکی شووم وه‌رچه‌رخئ، به‌ سه‌ختیه‌وه نیگای لادا و له‌ نیو لقی نزمی دارچناره‌کائی نه‌و به‌ری رووباره‌که‌دا سه‌رله‌نوئ کچه‌که‌ی بینی و جارتیکی تریش، بیدهنگ و چاوه‌روان نه‌کرای، بروسکه شینه‌که به‌سهر ناوه‌که‌دا قری.

کورده‌که به‌ شینه‌یی کراسه‌که‌ی دا‌که‌ند. له‌سه‌رخو رووت بووه‌وه و نه‌و دهمه‌ی که هیچ پۆشاکتیک به‌سهر له‌شیه‌وه نه‌ما، رووتیه‌که‌ی به‌ نه‌سپایی ده‌رکه‌وت. وه‌ک نه‌وه‌ی کویرییه‌ک خوځی تیمار بکا. کچه‌که له‌ دووری دووره‌وه ته‌ماشای ده‌کرد. پاشتر نه‌میش به‌ ههمان جووله‌ و شینه‌یی خوځی له‌ کراسه‌که‌ی و ههموو نه‌وه‌ی که دایده‌پۆشی، نازاد کرد، رووت و قووت له‌سهر پاشخانی سه‌وزی درمخته‌کاندا.

کورده‌که ته‌ماشای رووباره‌که‌ی کرده‌وه. بیدهنگی به‌سهر پتستی شلی نه‌م جه‌سته بی کوټاییه‌دا کشابوو، نه‌و بازنانه‌ی به‌سهر رووه نارامه‌که‌دا کرانه‌وه و له‌ چاوان ون بوون له‌ ناکامدا ده‌ریان خست که بۆقه‌که له‌ کوټدا نوقم ببوو. نه‌و کاته چوووه ناو ناوه‌که و به‌ره‌و روځه‌که‌ی نه‌و به‌ر مه‌لی کرد هاوکات تارماییه رووت و سپیه‌که‌ی کچه‌که بۆ ناو سپه‌ری لقه‌کان خوځی لادا.

نزیکتره‌وه هاته به‌ر گوځ. ده‌سه‌جی هاواریکی تر، تیژ، توره، پارانه‌وه‌یه‌کی بی ئومید، نزایه‌ک که چاوه‌روانی هیچ فربا‌که‌وتتیک نه‌بوو.

به‌ره‌و باخچه‌ی مۆبه‌قه‌که رایکرد، به‌لام له‌ به‌ر ژیرده‌ره‌که‌دا راوه‌ستا. دوو پیاو و ژنیک به‌رازه‌که‌یان گرتبوو. پیاویکی تر به‌ کتریدیکی خویناوی کیسه‌ گونی په‌کانه‌که‌ی شه‌قار کرد. شتیکی سوور، هیلکه‌شپوه و پان به‌سهر پووشه‌که‌وه ده‌ره‌وشایه‌وه. سه‌رتاپای په‌کانه‌که ده‌له‌رزی و نووزه له‌ نیوان شه‌ویلکه‌کائییه‌وه ده‌هات که به‌داوتک گری درابوون. برینه‌که پتر هه‌لد‌رینرا و گونه‌کان ده‌رکه‌وتن، شیررنگ و خویناوی، پیاوه‌که په‌نجه‌کانی کرده‌ شوینه هه‌لد‌راوه‌که، رایکتیشان، بایدان و پچراندنی. رووی ژنه‌که په‌ژمووده و شتیاو بوو. نه‌وان په‌ته‌که‌یان له‌ لموزی به‌رازه‌که کرده‌وه و به‌ره‌لایان کرد، په‌کتیک له‌ پیاوه‌کان داچه‌میه‌وه و دوو پارچه‌ چوور و نه‌رمه‌که‌ی هه‌لگرت. ناژه‌له‌که سه‌رسام وه‌رچه‌رخا و مل خوز راوه‌ستا و هه‌ناسه‌برکتی بوو. نه‌وسا پیاوه‌که بۆ به‌رازه‌که‌ی فریدان. نه‌و هه‌لیانی لوشی و بخوړانه‌ جوینی و قوتی دان، ژنه‌که چه‌ند وشه‌یه‌کی وت و پیاوه‌کان شانیان هه‌لته‌کاند. په‌کتیکیان پتکه‌نی، پتکه‌نینه‌که رتک نه‌و دهمه بوو که چاویان به‌ کوره‌که که‌وت له‌به‌ر ده‌رگا‌که‌دا. ههموویان بیدهنگ بوون و وه‌ک نه‌وه‌ی تاکه شتیکی بی پت‌یان بکری له‌و چرکه‌ساته‌دا، نیگایان به‌ره‌و ناژه‌له‌که وه‌رچه‌رخانده‌وه که به‌ هه‌سکه‌هه‌سک له‌ پووشه‌که‌دا راکشا و لموزی به‌ خوینی خوځی خه‌لتان ببوو.

کورده‌که سه‌رله‌نوئ چوووه ژووره‌وه. کوپتکی پر کرد له‌ ناو و خواردییه‌وه، لیتکه‌را به‌ گوشه‌کانی ده‌میدا، به‌ره‌و مل و تا مووه‌کانی سینگی داچۆرتت، مووه‌کان ره‌شتر هه‌لگه‌ران. که ناوه‌که‌ی ده‌مخوارده‌وه سه‌پیری ده‌ره‌وه و دوو په‌له‌ سووره‌که‌ی سه‌ر پووشه‌که‌ی کرد دوا‌یی به‌ جووله‌یه‌کی ماندوو وه‌رچه‌رخا و له‌ ماله‌که وه‌ده‌ر که‌وته‌وه و به‌ نیو باخی دارزه‌پتوونه‌کاندا روپی، جارتیکی تر له‌ ژیر گره‌ی گه‌رما‌که‌دا. خو‌له‌که به‌ ژیر پتیه‌کانیا ده‌جزا، به‌لام خوځی تی نه‌گه‌یاند به‌لکه لاره‌لار روپی تا

رډفيق سابير

پړوم تر يټي هونو مه ند يڼ

پوړتياوار سه عید

کتوپر وهک سيجريازيک ياري به شته کان دهکيت
ياري بهو رهنګانه دهکيت که بههار و خهون و پاييز دین
ياري بهو وهرزانه دهکيت که بټباکانه لهسهر جهسته و روخسار جيگورکي دهکهن.

له ناو په نجه کانتدا زه مان درهخشان

ژيان شاګه شکه

داهاتوو چاوهړي و

غهيب حيران.

ئيتر سهردهم سهردهمي رامن و پيشبينييه

کاتيک رهنګه کان دينيته په يقين،

سهردهم سهردهمي بيدار بوونه وهی جوانييه؛

روانين مانايه کی تازه دهدات به بينين

په يقين ريتميکی نوئي به تپه کان

بوکر دنيش خوينا سا به پرس و پيشبين.

ثيدي کوا ناوازيک، يان رهنګيک ده مينيت

په نجه نهی دوئيت!

کوا رازيکی ناخ ده مينيت

روخسار نهی درکينيت!



* * *



له گهمه‌ی رنگ و په‌یڤدا
 زهمان، به رووتدا، تا لیواری ته‌ی‌دییه‌ت والا
 شوین په‌نایه‌که شایسته‌ی شه‌فوق،
 بوشایی: مؤلگه‌ی سیبهره شه‌که‌ته‌کان
 ریگا‌کانیش: تاله‌ تیشک‌یک له بولت‌لدا
 شه‌پوله ره‌نگ‌یک که تا نه‌به‌ر ده‌کشیت
 هه‌وه‌سیک له به‌سنه‌لانی جه‌سته‌دا.

پیشه‌ی خو‌ته: پاراستنی جوانی تا نه‌ودیو سه‌رده‌می گه‌وجیتی
 گو‌یگرتن له په‌یفینی ره‌گ و
 گو‌زینی روخسار به رازستان.
 پیشه‌ی خو‌ته، یان چاوه‌نوس: خه‌وبینن تا لیواری شیت‌بوون
 یاریکردن به مه‌حال و
 بیدار‌کردنه‌وه‌ی تاویره‌کان.

به بالات خو‌ی ده‌پیتویت روژ
 به بیداری خه‌وبینه‌راته‌ت شه‌و.

ته‌نیا غه‌یب کاتیک سپیده‌ بیدار ده‌کاته‌وه؛
 هر حه‌قیقه‌ت، کاتیک له تاکبوونه‌وه‌ی خو‌ی راده‌مینیت، به تو‌ده‌چن
 ته‌نیا ژیان ده‌توانیت لاساییت بکاته‌وه.

۱۹۹۸/۱۰/۱۶

قاسم عزیز

Dogma 95

شەپۆلیکی نوڤ له سینەمادا!

تاكه كهسى و چيروكى تا رادهيك بايوگرافى ئاسا له چوارچيوه تيرمى تيوري نوڤر Auteur Theory دهستى به سەر بپروكهى فيلمه كاندا گرتبوو، به پەرورد له گه‌ل قوتابخانهى رىاليزمى نوڤى چله‌كانى ئىتاليادا Neorealism، كه چيروك و بابتهى فيلمه‌كانيان زياتر شپوزارى رىاليستانهى سەر به كۆمه‌لگه و به تايبهتى خهلكى زحمه‌ت‌كيش و هه‌ژارى ئىتاليان گرتبووه خو.

زۆربهى زۆرى فيلمى نه‌وته‌كان، به تايبهتى فيلمى نه‌مريكايى، پرن له ديمه‌نى زه‌بروزه‌نگ و چهك به‌كاره‌ئيان. هه‌روه‌ها نه‌و جوژه فيلمانه، توندوتىژ ئاميزانه چيروكه‌كان ده‌گيرنه‌وه. نه‌و ژه‌نرايه له فيلمى نه‌وروپايدا تا رادهيك كهم بۆته‌وه و توندوتىژى سايكۆلوژى جىگاي چهك به‌كاره‌ئيان و خوڤن رشتنى گرتۆته‌وه. به‌تايبهتى بۆ نمونه، له‌و رىبازه نوڤه‌دا كه دۆگما وهك ميسۆد به‌كار ده‌هينى، له گۆشه‌نيگاي سايكۆلوژىيه‌وه به‌ره‌نگار بوونه‌وهى كاره‌كتاره‌كان و په‌يوه‌نديان به يه‌كترييه‌وه، جوژه توندوتىژيه‌كى ديكه‌ى جياوازي درامايانه‌ى له فيلمساز كردندا خولقاندووه. بۆ نمونه رۆلتىكى تازه و كارىگه‌رت به كاميرا دراوه. كاميرا زياتر له‌سەر شان داده‌نریت و يانيش به‌دهست هه‌له‌گيرى. جولانه‌وهى خپرا، تىكدانى چوارگۆشه‌ى وینه به‌له‌رزىنى دهست بۆ خولقاندنى بارىكى سايكۆلوژى نه‌سره‌وت له فيلمه‌كه‌دا جىگه‌ى به ستيايه له‌قاندوه. نه‌وهى گرنگه گيرانه‌وهى چيروكه‌كه‌يه نه‌ك خودى وینه‌كه.

رژيسۆرىكى زيره‌ك پيوستى به‌وه نيه‌، چيروكىكى ساكار كه له بابته‌ىكى درامى و سه‌رنجراكيش بى‌كهاتبى، ئالۆزى بكات و شپرزهبى بخاته سەر. كاتىك چيروكبىرتىكى به‌هه‌ردار له گيرانه‌وهى چيروكه‌كه‌دا ناموچىرتىكى سه‌رنجراكيش به بابته‌كه ده‌بخشیت، نيتر نه‌وه گرنگ نيه‌ ديمه‌نه‌كان به چ شپۆهيك وینه ده‌گيرين يان ده‌خرينه‌ ناو چ جوژه چوارچيوه‌يه‌كى

سى سال به‌ر له ئىستا شه‌پۆلىكى نوڤ له فه‌لسه‌فه‌ى سينه‌ماو ته‌كنىكى فيلم به‌ره‌مه‌ئيان له سينه‌ماى دانماركيدا سه‌رپه‌له‌دا. مانيفىستىكى تازه ده‌رباره‌ى شپوزارى كار كردن له هونه‌رى فيلم دروست كردندا بلاوكرايه‌وه. نه‌م شه‌پۆله نوڤه ناوترا (دۆگما- نه‌وت و پىنج). ده‌ستپيشخه‌رى نه‌و رىبازه تازه‌يه‌ش رژيسۆرى به‌ناويانگى ئىستاى سينه‌ماى دانماركى لارس فۆن ترييه‌ر Lars von Trier بوو كه زياتر به فيلمى (شكاندننى شه‌پۆله‌كان Breaking the waves) ناويانگى ده‌ركرد.

مانيفىسته‌كه له سه‌ره‌ئادا بۆ به‌شيك له رمخه‌گر و نه‌وانه‌ى كه گرنگى به سينه‌ما ده‌دهن كارىكى سه‌رنج راکيش بوو، كه‌چى به‌شيكى تر خوڤان لى بىناگا كرد و نه‌وه‌نده گرنگيان پى نه‌دا. به‌لام ئىستا نه‌و رىبازه‌ى له مانيفىسته‌كه‌دا هاتبوو، بۆته تيۆرييه‌كى كامل و به كرده‌وه‌ش پراكتيزه ده‌كریت. تا رادهيه‌كيش دۆگما نه‌وت و پىنج، له‌لايه‌ن زۆربه‌ى رمخه‌گره‌كان باس ده‌كرى و پشتى پىده‌به‌ستن. فيلمسازه تازه‌كانيش كه‌وتونه‌ته خو و له هه‌ولى نه‌وه‌دان له‌به‌ر رۆشنایى نه‌و تيۆرييه فيلم و كارى سينه‌ماى به‌ره‌م بىن. له فيستيفالى نه‌مسالى (كان) يشدا، باس و خواستى به‌رچاو له‌مه‌ر نه‌م تيۆرييه نوڤه‌كراو، دوو فيلمى سەر به‌و رىبازه‌ش پيشان درا، كه به‌گه‌رمى مشت و مريان له‌سه‌ركراو و خه‌لاتيشيان پىدرا.

له شه‌سته‌كاندا، سينه‌ماى نه‌وروپايى، به تايبهتى سينه‌ماى فه‌ره‌نسى، له ژير كارىگه‌رى قوتابخانه‌ى شه‌پۆلى نوڤ (New Wave) ى رژيسۆرى فه‌ره‌نسى فرانسوا تروفۆ، F.Truffaut، پاشتریش گودار Godard گۆرانكارىيه‌كى به‌ره‌تى هه‌نایه ناو هونه‌رى سينه‌ما و كارىگه‌رييه‌كى به‌رچاوى كرده سه‌ر شپوزارى فيلم تۆمار كردن.

شه‌پۆلى نوڤ، له ريگه‌ى پيشاندانى فه‌لسه‌فه‌ى

فیلمهکه پټویستی به دیکوری تایبتهی ههبوو ئەوا دەبی
لهو شوینانه بگهرین که ئەم جۆره دیکورانهی
تیداههیی.)

۲. دەنگ و وینه به ههرا تومار دهکرین. هیچ دهنگیک
به جیاواز له وینه تومار ناکریت.
(تەنیا له کات و شوینی گرتنی فیلمهکهدا نهیی،
مۆسیقا نابێ ههیی)

۳. کامیرا دهبی به دەست بگریی. یان لهسەر شان
دابنریت. هەر جولانهوهیهک یان نهجولانهوهیهکی کامیرا
ئەگەر به دەست نهجام بدری ریگهی پتیدهدری. (نابیت
کامیرا لهسەر سێپایه (ستاتیف) دابنریت، بهلکو کامیرا
دهبی لهگهڵ رووداوی فیلمهکهدا هاتوچۆ بکات.)

۴. فیلم به رنگ تومار دهکرێ. رووناکی دانان
قهدهغیه.

۵. ئەگەر رووناکی کز بیت، دیمههکه لاهن یانیش
لامپایهک لهسەر کامیرا دانین.

۶. فیلتهر دانان و کاری پاش تومارکردن قهدهغیه.
۷. فیلم بۆی نیه رووداوی رههکی و (سهتخی) تیدابیت.
(کوشتن، چهک،) قهدهغیه.

۸. کات و جوگرافیای جیاجا قهدهغیه. واته رووداوی
فیلمهکه باس له نێستا و نێره دهکات.

۹. فیلمی ژانرا (جۆر) پهسهند ناکریت.
۱۰. فۆرمی فیلم دهبیت 35 mm بیت.

۱۱. ناوی ریژیسۆر له پێش فیلم یان له دواي فیلمدا
نانوسریت.

جگه لهوانه پهیمان دهدهم وهک فیلمسازیک واز له
بۆچوون و چهزه خۆبیهکانم بهینم، من چیتز هونهرمهاند
نیم. پهیمان دهدهم که له خولقاندنی "شاکار
دووردهکهوموه". ساتهکان له لای من له تهواوی کارهکه
گرنگتره. نامانجی سهرهکی من داواي راستیه له
هاوکارهکان و دهرووبهرم. ئەوهی دهمهوی به ههموو
کههستهیهک دهپهینمه بهرههه، تهناهت ئەگەر بیت و
لهسەر حیسابی جوانکارییهکانی هونهرهکهشم بن.
کۆپنهاگن دووشهممه

1995 mars 13

نیمزا

Lars von Trier
Tomas Vinterberg
Soren kragh- Jacobsen
Kristian Levring
Anne Wivel

تا نێستا دوو فیلم لهسەر بناغهی ئەو مانیفیسته به
بههرهههینراوه. کاری بهکهه که به فیلمی دوگمای

بوختهوه، له ئاکامدا فیلمهکه ئەگەر ساکار و روژانهش
بیت، تاموچیتزیکي تایبتهی به بینهران دهکات.

ئەو تهوژمه تهکنیکه تازه و تارادهیهک ههزرانهی که له
ئارادایه، به هۆی به دیموکراتیزهکردنی میدیاوه لههەر
دهستی زۆربهدایه، ههرویه بۆ بهکهههجاره، ههه کهسێک
که بیهوی دهتوانی فیلم و پروگرامی تهلهفزیۆنی و
شیدیۆی بهرههه بهینێ.

به بۆچوونی دوگما نهوت و پینجهکان، (له
شهستهکاندا مرۆ له سههرکردنی سینهما تاقهتی چوو
بوو، فیلم کۆتایی پیهاتبوو. سینهما پټویستی به
تهکانیک ههبوو و دهوایه ژیاکی تازهی پتیدری،
"شهپۆلی نوێ"ی فرههسی هاته ئاراهه. نامانجهکان
راست بوون، بهلام کههستهکان ناتهواو بوون. وشهکان
سهبارهت به ئازادی تاکهکهس، بۆ ماوهیهکی کهم
کاریگهری ههبوو، بهلام هیچ گۆرانکاریهکی راستهقینه
نههاتهدی. شهپۆلی نوێ و ریژیسۆرهکانیشی دارزابوون
ههروا ئەو شهپۆله تازههش، لهو مرۆفاتهی که لهپشت
ئەو قوتابخانهیهوه بوون به هیزتر نهبوو. فیلمه دژ به
بۆرژواکان خۆیان بوون به فیلمیکی بۆرژوايانه، چونکه
تیۆریهکان لهسەر بنچینهی دیتنیکي بۆرژوايانه بونیاد
نرابوون. ههه له سههرهتاوه تیۆری ئەوتۆر چهمکیکی
رۆمانسی بۆرژوايانه بوو، بۆههش راستگۆیی تیدا
نهبوو. بۆ دوگما نهوت و پینج، فیلم وهک هونهریکی
تاکهکهسی نایهته بهرچاوه.)

ئەو شهپۆله نوێیهی سینهماي دانمارکی یاخود
دوگما نهوت و پینج، بریتیه له مانیفیستیک که له ده
بهند یاخود خال پیکهاتوه، ئەو کهسانهی که مۆری
دهکهن له پتیشا دهبیت جۆره سوتندیک بخۆن و پهیمان
بدهن که گوێ رایهلی یاساکانی دوگما نهوت و پینج
دهبن. ئەو فیلمسازانه دهبیت بهکه به یهک رهچاوی
خالهکانی ئەو بهیاننامهیه یکهه و به گۆیرهی ئەم بهندانه
ستروکتوری فیلمهکانیان دروستبکهه. ریژیسۆر و
کارمهندانی بهرههههکه بهر پرسیارن له پتیشکهشکردنی
فیلمهکانیان و لهژیر نالی ئەو شتوازه نوێیه بهرههه و
فیلمهکهیان بلاودهکرتهوه.

مانیفیستی دوگما ۹۵

پهیمانی دوگما:

(پهیمان دهدهم که گوێ رایهلی ئەو یاسایانه به که
دوگما نهوت و پینج بریاری لهسەر داوه.)

۱. تومارکردنی دیمههکهکان دهبی له شوینی
راستهقینهدا نهجام بدریت

دیکۆر و سینۆگرافی نابێ ههیی. (ئەگەر چیرۆکی

توانایان بؤ پروژیه کی سو سیویتی رابی ته رخان کردووه که جوړه تاقیکردنه وه و دیتنکی جیوازه له دیتنه باوه کان بؤ چاره سرکردنی گیروگرفته کوومه لایه تیپه کانی تاکه کهس له جهنگه لستانه کوومه لگادا، نه دمانی گروپه که، به نیازی خو به تالکردنه وه و خو رزگارکردن له هه موو ترس و نازارانه ی له گیانیاندا به، هه موو رفتار و کاریکی که مژبه ی تاقیده که نه وه، کارین نافرته تکی ته نیای که رۆکه، له ریستورانکی کرانه هادا ده ستینشانی هه رزانتین خواردن دهکات، له چاوی کارینه وه کامیرا به شپرزهبی ناو ریستوران که مان نیشان دهادت، که له کاتی نانخواردندا چند شپتیک دینه ژوروه وه و نه و ناوه ده شله ژین و باری ناسایی میوانه دهوله مهندهکان تیکده دن و ده بیته ناژاوه، یه کتیک له وان دهستی کارین دهگری و به ره و دهره وهی دهیات، له ناو تاکسیه کدا به پیکه نینه وه ده لیتن هه رگیز دهرامه تی نه ومان نه بوو نه و پووله بدین، کارین و پیاوه که به ره و نه شوینه دهچن که گروپه که خهریکی نه و تاقیکردنه وه یه ن.

که مژدهکان فیلمیکی گالته جاری و توانج وه شین و وروژینه ره سه بهارت به کوومه لگای نه وروپایی، نه و فیلمه به رده له رووی راستیه کان هه لدمالی و نه و جوړه ژبانه پر گری و گووله نابوری و کوومه لایه تی و سایکولوژیانه ی نه وروپامان پیشانده دات، نه م ترمهش بنه مای سره کی مانیفیستی فیلمی (دوگما) یانه به.

لارس فون ترهیه ر Lars von Trier

ریژیسور نووسر و نه کتهریکی ناوداری سینهمایه له ساللی ۱۹۵۶ له دانمارک له دایک بووه، لارس هه ر زوو له تهمنی دوازه ساللی کاری نه کتهری بؤ سینهما و ته له فزیون کردوه، پاش دهرچوونی له قوتابخانه ی فیلم له دانمارک، چند فیلمیکی سره نچ راکتیش ده پیتته به ره هم و له ژماره یه کیاندا خو ی رۆلی سره کی بینوه، نه و فیلمانه ی که لارس فون ترهیه ر به به ره می هیناون زورن، له وان وهک (بنه ماکانی تاوان، نه وروپا، میدیتیا، ممله کهت، شکاندنی شه پوله کان، که مژدهکان)، لارس ناویانگی به وه دهر کردوه که مرفیته که له دهر و به ر دهرستی و حه ز به تیکه لآو بوونی خه لک ناکات، له سه فرکردن به فرۆکه دهرستی، زور که میش له نزیکه وه له کاتی گرتنی دیمه نیک که پیویستی به دهنگه دهنگ و ته قینه وه هه بی ناماده ده بیت، به لکو دیمه نه که له ریگای مؤنیتوره وه که به کامیرا که وه به ستراره دیمه ن و نه کتهره کان رینومایی دهکات، لارس به ره له وهی که

ژماره یه یک ناوی دهربردیت فیلمه که ی (توماس فینته رباری) Tomas Vinterberg یه به ناو نیشانی (ناهنگ) Festen توماس، به و فیلمه ی له فیستیقالی «کان» ی ۱۹۹۷ خه لاتی ریژیسوری وهرگرت، دووم فیلمیش که به دوگمای ژماره دوو ناوی دیت، به ره می ریژیسوری به ناویانگی دانمارکی (لارس فون تریه ر) بوو به ناو نیشانی Idiomen (که مژدهکان)، نه و دوو فیلمه له فیستیقالی (کان) دامتومریکی گه وره یان نایه وه و زوریش به بالاپاندا هه لگوونرا.

ناهنگ Festen

فیلمی ناهنگ، که یه که م فیلمی نه م رتیازه تازه یه یه، باس له خیزانکی به دهرامهت دهکات که له خانوکی گه وردها ده ژین، هه موو خزم و که سوکاره کان و مناله کان (نه وانه ی که له ژبان دان) کوپونه ته وه و یادی شه ست ساله ی له دایک بوونی سره گه وره ی نه و خیزانه (باوک) ده که نه وه، کریستیان کوری گه وره ی ماله له سه فریکی دهره وه بؤ دانمارک گه راوه ته وه.

خواردن و خواردنه وه و ته خویندنه وه ده ست پندمهکات، هیلگی، که باوکیکی متشک خه لووزیه، له رتی مناله کان یه وه ره وتی ژبانی، وهک باوکتیک که حه ز به بیستی ناکات، بؤ ناشکرا ده بی و به بیستی نه و راستیه شاراوانه ی که له ناو خیزانه که یاندا هه یه تووشی سه رسورمان ده بیت، بؤ نمونه کریستیان له کاتی به خیزه اتنی میوانه کاند، دان به هومو سیکسوالی خویدا دهنی، نه وه شمان بؤ روون ده بیت وه که بؤچی یه کتیک له خوشه کانی (ناننا) خو ی کوشتووه، نه و شپرزهبیانه ی که له نیوان ته واوی خیزانه که یاندا هه یه بؤ ناماده بووان باس دهکات.

ریژیسوری فیلمه که ته وه ی دوویات کرده وه که نه م فیلمه به هچ جوړیک دهر باره ی خیزانی خو ی نییه، به لکو چیرۆکه که له سر بنه مای مانیفیستی دوگما به ره مه پترووه.

(ناهنگ) دووم فیلمی توماسه و فیلمی یه که می De största hjälterna (قاره مانه هه ره مه زنه کان) که له ساللی ۱۹۹۷ به به ره می هیتنا بوو له دانمارکدا فیلمیکی ناسراوه

که مژدهکان Idiomen

فیلمی دووم «که مژدهکان» که له به ره می لارس فون ترهیه ر، باس له که سانیک دهکات که وهک گروپکی تاییه تمه ند ژبان به سر ده یه ن، نه و گروپه جیهانکی سه ره خو و تاییه تیان بؤ خو یان سازاوه هه موو هیز و

بەناوې (گەران بە دواي رۆحە دۆراوەگە) دانوسيوهتې، لەوتدا سەبارەت بە دۆگما نەوت و پېنج دەلې:

(مروۆ تەگەر رۆحې بدۆرېنې، ئەوا بۆ دۆزېنەوېي چارەسەرېکې تر دەگەرې، کە گيانە لە دەستدراوێکەشې دۆراند ئەو کاتە بريار و ياساي تازە دېننېتە کايەو). ۲ دۆگما، هەژانېکې نوېي ترە کە پېشتر (ترۆفۆ و گۆدار و شابرۆل) لە شەپۆلې نوېي لە سېنەماي فەرەنسېدا هەتايانە کايەو و چيرۆکې فيلمەکانيان برېتي بوون لە فەلسەفە و بۆچوونې تاکەکەسې سەبارەت بە ژيان و کيشەکانې جيهان. هەرۆک چۆن لارس قۆن ترهەر و ئيمزا گەرانې دۆگما نەوت و پېنج، سې و پېنج سال دواتر باس لە هەمان بۆچوون و فەلسەفە دەکەن، هەرچەند لەوانەيە باسې کتومنتې ژيانې خۆيان نەبې، ئەگينا کەسانېک کە کارېکې داھينەرانەي وەک فيلمسازکردن دەکەنە پيشەي خۆيان و درامايەکمان پيشکەش دەکەن کە باسې مروۆف دەکات ئەو درامايەش روالەتېکې يونيفيرسالي هەبېت، بەو رازي ناهن کە چەند ياسايەکې بە نووسين ناسان و بە کردار ئەستەم بکەنە مانيفېست و باسې ئەو بەکەن کە ئەوان ئيتتر هونەرمەند ئين. گوايە ئەو کارانەي کە دەیکەن هونەر نيبە، بەتايبەتې ئەو دوو رېژيسۆرە کە دەرچووي قوتابخانە بەناوبانگەکەي سېنەماي دانمارکن Danske filmskolan. من بەش بەحالي خۆم لە هونەرمەند و بەهرەمەند زياتر ناوېکې ديکەيان لېتاننم. دۆگما نەوت و پېنجيش، رەنگە شانەشان لەگەل بۆچوون و تيروانينەکانې تری هونەرەو بېتتە قوتابخانەيەکې ديکەي فەلسەفە و هونەري سېنەما لە بوارە چۆرەجۆرەکانې داھينانې مروۆشاپەتيدا بۆ دەربرين، شوينې خۆي بگرېتتەو.

ستۆکھۆلم ۱۹۹۸

سەرچاوەکان

۱. ئەو فيلمانەي کە ناويان هاتوو.
۲. لارس قۆن ترهەر دەبارەي (دۆگما نەوتدوپېنج).
Filmkritik
۳. کتېبې *Jakten på den förlorade själen*. Per Olov Enquist. Stockholm 1998

مانيفېستې دۆگما بنووسيتتەو بە رېژيسۆرېک ناسرابوو کە کەمترين هەلەي سېنەمايې لە (وینە و ديمەنەکان) لەکارەکانيدا نەبوو. کارامەيې و داھينانې نەو ناوبانگېکې ئەوروپايې پېتەخشي، هەريۆە کە لەو دوا هەرچې فيلمېک بە هەر شتوويەک سازي بکات لتي قەبوول دەکرې. هەريۆەش ئەگەر لارس قۆن ترهەر ناوېکې ناسراو نەبووايە نەودەمە مانيفېستې دۆگما دەبوو و تاريکې ناسايې و هەر زووش لە بېر دەچۆو. کەچې لەگەل ئەو هەشدا، سەپرکردنې فيلمېکې دۆگما، جۆرە لەزەتېکې تايبەتەندې هەيە، بەلام بەبې تېگەيشتن لە ياساوئەو (دەبې و نابې) يەي کە لە مانيفېستەکەدا هاتوو، رەنگە سەخت بې بۆ بېنەرېکې ناسايې کە زەوقې بە سېنەماي ناسايې راهاتبې، هەمان لەزەت لەو فيلمانە بېينې، ئەويش لەبەر هەلبەزين و داھەزيني ناسايې کامييرا و تاريکې ديمەنەکان، نەبووني رووناکې و سېنۆگرافي دەستکرد، کە سېنەما ناسايانە بەکاري دەھينتت. بەلام ئەگەر بېتو بېنەر پيشووخت ناگاداري ياساکانې دۆگما بېت ئەو جيهانېکې تری جياواز و سەرنجراکيش باوہشي بۆ دەکاتەو. بەتايبەتې ئەگەر فيلمېک لە هەمان ناستې (ناھەنگ) و (گەمژەکان) دايتت.

سەرچ:

دۆگما نەوت و پېنج، جۆرە وەرچەرخانديکې سەرەکیە لە کاري فيلم بەرەمھيناندا، بەلام ئەوې کە زۆر گرنگې پتەدەرې لەو دوو فيلمەي کە باسمان کرد زياتر لايەنې تەکنیکې و چۆنەتې گيرانەوې چيرۆکې فيلمەکانە بە وینە، نەوێک ناوەرۆکې بابەت و دراماتۆرکې و بەسەرھاتەکان. هەرچەندە ژمارەيەک لەو خالانەي کە لە مانيفېستەکەدا هاتوون و پېشتر ناماژەم بۆ کردن، بە تەواوي لەو دوو فيلمەدا بە کردووە بەکار نەهاتوون.

بۆ نموونە نووسينې ناوي رېژيسۆر لە فيلمەکاندا کە لە خالي دەيەمدا هاتوو، يان بەکار هينانې رووناکې دەستکرد کە لە خالي چوارەمدا هاتوو، لەو دوو فيلمەدا پەچاو نەکراون. هەلبەتە ئەو رەخنەيەيان لە فيستيفالي (کان) لە رېژيسۆري فيلمەکان گرت و ئەوانيش دانيان بەویدا نا کە جارې لە سەرھتادان و جېبەجېکردنې هەموو خالەکان هەندیک ئەستەم.

ديارە ئەو رېژيسۆرانەش هەر چۆنېک بن وەک (پار ئولۆف ئېنکوويست) Per Olov Enquist نووسەر و رېژيسۆري دراماي سوېدي لە کتېبېکدا سەبارەت بە بارو دۆخي فيلمې ئېستاي سوېدي و سکاندەنافي کە

کاکه و دایس

سه‌بیه شیت

قژ و برۆ و برزانگی، له‌گه‌ل شوێنه‌کانی تری جه‌سته‌یدا، لێک جودا نه‌ده‌کرانه‌وه و هه‌موویان، وه‌ک قه‌مقمۆک، پهنگی لمی بیابانیان گرتیوو. راکردنه‌که‌شی، به‌ غلبوونه‌وه‌ی قه‌لناشکه‌ وشکه‌ بۆره‌کان ده‌چوو که له‌ملا و له‌ولایه‌وه، به‌ تیزی ده‌هاتن و به‌ لایدا په‌ت ده‌بوون و، هه‌تدێن جاریش به‌ر پاشه‌لی ده‌گه‌وتن.

منداله‌که‌ی کۆلی جیقه‌یه‌کی لێوه‌ هات. نه‌ویش هه‌ر هه‌نده‌ په‌وتی خۆی گۆزی که‌ نیوه‌ ناوڕێکی لای شانی چه‌پی بدانه‌وه که‌ سه‌ری منداله‌که‌ له‌ سه‌ری، له‌گه‌ل هه‌نگاوه‌کانیدا ده‌له‌رایه‌وه، نه‌یدی. پێ نه‌ده‌چوو بزانی چی به‌ کۆله‌وه‌یه. نه‌و شته‌ خه‌رش به‌کێک بوو له‌ نه‌ندامه‌کانی له‌شی و پێوه‌ی نوسابوو. خۆ نه‌و که‌ راپه‌ده‌کرد، بیرى له‌وه نه‌ده‌کرده‌وه قاجی چ نه‌رکیک ده‌بین و سه‌ری به‌ که‌لکی چی دێ. هه‌موو نه‌ندامه‌کانی جه‌سته‌ی بۆ راکردن له‌ کاردا بوون و نه‌و شته‌ خه‌ره‌ی سه‌ر شانیشی هه‌مان نه‌رکی ده‌دی. منداله‌که‌، جیقه‌یه‌کی تری لێوه‌ هات. ده‌نگی به‌ ده‌نگی به‌چه‌که‌ په‌رێسیله‌که‌ ده‌چوو که‌ دایکی له‌ هه‌لانه‌وه‌ی هه‌لداپێ و ئیستا نا نه‌ختیکی تر مندال، مله‌ باریکه‌که‌ی بپه‌رن.

سه‌ری منداله‌که‌، له‌ سه‌ر شانی تۆقره‌ی نه‌ده‌گرت. نه‌ملا و نه‌و لای ده‌کرد و هه‌تدێن جار به‌ره‌و خوار، بۆ لای باریکایی پشته‌ داده‌نه‌کا، نه‌ویش، هه‌ر به‌ ده‌م راکردنه‌وه‌ ته‌کانێکی به‌ خۆی ددا و ده‌یه‌نایه‌وه‌ جیتی خۆی.

x x x

ده‌نگه‌ده‌نگی له‌ گوتی ده‌هات که‌ به‌ وژه‌وه‌زی با و خه‌شه‌ی قه‌لناشکه‌ ده‌چوو. ده‌تگوت له‌ قورکێکی به‌که‌جار گه‌وره‌ی به‌ قه‌در بیرتکه‌وه، که‌ ژێیه‌کانی هه‌نده‌ی خه‌رینه‌یه‌که‌ نه‌ستوو بن، ده‌نگ دێ: کوووو... ماااا... کاکااا... ئییه‌یه‌یه‌یه‌... چششش... لێتێ... ئووو... تممم...

چاوی کردنه‌وه، ده‌وری به‌ سه‌ر گه‌راپوو. هه‌تدێن له‌ سه‌ره‌کان پته‌جراپوونه‌وه. هه‌ر سه‌ره‌ و دوو چاوی پته‌و بوون و لیتی ورد ده‌بوونه‌وه. سه‌ره‌کان، لێوی خۆیان ده‌لسته‌وه، بزه‌یان ده‌کرد. لیک به‌ زاری هه‌تدێنکیاندا داده‌چۆرا. له‌ پشت ریزه‌ سه‌ره‌گانه‌وه، دوو سێ تۆپه‌له‌ په‌پۆی ره‌ش به‌ په‌کدا ده‌هاتن: پچ... شچش... چپ...

به‌ په‌له‌ هه‌ستا، هه‌ردوو ده‌ستی خه‌ستنه‌ پشته‌وه و که‌مه‌ی خۆی به‌ پێشدا شکانده‌وه. ته‌ماشای لای شانی چه‌پی خۆی کرد. سه‌ری هه‌لبه‌ری و له‌ سه‌ره‌کانی ده‌وری خۆی روانی: بزه‌یان ده‌کرد، لێوی خۆیان ده‌لسته‌وه و ته‌ماشای په‌کتریان

کچیکێ مندالکاری رووتوووت، منداله‌ کۆریه‌یه‌کی وه‌ک خۆی په‌وتی له‌ کۆل نابوو و راپه‌ده‌کرد. مه‌مه‌که‌ تازه‌ بناغه‌کردووه‌کانی، وه‌ک دوو فه‌ریکه‌ کۆژ به‌ سینگیه‌وه‌ لکابوون و، هه‌تستا گه‌نده‌مووی پێناسه‌ی ره‌خسینی لێ نه‌روابوو. پرچه‌ درێژ و په‌ره‌که‌ی، جارێ ده‌گه‌وته سه‌ر روخسار و سینگی، جارێ ده‌گه‌وته پشته‌یه‌وه و بایه‌که‌ ده‌یشه‌کانده‌وه. به‌ ده‌م راکردنه‌وه، ده‌می ناوڕی دواوه‌ی ده‌دایه‌وه، جارێ ته‌ماشای پته‌ش خۆی ده‌کرد. تاوێ به‌ لای راستیدا ده‌روانی، تاوێ به‌ لای چه‌پدا، ده‌رویه‌ری، ده‌ریایه‌کی ته‌راویلکه‌ و بیابانی گه‌رم و تۆقینه‌ر بوو. ناو ده‌می، وه‌ک بیابانه‌که‌ وشک و هه‌ناسه‌ی وه‌ک گه‌ره‌ی بایه‌که‌ گه‌رم بوو. خۆز به‌ره‌و نیوه‌رۆ ده‌کش و سه‌تبه‌ری خۆی و کۆریه‌یه‌کی کۆلی، بستی له‌ به‌رپیتی دوور که‌وتبووه. گه‌رما و گه‌ر هه‌له‌یان ده‌کرد. تا چاو به‌ر ده‌کا زینده‌وه‌ر دیار نه‌بوو نه‌و جه‌سته‌ هه‌تستا منداله‌ نه‌ره‌خسیوه‌ رووته‌ و کۆریه‌یه‌کی کۆلی نه‌بی. وا راپه‌ده‌کرد که‌ ده‌می تیغیکی به‌ دواوه‌ بێ و هه‌رچی بکا، نابێ بیگاتی. له‌و ساته‌دا، نه‌وه‌ی ده‌بوو له‌ ده‌ستی هه‌لبه‌ی، مه‌رگ بوو نه‌ک گه‌رما و تینویتی و ماندووتی و رووتی... نه‌وه‌ی به‌ بیه‌ریدا نه‌ده‌هات، په‌که‌هه‌ت بوو. ده‌بوو هه‌ر رابکا تا له‌ سنووری مه‌رگ، که‌ نه‌یده‌زانی له‌کۆی کۆتایی دێ، ده‌رده‌چێ. پشته‌ نه‌بی، که‌ منداله‌که‌ خۆی پته‌و نووساندبوو غاره‌قه‌ی ده‌ردابوو، ئێدی هه‌موو له‌شی وشک هه‌لکه‌رابوو و وێ نه‌ده‌چوو ته‌رایی تیدا بێ. له‌گه‌ل هه‌ر هه‌نگاوێکیدا، ته‌پووتۆز له‌ به‌ر پیتی هه‌لده‌ستا و شانیه‌شانی قه‌لناشکه‌ و که‌رخۆره‌ و پنچکی وشکی تری نه‌ملا و نه‌ولای، که‌ به‌ تیزی غل ده‌بوونه‌وه، ده‌رۆیی، گه‌ه‌گه‌فی بایه‌که‌ به‌رده‌وام ده‌هات و جاروباریش نووزه‌یه‌کی به‌ ناسته‌می منداله‌که‌ی کۆلی تیکه‌ل ده‌بوو.

نه‌یده‌زانی له‌ که‌یه‌وه‌ راده‌کا. وێده‌چوو، هه‌موو ته‌مه‌تی، هه‌ر راپه‌رێتی و وه‌ک کار ناسکێک که‌ دایکی له‌ ده‌ست راوچی رابکا و به‌ ده‌م راکردنه‌وه‌ بزێ، نه‌ویش به‌ ده‌م راکردنی دایکیه‌وه‌ له‌دایک بوویی. نه‌شیده‌زانی بۆ راده‌کا. که‌تنیکی کردووه و هه‌موو که‌س و هه‌موو زینده‌وه‌رێکی رووی زه‌وی تاقیبی خۆتی ده‌که‌ن؟ چ که‌تنی؟! نه‌وه‌ی ده‌یزانی هه‌ر نه‌وه‌ بوو که‌ لووله‌ی تهنگیکی به‌ دواوه‌یه و ئیستا نا نه‌ختیکی تر ده‌یتکرێ. سوونگی تهنه‌که‌که‌، به‌ر له‌ هه‌موو جییه‌کی، به‌ر ناوونگی ده‌که‌وێ، نه‌وچا هه‌موو جه‌سته‌ی: سه‌ری، سینگی، زگی، رانی، پووزی، پاژنه‌ی پتی... هه‌موو له‌توبه‌ت ده‌کرێن.

تهوډی نهمانهی گوټ، پیاوه پیرهکه بوو، قسهی نهو، وا دیار بوو، بؤ نهوانی دی فهنتا بی. که نهو له و قسانه بووهوه، نهوانی دی ماوهیک تهماشای یهکتریان کرد. یهکتیکیان که دیار بوو خووی به خواهنی مافی لیکهوتن دمرانی، به شهرمهوه گوټی:

- من... من له همموو کهس ...

پیاوه پیرهکه قسهی پی بری: دمرانم، دمرانم، بری تو سهردهق بشکینه. بزانه نهکهر بیتن بوو، خوینیشی حهلالته.

سهردهق شکین، ناوړیکي لای سهیبیهکهی دایهوه. لهوی نهمايوو. نهامیش که خووی به خواهنی دمرانی، به دهنگیکي نیر و بلند کهوته هاوار. کوا!؟ ... کئی بردی!؟

هیشتا به تهواوی له باسی دیارنهمانی نهبوونهوه، زهلامیکي خودی نهو مالهی که سهیبیهکهی لی بوو، به بزدهوه له بهر دهرگاهه دهرکهوت. بی نهوهی وهژوور کهوئی، به دلی خووشهوه و به دم نهرمه پیکهینهوه گوټی: کام! ... به ویزدانم سهرمژر و بی عهیب بوو... عهیب لهو چاوانهمدا هه بی، لهودا نهبوو. ههناری سوور بوو و به گونمدا تهقیسهوه. نهوهی کوت و تهماشای دهستی خووی کرد و له سهری رویی. دهلهسهکه گارزش دهگری.

خاوهن مافهکه ختم دایگرت و سهری مات کرد... نهوانی دی پاش تاوئی، به دم پیکهینهوه لیک رامن. یهکتیکیان گوټی: بارهکهلالا... یهکتیکی تر گوټی: له کیانت خووش! پیرهکه، سهرکهوتوونه پیکهنی.

هیشتا پیکهینیان نهروویبووه، سهیبیه له بهر دهرگاهه پیدا بوو: هردوو چاوی تا دهرکا کرابونهوه. هردوو پتی که به خول و توژ دابوشرابوون، به خوینیکي کهش پرتی بیوون... به سهرسورمانهوه دهرروانی... وینهدهچوو بزانی چ باسه.

x x x

بهینتی بوو، کچیکي باریکهلهی مندالکاری رهنگ زهرد. کهوتبووه سهر شفقاههکانی بهغدا. هردوو دهستی له پشتوه تیکدهپه راند و کهمی خووی به پیشدا دهچهماندهوه. ههر چاره و شفقامیکي دهگرت: له مسهردهوه پیدا دههات تا نهوسهر. خووی به هموو دوکان و بازار تیکدا دهکرد. له هیندی دوکان وهدریان دهنه و له هیندیکي تر رایاندهمالیه ژوورئی و له هیندیکي تریش، شستی یاره یا خواردنیان

دهدای و بهرینیان دهکرد. ههرزهمکارهکانی بهغدا، ناوی (سهیبیه سینت) یان لی نابوو. ههر بویان ریکهوتبا، بانگیان دهکرده لای خوویان و وشهپهکیان پی دهگوت. نیدی نهویش نهو وشهپهیی دهگوت و دهگوتهوه. ههتا وشهپهکی تری پی نهگوتراپا، دهسبهرداری نهوهیان نهدهبوو. بؤ تهوهی وشهپهکیش بخهته سهر زاری، دهبوو بؤ سانتیکي کهمیش بی، سهرنجی بؤ لای خوویان راکیشن دهنه وهرینهدهگرت.

ماوهپهک بوو، چهند چوختیهکی لی پهیدا بیوون و وشهپی بغهیان فیر دهکرد. روژئی دهیکوت: "بترهیس، روژئیکی تر دهیکوت: "مهترلکرد" و روژئیکی تر دهیکوت: "خومهپنی".

دهکرد. یهکتی له سهرمکان که ریشی، لای چنهگهوه پاک سپیی بوو، لهگهل بزمکهیدا ناو دهمی دهرکهوت: دوو سی ددانی پیشهوهی کهوتبوون و نهوانی که مابونهوه، قاوهپیهکی توخ و ژهنگاوی بوون و سنووری تیوان ددانهکانی و یووکي، به جینیکي وهک ههویر درزیر بیوو. سهرهکه دهنگي لپوه هات: نممم... نییی... نووو...

تهماشایهکی بهردمی خووی کرد. کراسیکي هاودامانی رهشی له بهر بوو. هیچ شتیکي له بیر نهبوو. تنانهت ناوی خویشی نهدمرانی. دهنگوت ههروا به کهورهپی، نیستا له دایک بووه و هیشتا فیری قسان نهبووه. جگه لهوهی که لهوانی دهروپهیری حالی نهدهبوو، دهنگیشیان له گوټیدا، له بنی بیرهوه دههات. نه دهرزانی خووی کییه، نه دهرزانی نهوانی دهروپهیری کین یا چین. کومهله پهرو رهمهکان بریدانه لای خوویان: شش... چچ... ما!... ووو

بی سوود بوو. نه هیچ تیدهگهی نه هیچ دهگوت. ههر وا له بوشایی دهرروانی و هردوو دهستی له پشتوهوه تیکپه راندبوون. کومهله پهرو رهمهکان هیچیان لی ههلهکه راند. دواي تاوئی، لهگهل هاواری سهره پیرهکهدا، له ژوورکه دهرکهوتن.

لهو ساتهوه که به بیهوشی بردیوویانه نهو گونده و لهو مالهبان دانابوو، نیدی نهو مالهی بیوه مهکووی بیواون. دوو دههاتن و یهک دهرویی. چی لی بکن؟ نههه کییه و له کوټوه هانوهه!؟ له نهجامدا ههر هیندهیان پی کرینگ بوو که کچیک، رهنگه له کورده خائینهکان بی، خوا له ناسمانهوه بؤی ناروون. نهوانیش، شمرع چ دهلی وای لی دهکن:

- ژنی کافران، به پتی شمرع، گاینیان حهلاله.

- کوره منداله... نهوه کوا بهرکه دهگری!؟

- بهرکه ناگری چش!

- پیاوی چاک بن، خودا ههلهناگری. مندال و ليقهوماوه. جگه لهوش، کئی دهلی کورده؟ چی کورد دهگهینهیته نیره!؟

یهکتیکی باریکهلهی له چاو نهوانی ترهوه خاوین، وای کوت. دواي قسهکهی نهو، بوو به غهلبهغهلبیکي به چبه: بؤ وا دهلی!؟ بهزهپی به دوژمندا دئی!؟ نهدی بریاری حکومت وا نییه؟ نهدی ژنیشیان حهلالمان نییه!؟

هموو به گومانهوه لپی رامن. نهویش ملی مات کرد. پاش چهند چرکهپهکی بیدهنگی، به دهنگیکي کزولهوه گوټی:

- با پرس به مهلا بکهین. بزاین کافره یا کافر نییه.

- برسی ناوئی. من دمرانم کافره. نهفعال بؤ کافر نییه!؟ حکومت سهر و مال و ژنیانی بؤمان حهلال نهکردووه؟ جا

ههر له دایک دهبن، به حوکمی شمرع و کتیب مارهیان له نیمه براوه و براوهتهوه. ههر بی شهرعییهکیش نهکهر هه بی. نهستهغفیروللا یا رهپی. له ملی حکومته، نههه، (سهیبیه) یه و وهک بیابان و باران هی هموانه، چا کئی کهیفی لپیه با لپی کهوئی.

ناو دهمی پهک و هیندیکیش له سهره‌دا، بؤ دهمژین ویستابوون، شیوه و سیما و رپفتاری گوزان. دهنگوت هموو شتیکی بیر که وتوته‌وه:

له ناو کهله‌سه‌ریدا، دهنکی شوقل دههات و به سهر هاوار و زریکه‌ی ژن و مندالدا زال ده‌بوو. دهریژ دهرکران... جنیو دهررا و قاقای پیکه‌نینه پیاو دههات. له بن پیتیدا، ههستی به نهرمی و گهرمی جه‌سته و تهری خوین دهرکرد. په‌لی براکورپه‌که‌ی کرت و به سهر تهرمه‌کاندا په‌له‌کیشی کرد. نه خوی دهرگیا نه براکه‌ی. ترس، له سنوری ترس دهرچوبوو. خوی له تیشکی کلپه‌کان دزیبه‌وه و به زکه‌خشکی، به سهر تهرمه رووته‌کاندا دزه‌ی کرد. پیش بانگی موچه‌مه‌د و چاوه‌لینانی خوری خودا، له سنوری چاله‌که دهرچوو و برا کورپه‌که‌ی به کولدا و که‌وته راکردن... ههر راپده‌کرد... ههر راپده‌کرد... له کوندیک گیرسایه‌وه. له‌وی چی پی نه‌کرا؟ پیاوانی کونده‌که، به ههرزه‌کار و پیره‌وه، به نوره لیتی ده‌کوتن و نازاریان به روخی ده‌که‌پاند

به دم کریانه‌وه، که‌وته سهر شه‌قامه‌کان: ده‌ستیکی له باریکایی پشتی نابوو و کوله نادیاره‌که‌ی پی گرتبوو، ده‌سته‌که‌ی تری راده‌وشاند و هله‌ده‌زایه‌وه و به توورپه‌یه‌وه ده‌قیژاند: کچیانم، خوشکیانم... ژنیانم دایکیانم... بی نه‌وه‌ی لاداته هیچ دوکانتیک یا پشوو به خوی بدا، له نیتوان توتیلی (وه‌فد) و (برایه‌تی)دا، دههات و ده‌چوو و نه‌وه‌ی ده‌گوت و ده‌گوتوه...

خه‌لکی به‌غدا ده‌یانگوت: سه‌بیه شیت، شیت بووه! ده‌یانگوت: دوتنی ناوی جنوکاتی ده‌گوت، به‌لام نه‌مرق شه‌کلی کردووه و شتی نوئی وهرناگری، ده‌یانگوت: سنی م‌وج بوو و خودا دوی لی سندنه‌وه، ده‌یانگوت: تازه سه‌بیه شیت هوشی و به‌زدا هاتوته‌وه... نه‌مرق سه‌بیه ده‌کوزی، ده‌یانگوت و...

نیواره‌ی هه‌مان رور، سه‌بیه شیت له و په‌نادیواره لچه‌په‌ی لای توتیلی وه‌فد که‌وتبوو که ده‌پروانیه (برایه‌تی) و به خه‌تیکی ره‌ش و که‌وره، ساله‌های سال بوو له قه‌دی نووسرایوو: خهرمیز و که‌س نه‌پده‌کوزاندوه، خوینتیکی که‌ش، که به ناوی هه‌ناری سوور ده‌چوو، له سه‌ریه‌وه، له سینگیه‌وه، له زگیه‌وه، له رانیه‌وه، له پورپه‌وه و له پارته‌ی پته‌وه دهریشت و له خوار خهرمیزه ره‌سه‌که‌وه، تیکه‌لاوی میزی تهر و وشکه‌وه‌بووی چهن‌دین سالی بن دیواره‌که ده‌بوو.

به‌پانانیه‌کی زوو به په‌کی له شه‌قامه‌کاندا به په‌له دهریشت و هاواری ده‌کرد: بتره‌یس، زوری نه‌برد، هه‌موو سه‌روکویتیان شکاند و وشه‌که‌پان له بیر برده‌وه. نیدی له بری کوتنی وشه، به سه‌روکویتی خویناوییه‌وه، راپده‌کرد و ده‌پاراند.

سه‌بیه، نه‌وه‌ی لی دهرچی که هیندی جار ده‌یانبرده دهرروپه‌ری گه‌ره‌که هه‌زاره‌کانی قه‌راغ شار و ماوه‌ی په‌ک هه‌فته یا ده روزان له که‌لاوه و چولاییدا ده‌یانسه‌سته‌وه و بزریان دهرکرد، ببوه به‌شیکی دانه‌براو له شه‌قامه جه‌نجاله‌کانی به‌غدا، هه‌میشه هه‌ردوو ده‌ستی له پشته‌وه تیکه‌په‌راند و به په‌له دهرویی و نه‌وشه یا رسته کورتانه‌ی دووباره دهرکندنه‌وه که دهرخانه سهر زاری.

پاش ماوه‌یک سه‌بیه، رسته‌ی مه‌په‌لو دریزی ده‌گوت، جاری و هه‌بوو، رسته‌ی سنی و چوار وشه‌پیشی ده‌گوت. له‌وش دهرچوبوو به زحمه‌ت وهریگری، نه‌که‌ر قوشمه‌کان زوو فیریای که‌وتبان، له ماوه‌ی پینچ ده‌قیغه‌دا، قسه‌پان پی ده‌گوری. زوری زوری نه‌وشه و رستانه‌ی فیریان ده‌بوو، جنسی و باسی ناولنگی خوی و خه‌لک بوون. که‌لی جاریش رسته‌ی سیاسیان فیر دهرکرد.

که‌س نه‌پزانی نه‌وه به‌پانیه، کی نه‌وه قسانه‌ی ده‌خسته سهر زاری. وه‌ک پیشه‌ی خوی، به په‌له له دوکانه‌وه دهرده‌چوو و خوی دهرکرد به‌و دوکانه‌دا، جاروبار، ههرزه‌کاریک یا نه‌نانه‌ت پیاوی به تهمه‌نیش، ده‌ستیان به ناولنگیدا دهرکرد. نه‌ویش پی نه‌وه‌ی خوی به خاونی ناولنگی خوی بکا، بی باکانه دهرویی و هاواری دهرکرد: کچی په‌نجووچ.

به شه‌قامه‌که‌دا، له توتیلی (وه‌فد)وه، به‌رهو لای (برایه‌تی)، به په‌له دهرویی و نه‌وه‌ی ده‌گوت، هه‌مووی ده‌خوله‌کی نه‌برد، له (برایه‌تی)یه‌وه، به‌رهو لای توتیله‌که گه‌رایه‌وه و هاواری دهرکرد: کچی مه‌نجووچ، دیسان، به‌رهو هه‌مان جینی پیتشوو دهرویی و ده‌گوت: خوشکی په‌نجووچ، نه‌وجا به‌ره‌ودوا بوه و هاواری دهرکرد: خوشکی مه‌نجووچ.

دیار بوو دوو چاودیر بوون. په‌کیکیان له‌مه‌سهری شه‌قامه‌که، له به‌رده‌م توتیلی (وه‌فد) ویستابوو، نه‌وی تریان له‌وسه‌ره‌وه، لای (برایه‌تی) بوو. نه‌ویان شتیکی فیر دهرکرد، نه‌میان پیتی ده‌گوری.

رورزی دواپی، دواپی نه‌وه‌ی سه‌بیه له جام‌خانه‌ی چاخانه‌یه‌که‌وه دیمه‌نی دوو پیاوی به‌دغه‌سالی له سهر شاشه‌ی ره‌نگاو‌ره‌نگی ته‌له‌فزیونه‌که دی که ده‌میان نابوو.

راستکردنه‌وه

له کوتاری هه‌ره‌س، نه‌و نره‌ دپوه‌ی که له کولمان نایتته‌وه، نووسینی نه‌سجه‌ر شاکه‌لی، که له لاپه‌ره (۹۶-۹۹) ی ژماره ۲۵ ی ۱۹۹۸ ی رابووندا پلاوکرایبووه، له دتری (۲۲) سنتوونی (۲) لاپه‌ره ۹۹ دا، چهند وشه‌په‌ک له دواپی (ژبان ...) په‌ریوه. رسته‌که بام شپوه‌ی لی دیت:

[و به ژبان ناوسه‌که‌ی خوشکه‌که‌مانه، که به‌رهو سه‌رده‌شت ده‌چین، ماموسنا...]

بیر باولو بارؤلیسی
ودرگیرانی: تانگه عومر کاکه سوور

ناندۆ

سەرناوکه وتووکه رادهژاند. بانگی کرد.
- هتی! نایا ده توانیت سهول لیبدیت؟
- ده توانم.
نوسا پرووی کرده لیتزر سواوی یانهی مهله:
- چند ده ستینیت؟
نعم بهی نهوهی سهیری بگات، رووی کردبووه ناوهکه و به
توور دهیهوه پتی وت.
- بۆ دوو کس سه عاقی سه دویه نجا لیرهیه.
«ناندۆ» به ده میپیکه نینهوه وتی:
- بیته.
دوایی له ژووری جلیگۆریندا گوم بوو و نهوهندهی پینه چوو وهکو
هاوریتیهکی کۆن له سه ره که ده ره که وتوهوه. وتی:
- بگره نهمه سه لیره.
- نهی بهخته وهر! من بهته واری مایه پووج «مفلس» م.
نهمهی به نه فلا نه ده چوو.
- مایه پووج یانی چی؟
بۆم روونکردهوه.
- یانی من بهک فرش چیه نیمه.
- بۆچی؟ نهی تۆ کار ناکهیت؟
- نه ختیر، من کار ناکهم.
- خۆ وام ده زانی تۆ کار ده کهیت.
- من ده خوینم.
وام پتی وت، بۆ نهوهی مهسه له کهی لا ناسان بکه م.
- نهی هیت نادهتی؟
- به لکو ده بیت پارده بده م.
- مهله ده زانییت؟
- بیتگومان، نهی تۆ؟
- نه ختیر، من ده ترسم. ته نه کاتی ده چمه ناو، که بگاته
نه نهی گیانم....
- که واته ده لیتی چی مهله بکهین؟
پازی بوو و وهکو نوونکیکی چکۆله دوام کهوت. له لای سه کۆی
بازداندا کلاوی مهله که مم ده میتنا، که خستبوومه گیرفانی
پانتۆله که مهوه. نعم ناماژهی بۆ کرد و لیتی پرسیم:
- نه مه چیه؟
- کلاوی مهلهیه.
- هه که که چی چنده؟
- پار چوار سه لیره لیره پیداره.
کرده سه ری و وتی:
- نای که جوانه! نیمه هه ژارین، به لام خۆ نه کهر دهوله مه ند
بوونایه، دایکم دانهیهکی ناوای بۆ ده کریم.
لیم پرسی:
- نایا نیه هه ژارن؟
- نهی چۆن، نیمه له کووخه کانی فیا کاسیلینا ده ژین.
- نهی چۆنه نه مرۆ پاره هاتۆته گیرفانتوه؟
- چه مالیم کردوه.

له سه سه کۆ سهرناوکه وتووکه، بچکه له چند که سیک هچی
تر دیار نه بوو. هه ندی له فه رمانیه ره کان هه ره نه وهنده کاتژمیره که
له سی نریک بکه وتوهوه، نیتر بۆ خۆیان گومدهین، به لام نه وهنده
ناپات له سه پر دی «گاریبالدی» و پر دی «سیستۆ» کیریاره
راسته قینه کان ده ره که ون.

له ماوهی نیو سه عاندا گۆر پهانه له لانه کهی نیاوان دیواره به ره زه که
و سه کۆ سهرناوکه وتووکه و وهکو شاره مێرووله کهوته جموچۆل.
«ناندۆ» له سه جۆللانه که دانیشتیوو و پشتی له من بوو. من لیکتی
په قه لهی ده سالان بوو. په ره میکی زه ری هه بوو، که به سه ره نهو
ده موچاوه مانه ووهیدا هانبوووه خوار، ده میکی زلی پتوه بوو و
به ره دوام به زی ده هاتی. قاچه کانی باریک و برینکی کیمایوشی
به لاملیهوه بوو.

به شپوهیهک سهیری ده کردم. وهک بلتیت داوام لیتکات پالی
پتوهینم. لیتی نریک که وتوهوه و لیم پرسی.

- ده نه وی پالت پتوه بینم؟

له خوشیا به ناسوودیهیهوه سه ری له قاندهوه و نه وهندهی تر ده می
داکشا.

به ده م پتکه نینهوه هاوارم کرد:

- وریابه، من زۆر به زرت ده که مهوه؟

وتی:

- قهیناکات.

به زرم کردوه و نعم دهنگی بۆ منالانی تر هه لیری:

- سه ریکه ن، چن به زبوومه تهوه!

دوای پینچ دهقه جۆللانه کهی وهستاند. به لام نه مجاره هه سهیری
نه کردم، به لکو پتشی وتم.

- تۆ نیتسا پالت پتوه نام؟

دواجار له سه جۆللانه که باریکی هه لدا و به ره رووم هات. لیم
پرسی:

- ناوت چیه؟

سهیری کردم و وتی:

- ناندۆ.

- ناوی فامیلت؟

- بایسیکل توونه.

وهک تایی لیتی هاتیت، شان کانی سووره لکه رابوون، به لام له
راستیا له به تیشکی رۆژ سووتابوون. پتی وتم، گوايه له به
خورانی زۆر وای لیتها تووه.

نیتسا سه کۆی «تۆراسیۆ» سهرناوکه وتوو بووه به باریکایه کی
راسته قینه. نعم ناسن به زده کاته وه، نهو له سه بازنه پارپی
دهکات، نهو نیتر چله کانی داده که نیت. زۆر په یان به نه مه لیه وه
پالده که ون. هه سوویان به تهس و بهی نه زاکه ت به به رووی
په کتردا هاوار ده کن. کۆمه لیکیان روویان کرده سه کۆی بازدان و
ده سه جتی چۆر ده کانی قه له میاز دهستی پتکرد: قه له میاز به سه ره،
قه له میازی مه رک و سه ره مه قولات. له م کاته دا منیش بۆ مه له
چوومه ژیر پر دی «سیستۆ». دوای نیو سه عات، که گه رامه وه بۆ
گۆر پهانه له لانه که، «ناندۆ» بینی خۆی له سه سه کۆ

– له کوڼی؟

– له گراج.

«له گراج». وه لاسه که می که من به دوو دایه وه. له وانیه درو بیت، یاخود دوور نییه سوالی کرد بیت، چونکه دمهسته یاریکه کانی هی نه وه نیین، بتوانن جاننای قورس هه لیکرن. دیقته م له برینه که می سر شانی دا، که جار جار چند دایه کیمیکیان لی دههاته خوارئ. هر له خۆمه وه که وته بیرکردنه وه له کوخه می نه می تیا ده ئی، کلای می له که هم کرده سر م و دهستم هیئا به پرچیدا، لئیم پرسئ.

– تۆ ده چیت بۆ قوتابخانه؟

– به لئ، له بۆلی دووم، من نئستا ته منم بوانزده سالانه، به لام پئنج سال نه خۆش بووم..... مه له ناگهیت؟

– با، نئستا مه له ده که م...

کاتی له سر سه کۆی بازدان ده رۆشتم، له دوامه وه هاواری کرد:

– قه له مبارتکی فریشتانه بده.

من به سهر قه له مبارتکی ناساییم دا و دوا می چند جووله به که به ناو چالاییه ناوه کان و قور و پاشماوه کاندای که یستمه قه راغی روویار که، پرسئ.

– بۆچی قه له مبارتکی فریشتانه نه را؟

– باشه، نئستا هه ولده دم.

له مه ویتش هر کیز قه له مبارتکی ناوام هه لئه دابوو، به لام بۆ نه وه می دلی «ناندۆ» ناسوو ده که م، نه وشپوه قه له مبارتم تاقیکرده وه. له قه راغه که چاوه رتی ده کردم و رهنگوروی گه شابوو وه. وتی.

– قه له مبارتکی جوان بووا!

له ناو به کتی له به له مه چکۆله کاندای مثالیک به پیچه وانیه ته ورئ می ناوی رتی «تیر» سه ولی لئده دا.

– نای له مثالان، نه ناو سه ول لئده من؟!

«ناندۆ» وتی:

– لئیر سراوی مه له بۆ به له می ناو رتگام نادا.

– له مه ویتش هیچ سه ولت لئنه دا وه؟

– نه خیر، به لام چ زحمه تیبیک له وه دایه؟

کاتی مناله که دوا می چند سه ولت داتی له سه کۆی بازدان نرئیکه و ته وه، «ناندۆ» چوه پشسه وه، دهسته کانی وه که ره صه تی خسته سر ده می و پر به هه موو قورگی هاواری کرد.

– تۆ رتگام بده سواریم!

نه ویتر هیچ وه لام تکی نه دایه وه، «ناندۆ» گه را به وه لام و خۆیناسا وه که هه میشه کیانی پر له خۆشی بوو. له و کاته دا هه ندی له هاواریکانم تئیرین و خۆم گه باندنی. له و یاره چکۆله به می لای سه کۆ سر ناوکه و تووه که دا یاری کاغه زینبان ده کرد. من سه یرم ده کردن و دیقته م له یاری که بیان ددها، نه مجاره «ناندۆ» رۆژنامه می

«نۆرۆبۆی» به دهسته وه بوو و ده رگه وت. وتی:

– بیگره، بیخوینه وه، نه مه هی منه.

بۆ نه وه می خۆشی بخمه دایه وه، رۆژنامه که م لئی و ده رگرت و به دیقته سه یرم کرد. دوا می «نۆراسیۆ» هات و لئی سه ند م. به روونکی کرۆ و به ته وسه وه که و ته خۆینده وه می. پئکه نیم دوا می جار تکی تر بۆ لای یاری کاغه زین که رامه وه. «ناندۆ» له لای بۆقیه می ساره ده منی وه ستابوو.

– سه د لیرم هه می، ده توانم چی پئ بکریم؟

نه ویتر به بی هیچ بیرکردنه وه به که وتی.

– شه ره بی پرته قالی شینۆتۆ.

«ناندۆ» پرسئ.

– شینۆتۆ به چنده؟

– چل لیره.

– که واته دووانم به رئ.

دوا می تاوونیک به کتی دهستی له شانم ددها. «ناندۆ» بوو له به رده م وه ستابوو و بوتلی شه ره تی شینۆبۆی دامی. قورگم به شپوه به که هاته وه به که، که نه توانم دهنگتکی لئوه ده ریکه م و سوپاسی بکه م.

بینم به بوتله که مه وه ناو پئیم وت:

– نایا رۆژی دووشه ممه، بان سئشه ممه لئرمیت؟

وه لامی دایه وه:

– به لئ.

– من یاداشتت ده ده مه وه. به له من به کری ده کرین.

پرسئ.

– تۆ رۆژی دووشه ممه دئیت؟

– نه واو دلنیا نییم، له وانیه سه رم قالی بیت. به لام نه که ر رۆژی دووشه ممه نه یم، نه وا چند و چوونی ناوتت سئشه ممه لئرم.

«ناندۆ» پاشماوی یاره که می ده بژارد. وتی

– هئشتا بیست و دوو لیرم ماوه.

له خه یاله کانی رۆچوو بوو و به رووه خۆشه که می له لیسته می نرخ می ساره ده مه به که راده سا. کاتی ده موسیست یارمه تی بده م، نه م له لئیر سراوی یانه می مه له می پرسئ.

– ده توانم به بیست لیره چی بکریم؟

پیاوه که وه لامی دایه وه.

– بۆ خۆت هه لیکره.

پئیم وت.

– سه یرکه، خواردنه وه می گازی هه می، قوتووی به ده لیره به.

لئیر سراوی یانه می مه له وتی.

– به لام که ره مه.

– ده توانم به بیست لیره چی بکریم؟

«ناندۆ» سه ور بوو له سه ر قسه که می خۆی و جار تکی تر رووی کرده وه پیاوه که

– قه یناکات، با که ره میش بیت، دوو قوتووم به رئ.

نه و دوو قوتووی بۆ پر کرد. «ناندۆ» پئی وتم:

– بیخۆروه!

جار تکی تریش داوا می لئکردم بیخۆمه وه.

– خۆ نه که ر دووشه ممه نئشت نه بیت دئیت؟

– نه می چون، نینجا ده بینی چۆن هه قته بۆ ده که مه وه و وات لئده که م دلخۆش بیت!

دوا می بریاریدا بۆ لای جه لانه که بگه رتته وه. پالکی وا فایم پئوه نا، به را ده به که به دم پئکه نینه وه هاوارم بکاتی.

– بیوه ستینه، بیوه ستینه، سه رم خولا به وه!

شه ودا هات و خوا هافیزیمان له به کتر کرد.

نئستا من ناتوانم چاوه رتی هانتی رۆژی سئشه ممه بکه م، تا خۆشی بخمه دلی «ناندۆ» وه، من بئکارم و یاره م نییه. «ناندۆ» هه ر نه و سه د لیره به می هه بوو... کاتی بیر له مه ده که مه وه هه ولنکی رۆز دده م، تا فرمئسکه کانم له چاومدا قه تئیس بکه م.

ناتو بیوگرافی و دواپین شپږه کانی

ناتو بیوگرافی

له ۱۹۰۲ له دایک بووم. هرکیز نه که رانه و زنده که کم، که رانه و هم پتی خوش نیه. له سنی سالیدا له حاله ب، نه و دی پاشا بووم. له نۆزده سالیدا فیرخواری زانستگای مؤسکۆ، له چل و نۆ سالیدا دیسان هر له مؤسکۆ میوانی «چیکا» له چارده سالیه وه شاعیریم کردۆته پیشه. هندی کس جۆره کانی گیا دناسن، هندی جۆره کانی ماسی، به لام من جۆره کانی جودایی، هندی ناوی نستیره کانیان له بهر کردوه، من ناوی خۆزکه کان، هم له بنديخانه کاندانوستووم هم له هویتله که وره کاندان. تامی برسیه تيم کردوه، به تاييه ت کساتی مانگرتن له خواردن: به لام له وانه به هيچ خواردنیکش نه بی نه خواردی.

له سی سالیدا ویستیان له دارم دن، له چل و هشت سالیدا ویستیان مهالیای ناشتیم بدهنی، داشیانمی له سی و شش سالیدا، شش مانگی خایاند هتا له چارمه تری چوارگوشی بیتۆنیه وه تیره یم.

له پهنجاسالیدا، له ماوهی ۱۸ سهعاتدا له پراکه وه فریم بۆ هافانا لنینیم نه دی هرچه ند له ۱۹۲۴ دا له بهرامبه ر تابوونه که یدا پاسه وانیم دا. له ۱۹۶۱ دا کۆشکی بیره وره یه کانیم زیارت کرد که کتیه کانی بوو. ویستیان له حیزبه کهم جیام که نه وه، پتیا ن نه کرا. له ژیر بوته سه رنخوونکرا وه کانیشدا پتیشیل نه کرام.

له ۱۹۵۱ دا له گل هه قالکی که نجم له ده ریا وه به پتیشواری مه رگ وه چووین. له ۱۹۵۲ دا به دلکی قلیش او وه، چوار مانگی ره بقی له سه ر پشت که وتم و چا وه رتی مه رگ مام.

وهک شیتان تیره یم به و ژنانه ده برد که خۆشم ده ویستن. نه نانه تۆز قاتیکش تیره یم به چارلی نه برد.

بۆ نه و ژنانه ی حه زم لیده کردن به نه مهک نه یووم له پشت سه ری ها و الانه وه، وشه یه کم نه گوت.

دهمخواره وه به لام گیرۆده نه بووم.

شانازی ده کهم که نانی خۆم به ره نجی شان و پیلیم ده ردیتا.

بۆ خاتری نه وانی تر، به شه رمه وه درۆم کرد.

سواری فیتار و فرۆکه و توتومبیلیش بووم، ده زانم زۆر که سیش هه ن ناتوانن سواری بن.

چوو به تۆپتارا، که چی زۆره ی خه لک ناتوانن بچن و نه نانه ت اویشیا ن نه بیستوه.

له سالانی ۱۹۲۱ ه وه نه مستوانی بچمه نه شووشانه ی زوره ی خه لک ده توانن بچن: بۆ مرگه وت و کلیسا و دهیر و لای نوشته نووس، به لام جاروبار فالی قاوه یان بۆ کر توه مه توه. نووسرا وه کاتم به سی چل زمان چاپ ده کردین که چی له تۆرکیادا و به زمانی خۆم که تۆرکیه قه دهغه یه.

هتشتا سه ره تانم نه کرتوه، پتویستیش نیه که خه تمن بیگرم.

نابمه سه رهک وه زیر و فلانیش، ناشمه و بی بيم.

نه چوو به شه ریش، به نیوه شه وانیش رام نه کردۆته په ناگاکان، له ژیر هیرشی فرۆکه کانیشدا رانه کشاوم به لام له شه ست سالیدا ناشق بووم.

کورتی بیره وه دۆستان! نه مرۆ له بهر لیتدا ته نانه ت نه که ره له بهر په زاره ش دلم بتوقی، ده توانم بلتیم وهک نینسانیک زیاوم، که سیش نازانی چهنده ی تر ده ژیم و چی ترم به سه ردی.



ناسری سینا

له فارسیه وه کره ووسی به کره دی

نعم ناتو بیوگرافی له ۱۱ سیپتامبری ۱۹۶۱

له بهر لینی رۆژه لاتدا نووسرا.

شار، خۆرنشین و تۆ

به رووتی له باوهشم دان
 شار و خۆرنشین و تۆ.
 رووناکیتان دهرپزیتته سهر سیمام
 عهترى تالی تالی قزیشتان.
 ئەم دله هی کتیبه وادهکوتی و
 تهپهتهپی بهرزتره له ههناسهه؟
 هی تۆیه؟ هی شاره؟ هی خۆرنشینه یا هی من؟
 خۆرنشین لهکوی تهواو دهبی و شار له کوئوه دەس
 پیدهکا؟
 شار له کوئی تهواو دهبی و تۆ له کوئوه دەس پیدهکەئ؟
 ئەئ من له کوئی تهواو دەبم و له کوئی تیههه لهمچهوه؟

۹ی ژوونی ۱۹۵۹

جوارینه

مردوکانم وهک تۆو به زهویدا پرژاندوه:
 یهک له «نۆدیسا» بۆی خهوتوه، یهک له «ئهسته موول»،
 یهکن له «پراگ»،
 خۆشه و یستترین ولاتی من، زهوییه.
 کاتی نۆرهم هات، لهشم به زهوی دابپۆشن!

۶ی ئووتی ۱۹۵۹

کولهکهه! رهشینهی ههردوو چاوم!
 من له مردن ناترسم
 مردن جیتی شهرمه بۆ من
 قیزم لیتی دهپهتهوه!

۱۵ی ئووتی ۱۹۵۹

خۆزگه سهرم ههلیگرم و بۆ چهوته یهک بیخه مه ناو
 سنووقیک و قفلی بدهم.

چلۆن رهحمیان بهم نیشتمانه نهکرد؟

ئینسان نیشتمانی خۆی دهفرۆشی ناخۆ؟
 نان و ناوهکه تان خوارد.
 بلی له دنیا بهدا له نیشتمانی نازیزتر ههبی؟
 ناخر چلۆن رهحمتان بهم نیشتمانه نهکرد؟
 دهریان کرد،
 قزه سهریان گرت و رایانکیشا
 خاوکیش خاوکیش بریان و دایانه دەس گاوران.
 ناخر چلۆن رهحمتان بهم نیشتمانه نهکرد؟
 نیشتمان، دهست و قاچی له زنجیرا به ستر اووه
 رووت و قووت کهوتۆته سهر عهرز و
 له سهر سنگیا ژهندرمه یهکی تیکساسی دانیشتوه.
 ناخر چلۆن رهحمتان بهم نیشتمانه نهکرد؟
 دادی ئەو پۆزهی چهرخه پۆزگار به ههق بگهڕی
 دادی ئەو پۆزهی به حسپیتان بگه
 دادی ئەو پۆزهی لیتان بپرسن:
 ناخر چلۆن رهحمتان بهم نیشتمانه نهکرد؟

۱۹۵۹

تاسه

سهه سال دهبی روخساریم لی ونه
 دهستم له بهرقه دی نه نالاندوه
 چاوم له رهشینهی چاوی نه بریوه
 له بیرى رووناکی م نه برسیوه
 سهه سال دهبی چاوه ری منه
 ژنیک له شاریکا.
 ههردووک به لقیکه وه بووین
 لهو لقه وه به ربووینه وه لیک هه لبراین
 ماوهیهکی سهه ساله مان کهوته نیتوان
 مه و دایهکی سهه دان سالهش.
 سهه سال دهبی له ناو تاریک و رووندا
 به شوینتا هه لیدیم.

۶ی ژوونی ۱۹۵۹



هیچکام هاتیان یۆ نه هتنام
گۆرانیه کان نه بن.

۲۰ سپتامبر ۱۹۶۰

گه لاریزان

په نجاهه زار شيعر و رومانم خوینده وه
باسی خهزه لومریان ده کرد
په نجاهه زار فیلم بینی، خهزه لومریان پیشان دده
په نجاهه زار جاریش خهزه لومرم به چاو بینی
به ربوونه وه و گلاریبون و گه لاریزان.
په نجاهه زار جاریش ههستم به خسهی بی گیانیان کرد

له ژیر پیمان،

له سهر له پی دهست و به سهر نهنگوسته کانمه وه.
به لام دیسان خهزه لومرتین، ناخی گیانم راده ژهنی
به تایبتهی خهزه لومری بولفاردکان
به تایبتهی نهگه دار به پروو بن

بیخه مه ناو تاریکایی سنووقیکی به تاله وه
ئینجا له سهر ملم، به جیی سهرم، دارچناری بچه قینم
یۆ حهوتیه ک له بهر نستیی هدا بدهم.

*

به فر ریگهی بهست

تۆ نه بوویت.

له بهر پیتا چۆکم دادا

چاوم له روخسارت بری، به چاوی نووقاوم.

که شتییه کان نارۆن، فرۆکه کان هه لنافرن

تۆ نه بوویت.

له بهرامبه رتا پالم به دیواره وه دابوو

دوام، دوام، دوام

به لام نه متوانی دهم هه لیچرم.

تۆ نه بوویت.

به دهسته کانم تۆم ساوی

دهسته کانم له سهر روخسارم بوون.

نۆقه مبهری ۱۹۵۹

گۆرانیه کانی مروّف له خۆی جوانترن

له خۆی هیوادارتر

خهفه تبارتر

به ته منتر.

پتر له مروّف، نه قینداری گۆرانیه کانی بووم.

بی مروّف زیام

بی گۆرانی، هه رگیز!

غه درم له نه قین کرد

له گۆرانیه کانی، هه رگیز!

گۆرانیه کانیس هه روا بوون بۆم.

له گۆرانیه کان گه یشتووم، به هه ر زمانی بوویتن.

له م دنیا هه راوه دا هه رچی خواردم، خواردم وه

هه رچی گه رام، دۆزیمه وه

هه ر چی بینیم، هه رچی بیستم

هه رچی دهستم پیتا ساوی و تیی گه یستم

دسته‌ی موسیقا بښی یا نه‌بښی، منال‌کان هر دینه دیدنیم

تاخر مردوه‌کان جڼگه‌ی سهرنجن بڼ منال‌کان.
دهربیج‌ه‌ی چووکي متبه‌خه‌که‌مان له پشت سرمه‌وه

چاوم تیده‌بړی

ه‌یوانه‌که‌شمان به په‌رڼوپال و جلی شؤراوه

تا به‌ریم ده‌کا، چاوم لیده‌کا.

نه‌ی دراوسن‌کان!

هومیدی تهمه‌ن درېژیم ه‌په من بڼ ه‌مووتان!

نه‌پرلی ۱۹۶۳

*

ه‌موو ده‌رگا‌کان گاله‌دراون

ه‌موو په‌رده‌کان دابراونه‌وه.

نه‌ی له کوټین؟ له کوټین؟ بلټی له کوټی بڼ؟

له ولاتیکي ون و نادیار... ون و نادیار.

بیژمانه‌کان هر له دووره‌وه له دوورتره‌وه

قسه ده‌که‌ن بڼ بیگوټیه‌کان.

روانین، بڼ چاوه و ږاکردن، بڼ بڼ.

شه‌که‌ت بووم ه‌ینده‌ی ه‌لاتم به شوټن نه‌و شته‌ی که وا

دهستم ناکه‌وئ.

با جگه‌ریه‌ک دابگیرسټنم!

۲۱ می ۱۹۶۲

بڼ «څیرا»

پتی وتم: وهره!

پتی وتم: بمینه‌وه!

پتی وتم: پټیکه‌نه!

پتی وتم: بمره!

هاتم.

مامه‌وه.

پټیکه‌نیم.

مردم.

۱۹۶۳

تا لانی که‌م تاقه‌رڼوژنک نه‌م دنیا‌په له‌گه‌ل خو‌شه‌ویستی
ناشنا بڼ.

منال‌کان دنیا له نیمه وهرده‌گرن

دره‌ختی نه‌مری لیده‌چه‌قټن

۲۱ می ۱۹۶۲ - مۆسکو

مه‌نموره‌کانی رینوینی

مه‌نموره‌کانی رینوینی ره‌ق ږاوه‌ستاون

دهست و باسکیان ږاده‌وه‌شټن و برڼ و نیوچه‌وان،

تیکده‌نالټن.

نازادیی نیمه‌یش ره‌نگی باتوومی نه‌وانی ه‌په:

تا نه‌وکاته‌ی خه‌لک، خو‌شو‌یستنی په‌کتر څیرنه‌بوون

مه‌نموره‌کانی رینوینی ره‌ق ږاده‌وه‌ستن.

۲۳ می ۱۹۶۲ - مۆسکو

ږی و ره‌سمی ناشتنی تهرمه‌که‌م

ناخو‌ناه‌نگی ناشتنی تهرم له حه‌وشی مال‌ه‌وه

دهستی بیده‌گرئ؟

چلڼ ده‌توانن نه‌و تهرمه قورسه له نه‌ومی سټیه‌مه‌وه

به‌ینته خوارئ؟

خو‌تابووته‌که‌م له نه‌سانسؤرا جټی ناپټه‌وه

پټپلکه‌کانیش زور ته‌نگه‌به‌رن.

ره‌نگه نه‌وکاته له حه‌وشی مالا خو‌ر ده‌رکه‌وتی و

کوټره‌کان بڼرن.

یان له‌وانه‌په به‌فر بیاری و قیژه‌ی منال بڼ.

ره‌نگه باران بڼ و شو‌سته‌ش تهر و قور.

حه‌وشه سه‌تلټیکی زبلی لی بڼ، ه‌روه‌ک ه‌میشه.

گهر بیټوو به پټی دابی ناوچه‌که، سهر و سنگه‌ بان،

ږوودانه‌پؤشراو

بیټن و بمخه‌نه ناو کامیونه‌وه

دوور نیه که وا جیقنه‌ی کوټرئ

بکه‌وتنه سه‌رته‌وتلی تهرم،

خیر ده‌بڼ شوکر!

موسسین نه شهید مومر

سێزدهمین دەرگا ...!

.... ئینجا دهیگوت ئەم دونیایه
هیچه و هه‌موو دەرگا کانیسی
به‌سه‌ر هیچدا ده‌بیتته‌وه ...!

دەرگایه‌ک بوو له دارماهووسی ره‌ش،
به‌رز و بریقه‌دار و سه‌ر لیشتیوتین،
دەرگایه‌ک بوو له سپه‌هی «ا»

دوای له دایکبوون، یه‌که‌م که‌س خواوه‌ندم ناسی،
وتی: ده‌بی هه‌موو که‌سێک له ژیانیدا سێزده
دەرگا بکاته‌وه.

وتی: ئاگادار به‌! یه‌کتکیان به‌سه‌ر به‌ده‌بختیدا
ده‌بیتته‌وه،
به‌سه‌ر به‌ده‌بختیدا ده‌بیتته‌وه سێزده‌مین دەرگا!

بۆ من که‌ گیانم به‌ قه‌ر نیگایه‌ک
وشه‌یه‌ک
هه‌لآله‌یه‌ک ناسک بوو!

دەرگای یه‌که‌م به‌سه‌ر خه‌وندا بۆوه
دووهم به‌سه‌ر خۆشه‌ویستی
سێیه‌م به‌سه‌ر له‌رزه‌ت
چوارهم به‌سه‌ر سنووره‌کان
پێنجهم به‌سه‌ر مه‌نفا
شه‌شهم به‌سه‌ر رابواردن





گومان و پرسیار
به‌سەر فرین،
به‌سەر هیچ
به‌سەر مەنفای هەمیشەیی.

- دەشی به‌سەر هەموو شتیکیا بیته‌وه:
به‌سەر با، به‌سەر زه‌ریا
کیلگه‌یه‌کی گەنم
پووشه‌لانیکی زه‌رد
ده‌شتیکی بی پایان،
بارانیکی به‌خور،
- له‌وانه‌شه به‌سەر روخساری تۆدا
واتا ناسینه‌وه‌ی خۆم
بیگوناھی و گه‌ره‌لاوژه‌ی تۆ
واتا هی خۆم، بیته‌وه.

حه‌وته‌م به‌سەر رامان
هه‌شته‌م به‌سەر نووسین
نۆیه‌م به‌سەر ده‌مه‌قالی
ده‌یه‌م به‌سەر هه‌ستی سه‌ره‌نگوونیوون و
سه‌راب

یانزه‌یه‌م به‌سەر لیکدووری
دوانزه‌یه‌م به‌سەر Noitarapes

که‌ ته‌مه‌نم گه‌یشه‌ پێش ده‌رگای سێزده‌یه‌م،
وشه‌یه‌ک له‌ناو سه‌رمدا پشکووت،
بیگومان که‌لامی خوداوهند بوو.
وتی: ناگادار به‌! ره‌نگه‌ نه‌مه‌یان به‌سەر
به‌دبه‌ختیدا بیته‌وه،
به‌سەر به‌دبه‌ختیدا بیته‌وه ده‌رگای سێزده‌یه‌م!

ده‌رگایه‌ک بوو له‌ دارماهووسی ره‌ش،
به‌رز و بریقه‌دار و سه‌رلێشیتوین،
ده‌رگایه‌ک بوو له‌ سپه‌هی.

ئه‌و کاته‌ رووم له‌ خۆم بوو، له‌گه‌ڵ خۆم ده‌وام،
ده‌بی به‌سەر چیدا بیته‌وه؟
به‌لام ده‌بی به‌سەر چیدا بیته‌وه ده‌رگای
ماهووسی ره‌ش،
به‌رز و بریقه‌دار و

سه‌رلێشیتوین؟!

- به‌سەر هەموو شتیکیا:
به‌سەر به‌ربوونه‌وه و نغرو بوون
چه‌ژن و شیتی،
کوێربوون،
رژانی شه‌هوت،
کرم و قایرۆس،



دهرگایهک بوو له دارماهووسی رهش،
بهرز و بریقه‌دار و سه‌رلیشتیوین،
دهرگایهک بوو له سپه‌هی!

- ئه‌و کاته رووم له خوّم بوو، له‌گه‌ل خوّم ده‌وام،
وشه‌کانی خوداوهند له‌ناو سه‌رمدا ده‌هاتن و
ده‌چوون.

ئاخۆ به‌سه‌ر چیدا بیته‌وه؟!
به‌لام ده‌بی به‌سه‌ر چیدا بیته‌وه دهرگای
سێزده‌یه‌م؟
- له‌وانه‌یه جارێکی دیکه‌ش به‌سه‌ر خو‌شه‌ویستی

له‌زه‌ت، سنووره‌کان و مه‌نفایه‌کی دیکه
رابوار دنیکی دیکه،
بێده‌نگی و نووسینیکی دیکه،
ده‌مه‌قالی و سه‌رابیکی دیکه،
دووری و Noitarapes یکی دیکه،

بیته‌وه!

- به‌لام ده‌بی به‌سه‌ر چیدا بیته‌وه؟!

دهرگایهک بوو له دارماهووسی رهش،
بهرز و بریقه‌دار و سه‌رلیشتیوین،
دهرگایهک بوو له سپه‌هی!

* سپه‌هی: وشه‌یه‌کی کرمانجییه واتا جوان، نایاب، ده‌کهن.

نامه‌ده‌کردن و لیدوانی : گۆران قهره‌داشی

چەند تیشکیک بە ناو بەرھەمەکانی (پریشک) دا

مۆزیکییە .
 نووسینی : بێریل کورنھیل. دەرھێنان و کۆرتیگرافی :
 دانا مەعروف. مۆزیک : لارس ئولسۆن. سێنۆگرافی و
 جلوبەرگ : سقین لوندین. رووناکی : کونتار لۆفگرتن.
 دەرۆزەیی جنۆکەکان درامایەکە ، لە خەم ، ژان و
 هیواپارانی ئەو مەزگەنە دەدوێت کە جێدەھێلێن و ئەنیا
 دەکەونەووە . باس لەو دلەراوکی و دل - لەخۆدامانە دەکات
 کە لە دواى جۆتیبوونەووەی دایک و باوک ، یەخەى منداڵان
 دەگرن . ئەم درامایە خۆی لە چوارچێوەی ئەفسانەییەکی
 گرێکیدا دەنوێنێت ، کە دەربارەى "نۆرفیۆس و ئیوریدیگە
 دەدوێت . لە نێوان یەکانگیبەوونی گالتەوگەپ و
 دژواریترین پەژارەدا ، باس لەو جنۆکەکانە دەکات کە لە
 قەیران و تەنگانەى مەزگەنەى مرۆڤدا بە ناو ناخدا دێن و دەچن ،
 زەمەزەمە دەکەن . لایەنێکی تری دراماکی پێماندەلێت :
 ژیان بریتییه لە جودابوونەووە و لەبەرئەو کەشەلۆشانیکی
 درێژخایەن ، کە تیاپیدا گیرۆگەبۆرگەکان تەشەنەدەکەن و
 دەبنە گۆرەپانێکی قوولێ بوون .
 مێدیای سویدی بايەخێکی زۆریان بە شانۆگەری
 دەرۆزەیی جنۆکەکان دا ، گەلێ رۆژنامە لەسەریان
 نووسی . بۆ نمونە : Aftonbladet ئافتۆنبلادت دەنووسی :
 «ژنیگ - مەبەست لە پالەوانی شانۆگەرێیەکیە -
 نووسەر - بێریل کورنھیل - ، بە هێز و مۆتسانەووە ، بە
 دەنگێکەووە کە تا سەر ناخ دەسێت . شانۆگەرێیەکی ، کە
 ھەم دەست لە زامەکان وەر دەدا و ھەم ئاسوودەیی و
 چێژپێش دەبەخشی» . Svenska Dagbladet دەنووسی :
 «مەزگەنە بەتەواوی خۆی دەداتە دەست شانۆگەرێیەکی .
 کاتێک بەسەردەبەیت شایەتی بێر و ھۆش تەرخانکردنە
 بۆ ئەو ھەموو ھونەرە شانۆگەرێیە سەرکەوتوو و
 گۆرانییە خۆشمانە» . لەم دوايیەدا ئیستگەکانی رادیۆ و
 تەلەفزیۆنیش بايەخێکی زۆریان بە شانۆگەرێیەکی دا و
 دەربارەى دوان .

" پریشک " گرووی شانوگەری نێونەتەوویی سویدی -
 "GNISTOR"Internationella Svenska Teatern
 گروویکی نوێ و نازادی شانۆگەرێیە ، لە نزیکەى ۱۰
 ھونەرمانەندى پیشەیی شانۆیی و مۆزیکیی بەتوانای
 تیکەلۆی سویدی و بیانی پیکھاتوووە . ئەم پیکھاتەییە
 گەلێک کولتور و پێشینیە و فۆرم و بۆجۆونی نوێی تیدا
 کۆبۆتەووە ، بۆتە خالی یەکگرتنی ئەووە و ئەزموونە
 جیاوازیەکان . ئەم گروویە لە ھاوینی ۱۹۹۵ دەو
 دامەزراوە . ھونەرمانەندی بەتوانا و ھەمەلایەتی سویدی
 خاتوو (بێریل کورنھیل - Beryl Kornhill) لەگەڵ ئەکتەر
 و دەرھێنەری کورد (دانا مەعروف) رۆلێکی سەرھەکیان
 لە دامەزراندنییدا بینیووە و تا ئێستاش پیکھاتە
 سەرپەرشتیی دەکەن . ھەر لە یەکەم سالی دامەزراندنییدا
 مۆزیک - درامایەکی گەورەى بە ناوی Gerlög Runa
 نیکرۆلۆگیکەکانی گەرلۆگ (لە ستۆکھۆلم پێشکەشکرد .
 لەم درامایەدا نزیکەى ۸۰ ھونەرمانەند و ئەکتەری
 پیشەیی بەھرەدار و کۆمەلێک ھونەرمانەند و ئەکتەری
 ئەمەتۆر - ھاوی - بەشدارییانکرد . یەکیک لە تیکستی
 گۆرانییەکانی مۆزیک - دراماکی ، کە خودی (گەرلۆگ)
 نووسیویەتی ، بوو ھۆی ئەووەی کە وشەى "پریشک" بۆ
 ناوی گروویەکی ھەلبژێردرێت . تیکستەکی دەلی :

ئیمە پریشکی ھەمان ناگرین
 کە تۆ دەگری ، منیش دەگری
 کە پێدەگەنی ، منیش دەمخەنم
 کە بە هیوایت ، هیواداردەم .
 ئیمە لە قوولایی ناخماندا یەکین ،
 لە مشتیک رووناکیدا یەکین .

شانۆگەری " دەرۆزەیی جنۆکەکان Demonernas Port
 دووھم بەرھەمی " پریشک " ە . ئەمەش درامایەکی



بیریل کۆرن هیل و دانا مەعرف ، له شانۆکەری ستریندبیری له سەر هیل بۆ دیمەشق

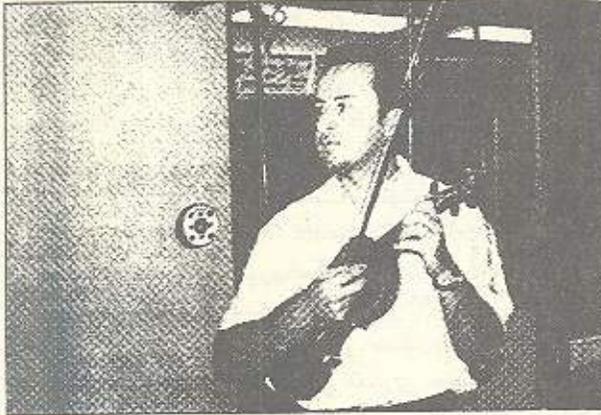
دەبین و دەکەونه و تووێژ ، هیندە ناخایەنی تێدەگەن کە ناوگوست ستریندبیری و بەرھەمەکانی خالی ھاوبەشی ئەو دوو مەرقە بەبەک نامۆیەن ، دەکەونه خۆپێندنەوێ تیکستە شانۆییەکانی ستریندبیری بۆ یەکتر ، کە ھەردووکیان لەبەریانە . کە ڤینە سەر تیکستەکانی درامای "بۆ دیمەشق" ، گەشتە کورتخایەنەکەیی شەمەندەفەرەکەیی ناو ستۆکھۆلمیان لێدەبێ بە گەشتە درێژخایەنەکەیی درامای "بۆ دیمەشق" ی ستریندبیری و خۆیشیان بە پالەوانەکان ، ئیدی زاڵی تیکستەکانی ئەو شاکارە ، پریبەری شەمەندەفەرەکە و بە درێژایی رینگا ، دەنگدەدەنەو و لە گۆیتی گەشتەکاندا دەزنگینەو ، دەنگەکان لەگەڵ سۆزی خەمینی کەمانیکی غەریبدا ناوێتەدەبن و پێکەو تەندیشەیی پەژارە ، ژانی ویژدان و غۆربەت دەردەبرن .

ئەم چالاکیە شانۆییە لە لایەن رۆژنامەکانەو بەیخەکی زۆری پێدار ، من لێرەدا پەنجە بۆ چەند نمونەییەکی کورت رادەکێشم : رۆژنامەیی (Dagens Nyheter) لە ۲۴ ی ناگوستی ۱۹۹۷دا دەنوسێ « کە لە ئێستگەیی باخی پاشا سەردەکەوێتە ناو شەمەندەفەری ژێرزەمینییەو ، چاوەرێتی ئەو دەکەیی بگەیتە ئەکالا ، کەچی لەکاتی فێستیڤالی ستریندبیری وانییە ، لە بری ئەکالا " دەتبات "بۆ دیمەشق" ، گرووی شانۆکەری پریشک " لە شەمەندەفەری ھاتووچۆی نیوان - باخی پاشا و ئەکالا ، گەشتە دراماکەیی ستریندبیری

شایەنی باسە پەنجە بۆ ئەو رابکێشەری کە ئەو بابەتانی شانۆکەرییەکە گرتوونەتە خۆ ، ناکرێ لە چوارچێوەی کاتیکێ دیاریکراو بناخەرتین ، بەلکو لە ھەموو کات ، شوین ، کۆلتور و کۆمەلگایەکدا ھەن .

شانۆکەری " ستریندبیری لەسەر هیل شەمەندەفەر بۆ دیمەشق - Strindberg Pa Sparett Till Damaskus ستریندبیری بەرھەمی گرووی " پریشک " ، کە لە نیوان ۲۳ ی ناگوستی و ۲۱ ی سێپتەمبەری ۱۹۹۷دا ، ھاوکات لەگەڵ گێرانی فێستیڤالی ستریندبیری - دا ، لە شەمەندەفەرێکی ژێرزەمینیی شارێ ستۆکھۆلدا ، لە ئێستگەیی (باخی پاشا - Kungstragarden) ، بەدەم رۆشتنەو تا ئێستگەیی (ئەکالا - Akalla) ، پێشکەشکرا . "بۆ دیمەشق - Till Damaskus" یەکێکە لە شاکارە شانۆکەرییەکانی (ناگوست ستریندبیری - August Strindberg) بە ناویانگ ، کە لە سالی ۱۸۸۹دا نووسییوتی . بیریل کۆرنھیل بە شتوویەکی ھونەری و سەرکەوتووانە " ستریندبیری لەسەر هیل شەمەندەفەر بۆ دیمەشق " ی لێ نامادەکردوو ، شانۆکەرییەکە لەلایەن خاتوو بێریت کارلیبیری و دانا مەروف - ی ئەکتەر و دەرھێنەری کوردەو ، دەرھێنارو ، لە رۆلەکانیشدا بیریل کۆرنھیل ، دانا مەروف ، لارس ئولسون ، ئەنیککی ڤاھلۆ و کەمیللە پێرسۆن بەشدارییان کردوو . ئاراس عارف - یش بەرپرسیاری موزیکاکە بوو . ستریندبیری ، لە "بۆ دیمەشق" دا شوین ژیانیکێ نوێ ، ناسنامەییەکی نوێ و پردیکی پەربەنەو کەوتوو . خاتوو بێریل - یش لە نوێکردنەویدا ھەموو ئەو شتەکانی بەسەرکردۆتەو ، بەلام لە دوو مەیداندا ، ھەم لە مەیدانی سەردەمی نووسینی دراماکەیی ستریندبیری ، ھەم لە مەیدانی بەیخەکی شتەکانی ئێستای دوو پالەوانە سەرکەوێتەکەیی دراماکەدا ، کە ژنیکێ سویدی و پەناھێنەریکی کوردن .

ئەمە یەکەمین جارە لە مێژووی شانۆدا شانۆکەرییەک لە ناو شەمەندەفەرێکی زیندووی نیوان دوو گەرھکی شارێکدا پێشکەش بکری . ھەر ئەم دەستپێشکەرییە بۆ خۆی لە بواری شانۆدا ، بە داھێنانیکێ گرنگ دێتە ژماردن . رووداویکی ھونەریانی چاوەرواننەکراو و سەرنجراکێش بوو ، ھەم بۆ مێدیای سویدی و ھەم بۆ شانۆدۆستان ، لە شەمەندەفەرەکەدا ، ژنیکێ سویدی خاوەن ئەزموونیکێ تال و پەناھێنەریکی کوردی ناوێتە ناو پەژارەیی دەردی بۆلاتی و غۆربەت ، لە دوو جیھان و کۆلتوری وەک ئاسمان و رێسمانەو ، بە ریکەوت یەکنی



ناراس عارف

سۆزی دهربرین، موناچات و دادویتدادی مؤزیکاکه، روون و ناشکرا ئەو لایەنە ستریندبیری - یان دەپتکا که بریتییە لە منداڵیکی زولم لیکراو، که هەمیشە دەرووبەری.. بە نارەوایی لە میژ بەرجهستهبوو، تاوانباردەکرد -

" a motherless child, a long way from home " منداڵیکی بێدایکی دوور لە مال، ئەو هێلی ژێرزەمینییە راستەقینییی و دراماتیکییەدا، گەشتیک "بۆ دیمەشق" کرا، که من هەرھیز لە یادم ناچیتتەو».

شانۆگەری رومەتی چەپ - Västra Kinden " چوارەمین بەرھەمی گرووپی (پریشک)، لە ۱۲ ی سێپتەمبەر تا ۱۰ ی نۆفەمبەر ۱۹۹۸ لە شانۆی - پێرۆ - لە ستۆکھۆلم، پێشکەشکرا. لە نووسین و دەرھێنانی: بێریل کورنھیل. سێنۆگرافی: لیلیان فلیشەر. مؤزیک: ناراس عارف. رووناکی: یۆککی فالفریدسون و فریدریک یۆنسۆن. دەنگ: ناراس عارف و ئاكو عارف. میکیاج: نیلفا بریولز. ھونەری سێنۆگرافی: رۆگەر کورنھیل. یاریدەدەری بەرھەمھێنان: شارلیت ریدیلپوس، ساندرال ھال، مانتیلا لیتیل و یۆھان فالینبۆری. جلوبەرگ: لارس - نینگیمار بیۆرسیتل. لە رۆلەکاندا: دانا مەعروف، تۆنی سامیل، ئۇسا نیلسۆن، سەفەر ئویدد، رالف فلیشەر، لارس - نینگیمار بیۆرسیتل، ناراس عارف و بێریل کورنھیل.

رومەتی چەپ شانۆگەرییەکی دژ بە توندوتیژییە، مؤزیک رۆلێکی گەورە تیدا دەبینی، لە شانۆیەکی رۆمایی کۆندا رۆلەکان دەگێری. لە شیوازە

پێشکەشکەت، گەشتەکە ی دیوی ناووە سیمای گەشتەکە ی دیوی دەرەووی لە خۆ گرتووە. ئیستەگان، بە سادەییەکی بێدەنگەو، گەرانەو، بۆ شانۆگەری تەبایی نیشاندەدەن. ستریندبیری ئەمە ی زۆر پێخۆشەبوو. ئەو هەمیشە خۆی لە نێزیک واقیعەو رادەگرت. جگە لەوەش خۆ گوناھێ ئەو نەبوو که ئەم واقیعە ھێندە سەر سۆرھینەرانی پر لە نھیتیە.. بێریل کورنھیل شانۆگەرییەکی لە چوارچێوەیەکی نوێکردنەو و ئەم سەردەمە ی ئیستا گرتووە. ژنیکی سویدی و پیاویکی کورد بە ریکەوت لە فارگۆنی شەمەندەفەر ریکدا یەکانگێردەبن. ھەردووکیان کۆمەڵی ژانی ویژدانیان لە ناخدا ھەلگرتووە. ستریندبیری دەبیتە مەستەتی ھاویەش و دەیانەوی خۆیان تاقیبکەنەو. ژنەکە.. بێریل، رۆلی پیاو بە یگانەکە وەرەگرتی و پیاو کەش.. دانا، رۆلی ژنە سەرپۆش بە شانەکە ھەلەبێژی.

رۆژنامە ی (metro) لە ۵ ی سێپتەمبەری ۱۹۹۷ دا دەنووسی: << ستریندبیری لەسەر ھیل - بۆ دیمەشق " گەشتیکە ھەم بۆ ناووە و ھەم بۆ دەرەووی مەرۆف. بەیەکگەیشتنی ئەم رۆی ژنیکی سویدی و پەناھینەریکی کورد، لەگەڵ "بۆ دیمەشق" ی ستریندبیری ئاویتە دەکات. ئەکتەرەکان ناسنامە دەگۆرنەو، سنووری نیوان خەون و واقع کالەبنەو. ھەندێ جار شانۆگەرییەکی وھا چرەبیتتەو، کات و شوێنی تیدا بزر دەبن.>>

رۆژنامە ی (Svenska Dagbladet) لە ۲۶ ی ئاگوستی ۱۹۹۷ دا دەنووسی: << بێریل کورنھیل ژنیکی سویدی سەرک و ھیوا براو، لە بەرامبەر خێزانەکەیدا ھەست بە گوناھباری دەکات، پێدەجێ بیر لە خۆکوشتنیش بکاتو. دانا مەعروف پەناھینەریکی کورد، بێرەو ھەرییەکی سەختی پێو دیارە. نیگاکانیان یەکانگێردەبن، خۆشەویستیان بۆ ستریندبیری لە نێواندا دەبیتە پردیک. لە شەمەندەفەرەکەدا دەینە پالەوانی ھەندێ بەردە ی شانۆگەری "بۆ دیمەشق". ژنەکە لە رۆلی بێگانەکەدا و پیاو کە لە رۆلی ژنەکەدا. لە گەرانەو ی شەمەندەفەرەکەدا بەرەو ئیستەگە ی - باخی پاشا، کە مانە بەسۆزەکی - ناراس عارف - بە درێژیی رێگا، نارامی بە گیانی ماندوو دەبەخشی.>>

رۆژنامە ی (Expressen) لە ۱ ی سێپتەمبەری ۱۹۹۷ دا دەنووسی: << تیکستەکانی ستریندبیری لە تاریکیەکەدا لە مەر ھەست بە گوناھباری و نامۆیی - دەدروشانەو، راست دەپاندا لە ناوچەرگە ی شیوازی نوێ نووسینەو کەیان.

جۆزبه جۆزه كاني هه لووتست و په يوهنديه كاني مروڤ له مهر ئوندوتيزي و شه رهنگيزي ددهوي، كه نه مروڤ شه قام، مال و خيزانه كانيشي گرتوته وه. له و تهنگوچه له مانه ددهوي كه مروڤ ناچاري ره و په نابهری دهكات، پيمان دهلي كه زهبروزهنگ له ئيمپراتوريای رۆماوه ريچكهي بهستوووه و له ريگاي نازيانهي هيتلره وه خوي گهياندوته نيو ژيانى ئه مروڤمان، په كيك له هوكارانهي رومهتي چهپ ي هيناووته ئاراهه، نه و كاره ساته چه رگيرانه ن كه به هوي زهبروزهنگ نواندني لاهه كان، يان راسيزمه وه رووده ده ن. نه مروڤ زهبروزهنگ و فاشيزم تا بينه قافاي مروڤايه تي هاتوون. له سهرده مي رۆماشدا هر بهو شپوهيه بوو. په كه مين مهسيحييه كان هه وليانده دا ريگايه ك بۆ دهر بازوون له و ناهه مواريه بدۆزنه وه. ئه م شانۆگه ريه نه وه ولدانه له گه ل خهياتي نه مروڤدا، له پيناوي مروڤايه تي و مافه مروڤايه تيبه كاندا، له سه رانسه ري دوتيا دا، پتکه وه ده به ستته وه.

رومه تي چهپ شانۆگه ريه كه، پيمانده لي مروڤ هم تواناي ناشتي و ته بايي تيدايه و هم تواناي ناته بايي و شه ربه رپاكرين. دهلي مه سه له كه له وه دايه كه كاميان هه لده بژيڤي، ليمان ده برسي، چي له دواي خوڤمان جيتديلين؟ ئايا هه لووتست له دژي به دكاري و ويڤرانكاري پرمانا يا پيمانايه؟ هر يه كه له ئيمه به رپرسيارين يان نا؟ ئاماده ين به رژه وهندييه كانمان له پيناوي راستي و رهواييدا يخه ينه مه ترسييه وه؟ ده توانين له دوورپانه كاندا ريگاي راست هه لبريڤين؟

رۆژنامه ي ستۆكهۆلم - Stockholms Tidningen - له ژماره ۲۵ ي ۱۴ ي سېپتيمبه ري ۱۹۹۸ دا له مهر رومه تي چهپ دهنووسي: «له دوو بهش پتکهاتوو، گولي بيايان، شه هيد و گلادياتور». هه ردوو به شه كه له كه شيكي شانۆيي رۆماي كوڤدا به رتوه ده برين. گولي بيايان باسي چه ند به شيكي خيزا بېكي له به ريه كه هه لوه شاوي نه مروڤمان بۆ دهكات، كه له گه شتيكدا هه ولي چاره كرڊني كه له به ره كاني بارو دۆخه كه يان دده ن. به شي شه هيد و گلادياتور. يش باسي په كه مين مهسيحييه كان دهكات، كه چۆن ناره زايي و تيكۆشانيان له گه ل گلادياتوركي فاشيستدا رووبه روو ده كرڤنه وه».

سوسان بليكك له هه مان رۆژنامه دا دهر باره ي هه مان شانۆگه ري دهنووسي: «تيس تاش وهك چاراني دي، دهره تينهر و ئه كته ري كورد دانا مه عروف رۆليكي كه و ره ي له رومه تي چهپ دا هه يه، دانا و بيزيل كورنهيل ۴ سال له مه وه به رپتکه وه گرووي پريشك شانۆگه ري

نيسونه ته وه يي سویدی - يان وه گه رخصت. دانا ده لي: پتکه وه په يوه ستبسووني سویدیيه كان و بېگانه كان، سه ره ده زوي نه م كاره مانه. ئيمه روومان ده كه ينه هه ردوو گروويه كه. هر له به رنه وه شه كه پريشك له تیکه له يه كي سویدی و بېگانه پتکهاتوو. بېگانه كان رۆليكي گرنگيان له به رنه گاري زهبروزهنگدا هه يه. چونكه چ سویدی و چ بېگانه، هم ده ستيان له زهبروزهنگه كه دا هه يه و هم قوچي فورياني هه مان زهبروزهنگن. ئيمه ي بېگانه ش وهك سویدیيه كان به رپرسياريه كي گه وره مان له دۆزينه وه ي چاره سه ردا، له نه ستودايه.

گه ليك رۆژنامه ي دي دهر باره ي رومه تي چهپ يان نووسيوه. به داخه وه م كه له رۆژنامه ي ستۆكهۆلم به ولاوه م وه گيرنه كه وت.

له كو تاييدا، له ناخه وه سه ركه وتني زياتر و ته مه ن دريژي بۆ گرووي پريشك دهنوازم.

* گلادياتور: له سه رده مي ئيمپراتوريای رۆمادا، كه جهنگاو مريك يان نه ياريك به ديل ده گيرا، يان سزاده درا، بۆ خو شي و كاتبه سه برڊني دهسته لاتداران، له گه ل پاله وانتيكي كارامه و راهاتوو دا، يان له گه ل په كتردا، له كتي به ركتيه كي ژيان و مردندا ده يانكرڊن به كژ په كديدا، تا په كتيكيان ئه ويدي ده كوشت به وانه يان دهكوت «گلادياتور».

کاوه جهلال

ره‌فییق سابیر

«نیمپراتۆریای لم» سی

ره‌فییق سابیر

نیمپراتۆریای لم

درویش نیلام خیل و نسیونتی

۱۹۹۹

به ناوی نایین و له نایینهوه سه‌ره‌لده‌دات، ده‌بی به پاسه‌وانی نایینه‌کەش، لێره‌وه سروشتی خێل وه‌ک بونیادی کۆمه‌لایه‌تی ده‌وله‌ته‌کانی رۆژه‌لات و هه‌روه‌ها نایین وه‌ک ئیدیلۆژی ده‌وله‌ت ده‌بن به‌ کلیتیک تاکو به‌رپێه‌وه ده‌رگای تێگه‌یشتن له‌ مێژوو و دیارده کۆمه‌لایه‌تی و سیاسی و کولتووریه‌کانی ناوچه‌که ناوه‌لا بکری.

هه‌ر له سه‌ره‌تای نایینی ئیسلامه‌وه ناکۆکیه‌کی قوول له‌ نێوان په‌یام و ده‌وله‌تی خێلدا هه‌یه. په‌یامی پیرۆزی خوايه‌تی له‌ ژیاڕیه‌کی پێشکه‌وتوی وه‌ک په‌مه‌نه‌وه بلاو نایینه‌وه، به‌لکو نه‌و په‌یامه سه‌ره‌تا خێله به‌ر په‌رکه‌کانی نیوه دورگه‌ی ئه‌رب په‌ک ده‌خات و گوهر به‌ ژیاڤیان دده‌ات. ئەم خه‌لکانه‌یش له‌ لایه‌تی خۆیانه‌وه ده‌بن به‌ ئامرازى بلاوکردنه‌وه‌ی نایینه‌که به‌ وولاتانی ده‌وری نه‌ر په‌کاندا، لێره‌شه‌وه نایینه‌که به‌رده‌وام به‌ هێرشى کاولکه‌رانه شارستانیه دێزینه‌کان ده‌رمیڤێ. به‌لام له‌ته‌ک مه‌رگی په‌یامبه‌ردا ناکۆکیه‌ کپه‌نۆه‌کان، واتا چاره‌سه‌رنه‌کراوه‌کان، سه‌ره‌لده‌دنه‌وه، ئەمه‌یش په‌پوه‌ندی به‌ سروشتی خێلایه‌تیه‌وه هه‌یه: ده‌سه‌لات که به‌ ناچارى به‌سه‌ر سه‌روه‌راتی تاپه‌فه‌کاندا به‌ش ده‌کری، دابه‌شکردنیکى هاوتا وه‌رناکری، به‌لکو فه‌زلی ناچارى به‌ خزمایه‌تی و به‌ چه‌ند سه‌رۆکی تاپه‌فه‌یه‌ک ده‌دری و له‌ ئاسته به‌رزه‌کانی ده‌سه‌لاتدا داده‌نریڤ، لێره‌شدا هه‌ندیک تاپه‌فه له‌ پریقیلنیکى ده‌سه‌لاتی به‌رز به‌در ده‌کریڤ، خالیدی کورى وه‌لید که مه‌زنتریڤ ژهنه‌رالی ئیسلامه‌کان ده‌بی، له‌ هێرشى ئیسلامیدا بۆ سه‌ر بێزهنه‌تیه‌کان سه‌رکردایه‌تی پێ نادرى، به‌لکو سه‌رکردایه‌تیه‌که به‌

«نیمپراتۆریای لم» ده‌رباره‌ی ئیسلام و خێل و ناسیۆنالیزمه. لێکۆلینه‌وه‌که روو ده‌کاته نه‌و مۆدیلێ ده‌سه‌لات یان ده‌وله‌ت که له‌ته‌ک ئیسلامدا و له‌ نیمچه ده‌ورگه‌ی ئه‌ره‌بدا سه‌ره‌لده‌دات، پاشان به‌ درێژایی نیمپراتۆریای ئه‌ره‌بیی ئیسلامی و ئوسمانی و سه‌فه‌وی به‌رده‌وام ده‌بی. ئەم مۆدیلێ بۆ ره‌فییق سابیر شایانی گرنگیپێداته، چونکه ئیسلام ته‌نها په‌یامیکى پیرۆز نیه و داواى په‌رستنى خوايه‌کی تاک و ته‌نیاى که‌سی بکات، به‌لکو هاوکات ئیدیلۆژییه‌که و زه‌مینه‌ی نه‌و مۆدیلێ ده‌وله‌ت پێکده‌هێنێ که نیمپراتۆریا ئیسلامیه‌کانی ئه‌ره‌بی و ئوسمانی و سه‌فه‌وی ده‌یکه‌ن به‌ کولتوور و نه‌ریتیکى سیاسی، لێره‌شه‌وه ده‌بی به‌ میرات بۆ براقى ناسیۆنالیستى تورک و ئه‌ره‌ب و فارس.

لێکۆلینه‌وه‌که‌ی ره‌فییق سابیر روو ناکاته نایینتیی ئیسلام، هه‌روه‌ها روو ناکاته لایه‌تی فه‌لسه‌فیی ئیسلام، به‌لکو روو ده‌کاته نه‌ترۆپۆلۆژیای نایینه‌که، واتا ئیسلام ته‌نها له‌ تیکسته‌کانی قورئان و فه‌رمووده‌کانی په‌یامبه‌ر پێکنایه‌ت، به‌لکو هاوکات په‌پوه‌ندی به‌ مرۆفه‌وه هه‌یه له‌و شێوه‌یه‌دا که ئه‌و چۆن لێی تێده‌گات و کارى پێ ده‌کات.

«نیمپراتۆریای لم» سه‌ره‌رای ئەمه‌یش گێرانه‌وه‌ی رووداوه مێژوویییه‌کان نیه، به‌لکو لێکۆلینه‌وه‌یه‌کی سۆسیۆلۆژییه و تێگه‌یشتی خێل/به‌داوه‌ت جه‌وه‌ره‌که‌ی پێک ده‌هێنێ. ده‌سه‌لات ته‌نانه‌ت شێوه‌ی ده‌ربیرین و رێفله‌کتدانه‌وه‌ی ئەقلى خێله، به‌لام هاوکات له‌مه‌ تێپه‌ر ده‌کات و له‌ چوارچێوه‌ی سیسته‌می کۆمه‌لایه‌تی خێلدا زانست (معرفه) به‌ره‌مه‌ده‌هێننه‌وه: خودی ده‌سه‌لات که

دهبن، بياپانتيكي ووشكي رووته له فورميكي تايپه تي به مروقه كاني نيوي ديدات، چونكه مؤتيفي خو هېشتنه وه توندتر و به زه برتر خوې دهنوتې و مروقه به زه وروره شه رانگيز دكات. هه روه ها نه مه بياپانه ووشكه سارده كاني ناوه راستي ناسيا ده گريته وه، بيگومان مروقي چيانشينيش له ژير ركي فې هولي خو هېشتنه وه دايه و كارمك تريكي شه رانگيزانه ي هيه، به لام لايه ني كهم چياكاني شووره يه كي پاريزگاريي بق چيده كهن و پيوست ناكات زوري ي ژياني به هيرش و دروست كړدني شووره وه به سر بهرې، هه روه ها زه وروره ي دامه زراو، واتا ده ولت، وهك به هيرتريين شووره ي پاريزگاري و ته شنه ي ده سلات، له و شيوه يه دا خوې نانوتې كه له بياپاندا هيه، كه واته ناشكرايه نه و قه واره هه بووانه كه نايينه كان وه رده گرن و به كاريان ده پتن، تنها له سر نه و ده ستووره پتيان به كارده پتريين كه له تراديسيوني خو يانه وه فيتريان بوون: سه حابه كان تنانته دميانه وي په يامه نويكه يان له نيو كومه ل و ناوچه كاني ديكه دا بلاويكه نه وه، به لام به و ناكاره ده يكه ن كه له بياپاندا فيتري بوون. كه واته نيمه هيچ مه سه له يه كي پيرورمان له به رده مدا نيه، به دووه كان كه فيتري تالاني و سه برين و ژنفراندن و هتاد بوون، هيرش ده بن و ته ر و ووشك ده سووتين، ژنان نه تك ده كن و ده يان كه ن به كويله ي خويان، مثالان وهك كويله ده فريتن و هه راجيان ده كن، هاوكات به شمشيري تيكسته پيرورمان په وايه تي به كردار و زه فتاريان ده دن. نه م پراكتيزه كړدنه ي نايين له سه حابه كانه وه هتا ده ولته كاني نه موي و نه عباسي و نوسماني و سه فوي به رده وام ده ي: به لي، تنانته «ته نفال» دريژ پيداني نه م ناكاره ي بياپانه و ميراتيكي نيسلامي به ده ويانه يه بق نه وه كاني نه موي له به غدا. هه مان كيشه هوزه تورك زمانه كان ده گريته وه، نه م په كگرتنه وه يه ش بق ره فيق ساير نزيكه ي له رتكه و تيك ده جي.

«تيمپراتوريي لم» له سه رده مي له كاركه و نني قيه مه كاندا نووسراوه. هه لوه شان هوي راستيه به راستيدانراوه كان، هه قيقه ته ناهه قيقه يه كان، به رهنگاري نووسه ران ده بنه وه، به تايپه تي نه ودي له دهره وه به شمشير و چه كي كيميائي وهك په و ده سه پتري، زور بريندارك ره. نيمه ده توانين به قوولي له نيو تيكسته كه ي ره فيق سايردا برينه كه ي نه و بخوتنينه وه: برينتيكي كوردي. به لام برين وهك شيره نايه ته دهر برين، چووزانه وي نايي به ووشه، نيمه به ندين به ليكولينه وه يه كي زانيساريانه وه كه

خزميكي په يامبه ر ده دري (به لام سه رهنجام هه ر ژهنه رال خاليد سوياكه له قه لاجو رزگار ده كات).

له لايه كي ديكه وه به دووي مه ركي په يامبه ردا تاييني نيسلام ته زوير ده كړي، تنانته له سه رچاوه كه يه وه كه «كتيبي پيريزه» (فورنان)، ليره دا ره فيق ساير زانيساريه كي سه رنجراكيش ده هينته ناوانه وه: له سه رده مي نوسماندا چند دانه يه كه له كوچي فورنان له شام و تيراق و وولاتاني ديكه هه بوون و «جياواز» (!! بوون له يه كتري. نوسمان له سالي سي كوچيدا قه رمان دهره دكات بق نه ووي نوسخه ي نووسراوه ي سه رده مي نه بو به كر كړي به بناغه ي نيسلام و كوچيه كاني ديكه بسووتين، هه روه ها هه نديك سووره له كوچيه كه ي نوسماندا هه بوون و له «قورنانه كاني ديكه» دا نه بوون! قورناني سه رچاوه يي سپيه كي له قورناني ده ولت زياتر بووه! تيزه كه ي ره فيق ساير سه باره ت به م كيشه يه نه وويه كه قورنان به يتي به رزه وه نديه سياسي و نابووري و كومه لايه تيه كان نالوگوري تيدا كراوه، شتي لي لبراوه و شتي ديكه ي خراوته سه ر. نه مپش كيشه يه كه كه تنها به رهنگاري مؤسلماناني ناييني ناپيته وه، به لكو سه رايان نراسته ي هه موو مروقيكي نيو جيهاني نيسلامي ده پته وه.

تيگه يشتي خيل/به داوه ت، نينجا له واتا مؤديرنه كه يدا، پارت/خيل، وهك دهره و له يه كي سوور وايه و به نيو سه رجه مي «نيمپراتوريي لم» دا دريژ ده پته وه، خيل/به داوه ت له روانگه ي ره فيق ساير بونيادي كومه لايه تيه ده ولته روزه لايه كانه، نه وه له كوچيدا هه ر مروقه كه په يامه نايينه كان وه رده گري و له سه ر ده ستووري خوې كاريان پنده كات، به لام نه ك وهك مروقي په روه ازه و نيزوله ي سر و شتي، به لكو وهك مروقي قالدراو له نيو قه واره ي سو سيوكولتوريدا، واتا له نيو نه و قه واره يه دا كه له سه ر ده ستووري خوې مروق خو شه ده كات و ده ي كه يه نيته ناستيكي نه و تووه كه بوي بلوي نريت و ناكاره كان به ره مه پتنته وه. هه ر بويه به كار هيناني نايين له ناوچه يه كي كولتوري بق يه كيكي دي ده گوري، به واتايه كي ديكه: مروق نه و زينده وه ره نيه كه هه ر له سه رده تاوه نه قلبيكي خوا به خشبوي هه ي و نينجا دواي نه ووي خسته ي ژير ركي فې «دل ييه وه»، بتواني وهك بوونه وه ريكي كومه لايه تيه ناسك و به ويژدان و نووراني و دلساف روله كومه لايه تي و نايينه كه ي بنوتني: بيگومان مروق له تايبه تمه نديه كاني هه ست و سوژ و ويژدان و ويست به دهر نيه، به لام نه مانه به پتي بار و دوخه نوبزتيكي فقيه كاني كه س كاريگر

میتودولوژییه کی تایبته تیی ههیه و بریتیه له ماتهریالیزمیک که به شیوهیه کی دیالکتیکی بهردمخری، زمینه که سهرززمینه، جیهانی مرؤفه، بهرهمه پهنراوه کانتیتی و هتاد، نووسر لهم هه لوئسته وه کۆنترۆلی به سهر بابه ته که پیدا کردوه نهک له په یوه ندیه سۆزداره کی نیتوان تیفکرین و سۆزه وه دارشنتنه کانی به دبیه تینی، دارشنتنه کانی ره فیهق سابیر سرن، و اتا ووشه ی سۆزدار هه لمه تیان بۆ نیتوان نه هیتاوه، به لکو نیتنه له کت رسته لۆگیکیه کانی دهر برپوه و ههر نیتنه له کت خۆیشی کاری تیدا کردوون.

نووسینه که ی ره فیهق سابیر لیکۆلینه وهیه کی نه کادیمیانه ی نیه سلام و دهسه لات نیه، به لکو خه ریکه گه رییه کی نیتنه له کتوتلی نازاده له تهک نه م کیشه یه دا. کاره ساته کان که هه میشه هه مووان دهگر نه وه، راسته وخۆ (و پش هه موو شتیکی!) وهک زه برتیک بهر هنگاری سه بژتکی بیرک ره وه ده بنه وه، خه ریکه گه رییه هۆشی و دارشنتنه هونه رییه کانی کار تیده که ن. سه بژتکی بیرک ره وه به بی میتودولوژییه ک ده که ویتته ژیر رکیفی سۆز و ههسته کانی، پیرسه پسپۆنه کانی Perception لولوی دهن، به لئ رهنکه ته نانه ت له ناوی بهرن، لیره دا زه بری نیتنه له کت هه م زامه کانی کهس هپۆز ده کانه وه و هه م توانای ههیه وهک هه لوئست له خالگه تایبته تمه نده که په وه بهر انبه ر سه رجه میتیی گۆرانه کان بووه ستیتنه وه. لیره وه په یوه ندیه یه کی نپویه کیی چیده بی و له ره وتیدا تیگه یشته کانی بابه ته نوئکه، له گه راندا به دووی هۆکاندا، هه لده هپنجرین و بهرجه سه ده گرین، هه تا پاشان لپوه یان دارشنتنی تیکسه که بهردمخری، ته نها لیره وه ده توانین له تیگه یشتی خیل/به داوه ت تیگه یین وهک تیگه شتیگ که له ره وتی تیفکرینی نیتنه له کتوتلی تاکه وه هه لپه نجراره، جا گه ر ته نانه ت نه و دوو ووشه یه کۆنیش بن و ژۆر به کار هینرابن، ووشه و تیگه یشت جیاوازن له په کتری.

۲

پرسیاریک سه باره ت به ره فیهق سابیر نه وهیه که نه میش به کتیکه له نووسه رانی قۆناغی نه یلوول، به لام هاوکات له ژۆرینه یان جیهاده بیتنه وه. ره فیهق سابیر ریگه ی سه بژتکی تیغیی خۆی له نووسیندا دهگریته بهر، نه میش به وه دا رپوون ده بیتنه وه که نووسه ر له لایه ک تووژینه وهیه کی ماتهریالیستی ناین و دهسه لات نه نجام دده ت و هاوکات وهک هۆنه ر گومانه کانی «خۆی» ده هۆنیتنه وه: دهر ده بری، بنگومان لیکۆلینه وه ی

ماتهریالیستی و دهر برینی گومانه کانی خۆ له هونه ردا نه سازه. به لام نه مه له روانگه یه کی نیدیلۆژییه وه پرکیشه ده نوینی، نازادی خۆ ده برین مۆرکی تازیه تیه، هینی بهرده وام خۆ تازه کردنه وهیه و دژ بهری بهرده وامی و نه زه لیه ته، نه مه یشه که «جوانیی» له نپو کایه ی کولتوریدا پیکده هینی. لیره وه ده توانین به سه ر تیره وانینه تایبته تمه نده کانی نپو نه م نووسینه دا به برینه وه و بۆ نپو کیشه ی تازه گه رییه ههنگاو بنین، بۆ نه م ههنگاوانه هه موو نووسه ریکی مه زنی نه یلوول شیاری وهر گرتنه وهک کلیل.

دهر جوون به نپو قۆناغی نه یلوولدا و هاوکات لپوه ی بۆ دهر وه، راسته وخۆ ده مانخاته بهرده م پرسیاره گرنگ و زه رووره کی تازه گه رییه، که زمینه کانی به دووی گۆراند له نپو خودی قۆناغی نه یلووله وه بهرینتر کراونه ته وه: به کاری هونه رییه خۆی، نه یلوول ته واو بووه و هاوکات له نپو خۆیه وه به هه وله تاکیه کانی نپو خۆی هاتۆته دهر وه ی خۆی، نووسینتیکی وهک «نیمپرا تۆریای لم» خۆیه کالاکردنه وه ی تیفکرینیکی نه یلوولیا نه یه، که واته هه موو زمینه کانی تازه گه رییه له نپو خودی قۆناغی نه یلووله وه بهرینکراونه ته وه و له نپو سه رده می دۆخگۆریدا وهک هونه ر و کاری نیتنه له کتوتلی خۆی کۆنکریت بوون، و اتا نیتنه ناتوانین هینده ئاسان له نووسه رانی نه یلوول وهک رابووردویهک، وهک کۆمه لکی نپو قاوغیکی داخراو، بدوین، جگه له مه خه ریکه گه رییه له تهک نووسه رانی نه یلوولدا، له تهک نه دهب و هونه ر و نووسینی نیتنه له کتوتلیاندا، هیتشا له سه ره تادایه. به تایبته ی له سه ره تای نه وه ده کانه وه، به لام به تایبته تیر له تهک کاره ساتی هه ولیردا وهک کۆتایی سه رجه م قیه مه کان، دهر فه ت چیبووه بۆ نه وه ی به رپوونی لاینه کانی نه م پرۆسه هونه ری و نه دهبی و نووسه رتییه ی نه یلوول بناسینه وه، تاکو به دوویا دانوستاندنی راسته قینه ی تازه گه رییه بهر بخری، به بی به کالاکردنه وه ی په یوه ندی له تهک نه دهب و هونه ری نه یلوولدا، نه مه شه س به رتی په یوه ندیه وه، و اتا خه ریکه گه رییه وه له تهک خودی نه م قۆناغه دا، ههنگاوه کانی تازه گه رییه کورت ده هین، له م روانگه یه وه تازه گه رییه کی نویتتر ته نها کاتیک خۆی ده سه پینتی، گه ر له نپو ره وتی په یوه ندیه وه، و اتا خه ریکه گه رییه وه، له تهک نووسه رانی نه یلوولدا، نه ی په یوه ندیه ی په کالاکه ته وه.

کاووه نه‌میین - سوید

ته‌بایی نووسه‌رانی کورد له دهره‌وهی وولات

هه‌مان کلتوویره، که پارتیه سیاسییه‌کانی کوردستان، له‌ناو که‌لی کوردا، دروستیان کردوه. به‌مانایه‌کی تر هه‌روهک چۆن زۆریه‌ی پارتیه‌سیاسیه‌کانی کورد سوکایه‌تی به‌گه‌لی کورد و به‌هانه‌ته‌وه‌یه‌کانیه‌وه ده‌کهن، به‌شیک له‌ نووسه‌رانی کوردیش هه‌مان کار دژی خوینه‌رانی کورد ده‌کهن. له‌ جیاتی نه‌وه‌ی که‌به‌ره‌می به‌پیز پیتشکه‌شی کتیب‌خانه‌ی کوردی بکه‌ن و ده‌وری رۆشنییرانه‌ی خۆیان بنویتن، به‌شهره‌ وتار و ره‌خنه‌ی نایه‌جی خۆشیان و خوینه‌ری کوردیشیان مه‌شغول کردوه. نهم نه‌خۆشیه‌ هه‌مان په‌تای پارتیه‌سیاسیه‌کانی کورد و به‌جۆریکی خراب نووسه‌رانی کوردیشی کرتۆته‌وه، نه‌ویش نه‌خۆشی زه‌عامه‌ته، نه‌خۆشی په‌کتر قبول نه‌کردنه، نه‌خۆشی په‌کتر به‌جۆرگرتنه.

بۆ راستی قسه‌کانیشم چه‌ند نموونه‌یه‌کی به‌رچاو دینمه‌وه له «هه‌لسه‌فه»ی هه‌ندیک نووسه‌ری کورد له‌م چه‌ند مانگه‌ی رابردودا. نایا فه‌رقی نه‌و سه‌رۆکه‌ چه‌یه‌ که‌ سه‌رۆکیکی تر به‌جاش و خۆفرۆش ناو ده‌بات، له‌گه‌ل نه‌و نووسه‌ره‌ی که‌ رۆژنامه‌یه‌ک ده‌گۆرت به‌ جینۆ نامه‌؟ نووسه‌ریک که‌ رۆژنامه‌یه‌ک روت ده‌کاته‌وه و ته‌نیا له‌بهر نه‌وه‌ی که‌ره‌خنه‌ له‌ نووسینه‌که‌ی ده‌کرت، یاخود ره‌خنه‌ له‌ براده‌ری کاکي نووسه‌ر ده‌کرت که‌ له‌ هه‌ندیک حالیشدا نه‌ نووسه‌ر و نه‌ره‌خنه‌ لیگیرا و دیارنن و ته‌نیا گریمانه‌که‌ به‌سه‌ بۆ وه‌جوابه‌اتن، دروست وه‌کو نه‌و پارتانه‌ی که‌ ده‌یان خه‌لکیان کوشت نه‌نا له‌بهر نه‌وه‌ی گومانیان هه‌بوو که‌ نه‌و که‌سانه‌ سه‌ر به‌پارتی نه‌یاری نه‌وانن. به‌ئێ، که‌رامه‌ت روشاندن و شکانی که‌سایه‌تی مرۆف له‌هه‌ندیک حالدا له‌ کوشتن خرابه‌تره.

نهم چه‌ند دیره‌ی من ده‌ینووسم ته‌نیا سه‌رنجی خوینه‌ریک‌وه هیچی تر بۆیه‌ پاراستنی که‌سێک و شکاندن که‌سێکی تر نیه، چونکه‌ من هیچکام له‌وانه‌ی ناویان هاتوووه‌ نانا‌سم. به‌لکو ده‌مه‌ویت زۆر به‌ کورتی به‌راوردی شتیوه‌ی نووسینی گۆفاری کوردی له‌ ئه‌وروپا و گۆفارو رۆژنامه‌ی سویدی بکه‌م.

له‌ ژماره‌ ۲۴ رابوون دا نووسینیک به‌ناوی رتیبوار ناوتیک‌وه ب‌لاو کرایه‌وه، که‌ له‌ رۆژنامه‌ی هه‌تاو وه‌رگیرابوو، که‌ بوه هۆی ده‌مه‌قاله‌ و مشتوو مری و تار نووسین هاسکس و ته‌له‌فون کاری له‌ سوید و، به‌تایبه‌ت له‌ژماره‌ ۱۰ رۆژنامه‌ی

نه‌وه‌ چه‌ند سالتیکه‌ وه‌کو چه‌ندین هه‌زار کوردی تری ناواره ناواره‌ له‌ ولاتی سوید، که‌ به‌ دۆستی کوردان ناسراوه، گیرساومه‌ته‌وه. بۆ نه‌وه‌ی له‌ بارو دۆخی کوردستان و هه‌لوێستی نووسه‌ران و کورده‌کانی دهره‌وه‌ ئاگاداریم له‌گه‌ل چه‌ند گۆفاری کوردی به‌به‌ه‌ندیم کرد و ئابونه‌م ک‌ردن. له‌سه‌ره‌تا‌دا گۆفاری مامۆستای کورد و رابوون چاویان رۆن کردمه‌وه، که‌به‌داخه‌وه‌ مامۆستای کورد، پاش نه‌وه‌ی نزیکه‌ی سی ژماره‌ی لێده‌رچوو، ماله‌ئاوایی کرد، به‌خۆش‌حالی‌ش‌وه‌ رابوون هه‌ر به‌رده‌وامه‌ و هیوای به‌رده‌وامی بۆ ده‌خوایم. پاشان گه‌لێک رۆژنامه‌ و گۆفاری تر سه‌ریان هه‌لدا و هه‌رله‌زیادبو‌نی‌شدان. له‌گه‌ل کۆچی رۆشنییران و نووسه‌رانی کورد بۆ دهره‌وه‌ی وولات ژماره‌ی گۆفار و رۆژنامه‌کانیش، به‌ شتیوه‌یه‌کی به‌رچاو، له‌زیاد بووندان

دیاره‌ هه‌بوونی ژماره‌یه‌کی زۆر گۆفار و رۆژنامه، هه‌روه‌کو پارتی سیاسی بۆ گه‌لانی خاوه‌ن کیانی سیاسی و سه‌ره‌بخۆ و پیتشکه‌وتوو نیشانه‌ی فه‌ره‌هنگی به‌رزو شارستانین. بۆ نمونه‌ له‌ وولاتیکی وه‌کو سوید که‌ کۆمۆن نیه‌ رۆژنامه‌یه‌ک یاخود چه‌ند رۆژنامه‌ی رۆژانه‌ی تیا‌ده‌ره‌ن‌ه‌چیت، نه‌مه‌ جگه‌ له‌ رادیۆ و ته‌له‌فزیۆن و ده‌یه‌ها جۆری تری راگه‌یاندن. به‌لام نایا بۆ گه‌لێکی وه‌کو کوردی پارچه‌ پارچه‌ کراوی بیده‌وله‌ت به‌تایبه‌ت له‌ ناواره‌یی و به‌رشوبلاویی و لاتاندا هه‌مان مانای هه‌یه‌؟

یان نه‌گوتجاندنی نووسه‌ران و رۆشنییرانی کورده‌ بوته‌ هۆی له‌دایکبو‌نی نه‌و هه‌موو گۆفار و رۆژنامه‌نه‌؟ نایا خوینه‌ری کورد هه‌نده‌ زۆره‌ و تینوه‌ که‌ بپیتشه‌هۆی له‌دایکبو‌نی گۆفار و رۆژنامه‌کان، له‌کاتیکدا زۆریه‌ی نه‌و گۆفار و رۆژنامه‌نه‌ گان‌ده‌یانه‌ له‌نه‌بوونی خوینه‌ر، هه‌رته‌وه‌شه‌ که‌هه‌ندیک له‌ گۆفارمکان ناچارده‌بن پاش چه‌ند ژماره‌یه‌ک ماله‌ئاوایی بکه‌ن و دنیایی رۆژنامه‌که‌ری کوردی به‌جیبێلن. جیگه‌ی داخه‌ که‌زۆریه‌ی نه‌و گۆفار و رۆژنامه‌نه‌ یاخود چاکتر بپیم خاوه‌نه‌کانیان له‌گه‌ل په‌کترێ ته‌با نین و هه‌ندیکیان به‌دژی په‌کتر ده‌خوین و بگه‌ سوکایه‌تی به‌یه‌کترده‌کهن خوینه‌ری کورد و الێده‌کهن که‌ نه‌توانیت چاک و خراب له‌یه‌کجیابکاته‌وه‌ و سه‌ریان لێده‌ شتیۆتن. ته‌مه‌ش

نوووسه‌رانی کورد بکه‌م یاخود بلتیم ره‌خنه‌ی نه‌ده‌بی له‌یه‌کتر نه‌گرن .

نوووسه‌رانی کورد تاکه‌ی چاوه‌رینی ده‌ستی سیاسیه‌کانی کورد ده‌بن بزائن ناخۆ که‌ی نۆتۆنۆمیه‌که‌یان سه‌رده‌گریت و نه‌وانیش له‌سایه‌یدا بجه‌ستنه‌وه ، یاخود که‌ی ده‌وله‌تانی داگیرکه‌ری کوردستان به‌رگی دیموکراتی به‌به‌ر خۆیاندا ده‌که‌ن و نه‌وانیش به‌ نازادی بنووسن ، خۆسێ سه‌ره‌ماکو وهرکری خه‌لاتی نۆبلی شه‌مسال رازی نه‌بوو له‌ ولاته‌که‌یدا بچینتیه‌وه‌ نه‌یا له‌به‌ر نه‌وه‌ی ده‌وله‌ته‌که‌ دزایه‌تی رۆمانیکی نه‌ویان کرد ، که‌چی نووسه‌ری کورد ده‌بن به‌ژیر ده‌ست و قاچی سه‌ربازی عیراقی و تورکیه‌وه‌ و فره‌ناکه‌ن ، به‌لام نه‌گه‌ر گۆفاریک یانیش رۆژنامه‌یه‌کی کوردی ره‌خنه‌یه‌کیان لیبگریت ده‌یکه‌نه‌ قیامه‌ت . له‌ کۆتایدا هیوای ته‌مه‌ن درێژی بۆ هه‌موو گۆفار و رۆژنامه‌ کوردیه‌کان ده‌خوژام به‌تایه‌تیش گۆفاری رابوون و هه‌ردوو رۆژنامه‌ی نازیزی هه‌تاو و په‌یام ، که‌ به‌راستی سه‌لماندویانه‌ که‌ له‌گه‌ل لیدانی دلی ملیۆنان کوردی چه‌وساوه‌دان و دژی ده‌سه‌لاتدارانی بیانی و خۆمالیشن ، که‌دژی کورد و کوردستان ده‌وه‌ستنه‌وه .

* ئەم بیرۆکه‌یه‌ له‌ شیعرتکی (شاملوو) را،

به‌ چۆرتکی شیۆتندراو ناوه‌دیوی نووسینی کوردی کراوه ،
شاملوو له‌ هۆنراوه‌ی تا شکۆه‌ی سووری کراسێکدا
(وه‌رگێرانی ناسری حیسامی) ده‌لێت:

به‌رد ده‌کتشم به‌ شانام ، به‌ردی وشه ، به‌ردی سه‌روا
هه‌ر له‌ که‌رمای ئاره‌قێژی ئیواره‌وه
که‌ شه‌و له‌ نێو چالی تاریکی خۆی له‌خه‌و هه‌له‌دستینی و
له‌ ناینبایی تابووتا هه‌موو شتیگه‌رنگی قیر ده‌گرن و ،
گۆرانی پشووی ده‌برێ
له‌به‌ر ترسی هه‌ره‌سه‌پتانی بێده‌نگی
من کار ده‌که‌م ، کار ده‌که‌م ، کار
له‌ به‌ردی وشه‌کانم دیوارتکی به‌رز هه‌له‌ده‌چم
هه‌تا بانی شیعره‌کانمی له‌سه‌ر دانیم
هه‌تا تێیدا دا‌بنیشم
هه‌تا تێیدا زیندانی بم .

[بۆ ده‌قی فارسی ئەم شیعره‌ بره‌وانه‌:

احمد شاملو، قطعه‌نامه، انتشارات مروارید،

ته‌هران ۱۳۶۰ ص ۲۷-۲۸]

رابوون

به‌یه‌ک ده‌ده‌ن و رۆژنامه‌که‌ش نابیت به‌ جینۆ نامه .
یه‌کیگ له‌ نووسه‌ره‌ تاراده‌یه‌کی چاک به‌ناو بانگه‌کانی
سوید ناوی (لاسه‌ سترۆمسدیت) که‌ ئیستا خاوه‌نی کتیب و
ده‌ها وتاری چاکه‌ و له‌ته‌له‌فۆنی سویدی به‌رنامه‌ی هه‌یه ،
دزیکێ مه‌شه‌هور بووه‌ به‌ گه‌نجیتی زیاتر له‌ سی سال له
زیندان و له‌ژیرچاوه‌دێریدا بووه ، به‌لام ئیستا
قوتابخانه‌کاندا ده‌ گه‌ریت و نامۆگاری لاوان ده‌کات .

له‌سوید چه‌ندین نووسه‌ر و نه‌کتبه‌ر و ده‌نگبێژ و سیاسی
هه‌ن هه‌مۆسکسۆیلن به‌لام خاوه‌نی به‌ره‌می زیندون . من
ده‌لێم نه‌گه‌ر نووسه‌رتکی کورد رابردویه‌کی وایه‌هه‌بیت و شتی
به‌که‌یش بنووسیت پاشان ره‌خنه‌گری کورد بیت ره‌خنه‌ی
لیبگریت ، بۆ نموونه‌ حه‌مه‌ سه‌عید حه‌سه‌ن ناخۆ چی له‌سه‌ر
بنووسیت .

کاکه‌ عه‌بدوللا په‌شۆ ، له‌دیدارتکی مید تیغی ، له‌ وه‌لامی
پرسیارتکی سیروان ره‌حیمدا که‌ هه‌ندیک پێیایان وایه
په‌شۆیش له‌ شیعره‌کانیدا جینۆ به‌کارده‌هینی وتی : بریا
جینۆی باشترم بزانیبا کاکه ، فه‌ره‌نگی جینۆدانی ئیمه
لاوازه‌ نه‌گه‌رنا جینۆی چاکترم پێده‌هوتن ، به‌لێ نه‌وه‌ وتی
شاعیرتکی ناسراوی کورده‌ که‌ پازینابیت سوکایه‌تی به
که‌له‌که‌ی بکرت له‌لایه‌ن بکوژانیوه‌ چاکه‌ده‌بن یا بێن .

یه‌کیگ له‌نه‌رکه‌ هه‌ره‌گه‌رنه‌که‌کانی رۆژنامه‌یه‌ک و
رۆژنامه‌نووسێک نه‌وه‌یه‌ که‌ راسته‌یه‌کان بخاته‌ روو و ریبۆرنا
له‌سه‌ر گیروگرتی خه‌لکی و لیکۆلینه‌وه‌ له‌سه‌ر نه‌وتوانانه‌ی
که‌ له‌کۆمه‌لگادا روده‌ده‌ن بنووسیت . بۆ نموونه‌ رۆژنامه‌
سویدییه‌کان هه‌ول ده‌ده‌ن به‌هه‌ر شیه‌وه‌یه‌ک بیت ده‌سه‌لاتی
سیاسیه‌کانی سوید بخه‌نه‌ ژیر کۆنترۆله‌وه . تا ئیستا
چه‌ندین سیاسی سوید چ له‌ناستی وولاته‌که‌و چ له‌ناستی
کۆمه‌ڵه‌یه‌کان ناچار کراون ده‌ست له‌کار بکێشنه‌وه‌ به‌هۆی
ناپاکی و خواردنی پارهی هاوڵاتیانی سویدی به‌ رێگای نا
یاسایی . یاخود رۆژنامه‌کانی نه‌میریکا سه‌رۆک کۆماری نه‌و
وولاته‌یان کرد به‌ په‌ند ، پاش نه‌وه‌ی زانرا که‌ کلینتۆن
په‌یوه‌ندی سێکسی له‌گه‌ل مۆنیکا لوینسکی هه‌بووه ،
ره‌خنه‌گریکی بیانی کاتیک له‌سه‌ر به‌ره‌مه‌تکی نووسه‌رتیک
نه‌دویت ده‌قه‌که‌ هه‌له‌سه‌نگینیت نه‌ک که‌سه‌یه‌تی
نووسه‌ره‌که‌ ، ناخۆ چه‌ند کیلۆیه‌ و چه‌ند دانی له‌ده‌مدا ماوه ،
هه‌ر وه‌ک براده‌رتیک وتی گوایه‌ حه‌مه‌ سه‌عید به‌نووسه‌رتکی
کوردی وتوه‌ به‌مقاش گۆشتی لێوه‌که‌یت دوو کیلۆی پێوه‌نیه
ناخه‌ر ته‌مه‌ش بووه‌ ره‌خته . به‌به‌ره‌که‌کانی کۆفار و
رۆژنامه‌کان ده‌بیت له‌سه‌ر بنچینه‌یه‌کی مۆزالی و بازار و
سه‌رنجراکتشانی خۆته‌هران بیت بۆ وتاری به‌که‌لگ و شۆه‌ و
فۆرمی گۆفار و رۆژنامه‌کان . نووسه‌ری کورد ده‌بووایه
په‌یامیکی تریان له‌ هه‌که‌به‌دا بووایه‌ نه‌ک خۆیان چ وه‌ک
نووسه‌ر و چ وه‌ک سیاسی سه‌نگه‌ر دژی یه‌کتر هه‌لکه‌ن و
هینده‌ی تر بزافی کورد به‌ره‌و داوه‌شان و په‌رتوو بلاوی
به‌رن . لێرده‌ا مه‌به‌ستم نه‌وه‌ نییه‌ خاوه‌خواسته‌ نامۆگاری

RaBun

Cultural Kurdish Journal

1999

26

